

GÜNEY-
DOĞU
AVRUPA
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

THE JOURNAL OF SOUTH-
EASTERN EUROPEAN STUDIES

ISSN 0378-3863

E-ISSN 2757-9042

SAYI / ISSUE **34**

YIL / YEAR **2020-1**

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
The Journal of Southeastern European Studies

İSTANBUL
UNIVERSITY
PRESS

ISSN: 0378-3863 E-ISSN: 2757-9042

Sayı/Issue: 34, 2020

Sahibi / Owner

Prof. Dr. Hayati DEVELİ
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İstanbul, Türkiye /
Istanbul University, Faculty of Letters, Istanbul, Turkey

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Manager

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR
İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye /
Istanbul University, Department of History, Istanbul, Turkey

Yazışma Adresi / Correspondence Address

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
Ordu Cad. No: 16, Beyazıt, Fatih 34134, İstanbul, Türkiye
Telefon / Phone: + 90 (212) 455 57 00
E-mail: jses@istanbul.edu.tr
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad>
<https://iupress.istanbul.edu.tr/tr/journal/jses>

Yayıncı / Publisher

İstanbul Üniversitesi Yayınevi / Istanbul University Press
İstanbul Üniversitesi Merkez Kampüsü, 34452 Beyazıt,
Fatih / İstanbul - Türkiye
Telefon / Phone: +90 (212) 440 00 00

Baskı / Printed by

İlbey Matbaa Kağıt Reklam Org. Müc. San. Tic. Ltd. Şti.
2. Matbaacılar Sitesi 3NB 3 Topkapı / Zeytinburnu,
İstanbul - Türkiye
www.ilbeymatbaa.com.tr
Sertifika No: 17845

Dergide yer alan yazılardan ve aktarılan görüşlerden yazarlar sorumludur.
Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Yayın dili Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve yayın kurulunun belirlediği hallerde
Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yerel dilleridir.

The publication languages of the journal are Turkish, English, German, French and the local languages of South-Eastern
European countries (for issues approved by the editorial board)

Nisan ve Eylül aylarında, yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası, hakemli, açık erişimli ve bilimsel bir dergidir.
This is a scholarly, international, peer-reviewed and open-access journal published biannually in April and September.

DERGİ YAZI KURULU / EDITORIAL MANAGEMENT

Baş Editör / Editor-in-Chief

Prof. Dr. Mustafa H. SAYAR, İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye - mhsayar@istanbul.edu.tr

Baş Editör Yardımcısı / Co-Editor in Chief

Doç. Dr. Doç. Dr. Metin ÜNVER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yabancı Tarih Ana Bilim Dalı,
İstanbul, Türkiye - unver@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Özgür KOLÇAK, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Yeniçağ Tarihi Ana Bilim Dalı,
İstanbul, Türkiye - ozkolcak@istanbul.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

Elizabeth Mary EARL – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – alan.newson@istanbul.edu.tr

Alan James NEWSON – İstanbul Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksek Okulu, İstanbul, Türkiye – elizabeth.earl@istanbul.edu.tr

Kitap İnceleme Editörü / Book Review Editor

Doç. Dr. Ömer GEZER, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara, Türkiye - omergezer@hacettepe.edu.tr

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Olena A. BACHYNS'KA, Odessa I.I. Mechnikov National University, Odessa, Ukrayna Olena_an@ukr.net

Prof. Dr. Ferit DUKA, European University of Tirana, Tiran, Arnavutluk - Ferit.Duka@uet.edu.al

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - femecen@29mayis.edu.tr

Prof. Dr. Tahsin GEMİL, Babeş-Bolyai University, Cluj Napoca, Romanya - tgemil@yahoo.com

Prof. Dr. Nedim İPEK, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun, Türkiye - nipek@omu.edu.tr

Prof. Dr. Natalia KRÓLIKOWSKA Jedlińska, University of Warsaw, Varşova, Polonya - nataliakrolikowska@wp.pl

Prof. Dr. Hatice ORUÇ, Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye - hatice.oruc@ankara.edu.tr

Prof. Dr. Claudia RÖMER, University of Vienna, Viyana, Avusturya - claudia.roemer@univie.ac.at

Prof. Dr. Grigorii SHKUNDIN, The Russian Association of the First World War Historians, Moscova, Rusya - shkundin_gregory@mail.ru

Prof. Dr. Ömer TURAN, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara, Türkiye - omertur@metu.edu.tr

Prof. Dr. Lyudmil VAGALİNSKİ, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, Bulgaristan - lvagalin@techno-link.com

Doç. Dr. Günhan BÖREKÇİ, Central European University, Budapeşte, Macaristan - borekcig@ceu.edu.

Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - nerer soy@istanbul.edu.tr

Doç. Dr. Sevgi PARLAK, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - sevgipar@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Özgür ORAL, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ozoral@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TANRIVERDİ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - tanriverdi@istanbul.edu.tr

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Mahmut AK, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - mak@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Ebru ALTAN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ealtan@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Mahir Aydın, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - mahir@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - sbeyoglu@marmara.edu.tr
Prof. Dr. İdris BOSTAN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - idbos@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Askold IVANTCHİK, University of Bordeaux-AUSONIUS Institute, University of Moscow, Moskova, Rusya - ivantchik@u-bordeaux-montaigne.fr
Prof. Dr. Cezmi ERASLAN, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - cezmi.eraslan@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - zerdem@gmail.com
Prof. Dr. Davut HUT, Marmara Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - davuthut@marmara.edu.tr
Prof. Dr. Božidar JEZERNİK, University of Ljubljana, Ljubljana, Sloveny - bozidar.jezernik@ff.uni-lj.si
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHIOĞLU, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - kspahi@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Florentina NITU, University of Bucharest, Bükreş, Romanya - florentina.nitu@istorie.unibuc.ro
Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - ore@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Arzu TERZİ, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - terzi@istanbul.edu.tr
Prof. Dr. Mehmet ALAADDİN YALÇINKAYA, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon, Türkiye - alaaddin@ktu.edu.tr
Doç. Dr. Vera COSTANTINI, Ca' Foscari University of Venice, Venedik, İtalya - vera@unive.it
Doç. Dr. Gábor KÁRMÁN, Hungarian Academy of Sciences, Budapest, Macaristan - karman.gabor@btk.mta.hu
Doç. Dr. Fatih Mehmet SANCAKTAR, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye - sancaktar@istanbul.edu.tr
Doç. Dr. Oleksandr SEREDA, National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukrayna - hocabay.odesa@gmail.com
Doç. Dr. Valentina ŠOŠTARIĆ, University of Zadar, Zadar, Hırvatistan - vzovko@unizd.hr
Doç. Dr. Phokion KOTZAGEORGIS, Aristotle University of Thessaloniki, Selanik, Yunanistan - phokion@hist.auth.gr
Doç. Dr. Vural GENÇ, Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis, Türkiye - vgenic@beu.edu.tr
Dr. Ulrike PETER, Berlin-Brandenburg Academy of Sciences and Humanities, Berlin, Almanya - peter@bbaw.de
Dr. Hajnalka TÓTH, University of Szeged, Szeged, Macaristan - hajnalka.toth76@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

- Osmanlı Hanedanının Evlilik Politikaları ve Mihrimah Sultan'ın Evliliği
Ottoman Dynastic Marriage Politics and Mihrimah Sultan's Marriage
Zahit Açıll 1
- Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferi Üzerine Bir Macar Kroniği: Bánffy György, "Második János ... török császárhoz menetele / II. János'un Türk İmparatoru'nu ziyareti"
A Hungarian Chronicle on the Last Campaign of Sultan Suleiman the Lawgiver
Kutse Altın27
- A Queen-Mother at Work: On Handan Sultan and Her Regency During the Early Reign of Ahmed I
Faal Bir Valide Sultan: Handan Sultan ve I. Ahmed'in Hükümdarlığının Başlarındaki Naibeliği Üzerine
Günhan Börekçi45
- Bitmeyen Bir İskân Tartışması: Galata'da Yeni Valide ve Arap Camileri Etrafında Katolik - Müslüman Çekişmesi (1693-1713)
An Endless Conflict of Settlement: Catholic - Muslim Rivalry around New Valide and Arab Mosques in Galata (1693-1713)
Kenan Yıldız.....93

Kitâbiyât Makaleleri / Book Reviews

- Ebru Boyar and Kate Fleet (ed.), *Ottoman Women in Public Space*, Leiden-Boston: Brill, 2016, xi+294 s ISBN: 978-900-4316-43-0
Fatma Erdim 119
- Betül İpşirli Argıt, *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017, 370 s. ISBN: 978-605-1051-67-3
Burçak Ersöz..... 125
- Pinar Kayaalp, *The Empress Nurbanu and Ottoman Politics in the Sixteenth Century: Building the Atik Valide*, New York: Roudledge, 2018, xii+172 ISBN: 978-113809979
Ayşegül Ünal..... 133

Osmanlı Hanedanının Evlilik Politikaları ve Mihrimah Sultan'ın Evliliği

Ottoman Dynastic Marriage Politics and Mihrimah Sultan's Marriage

Zahit Atçıl¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:
Zahit Atçıl (Dr. Öğr. Üyesi),
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: zahit.atcil@medeniyet.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1505-7769

Başvuru/Submitted: 05.09.2020
Revizyon Talebi/Revision Requested:
30.09.2020
Son Revizyon/Last Revision Received:
10.11.2020
Kabul/Accepted: 13.11.2020

Atıf/Citation: Atçıl, Zahit, "Osmanlı Hanedanının Evlilik Politikaları ve Mihrimah Sultan'ın Evliliği", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 34 (2020), s. 1-26.
<https://doi.org/10.26650/gaad.20213401>

öz

Bu çalışma Kanuni Sultan Süleyman'ın tek kızı Mihrimah Sultan'ın (1522-1578) evliliğini Osmanlı hanedanının evlilik politikaları çerçevesinde incelemektedir. Osmanlı hanedanı başlangıçta komşu Müslüman beyliklerle ve Bizans elitleri ile evlilik bağları kurmuş, bu evlilikler aracılığı ile kendini devam ettirmiştir. 15. yüzyılda ise hanedanın sürekliliğinde cariyelerin oranı giderek artmış ve 16. yüzyılın başına gelindiğinde hanedanın üyeleri nikah kıyarak evliliği bırakmıştı. Bu dönüşüm Osmanlı hanedanının artan prestiji ile de bağlantılıydı. 16. yüzyılda Osmanlı hanedanı evlilik politikalarında nikahlı eşler yerine cariyeleri tercih ederken, hanedanın kızları da gelecek vadeden yöneticiler ile evlendirilmiştir. Bu evlilikler hanedana damat olanların kariyerlerinin daha hızlı ilerlemesine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah da sultanın gözüne girmeyi başarmış Rüstem Paşa ile evlendirilmiştir. Rüstem, Mihrimah ile evliliği sayesinde kariyer basamaklarında hızlıca yükselmiş ve yüzyıl ortalarında geniş yetkilerle sadrazamlığa ulaşmıştır. 1553'te Şehzade Mustafa'nın sultan tarafından öldürülmesindeki dahli sebebiyle bir müddet görevinden azledilmiş ama kısa sürede yeniden sadrazamlık makamına getirilmiştir. Mihrimah ile evli olması, Rüstem'in gücünü ve saygınlığını devam ettirmesine yardımcı olmuştur. Bu çalışma, mevcut tarihi kaynaklar ışığında Mihrimah Sultan'ın evliliğinin süreçlerini, aşamalarını ve dönüm noktalarını incelemektedir. Özellikle, muhtemel damat adayları arasında Rüstem Paşa'nın nasıl seçildiğini, çiftin düğün merasimini ve sonrasındaki evlilik hayatını, bu evlilikten doğan Ayşe Hümaşah'ı ve iddia edilen diğer çocuklarını, Rüstem Paşa'nın 1561'de ölümünden sonra Mihrimah Sultan'ın hayatını ve siyasete etkisini tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mihrimah Sultan, Rüstem Paşa, Kanuni Sultan Süleyman, Osmanlı, Hanedan, Evlilik

ABSTRACT

This paper studies the marriage of Mihrimah Sultan (1522-1578), the only daughter of Süleyman the Magnificent, in the context of Ottoman dynastic marriage politics. At the beginning, the Ottoman dynasty established marriage

alliances with neighboring principalities and elites. In the fifteenth century, the number of concubines increased in dynastic reproduction and by the beginning of the sixteenth century, members of the dynasty stopped having legal marriages. During the sixteenth century, as the Ottoman dynasty preferred concubines to legally married wives, the royal daughters were married out to the promising governing elite. These marriages helped the career promotions of royal sons-in-law accelerate. In this context, Süleyman's daughter Mihrimah was married to Rüstem Pasha who had drawn the sultan's attention. Thanks to his marriage with Mihrimah, Rüstem's career accelerated and he quickly became the Grand Vizier. He was dismissed from the position for a while due to his involvement in the execution of Şehzade Mustafa by the sultan in 1553 but he was quickly restored to the position again. His marriage to Mihrimah helped Rüstem keep his power and prestige. This paper investigates the processes, stages and turning points of Mihrimah Sultan's marriage in light of existing historical sources. In particular, it discusses how Rüstem Pasha was selected among possible candidates as Mihrimah's husband, the couple's wedding ceremony and marriage life afterwards, Ayşe Hümaşah and other alleged children in this marriage, Mihrimah Sultan's life and influence in politics after the death of Rüstem Pasha in 1561.

Keywords: Mihrimah Sultan, Rüstem Pasha, Süleyman the Magnificent, Ottoman, Dynasty, Marriage

EXTENDED ABSTRACT

This paper studies the marriage of Mihrimah Sultan (1522-1578), the only daughter of Süleyman the Magnificent from his beloved consort and later wife, Hürrem Sultan (d. 1558), in the context of Ottoman dynastic marriage politics. It first discusses the Ottoman policy of marriage and reproduction from the early fourteenth century until the mid-sixteenth century. Then it goes on to analyze the marriage of Mihrimah Sultan with Rüstem Pasha (d. 1561) and contextualize it within the context of sixteenth-century Ottoman realities. In particular, it discusses how Rüstem Pasha was selected among possible candidates for being royal son-in-law, the couple's wedding ceremony and marriage life afterwards, Ayşe Hümaşah and other alleged children in this marriage, Mihrimah Sultan's life and influence in politics both during Rüstem Pasha's tenure as grand vizier and after his death in 1561.

At the beginning, the Ottoman dynasty established marriage alliances with neighboring Muslim principalities and Byzantine elites and it reproduced itself through these marriages. In the fifteenth century, the number of concubines increased in dynastic reproduction and by the beginning of the sixteenth century, members of the dynasty stopped having legal marriages. This transformation was also related to the dynasty's increasing prestige. During the sixteenth century, as the Ottoman dynasty preferred concubines to legally married wives, the royal daughters were married out to the promising governing elite. These marriages helped the career promotions of royal sons-in-law accelerate.

In this context, Süleyman's daughter Mihrimah was married to Rüstem Pasha, who succeeded in drawing the sultan's attention. Among other candidates, Rüstem seemed to be the best royal son-in-law for the sultan. This paper clearly shows that the alleged candidacy of Architect Sinan to marry Mihrimah did not have any space in historical sources and it was impossible, considering the dynastic marriage politics of the period. Rüstem was a devshirme

boy educated in the Ottoman palace and raised to prominence thanks to his skills, service and loyalty. While he was a promising provincial governor, the sultan chose him as son-in-law despite all accusations and alleged illnesses.

Following his marriage with Mihrimah, Rüstem's career accelerated and he quickly became the grand vizier in 1544. He was dismissed from the position for a while due to his involvement in the execution of Şehzade Mustafa by the sultan in 1553, but he was soon restored to the position again. Rüstem's marriage to Mihrimah helped him keep his power and prestige. During his career as grand vizier, the sultan withdrew from daily politics and left it completely to the grand vizier. According to contemporary observations, Rüstem enjoyed great power and acted as the sole decision maker in Ottoman domestic and foreign politics. While he was a skilled governor and successful grand vizier, Rüstem's power was mostly due to his loyal service to the sultan and his marriage to Mihrimah. When he was dismissed from his role for a short period, he was not forced to divorce Mihrimah like many dismissed statesmen. It was Mihrimah and probably his mother Hürrem as the most solid ground behind Rüstem's power and prestige. According to a Spanish account, when Mihrimah became very ill, c. 1553-54, Rüstem (and his brother Sinan Pasha) feared her death because they believed that all of their positions and powers depended on the life of this princess.

Mihrimah survived her husband, who died in 1561. She never married again, despite the existence of some rumors, but she continued to enjoy the wealth her husband left and was effective in Ottoman politics. She chose a promising son-in-law to marry her daughter Ayşe Hümaşah: Ahmed Pasha, who would become grand vizier for a short period of time. She left her daughter and grandchildren the significant wealth she and her husband had accumulated.

In short, this paper investigates the processes, stages and turning points of Mihrimah Sultan's marriage in light of existing historical sources. It analyzes her marriage in the context of changing Ottoman dynastic marriage politics in the sixteenth century. She was married to a provincial governor with devshirme origin, Rüstem Pasha, who would rise to become grand vizier quickly. Her marriage to this statesman played a key role in his prestige and power at a time when the Ottoman dynastic image was free from questions.

Giriş

Kanuni Sultan Süleyman'ın yetişkin yaşa erişen çocuklarından tek kızı Mihrimah Sultan'ın hayatı hakkındaki bilgiler dönemin siyasi olarak etkin olan diğer şahsiyetlerine oranla hala yetersizdir. Hem babasının biricik kızı olarak birçok iltifata mazhar olmasına hem de siyasi olaylarda aktif roller üstlenmesine rağmen, Mihrimah'ın hayat hikayesi ya sadece ansiklopedik bilgilerle ya da romanlar için tahayyül edilmiş bazı hikayelere konu olmakla sınırlı kalmaktadır.¹ Süleyman'ın evrensel imparatorluk kurma idealiyle şekillenen bir dönemde doğan ve çocukluğunu geçiren Mihrimah'ın gençlik dönemi ve evliliği ise iddialı dış politikalar yerine barışçıl uzlaşılara dönülüp bürokratik büyümenin gerçekleştiği bir zamana tekabül etmiştir. Süleyman'ın en uzun süre sadrazamlığını yapan fakat aynı zamanda pek ihtilafı bir imajı olan Rüstem Paşa ile evlenen Mihrimah, bir taraftan kocasının kariyerinde etkin bir rol oynamış diğer taraftan Rüstem Paşa ile birlikte birçok vakıf eseri bırakmıştır. Mihrimah'ın evliliği, hem 16. yüzyılda hanedanın gücünün evlilik yolu ile nasıl gösterildiğine hem de yükselmekte olan bir Osmanlı elitinin kariyerinin nasıl şekillendiğine işaret etmektedir.

Mihrimah Sultan'ın 1522 yılı içinde İstanbul'da doğduğu kaydedilirken doğum günü tam olarak bilinmemektedir.² Doğumu esnasında Süleyman'ın Rodos Seferi'nde olması muhtemeldir. Kendisinden bir yıl önce doğan Şehzade Mehmed'den sonra annesi Hürrem Sultan'ın Süleyman'a yeni bir çocuk doğurması Hürrem'in ileride ne kadar büyük bir güç sahibi olacağına da işaret etmekteydi. Nitekim Hürrem'in haremde giderek yükselen gücüne paralel olarak çocukları da daha fazla ön plana çıkmaya başladılar.³ Mihrimah'ın çocukluğu hakkında çok az şey kayda geçmiş olmasına rağmen hemen hemen zamanının çoğunu Eski Saray'da geçirmiş olduğu tahmin edilmektedir. Eski Saray II. Mehmed'in İstanbul'u fethinden hemen sonra şehrin ortasında inşa ettirmiş olduğu ilk saray olup, daha sonra Yeni Saray'ın inşası tamamlandığında Eski Saray sadece padişahın haremî olarak faaliyet göstermeye başladı.⁴ Hanedanın devamının sağlanmasının yanında bir eğitim programını da içeren Harem kurumu

- 1 Mihrimah üzerine yapılan bazı akademik çalışmalar için bkz. Nejat Uçtum, "Hürrem ve Mihrimah Sultanların Polonya Kralı II. Zigmund'a Yazdıkları Mektuplar," *Belleten* 44/176 (1980), 697-715; Christine Isom-Verhaaren, "Süleyman and Mihrimah: The Favorite's Daughter," *Journal of Persianate Studies* 4/1 (2011), 64-85; Christine Isom-Verhaaren, "Mihrimah Sultan: A Princess Constructs Ottoman Dynastic Identity," *Living in the Ottoman Realm: Empire and Identity, 13th to 20th Centuries* içinde, ed. Isom-Verhaaren Christine and Schull Kent F. (Bloomington: Indiana University Press, 2016), 150-66; Mustafa Kaçar, "Mihrimah Sultan," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 30 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005), 39-40; Franz Babinger, "Mihr-i Mâh Sultân" *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, c. 7 (Leiden: Brill, 1993), 7.
- 2 A. D. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty* (New York: Oxford University Press, 1956), Tablo XXX, s. 251; Alan Fisher, "Süleymân and His Sons," *Soliman Le Magnifique Et Son Temps: Actes du Colloque De Paris, Galeries Nationales Du Grand Palais, 7-10 Mars 1990* içinde, ed. Gilles Veinstein (Paris: Documentation française, 1992), 117-124.
- 3 Hürrem Sultan'ın biyografisi için bkz. Leslie P. Peirce, *Empress of the East: How a European Slave Girl Became Queen of the Ottoman Empire* (New York: Basic Books, 2017).
- 4 Gülru Necipoğlu, *Architecture, Ceremonial, and Power: The Topkapi Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries* (New York, N.Y: Architectural History Foundation, 1991), 3-4.

fiziksel olarak dışarı ile bağlantısı sınırlı olarak kadınların yaşadığı bir mekândı.⁵ Harem'deki eğitim programını takip ettiğini düşünürsek, Mihrimah'ın da burada Kur'an, ilmihal, kıraat ve kitabet gibi temel dersleri aldığını düşünebiliriz. Eğer yazdığı mektupları kendisinin kaleme aldığını varsayarsak okuma yazma ve edebi ifade konusunda iyi bir eğitim aldığı söylenebilir.⁶

Harem'de geçen çocukluk ve eğitim dönemlerinden sonra Mihrimah'ın, evlilik çağına geldiğinde, Rüstem Paşa ile evlenmesine karar verildi. Osmanlı hanedanının bir üyesi olarak Mihrimah'ın devşirme kökenli Rüstem Paşa ile evlenmesi ne anlama gelmekteydi? Süleyman hangi gerekçelerle Rüstem'i kendisine damat olarak seçmişti? Daha da önemlisi bu evlilik o dönemde nasıl yorumlandı ve nasıl algılandı? Bu ve benzer sorulara cevap arayacak olan bu çalışma, Kanuni Sultan Süleyman'ın tek kızı olan Mihrimah'ın evliliğini genel Osmanlı evlilik politikaları çerçevesinde inceleyecektir. Bir taraftan romanlarda ve popüler kitaplarda sıklıkla rastlanan ve sorgulanmadan kabul edilen bazı bilgiler sorgulanacak ve Mihrimah Sultan'ın evlilik tecrübesi kronolojik olarak irdelenecektir. İlk önce Osmanlı hanedanının 16. yüzyıla kadarki evlilik tecrübeleri incelenecek, sonrasında Mihrimah için damat seçimi ve Rüstem Paşa ile geçirdikleri evlilik yılları anlatılacaktır.

16. Yüzyıl Ortalarına Kadar Osmanlı Evlilik Politikaları

16. yüzyıla gelinceye kadar Osmanlı hanedanının erkek ve kadın üyelerinin evlilikleri, hanedanın prestiji ve toplum nezdindeki yerine paralel olarak birtakım dönüşümler geçirmiştir. Genel olarak hanedan evliliklerinde birtakım siyasi ve toplumsal uzlaşlar veyahut ittifaklar söz konusuydu. Osmanlı tarih kaynakları (her ne kadar 15. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkmış ve bazı noktalarda farklılaşıyor olsalar da) genel olarak ilk Osmanlıların çevredeki ileri gelen beylikler ve toplumsal önderler (mesela Sufi şeyhler) ile evlilik yoluyla ittifak kurduklarına işaret etmektedir.⁷ Osman Bey (ö. 1326), Şeyh Edebalı'nın kızı Malhun Hatun ve Ömer Bey isminde bir kişinin kızı Mal Hatun ile evlenmiş;⁸ Orhan Bey (ö. 1362), Yarhisar Tekfurunun kızı olduğu söylenen ve asıl adı Holifera/Olivera olan Nilüfer Hatun, Bizans İmpara-

5 Leslie P. Peirce, *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire* (New York: Oxford University Press, 1993), 113-49.

6 Nejat Uçtum, "Hürrem ve Mihrimah Sultanların Polonya Kralı II. Zigmund'a Yazdıkları Mektuplar"; Kaçar, "Mihrimah Sultan," 40; Necdet Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanevendiler* (İstanbul: Alfa Tarih, 2015), 254.

7 İlk dönem Osmanlı evlilikleri hakkında bilgi veren kaynaklar genellikle 15. yüzyılın sonlarında ortaya çıksa da ortak bazı bilgiler sunmaları bakımından bizim için hala değerlidir. Şu kaynakların sunduğu bilgiler özellikle önemlidir: Neşrî, *Cihânnümâ*, haz. Necdet Öztürk (İstanbul: Çamlıca, 2008); Aşıkpaşazade, *Osmanoğulları'nın tarihi: Tevârîh-i Âl-i Osmân*, neşr. Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç (İstanbul: Gökkuşbu, 2007); Oruç Bey, *Oruç Bey Tarihi: Osmanlı Tarihi (1288-1502)*, neşr. Necdet Öztürk (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014); Dukas, *İstanbul'un Fethi: Dukas Kroniği 1341-1462*, çev. V. Mirmioğlu (İstanbul: Kabalca, 2013).

8 Kaynakların farklı anlatılar sundukları meselelerden birisi Osman Bey'in evlendiği kadınlardır. Bu konuda bkz. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (İstanbul: Ötüken, 2011), 17; Peirce, *The Imperial Harem*, 32-34; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", *Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler: Seçme Makaleler II* içinde (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 44.

toru III. Andronikos'un kızı Asporça Hatun, Bizans İmparatoru VI. John Kantakuzenos'un kızı Theodora ve Eftandise Hatun isminde bir kadın ile evlenmiştir.⁹ I. Murad (ö. 1389), Rum asıllı Gülçiçek Hatun, Bulgar Kralı Şişman'ın kız kardeşi Tamara ve Paşa Melek Hatun ile evlenmiştir.¹⁰ Bunların dışında I. Murad'ın eşleri arasında Bizanslı V. Ioannes Paleologos'un (1341-1391) ailesinden biri, Köstendil Lordunun kızı ve Çandarlı ailesinden bir kız da zikredilmektedir.¹¹ I. Bayezid'in (ö. 1403) eşleri arasında ilk olarak Germiyanoğlu Süleyman Şah'ın kızı Devletşah zikredilmektedir. Devletşah soyu itibarıyla aynı zamanda anne tarafından Celaleddin Rumi'nin soyundan gelen Mutahhare Hatun'un kızıdır. Bundan başka Bayezid, Sırp Kralı I. Lazar'ın kızı Maria Despina Hatun ile evlenmiştir ki bu evliliği sebebiyle birçok eleştirinin hedefi olmuştur.¹²

Buraya kadar baktığımızda ilk Osmanlı beyleri 14. yüzyılda komşu beylikler, Bizans, Balkan hanedanları ve Anadolu'da ileri gelen tasavvuf ve ulema büyüklerinin kızları ile evlenmişlerdir. Aynı şekilde hanedana mensup kızlar da bu gruptan komşu beyliklerin beyleri ve prensleri ve de Anadolu'nun toplumda ileri gelen kişileri ile evlendirilmişler fakat gayrimüslimlere evlilik yolu ile verilmemişlerdir. İslam hukukunda da altyapısı olan bu eğilim ile Osmanlı hanedan evlilikleri komşu beylik hanedanları ile ittifak kurma işlevi görmekteydi. İlk dönem Osmanlı hanedan meşruiyetinin zayıflığını göz önünde bulundurursak, hanedanlar arası ittifak siyasi başarı ve süreklilik açısından önemliydi.

Fakat bu eğilim 15. yüzyılda değişmeye başladı ve Osmanlı sultanlarının artık kendileri için cariyeleri tercih ettikleri görülür hale geldi. Osmanlı sultanlarının resmi evlilikler yaptıkları kadınlar yerine cariyeler aracılığı ile hanedan soyunun devamını sağlamanın sebepleri olarak iki husus ileri sürülmektedir. İlk olarak, Ankara Savaşı'nda I. Bayezid ile Sırp eşinin Timur'a esir düşmesi ve Bayezid'in gözü önünde eşinin tahkir edilmesi ve bundan dolayı soylu kadınlarla evlenmeyerek bir daha böyle bir duruma düşmek istemedikleri düşünülmüştür. Yalnız, Osmanlıların sadece olası yenilgileri düşünerek evlilik politikalarını belirlemiş olmaları pek muhtemel değildir.¹³ İkinci olarak, Osmanlıların İslam hukukuna göre resmi evlilikte damadın geline verdiği mehri vermemek için hür kadınlarla evlenmek yerine cariyeleri tercih ettikleri iddia edilmektedir. İslam aile hukukuna göre, nikah akdi ile evlenmek kadınlara mehir, miras vb. bazı haklar getirirken, köle statüsünde bulunan cariye kadınlar kendilerine sahip olan erkeklerden bu hakları ancak sınırlı durumlarda ve ancak çocuk sahibi olmalarında elde edebiliyorlardı. Fakat, aşağıda görüleceği üzere Osmanlı sultanları resmi evliliklerinde yüklü miktarda mehir vermekten çekinmemektedirler.

Muhtemelen, Osmanlıların başlangıçta hür ve soylu kadınlar ile evlenirken 15. yüzyılda giderek cariyelere yönelmeleri Osmanlı hanedanının giderek yükselen prestiji ile alakalıydı.

9 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 18-20; Peirce, *The Imperial Harem*, 34-37.

10 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 21-22; Peirce, *The Imperial Harem*, 36-37.

11 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 64-66.

12 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 23-25; Peirce, *The Imperial Harem*, 40; Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 75-90.

13 Peirce, *The Imperial Harem*, 38.

Nitekim II. Mehmed'den (ö. 1481) itibaren sultanlar birkaç istisna dışında sadece cariyeleri haremlerine dahil etmişler ve başlangıçta zayıf prestijden kaynaklanan ittifak kurmak amacıyla geliştirdikleri evlilik politikalarını kendi kontrollerinde dönüştürmeye başlamışlardı. Elbette resmi evlilikler 15. yüzyılda tamamen yok olmadı (mesela II. Murad Sırp Kral George Brankoviç ve Irene Komnenos'un kızı Mara ile ve II. Bayezid Dulkadiroğulları'ndan Ayşe Hatun ile evlenmişti)¹⁴ fakat yüzyılın sonunda padişahların resmi evlilik yapmak yerine cariyeleri tercih etmeleri artık yerleşmiş bir olgu olmuştu.¹⁵ II. Mehmed'in şehzadelerinin anneleri (Gülbahar Hatun, Gülşah Hatun, Çiçek Hatun, ve Mora Despotu Demetrius'un kızı Helene) cariyeye olarak padişahın haremine dahil oldular.¹⁶

II. Mehmed'in benimsediği bu yeni tercih II. Bayezid (ö. 1512) ve I. Selim (ö. 1520) tarafından da benimsendi ve bu yeni eğilim Süleyman devrinde de varlığını sürdürdü.¹⁷ Bayezid, Selim ve Süleyman (ö. 1566) döneminde hanedan cariyelerle varlığını sürdürürken hür kadınlarla evlilik yapmak neredeyse unutulmuş durumdaydı. Bu durum Osmanlıların İstanbul fatihi II. Mehmed dönemi ile birlikte sürekli artan prestijinin bir yansımasıydı. Bir taraftan Osmanlı topraklarının genişlemesi sonucu çevrede ittifak kurmak için Osmanlılardan üstün veya denk beylik veya emirlik kalmamıştı diğer taraftan da Osmanlı sultanları kendilerini giderek 15. yüzyılın ilk yarısına kadar ileri gelen toplumsal grupların üstünde konumlandırmaktaydılar. Buna paralel olarak sultanlar evlilikleri kendileri için değil ama hanedanın kızlarını yükselmekte olan yönetici eliti inşa etmek ve onları kendilerine bağlamak amacıyla kullanmaya başladılar.

Bayezid ve Selim döneminde hanedana damat olanlardan sadece Hersekzade Ahmed, Dukaginze Ahmed ve Yunus Paşalar vezir statüsüne erişmişken Süleyman dönemindeki bütün hanedan damatları vezirliğe eriştiler.¹⁸ Aslında Bayezid ve Selim döneminde vezirliğe ulaşmış üç vezirin bu makamlara gelmesi onların damat olmasından ziyade aile kökeni olarak Balkan aristokrat arka planına sahip olmaları ile alakalıydı.¹⁹ Fakat Süleyman döneminde hanedanın bütün damatlarının vezirliğe ulaşmış olması bu dönemde hanedanın hanım sultanlarının evliliğinin belirli bir elit adayını yüceltme politikası olarak kullanıldığını göstermektedir. Vezirlerden Ferhad, Lütfi ve Kara Ahmed Paşalar sırasıyla sultanın kız kardeşleri Beyhan Sultan, Şah Sultan ve Fatma Sultan ile evlenirken, Rüstem Paşa, sultanın kızı Mihrimah Sultan ile,

14 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 35 ve 43; Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 130-40 ve 182-88.

15 Ceneviz kökenli olup 15. yüzyılın sonlarında sarayda içöğlani olan ve daha sonra Osmanlı topraklarından Avrupa'ya kaçan Giovanantonio Menavino sultanların hiç evlilik yapmadıklarını söylemektedir. Krş. Peirce, *The Imperial Harem*, 30.

16 Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 38-41.

17 Peirce, *The Imperial Harem*, 65-66.

18 Peirce, *The Imperial Harem*, 66.

19 II. Bayezid dönemindeki vezirlerin ve hanedana damat olanların aristokratik kökenleri hakkında bkz. Heath W. Lowry, *The Nature of the Early Ottoman State* (Albany: State University of New York Press, 2003), böl. 7; Heath W. Lowry, *Hersekzâde Ahmed Paşa: An Ottoman Statesman's Career & Pious Endowments* (Istanbul: Bahçeşehir University Press, 2011); Hedda Reindl, *Männer um Bâyezîd: eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bâyezîds II. (1481-1512)* (Berlin: K. Schwarz, 1982).

Sokollu Mehmed Paşa ise bir sonraki sultan olan II. Selim'in kızı İsmihan Sultan ile evlendiler.²⁰ Büyük bir ihtimalle Süleyman kız kardeşlerini veya kızı ve kız torunlarını devşirme kökenliler ile evlendirmeyi tercih ederek onlar arasından seçtiklerini bu evlilikler yoluyla desteklemek istemişti ve onun saltanatı döneminde hanedana damat olanları vezirlik payesine kadar yükseltmişti. Bu bağlamda Süleyman'ın tek kızı Mihrimah ile evlenecek kişi de sultanın gözüne girmiş ve kariyeri giderek yükselecek birisi olacaktı.

Mihrimah için Damat Adayı: Rüstem Paşa

1539 yılında Mihrimah 17 yaş civarında iken Rüstem Paşa ile evlendi. O sıralar Diyarbekir Beylerbeyi olan Rüstem Paşa ise 30'lu yaşlarının sonlarındaydı. Süleyman'ın hem aradaki bu kadar yaş farkını göz ardı etmesi hem de tek kızını üzerinde çağdaş kaynaklar tarafından pek de yakışıklı olmadığı ve hatta çirkin olduğu konusunda ittifak ettiği Rüstem ile evlendirmeye karar vermesi eleştiri konusu olmuştur. Anlaşılan Süleyman kızını Rüstem ile evlendirmeye çok önceden kesin olarak karar vermişti ve her türlü itiraza rağmen bu kararında ısrar etti. O zamana kadarki Osmanlı hanedan evliliklerini ve bu konudaki tercihlerdeki dönüşümü göz önünde bulundurursak, bu evliliğin siyasi birtakım sembolik anlamları olduğunu söyleyebiliriz. Bu çerçevede, Mihrimah'ın evliliğinin komşu bir beylik veya hanedan ile ittifak amacı olmaktan ziyade sultanın bir vezir adayının kariyerini yükseltme işlevi görmesi beklenmektedir. Bu açıdan Mihrimah'ın evleneceği damat adayı olarak Rüstem'in seçilmesi ve sonrasında Rüstem'in kariyerinin izlediği süreç Osmanlı hanedanının evlilik politikasındaki duruma ışık tutmaktadır.

Bu noktada vurgulanması gereken önemli bir husus ise Mihrimah ile evlenmesi muhtemel adayların arasında Mimar Sinan'ın olduğu fikrinin gerçeği yansıtmadığı ve hatta bu ihtimalin mümkün olmadığıdır. Halihazırda birçok modern edebi ve popüler eserde Mimar Sinan'ın Mihrimah'a aşık olduğu ve aşkın sembolü olarak Mihrimah adına İstanbul'un iki tarafında, Üsküdar ve Edirnekapı'da iki zarif cami ve külliye inşa ettiği iddiası çokça zikredilmektedir.²¹ Aslında bu düşünce ilk defa 1972'de Sinan üzerine Arthur Stratton tarafından yazılan biyografide dile getirilmişti.²² Burada, Sinan'ın Mihrimah'a olan aşkın Edirnekapı'daki camide sembolik olarak ifade edildiği iddia edilirken herhangi bir öyküsel arka plan verilmemiştir. Dönemin kaynaklarından

20 Peirce, *The Imperial Harem*, 66-68; Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 31-33. İbrahim Paşa'nın evlendiği kişinin Süleyman'ın kız kardeşlerinden biri olarak Hatice Sultan olduğu tartışmalıdır. İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın dikkat çekmesinden sonra Ebru Turan kesin olarak İbrahim'in önceki efendisi İskender Paşa'nın torunu Muhsine isminde biri ile evlendiğini ortaya koymaktadır. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i Âzamı Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Dâmadı Değildi", *Belleten* 39/114 (1965): 355-64; Ebru Turan, "The Marriage of Ibrahim Pasha (ca. 1495-1536): The rise of Sultan Süleyman's favorite to the grand vizierate and the politics of the elites in the early sixteenth-century Ottoman Empire", *Turcica* 41 (2009), 3-36. Bu dönemlerdeki soy ağaçları ve hanım sultanların evlilikleri için bkz. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, Tablolar XXVIII, XXIX, XXX ve XXXI.

21 Mesela bkz. Muhterem Yüceyılmaz, *Has Bahçenin Gonca Gülü: Mihrimah Sultan* (İstanbul: Nesil, 2008); Turan Oflazoğlu, *Sinan* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988).

22 Arthur Stratton, *Sinan* (New York: Charles Scribner's Sons, 1972).

da herhangi bir destek gösterilmeden ileri sürülen bu iddia tamamen kurgusal bir fanteziden ibaret olup daha sonraki bazı çalışmalarda da sorgulanmadan kabul edilmiştir.²³ Hem Sinan'ın hayatını ve kariyerini hem de hanedanın evlilik politikalarını izlediğimizde bu fikrin tamamen hayal ürünü olduğu kolayca anlaşılabilir. Zira Mihrimah evlilik çağına geldiğinde, Sinan henüz dikkat çekmeyi tam olarak başaramamıştı. Ağırnas doğumlu olup devşirme usulü ile kapıkullarına dahil edilmiş olan Sinan o zamanlar en azından 50 yaşının üstündeydi. Sinan'ın kariyerindeki en kritik dönüm noktası, 1538 yılındaki Karaboğdan Seferi esnasında vezir Lütfi Paşa'nın tavsiyesi ile Prut nehri üzerine ordunun geçmesi için kısa sürede bir köprü inşa etmesi ve bu sayede seferden döndükten sonra mimarbaşı olarak tayin edilmesiydi.²⁴ Bu aşamadan sonra Sinan yükselmeye başlamış ve başta hanedan olmak üzere ileri gelenlerin vakfettiği yapıları inşa etmeye başlamıştır. Fakat 1530'ların sonlarında kariyerinin başında olan bir kişi olarak Sinan hanedana damat adayları arasında düşünülmemekteydi. Ayrıca, onun Mihrimah'ı görüp aşık olması da hem kaynaklar tarafından desteklenmemekte hem de teorik olarak mümkün görünmemektedir. Zira dönemin mahremiyet kuralları ve hanedan üyelerinin dışarı ile bağlantısı çerçevesinde haremdeki kadınları dışarıdan bir erkeğin görmesi pek olası değildir. Hatta 1560 yılında Venedikli balyos Marino di Cavalli, İslam hukukuna göre caiz olmasına rağmen Rüstem ile kayınvalidesi olan Hürrem Sultan'ın bile yüz yüze hiç konuşmadıklarını aktarmaktadır: "Rüstem Paşa... kayınvalidesinin [yani Hürrem Sultan'ın] gözdesiydi, fakat [Hürrem] onu hiç görmemişti (zira Türkler arasında kadınların kocaları ve babalarından başka erkeklerle görüşmeme adeti vardı)."²⁵ Dolayısıyla, Sinan'ın Mihrimah'a aşık olabilmesi için onu görmesi bile mümkün değildi. Hatta daha sonrasında Mihrimah Sultan için inşa edilen camilerin yapım süreçleri için Sinan ile görüşmeleri Mihrimah adına ya vekili olarak Rüstem Paşa ya da kethüdası yapmaktaydı.²⁶

Mihrimah ile evlendirilmeye karar verilen kişi Rüstem Paşa'ydı. Rüstem Saraybosna yakınlarında bir Hırvat köyünde domuz çobanlığı yapan küçük bir çocuk iken devşirilmiş, Galatasaray'da bir süre eğitim gördükten sonra Enderun'a içoğlanı olarak alınmıştı.²⁷ Çağdaş gözlemciler tarafından keskin zekası ve hırslı karakteri vurgulanan Rüstem, kısa sürede kendisini gösterdi ve Hasoda'nın en prestijli makamlarından olan Silahdar Ağa rütbesine erişti. Rüstem 1526'da Mohaç Seferi'nden dönerken Enderun'dan Mîrâhur-ı Evvel olarak tayin edil-

23 Sinan'ın Mihrimah'a olan aşkını konu alan edebi eserleri inceleyen akademik bir çalışma için bkz. Simgö Özser Pınarbaşı, "Mimar Sinan'ı Romanlarla Tanımak," *Art Sanat* 8 (2017), 405-423.

24 Gülrü Necipoğlu, *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire* (Princeton: Princeton University Press, 2005), 128 ve 133-35.

25 "Rustan-pascià l'essere stato favorito da sua suocera, sebbene non lo vede mai (usando così i Turchi, che le donne loro non vedano altri che li mariti e padri loro)..." Bkz. Marino Cavalli, "Relazione dell'Impero Ottomano di Marino Cavalli, stato bailo a Costantinopoli nel 1560", Eugenio Albèri (ed.), *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, ser. III, c.1 (Firenze: Tipografia e Calcografia all'Insegna di Clío, 1840), 295.

26 Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 301 ve 305-14.

27 Rüstem'in hayatı hakkında bkz. Şinasi Altundağ ve Şerafettin Turan, "Rüstem Paşa", *İslam Ansiklopedisi*, c. 9, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993), 800-802; Christine Woodhead, "Rüstem Pasha", *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*, c. 8 (Leiden: Brill, 1995); Erhan Afyoncu, "Rüstem Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 288-290; Zahit Atçıl, "State and Government in the Sixteenth Century Ottoman Empire: The Grand Vizierates of Rustem Pasha (1544-1561)" (Doktora Tezi, The University of Chicago, 2015).

miş ve bundan sonra Bîrûn'da görev yapmaya başlamıştır. 1534 yılında Diyarbekir Beylerbeyi oldu ve burada görev yaparken Mihrimah Sultan ile evlendirilmeye karar verildi.

Süleyman'ın Mihrimah'ı Rüstem Paşa ile evlendirmeye ne zaman karar verdiği kesin değildir. Venedik balyosu Bernardo Navagero'ya göre, Rüstem tek aday da değildi. Mihrimah'ın annesi Hürrem Sultan kızını daha yakışıklı olduğu için Mısır Beylerbeyi Davud Paşa ile evlendirmek istiyordu.²⁸ Fakat Mustafa Âlî'ye göre, padişah, henüz sarayda içoğlanı olduğu zamanda gözüne giren Rüstem ile kızını evlendirmeyi uzun bir zamandır düşünmekteydi.²⁹

Navagero'nun aktardığına göre, bir gün Enderun'da diğer içoğlanları ile birlikte sultana eşlik ederlerken sultanın elinde bulunan bir şey pencereden aşağı düşer. Diğer içoğlanları onu getirmek için merdivenlere ve kapılara koşarlar fakat Rüstem pencereden aşağı atlar ve herkesten önce düşen şeyi alır getirir. Bu sayede sultanın gözüne girer.³⁰ Bu hikâyenin sıhhati hakkında şüpheler tamamen giderilmemiş olsa da o dönemde Rüstem ile sultanın arasındaki yakınlığı göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim Rüstem'in sultan ile yakınlığı Enderun'dan sonra da devam etmiştir. 1534'te Venedik balyosu Daneillo de' Ludovisi'nin raporuna göre, Rüstem ismindeki genç ve becerikli mîrâhur o zamanlar sultan ile yakınlık kurmuştu. Sultan da zekasından dolayı onunla konuşmayı ve onu dinlemeyi istiyordu. O vakit (Irakeyn Seferi sebebiyle) Halep'te bulunan Sadrazam İbrahim Paşa bu yakınlıktan endişe etmeye başlamış ve Rüstem'i Anadolu'da uzakta bir göreve tayin etmişti. Sultandan uzaklaşmak istemeyen Rüstem, bu isteğini sultana bildirince sultan da "İbrahim gelince, seni yeniden yakınım'a aldırmaaya çalışacağım" diye karşılık vermişti.³¹

Sultanın kızını Rüstem Paşa ile evlendirmek istediğini ilan etmesi ile Rüstem'in aleyhinde bir karalama kampanyası başladı. Tarihçi Mustafa Âlî'nin aktardığına göre Rüstem'in cüzzam hastalığına yakalanmış olduğu ve hastalığın belirtilerinin cildinde görülmeye başlandığı şeklinde bir dedikodu yayıldı.³² Navagero ise bu dedikoduyu sultanın saygıdeğer Yahudi hekimi Moses Hamon aracılığıyla yayan kişinin kızını Mısır Beylerbeyi ile evlendirmeyi düşünen Hürrem Sultan olduğunu ifade etmektedir.³³ Sultan bu dedikodunun yayılmasından endişe duy-

28 Bernardo Navagero, "Relazione dell'Impero Ottomano del Clarissimo Bernardo Navagero, Stato Bailo a Costantinopoli Fatta in Pregadi nel Mese di Febbrajo del 1553", *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, ed. Eugenio Albèri, III, v.1 (Firenze: Tipografia e Calcografia all'Insegna di Clío, 1840), 99. Tarihçi Mustafa Âlî, Davud Paşa hakkında "kemâl-i emânet ve istikamet üzere hükümet" eden biri olarak bahsetmekte ve vezirlik rütbesi ile Mısır Beylerbeyi olduğunu ve yol kesen haramilerin saldırısı sonucu öldüğünü aktarmaktadır. Bkz. Mustafa Âlî, *Kühû'l-ahbâr: Dördüncü Rûkn, Osmanlı Tarihi* (Ankara: TTK, 2009), 363b.

29 Mustafa Âlî, *Kühû'l-ahbâr*, 358a-b.

30 Navagero, "Relazione", 98.

31 Daniello de' Ludovisi, "Relazione dell'Impero Ottomano Riferita in Senato dal Secretario Daniello de' Ludovisi, a di 3 Giugno del 1534", *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, ed. Eugenio Albèri, III, v.1 (Firenze: Tipografia e Calcografia all'Insegna di Clío, 1840), 12.

32 Mustafa Âlî, *Kühû'l-ahbâr*, 358b.

33 Navagero, "Relazione", 99. Navagero dedikodunun Rüstem'in *firengi/syphilis* (Navagero'nun ifadesi ile *mal francese*) hastalığına yakalandığını söylemektedir. Muhtemelen Navagero iddia edilen hastalığın ismini yanlış anladı veya Mustafa Âlî dedikoduyu biraz daha yumuşak bir şekilde aktarmaya çalıştı.

muş ve kendisine damat olarak seçtiği Rüstem'in hakikaten cüzzamlı olup olmadığının nasıl anlaşılacağı konusunda sarayın hekimbaşısı ile istişare etmişti. Hekim de cüzzamlı hastaya bit/kehle yaklaşmayacağını söyleyince sultan, Mehmed isimli saray hekimlerinden biri ile bir hazinedarı Diyarbekir'e gönderdi. Hekim ve hazinedar, Rüstem'e haber vermeden üstünü ve elbiselerini aniden ('*ale'l-gafle*) aradılar. Rüstem'in elbiselerini normalden çok sık değiştirme adeti olduğu ve temizliğe çok dikkat ettiği göz önünde bulundurulursa bit bulmak neredeyse mümkün değildi. Fakat şans eseri hazinedar bir bit buldu, Rüstem endişe ile bakarken hekim gülümsedi ve paşayı tebrik ederek padişaha damat olacağı müjdesini verdi. Bit sayesinde Rüstem'in cüzzamlı olmadığı ispatlanmış oldu ve Mihrimah ile evlenmesi için herhangi bir engel artık kalmadı. Rüstem bu müjde üzerine hazinedara 1000 sikke altın hediye, hekime de sınırsız paralar ve hediyeler verdi.³⁴ Bu olaydan sonra Rüstem Paşa için *kehle-i ikbâl* künyesi verilmiş ve bu meseleye dair şu beyit yazılmıştır:

Olacak bir kişinin bahtı kavî tâlî'i yâr
Kehlesi dahi mahallinde anî işe yarar.³⁵

Düğün (1539)

Rüstem'in Mihrimah ile evlenmesinin önünde bir engel kalmayınca Rüstem'in yükselmesi de hızlandı. Kısa sürede önce Anadolu Beylerbeyliğine, sonra da dördüncü vezirliğe yükseldi.³⁶ Aynı yıl sonuna doğru 15-28 Receb/26 Kasım-4 Aralık 1539 tarihleri arasında Şehzade Bayezid ve Cihangir'in sünnet düğünleri esnasında Mihrimah ile Rüstem'in nikah akdi de gerçekleşti.³⁷ Sünnet düğünü ve nikah için soğuk havanın ve belki yağışın muhtemel olduğu bir zamanın seçilmiş olması garip durmaktadır. Fakat 1539'un yaz aylarında veba salgını –ve bu salgında Sadrazam Ayas Paşa'nın vefat etmesi– sebebiyle düğün için vebanın nispeten yavaşladığı kışa doğru bir vakit seçilmişti.³⁸

Her ne kadar yaklaşık aynı uzunlukta ve benzer şekilde eğlenceler düzenlenmiş olsa da 1524'teki İbrahim Paşa'nın düğünü ve 1530'daki şehzadelerin sünnet düğünü merasimleri

34 Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 358b-59. Rüstem Paşa hekime daha sonra Suriye'de 40000 akçelik bir zeamet tayin etmişti. Tarihçi Mustafa Âlî, 970/1562'de Suriye'de bu olayın içinde yer alan hekim ile karşılaştığını ve bu hikâyenin sıhhatini hekimden bizzat tetkik ettiğini ifade etmektedir.

35 Ahmet Osmanzâde Taib, *Hadikatü'l-Vüzerâ* (İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası, 1271), 29; İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1947), II: 248.

36 Mustafa Çelebi Celâlzâde, *Geschichte Sultan Süleymân Kânûnis von 1520 bis 1557, oder, Tabakât ül-Memâlik ve Derecât ül-Mesâlik*, ed. Petra Kappert (Wiesbaden: Steiner, 1981), 297a-298b; Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 308a-11.

37 Celâlzâde, *Tabakât*, 337a-340b; Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 312a.

38 Veba ihtimalinden dolayı sünnet ve nikah için Kasım ayının seçilmiş olmasına dikkat çeken makale için bkz. Zeynep Yelçe, "Evaluating Three Imperial Festivals: 1524, 1530, 1539", *Celebration, Entertainment and Theater in the Ottoman World* içinde, ed. Suraiya Faroqhi ve Arzu Öztürkmen (London: Seagull Books, 2014), 77. Ayrıca vebanın salgın zamanları hakkında ve genel olarak salgının yaz aylarında hızlanıp kış aylarında yavaşlaması hakkında bkz. Nühket Varlık, *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World: The Ottoman Experience, 1347-1600* (New York, NY: Cambridge University Press, 2015), 18 ve 173.

ile mukayese edilince 1539 sünnet düğünü ve nikah merasiminin daha sönük olduğuna dair bir kanı oluşmuştur.³⁹ Muhtemelen Süleyman'ın saltanatının ilk on beş yılındaki hırslı genişlemeci politika bağlamında gerçekleşen ilk iki düğün/sünnet yapılan eğlence ve kutlamalarla kaynaklara daha görkemli birer olay olarak yansımıştı. Fakat özellikle 1530'ların ortalarından itibaren giderek daha barışçıl ve realist politikalar nedeniyle 1539'daki düğün sanki daha sade bir kutlama gibi algılanmıştı.⁴⁰

Nikah akdinin kaydı sicile şu şekilde yazılmıştır:

Sebeb-i tahrîr budur ki Cenâb-ı Dürret-i İklîlü'l-ıffe Hazret-i Sultân Mihrimâh bt. Hazret-i Sultân-ı A'zam Süleymân Han kibelinden 'akd-i nikah için Sünbül Ağa b. Abdurrahman ve Bilal Ağa b. Abdurrahmân şehâdetleriyle vekâleti sâbit olan Selmân Ağa b. Abdülmu'în ve Cenâb-ı Âli Hazret-i Rüstem Paşa b. Abdurrahmân kibelinden akd-i tezevvüc için Mehmed b. Süleymân ve Mustafa b. Ömer şehâdetleriyle vekâleti sâbit olan Hazret-i Süleymân Paşa meclis-i şer'e hâzîrân olup mezkûr Selmân Ağa hazret-i müvekkile-yi merkûmeyi zikr olunan vekâleti hükmü ile mûmâ-ileyh Rüstem Paşa hazretlerine yüz bin tâmmü'l-vezn filori-i sultânî mehr-i müeccel üzere tezvîc ve nikâh idüb ve müşârun-ileyh Süleymân Paşa dahi hazret-i müvekkil-i merkûm için zikrolunan mehr üzere akd-i mezbûri kabul ettikten sonra şerâit-i îcâb ve kabûl-i akd-i nikah kemâ yenbağî ri'âyet ve müeddâ kılındıktan sonra bu hurûf tahrîr olundu. Fî yevmi'l-Cum'a 23 akîbe's-salat min Recebi'l-Müreceb 946 [9 Aralık 1539].⁴¹

Nikah kaydına yansıyan bilgilere baktığımızda, akdin gerçekleştiği anda ne Mihrimah ne de Rüstem'in hazır bulunmadığı anlaşılmaktadır. Onları kendilerinin yerine tayin edilen vekiller temsil etmiş ve böylece nikah kıyılmıştı. Özellikle İslam kültüründe gelinlerin nikah akitleri esnasında vekillerinin yer alması çok yaygın olmakla birlikte Osmanlı devletinde vezir, kazas-ker, beylerbeyi gibi elitlerin nikahlarında damatların da vekilleri ile temsil edilmeleri yaygın bir durumdu.⁴² Bu bağlamda Mihrimah ve Rüstem'in nikahlarında kendileri yerine vekillerinin yer alması şaşırtıcı değildir.

Fakat nikah kaydında dikkat çeken asıl önemli husus nikah için tayin edilen mehir miktarıdır. İslam hukukuna göre, nikah esnasında belirlenen ve damadın geline o anda verdiği (*muaccel*) veya daha sonra vermeyi taahhüt ettiği (*müeccel*) maddi miktar anlamında kullanılan mehir, nikah akdinin en önemli sonuçlarından biridir. Ayrıca miktarın büyüklüğü ve niteliği da-

39 Bu üç merasimin mukayesesi için bkz. Yelçe, "Evaluating Three Imperial Festivals".

40 Kaya Şahin, "Staging an Empire: An Ottoman Circumcision Ceremony as Cultural Performance", *The American Historical Review* 123/2 (2018): 463-92.

41 İstanbul Şer'iyye Sicilleri Evkâf-ı Hümayun Müfettişliği, def. No: 2, s. 89. Buradan aktaran M. Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Nikah Akitleri", *Osmanlı Araştırmaları* 3 (1982), 5.

42 M. Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Klasik, 2017), 62.

madın sosyal ve ekonomik statüsünü gösterdiği gibi geline verilen önemi de ifade etmektedir.⁴³ Burada Rüstem Paşa'nın Mihrimah'a vermeyi taahhüt ettiği mehir miktarının 100.000 altın sultani olarak belirlendiğini anlıyoruz. Peki bu miktar ne ifade etmekteydi? İlk önce Mihrimah ile Rüstem'in nikahlarından yaklaşık beş yıl önce kıyılan Sultan Süleyman ile Hürrem Sultan'ın nikahlarında da 100.000 altın sultani belirlendiği anlaşılmaktadır. Her ne kadar elimizde bu nikahın kaydı olmasa da daha sonraki bir gözlem bize ışık tutmaktadır. Nurbanu Sultan ile evlenen II. Selim babasından daha fazla mehir vermek istemiş ve mehri 110.000 altın sultani olarak belirlemişti. Aynı kayıta Süleyman'ın Hürrem ile nikah akdinde mehrin 100.000 altın sultani olarak belirlendiği ifade edilmektedir.⁴⁴ Anlaşılan Süleyman'ın vermeyi taahhüt ettiği mehir bir standart oluşturmuş ve sonra hanedan evliliklerinde mukayese için ölçü olmuştur.

Hanedanın kızları evlendirilince damadın yanına gitmeleri âdet olduğu fakat Mihrimah Sultan'ın bu âdete uymayıp İstanbul'da kalması için Rüstem Paşa'nın İstanbul'da bir görev terfi ettirildiği ve bundan sonra da hanedanın kızları ile evlenenler için terfi ettirilmenin yeni bir âdet haline geldiği modern çalışmalarda sıklıkla iddia edilmektedir.⁴⁵ Genel olarak hanedandan bir kız ile evlenecek kişilerin Osmanlı sistemi içinde daha iyi bir konuma gelmesi beklenen bir şeydi elbette. Fakat bu âdetin Mihrimah Sultan-Rüstem evliliği ile başladığı iddiası pek gerçeği yansıtmamaktadır. Zira Rüstem Paşa'nın İstanbul'da bir makama getirilmesi kronolojik olarak düğünden daha önce gerçekleşmişti.

Rüstem Paşa Diyarbekir Beylerbeyliği görevinde iken Mihrimah Sultan ile evlendirilmeye karar verilmişti. 1538 yılında Osmanlı ordusu Karaboğdan Seferi'ne çıkmak üzere iken vezir Mustafa Paşa ölür (10 Safer 945/8 Temmuz 1538) ve onun yerine Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa getirilir. Bu vesile ile Anadolu Beylerbeyi Hüsrev Paşa, Rumeli Beylerbeyi olurken Diyarbekir Beylerbeyi Rüstem Paşa da Anadolu Beylerbeyliğine getirilir.⁴⁶ Rüstem Paşa'nın yeni görev yeri artık Kütahya olmuştur ve bu yeni terfi ile birlikte sefere katılmak üzere çağrılır. Diyarbekir'den ayrılıp Anadolu'yu kat edip orduya yetişene kadar epey zaman geçer ve orduyu ancak seferden dönerken Edirne'de yakalayabilir.⁴⁷ Ordunun İstanbul'a ulaşmasından (5 Receb 945/27 Kasım 1538) sonra Rüstem Paşa Kütahya'ya ancak gider.⁴⁸ Fakat altı veya yedi ay sonra 1539 yazında Sadrazam Ayas Paşa veba salgınından rahatsızlanıp aniden ölünce (26 Safer 946/13 Temmuz 1539), ikinci vezir Lütfi Paşa sadarete getirilir ve Rüstem Paşa da dördüncü vezir olarak Divan-ı Hümayun üyesi olur. Dolayısıyla Mihrimah Sultan ile

43 Aydın, 89-94.

44 Peirce, *The Imperial Harem*, 94. "il qual signor ... ha...fatto Chebin, che è come pigliar per legittima mogliecon farle contradotte di contodiecimila ducati, avendo voluto superar il padre, che alla sultana madre d'esso Selim fece contradote di centomila ducati solamente." Bkz. Jacopo Ragazzoni, "Relazione dell'Impero Ottomano di Jacopo Ragazzoni Presentata del suo Ritorno da Costantinopoli, il 16 Agosto 1571", *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, ed. Eugenio Albèri, III, v.2 (Firenze: Società Editrice Fiorentina, 1844), 97.

45 Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 255-56.

46 Celâlzâde, *Tabakât*, 297a-298b. Ayrıca bkz. Mustafa Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, 308a.

47 Celâlzâde, *Tabakât*, 327a-b. Ayrıca bkz. Mustafa Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, 311b.

48 Danişmend, *Kronoloji*, c. II, s. 217.

düğünlerinin olduğu 15-28 Receb/26 Kasım-4 Aralık 1539 tarihlerinden yaklaşık dört-beş ay öncesinde Rüstem Paşa zaten İstanbul'da bir makama getirilmişti. Elbette bu evliliğe karar verilmiş olması Rüstem Paşa'nın terfi süreçlerini hızlandırmış olabilir, fakat İstanbul'a gelişinin düğünden daha önce gerçekleştiği kesindir.

Mihrimah ve Rüstem'in Çocukları

Kaynaklarda Mihrimah ve Rüstem'in evlilik hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler büyük oranda gizliydi veya mahremiyeti korumak amacıyla bilinenler de pek kayda geçmemekteydi. Bu bağlamda çiftin çocuklarının sayısı konusunda da ihtilaf vardır. Genel olarak Ayşe Hümaşah isminde bir kızları olduğu konusunda bütün kaynaklar uzlaşırken Osman isminde bir oğulları olduğu iddiası da söz konusudur.⁴⁹ Bu iddianın temel kaynağı muhtemelen Mehmed Süreyya'nın *Sicill-i Osmanî* isimli eseridir. Zira burada Rüstem Paşa'nın Osman adında Mihrimah Sultan'dan başka bir kadından doğma oğlu olduğundan bahsedilmektedir.⁵⁰ Belki Rüstem Paşa'nın Mihrimah Sultan ile evlenmeden önce Osman adında bir oğlu vardı ve modern çalışmalar *Sicill-i Osmanî*'deki bu kayıta geçen Osman'ı Mihrimah Sultan'ın oğlu olarak aktarmış olabilirler. Fakat ne dönemin çağdaş kaynaklarında ne de vakıf kayıtlarında Rüstem Paşa'nın bu isimde bir oğlu olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca bu isimde bir oğulları olsa bile çok erken yaşta ölmüş olmalı, zira 1550'de kayıt altına alınmış olan Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki cami ve külliye vakfiyesinde kızları Ayşe Sultan ve onun çocukları için günlük harçlık tayin edilmiş fakat burada başka bir çocuğun ismi geçmemiştir.⁵¹

Bunun yanında Rüstem-Mihrimah çiftinin Ayşe Hümaşah isminde bir kızları olduğunda şüphe yoktur. 25 Ağustos 1547'de doğan bu kız,⁵² daha sonra Semiz Ahmed Paşa ile evlendi. Semiz Ahmed Paşa, Mihrimah Sultan'ın da yardımıyla Sokollu Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra 987/1579 yılında sadrazam olmuş, fakat altı ay sonra vefat etmiştir.⁵³ Daha sonra Ayşe Hümaşah 990/1582 yılında Nişancı Feridun Bey ile evlenmiş, ancak Feridun Bey 991/1583'te

49 Babinger, "Mihri-i Mâh Sulţân," 7; Mustafa Kaçar, "Mihrimah Sultan," 39-40; A.D. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty* Tablo XXX, s. 251; Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 258. Alderson'un eserindeki tabloya göre Osman'ın doğum tarihi bilinmemektedir. Fakat ölüm tarihi 1576'dır.

50 Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, haz. Nuri Akbayar ve Seyit Ali Kahraman (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 5:1402 ve 4:1286.

51 Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 302; F. Cangüzel Zülfikar, "Mihrimah Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1989), 57-58.

52 Ayşe Hümaşah'ın doğum tarihini İstanbul'da bulunan Habsburg mukim elçisi Johann Maria Malvezzi'nin I. Ferdinand'a 26 Ağustos 1547 tarihli mektubundan öğreniyoruz. Orada şöyle yazılıdır: "...heri, è nata una figliola ad esso Rustan Bassa..." Krş. Srecko M Dzaja, Karl Nehring, ve Günter Weiß, ed., *Austro-Turcica, 1541-1552: diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen* (München: Oldenbourg, 1995), No: 53, s. 178.

53 Feridun Emecen, "Semiz Ahmed Paşa," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 36 (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 494-495.

vefat etmiştir.⁵⁴ Ayşe Hümaşah'ın birinci evliliğinden doğan kızı Saliha daha sonra sadrazam da olacak olan Cigalazade Yusuf Sinan Paşa ile evlenecekti.⁵⁵ Böylece Mihrimah Sultan'ın kocası Rüstem Paşa'dan sonra damadı ve kızının damadı da sadrazam olacaktı. Mihrimah Sultan'ın vakfiyesine göre ölümünden sonra vakıflarındaki gelirlerin kontrolü kızı ve torunlarına kalacaktı.⁵⁶

Mihrimah ve Rüstem'in Evlilik Yılları

Düğünün ardından Mihrimah haremde ayrıldı ve Rüstem Paşa ile birlikte yaşamaya başladı. Yeni çiftin bugünkü İstanbul dahilinde birkaç sarayı vardı. Her ne kadar Mihrimah ve Rüstem'in bu binaların hangisinde hangi tarihten itibaren yaşamaya başladıklarını tam olarak bilemesek de genel olarak hepsini yılın çeşitli zamanlarında kullandıklarını söyleyebiliriz. Mimar Sinan'ın inşa ettiği binalar arasında saydığı üç Rüstem Paşa Sarayı mevcuttur: biri At Meydanı'nda (bugünkü Sultanahmet Külliyesi'nin bulunduğu yerde); biri Üsküdar'da; ve birisi de Bakırköy sınırlarında bulunan İskender Çelebi Çiftliği'nde bulunmaktaydı.⁵⁷ Bunlardan At Meydanı'nda bulunan saray bazı belgelerde "Mihrimah Sultan Sarayı" olarak geçmektedir.⁵⁸ Genellikle yaz aylarında kullanılan Üsküdar'daki sarayın Salacak'ta Kız Kulesi'nin karşısına denk gelen bir bahçe içinde olduğu tarif edilmiştir.⁵⁹ Bunlardan başka bugün Cağaloğlu semtinde bulunan Rüstem Paşa'ya ait bir başka saray daha tespit edilmiş olup, daha sonrasında kızının damadı olacak olan Cigalazade Yusuf Sinan Paşa'nın bu sarayı kullanması sebebiyle bu semte Cağaloğlu ismi verilmiştir.⁶⁰

Rüstem Paşa, Mihrimah ile evliliği sayesinde çok hızlı yükseldi ve 1544 yılında sadrazamlığa getirildi. Sadrazamlığında da sultan tarafından geniş yetkilerle donatıldı. Onun kariyerinde Mihrimah ve doğal olarak Hürrem Sultan önemli bir dayanak noktasıydı.⁶¹ Dönemin çağdaş gözlemcileri Rüstem'in sahip olduğu gücün Hürrem ve Mihrimah'a dayandığını söylemektedirler. 1550 yılında Venedik balyosu Alvise Renier, sultana her istediklerini yaptırabilen Hürrem ve Mihrimah sayesinde Rüstem'in saygın ve korkulan birisi olduğunu ifade etmekte-

54 Abdülkadir Özcan, "Feridun Ahmed Bey," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 12 (İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1995), 396-397.

55 Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, çev. Türkis Noyan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 1:456-457. Ayrıca bkz. Feridun Emecen, "Semiz Ahmed Paşa."

56 Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 302.

57 Howard Crane ve Esra Akin, (ed.), *Sinan's autobiographies: five sixteenth-century texts* (Leiden: Brill, 2006), 98.

58 Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, E. 9512. Buradan aktaran Ahmet Arslantürk, "Bir Bürokrat ve Yatırımcı olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziriazamı Rüstem Paşa" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011), 30-31.

59 Bu sarayın konumu hakkındaki bilgi Rüstem ve Mihrimah'ın kızı Ayşe Sultan'ın 1595'te kaydedilmiş vakfiyesinde mevcuttur. Bkz. Vakıflar Genel Müdürlüğü, no. 635/2, 52. Ayrıca bkz. Gülru Necipoğlu, "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century in Istanbul as a Mirror of Classical Ottoman Garden Culture," *Gardens in the Time of the Great Muslim Empires: Theory and Design* içinde, ed. Attilio Petruccioli (Leiden & New York: Brill, 1997), 40-41.

60 Arslantürk, "Bir Bürokrat ve Yatırımcı olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziriazamı Rüstem Paşa", 30-31.

61 Hürrem ve Mihrimah'ın Rüstem üzerindeki destek ve etkisi hakkında bkz. Zahit Atçıl, "Çağdaşlarının Gözünden Rüstem Paşa'nın Sadrazamlığı (1544-1553 ve 1555-1561)", *Halil İnalçık Armağanı-IV* içinde, ed. Ahmet Özcan (Ankara: Doğu Batı, 2017), 73-90.

dir.⁶² Navagero'nun aktardığına göre, Hürrem ve Mihrimah birlikte Rüstem'in sultan nezdindeki yerini yüceltmek istemiş ve hatta aynı İbrahim Paşa'ya bahşedildiği gibi Rüstem'in de Enderun'a serbestçe girebilme ve sultan ile görüşebilme yetkisi verilmesini talep etmişler, fakat sultan bu isteği "bir kere çılgınlık yapmak yeter" (*basta fare una pazzia una volta*) diyerek reddetmişti.⁶³ 1557 yılında Antonio Erizzo ise Rüstem'in sahip olduğu güç ve otoritenin insanların kıskançlık ve nefretini çektiğini ve eğer bu iki kadının desteğini kaybedecek olursa (*se gli mancasse il favore delle sultane*) kısa sürede eleştirilerin hedef noktası olabileceğini ve hatta konumunu kaybedebileceğini ifade etmektedir.⁶⁴ Rüstem Paşa'nın sultan üzerinde etkili bu iki kadının desteğini almış olması onun uzun süre sadarete kalabilmesine de yardımcı olmuştu. Hatta kısa bir süreliğine (1553-1555 arası) azledilmiş olmasına rağmen, bu hanımların desteği ile yeniden sadarete gelebilmişti. 1555 yılında Sadrazam Kara Ahmed Paşa'nın aniden idam edilmesi ile Rüstem'in yeniden sadarete atanmasını değerlendirirken tarihçi Mustafa Âlî, Ahmed Paşa'nın "bilâ günâh" öldürüldüğünü, Rüstem'in ise "mekr-i zenân" ile yeniden sadarete geldiğini söyleyerek Hürrem ve Mihrimah'ın etkisine işaret etmektedir.⁶⁵ Kısaca, Rüstem, Mihrimah ile evlenmesinden sonra hem karısının hem de kayınvalidesi Hürrem Sultan'ın desteği ile büyük bir güç ve otoriteye kavuşmuştu. Dolayısıyla bu evlilik, 16. yüzyıldaki Osmanlı hanedanının evlilik politikaları çerçevesinde, devşirme usulü ile gelen ve yetiştirilen bir kişinin kariyerini daha da yükseltme işlevi görmekteydi.

Bu desteğin karşılığı olarak da yaklaşmakta olan veraset mücadelelerinde Rüstem, Mihrimah ile birlikte Hürrem'in yanında yer almakta ve o zamanlar oldukça revaçta olan Şehzade Mustafa'ya karşı tahtın Hürrem'in çocuklarından birisine geçmesi için çabalamaktaydı. Elbette Hürrem'in çocuklarından birisinin Süleyman'dan sonra padişah olması Rüstem'in de menfaatineydi. 1550'lerin başlarında iyice kızışan bu rekabet artık sultanın da kontrolünden çıktı. Nihayet 27 Şevval 960/6 Ekim 1553 günü Nahçıvan Seferi esnasında Şehzade Mustafa'nın emri ile boğduruldu ve böylece tahtın artık Hürrem'in oğullarından iki muhtemel adaydan

62 "...et in vero questa diletta moglie con la figliola, che è moglie del magnifico Rusten è fama che fano fare quanto voleno al Signor, de donde depende la summa autorità et stabilimento presso il Signor del magnifico Rusten temuto et reverito da ogn'uno." Alvise Renier, "Relazione", *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato: Costantinopoli, Relazioni Inedite (1512-1789)*, ed. Maria Pia Pedani-Fabris (Padova: Bottega D'Erasmus - Aldo Ausilio Editore, 1996), 75.

63 Navagero, "Relazione", 90. Aynı konuda Hürrem ve Mihrimah'ın Rüstem için taleplerinin sultan tarafından reddedilmesi hakkında bkz. Domenico Trevisano, "Relazione dell'Impero Ottomano del Clarissimo Domenico Trevisano, Tornato Bailo da Costantinopoli sulla fine del 1554", *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, ed. Eugenio Albèri, III, v.1 (Firenze: Tipografia e Calcografia all'Insegna di Clío, 1840), 120.

64 Antonio Erizzo, "Sommario della Relazione di Antonio Erizzo, Bailo a Costantinopoli letta in Senato nel 1557", *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, ed. Eugenio Albèri, III, v.3 (Firenze: Società Editrice Fiorentina, 1855), 136.

65 Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 360a-b. Ayrıca Ahmed Paşa'nın idamı ve Rüstem Paşa'nın sadarete getirilmesinde Hürrem ve Mihrimah'ın rol oynadığı fikrinin başka bir ifadesi için bkz. Marcantonio Donini, "Relazione dell'Impero Ottomano di Marcantonio Donini Segretario del Bailo Girolamo Ferro Letta in Pregadi l'Anno 1562", *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, ed. Eugenio Albèri, III, v.3 (Firenze: Società Editrice Fiorentina, 1855), 184.; Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, 2:729.

birine yani Selim ya da Bayezid'e kalması kesinleşti.⁶⁶ Fakat bu sefer esnasında gerçekleşen bu olay vesilesi ile ordunun moralinin düşmesi ve sultana karşı eleştirilerin yükselmesi sonucu Rüstem Paşa azledildi.⁶⁷

Ardından İstanbul'a dönen Rüstem, sultan seferden dönene kadarki süreyi Üsküdar'daki sarayda geçirdi. Her ne kadar Rüstem'in artık resmi bir görevi olmasa da İstanbul'da kendisine saygı gösterilmeye devam edildi. Mesela, o esnada İstanbul'a ulaşan Habsburg elçisi Ogier Ghiselin de Busbecq beraberinde getirdiği diğer elçilik görevlileri ile Rüstem Paşa'yı Üsküdar'daki sarayda ziyaret etti.⁶⁸ O esnada Venedik balyosu olan Domenico Trevisano'nun aktardığına göre, her ne kadar Rüstem Paşa'nın pek sevilmeyeceği bilinse de o hala önemli biri olarak düşünmekteydi. Trevisano bu gerçekten hareketle Rüstem'in vazifesiz döneminin geçici olduğunu tahmin etmekte kendisinden sonra gelecek balyosun da Rüstem Paşa'ya her halükârda saygı göstermesi gerektiğini tavsiye etmekteydi.⁶⁹ Nitekim Venedik senatosu ve yeni gelen elçi Antonio Erizzo bu tavsiyeyi ciddiye almış ve mazûl sadrazamı Üsküdar'daki sarayında ziyarete devam etmişti.⁷⁰ Kısacası, Rüstem mazûl olsa bile, Mihrimah ile birlikte yaşadıkları Üsküdar Sarayı eskisi gibi her gün ziyaretçilerle dolmuştu.

Bu ziyaretçi yoğunluğunun muhtemelen üç sebebi vardı. Birincisi, azledilmiş olmasına rağmen Mihrimah ile evli kalması, Rüstem'in sultanın gözünde hala önemli bir yere sahip olduğuna işaret etmekteydi. Yine Süleyman döneminde hanedanın bir üyesi, Süleyman'ın kız kardeşi Şah Sultan ile evli olan Lütfi Paşa 1541'de azledilince boşandırılmış ve hanedanla olan evlilik bağı son bulmuştu. Fakat Rüstem Paşa'nın azlinden sonra herhangi bir boşanma gerçekleşmemiş olması Rüstem'in hala saygıdeğer bir konumda olduğunu düşündürmekteydi. Nitekim hem Mihrimah'ın hem de Hürrem'in desteği ile Rüstem 1555 yılında yeniden sadarete gelebilmişti. Rüstem'in mazûl olduğu dönemde Hürrem'in Süleyman'a yazdığı bir mektupta bu desteğin izleri açıkça görülmektedir. Hürrem burada sultandan Rüstem'e tevccühünü esirgememesini ve Şehzade Mustafa'nın boğdurulması ile bağlantılı olarak paşanın itibarının bozulmasına müsaade etmemesini rica etmektedir ve bunu sultandan Mihrimah'ın ve kendisinin hatırı için talep etmektedir:

66 Şehzade Mustafa'nın boğdurulmasının arka planı ve sürecin aşamaları için bkz. Zahit Atçıl, "Why Did Süleyman the Magnificent Execute His Son Şehzade Mustafa in 1553?," *Osmanlı Araştırmaları* 48 (2016), 67-103.

67 Atçıl, "The Grand Vizierates of Rustem Pasha (1544-1561)," 116-23.

68 Ogier Ghislain de Busbecq, *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin De Busbecq, Imperial Ambassador at Constantinople, 1554-1562*, çev. Edward Seymour Forster (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2005), 28.

69 Trevisano, "Relazione", 175-76. Trevisano'nun yeni gelecek olan balyosa Rüstem Paşa'ya saygı göstermesi hususundaki tavsiyesi için bkz. Archivio di Stato di Venezia, Senato, *Dispacci Costantinopoli*, Filza 1-A, n. 8, fol. 14r ve ayrıca bkz. Archivio di Stato di Venezia, Senato, *Deciferazioni dei Dispacci da Costantinopoli*, Reg. 1, fol. 7.

70 Rüstem Paşa'ya takdim için verilen tavsiye mektubunu Erizzo'nun paşaya teslim etmesi hakkında bkz. Archivio di Stato di Venezia, Senato, *Dispacci Costantinopoli*, Filza 1-A, n. 15, fol. 49r.

[...] benim devletlüm iki gözüm yoluna kurban olduğum saadetüm bendenüz Rüstem Paşa bendenüzdür, nazar-ı şerifiniz üzerinden diriğ itmiyesiz, benim devletüm kimsenin sözüne amel etmiyesiz, hele şol cariyen Mihrimah'ın yüzü suyuna benüm devletüm benüm padişahım aziz başınız için ben cariyen dahi hatırı için olsun saadetlü Padişahım.⁷¹

İkincisi, Rüstem azledilip İstanbul'a döndüğünde padişah ordu ile birlikte Nahçıvan Seferi'ndeydi ve İstanbul'un muhafazası için de (muhtemelen Rüstem'in aktif rolü ile) Rüstem'in kardeşi Kaptan-ı Derya Sinan Paşa tayin edilmişti. Bu süre içinde padişah adına başkentte tam yetkili kişi Sinan Paşa'ydı. Aslında dönemin bazı çağdaş kaynakları Sinan Paşa'nın kaptanlık makamını hak etmediğini ve onun bu göreve ağabeyi Rüstem Paşa sayesinde geldiğini ifade etmektedir.⁷² Dolayısıyla, her ne kadar Sinan Paşa o esnada İstanbul'da tam yetkili kişi olsa da asıl karar vermeye yetkili kişinin Rüstem Paşa olduğu herkesçe bilinmekteydi. Başka bir deyişle, Rüstem mazûl olsa bile sadrazam gibi yönetmeye devam ediyordu, o yüzden de Üsküdar'daki sarayında ziyaretçiler eksik olmuyordu.

Üçüncü muhtemel bir sebep ise Şehzade Mustafa'nın boğdurulması hadisesinin hemen ardından Süleyman'a karşı yükselen öfke ve eleştirileri dindirmek için Rüstem'in anlaşılabilir olarak azledilmiş olduğu ve işler yoluna girince sultanın onu yeniden makamına getirmeye söz vermiş olabileceğidir.⁷³ Nitekim Busbecq, bu olumsuz atmosferde Rüstem'in hem kendi canını kurtarmak hem de sultanın bozulan imajını düzeltmek için kendi azlini istediği dedikodularından bahsetmektedir.⁷⁴ Dolayısıyla, Rüstem Paşa ordudan ayrılıp İstanbul'a geldiğinde, sultan ile kendileri arasında muhtemel bir anlaşmaya binaen kendisinin yeniden sadarete geleceğini yaymış olabilir. Nitekim sultan İstanbul'a döndükten sonra Rüstem'in yeniden sadarete

71 M. Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları* (İstanbul: Şaka Matbaası, 1950), 43.

72 Mesela Navagero açık bir şekilde Sinan Paşa'nın deniz işlerinde pek tecrübesi olmadığını ifade etmektedir. Bunun yanında diğer kaptanların bu tecrübesiz kaptan-ı deryaya saygı göstermelerinin ve itaat etmelerinin tek sebebini ağabeyinin sadrazam olmasına bağlamaktadır. (Il capitano di mare, che ora si trova avere il Gran-Signore è poco pratico delle cose del mare, perchè non ha avuto mai nè carico, nè pratica alcuna di questa milizia: è però obbedito e stimato più che ogni altro capitano che fosse essendo fratello di chi è....). Bkz. Navagero, "Relazione", 70. Tarihçi Mustafa Âlî ve Katip Çelebi de Sinan Paşa'nın tecrübesizliğine işaret etmekte fakat o zamanlarda denizcilikte daha tecrübeli olan Turgut Reis'in kaptanlığa getirilmemesini Rüstem Paşa'nın tercihine bağlamaktadır. Bkz. Mustafa Âlî, *Kühül'-ahbâr*, 329a-31; Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr : Deniz Seferleri Hakkında Büyüklere Armağan*, ed. İdris Bostan (Ankara: Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2008), 100-106.

73 Çok sevilen Şehzade Mustafa'nın boğdurulması orduda morali bütünüyle bozmuştu. Süleyman'ı da hedef alan birçok söz söylenmişti. Bunların en meşhur olanı ise şair Yahya Bey'in Şehzade Mustafa mersiyesidir. Yahya Bey ve mersiyesi için bkz. Mustafa Âlî, *Kühül'-Ahbâr*, 325a-326a; Mustafa Âlî, *Kühül'-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, ed. Mustafa İsen (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1994), 286; Âşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şu'arâ*, ed. G. M. Meredith-Owens (London: Luzac, 1971), 95b; A. Atillâ Şentürk, *Yahyâ Beğ'in Sehzâde Mustafa Mersiyesi Yahut Kanuni Hicviyesi* (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1998). Sefer esnasında ordu ile birlikte olayları gözlemleyen bir Venedikli, orduda sultana karşı büyük bir öfke duyulduğunu ve eleştirilerin kamp yerinde sultanın da duyabileceği şekilde yüksek sesle dile getirildiğini aktarmaktadır. Bkz. "Relazione Anonima della Guerra di Persia dell'anno 1553 e di Molti Altri Particolari", *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato*, III, v.1 (Firenze: Tipografia e Calcografia all'Insegna di Clío, 1840), 212-13.

74 Busbecq, *The Turkish Letters*, 33.

getirilmesinin biraz gecikmesi o dönemin gözlemcilerini şaşkırtmıştı.⁷⁵ Fakat çok geçmeden 13 Zilka'de 962/29 Eylül 1555 günü Ahmed Paşa idam edildi ve Rüstem yeniden sadarete getirildi.⁷⁶ Dolayısıyla, Mihrimah ve Rüstem'in ikamet ettikleri Üsküdar Sarayı paşanın mazûl olduğu dönemlerde de sürekli meşguldü.

Mihrimah'ın desteği ve önceki gücünün etkisi ile halen saygınlığını koruyan Rüstem Paşa'nın mazûl olduğu İstanbul günlerinde bütün varlığını kaybetme riskini taşıdığı en büyük hadise karısının geçirdiği bir hastalığa uzun bir süre çare bulunamamasıydı. Rüstem'in İstanbul'a dönmesinden kısa bir süre sonra Mihrimah ciddi bir hastalığa yakalandı ve doktorların teşhis ve tedavileri hiçbir şekilde işe yaramadı. Giderek umutların yitirildiği bir sırada Mihrimah Sultan'ı iyileştirmeyi Pedro ismiyle bilinen Sinan Paşa'nın bir İspanyol esiri başarabilmişti. Pedro, Andrea Doria'nın kaptanlığında Akdeniz'de Cenova'dan Napoli'ye giderken Sinan Paşa'nın kaptanlığındaki Osmanlı donanmasının saldırısına uğrayıp ele geçirilen esirlerden biriydi. İstanbul'a gelirken birçok fiziksel işten kurtulabilmek için kendisini hekim olarak tanıtmıştı ve çeşitli basit hastalıklara o zamana kadar okuduğu birkaç tıp kitabındaki tariflerden bazı ilaçlar hazırladı ve bunlar da şans eseri veya gerçekten etkili ilaç oldukları için işe yaradı. Sonrasında kendi anlatımına göre Yahudi hekimlerin çare bulamadığı Sinan Paşa'nın astımını bazı şuruplarla hafifletti ve böylece ünü arttı. Tam o sıralarda Mihrimah'ın hastalığına çare bulunamaması sebebiyle umutsuzluğa kapılan Rüstem'e kardeşi Sinan bu İspanyol hekimi tavsiye eder. Sinan Paşa, hekimi yanına çağırıp hastanın bir hanım sultan olduğunu ve hem kendisinin hem de ağabeyinin kaderinin bu kadına bağlı olduğunu ifade eder. Hastayı iyileştirmesi karşılığında esire özgürlüğünü vadeden Sinan Paşa, eğer hasta ölürse kendisinin ve ağabeyinin mahvolacağını söyler.⁷⁷ Pedro'nun hastayı görmek istemesine Sinan Paşa başta itiraz eder, fakat sonrasında Rüstem'in rızası ile kabul eder. İspanyol esir, Üsküdar'daki saraya Mihrimah Sultan'ı muayene etmeye gider. Mihrimah üstü bir çarşafla örtülü halde yatakta yatmaktaydı. İspanyol esir ilk önce Mihrimah'ın bir elinden nabzını ölçer, sonra diğer elinden ölçmek daha sonra da diline bakmak ister. Rüstem Paşa esirin fazla ileri gittiğini düşünerek tedirgin olsa da Mihrimah muayene etmesine izin verir. Sonrasında esir bir tatlı şurup verir. Her ne kadar bu olayı duyan hekimler, Rüstem Paşa'ya İspanyol esirin sahtekâr olduğunu ve ona güvenmemesi gerektiğini söyleseler de sonunda, esirin kendi anlatımına göre, Mihrimah onun tedavi yöntemi ile iyileşir.⁷⁸ Böylece hem Rüstem Paşa'nın hem de Sinan Paşa'nın kariyerlerinin sigortası olan kadın iyileşmiş olur.

Mihrimah Sultan'ın hayatı sadece Rüstem için değil aynı zamanda Kaptan-ı Derya Sinan Paşa için de çok önemlidir. O sıralar zaten hasta olan Sinan Paşa kısa bir süre sonra vefat etti.

75 Rüstem Paşa'nın yeniden tayin olunmasının neden geciktiğini açıktan paşaya soran Antonio Erizzo'nun mektubu için bkz. Archivio di Stato di Venezia, Senato, *Dispacci Costantinopoli*, Filza 1-A, n. 50, fol. 125R-126V ve ayrıca Archivio di Stato di Venezia, Senato, *Deciferazioni dei Dispacci da Costantinopoli*, Reg. 1, fol. 138-141.

76 BOA, A.RSK 1455, s. 7. Celâlzâde, *Tabakât*, 501b; Mustafa Âlî, *Kühû'l-Ahbâr*, 337a.

77 "que la enferma era una señora de quien él y su hermano y todos ellos dependían; de tal arte, que si ella moría todos quedaban perdidos," Bkz. Cristóbal de Villalón, *Viaje de Turquía* (Madrid: Espasa-Calpe, S. A., 1919), 1:139-140. Türkçesi için bkz. *Türkiye Seyahati*, çev. Yeliz Demirhan (İstanbul: Erko Yayıncılık, t.y.), 99-100.

78 Cristóbal de Villalón, *Viaje de Turquía* 1:140-151. Türkçesi için bkz. *Türkiye Seyahati*, 100-106.

Yine İspanyol esirin aktardığına göre, Sinan Paşa vefatında bütün servetini kendi çocukları yerine Mihrimah'a vasiyet etti.⁷⁹ Belki çocuklarının o zamanlar servetini idare etmek için henüz küçük olduklarını düşündüğü için Sinan böyle vasiyet etmişti. Aslında Mihrimah'ın ve eğer eski konumuna gelirse ağabeyi Rüstem'in yeğenlerini kollayacağını biliyordu. Nitekim, Sinan Paşa'nın İbrahim ve Osman adında iki oğlu Budin Beylerbeyliği içinden zeamet elde edeceklerdi.⁸⁰

Mihrimah'ın etrafındaki insanlar için önemi tartışılmaz bir gerçektir. Rüstem de yeniden göreve gelmesinden sonra yine önceden olduğu gibi onunla birlikte Hürrem'in başını çektiği hizbin aktif üyesi olmaya devam ettiler. Artık Osmanlı tahtı Süleyman'dan sonra Hürrem'in çocuklarından birine geçecekti fakat bu sefer geriye kalan iki aday, Selim ve Bayezid, birbirine düştü. Sultan şehzadelerin sancaklarını değiştirmeye karar verdi, Bayezid bu değişikliğe direndi, çünkü tahta oturabilmek için pasif bir şekilde beklemek yerine aktif olarak öne çıkmayı tercih etti. Hürrem Sultan bu aşamada büyük bir ikilemde iken 1558 yılında vefat edince iş daha da kızıştı. Başta tarihçi Mustafa Âlî olmak üzere, çağdaş gözlemcilerin bazıları Hürrem ve onunla birlikte olan Mihrimah-Rüstem ikilisinin Bayezid'e yakın olduğunu iddia etmekteydi.⁸¹ Fakat bazıları ise bu hizbin aslında Selim'i desteklediğini belirtmektedir.⁸² Venedik balyosu Girolamo Ferro'nun sekreteri Marcantonio Donini, Mihrimah'ın Osmanlı veraset meselesinde çok aktif bir rol oynadığını, ilk önce Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinde etkili olduğunu, şimdi de mücadeleyi Bayezid'in kazanması için ona birçok defa ve birçok vesile ile büyük miktarda para gönderdiğini ifade etmektedir. Ayrıca Bayezid'e yardım etmesinin de müteveffa annesi Hürrem'in vasiyeti olduğu söylentisinin dolaştığını aktarmaktadır.⁸³ Mihrimah, Sultan Süleyman'ın ikazı ile iki şehzade arasındaki mücadelede açıktan taraf tutmamış gözükmektedir. Hatta Bayezid'in çeşitli seferlerde yardım talep eden mektuplarına da nasihat ederek cevap vermiştir.⁸⁴ Sonunda, Bayezid ve Selim Konya'da savaşırlar ve iyice gözden düşmüş olan Bayezid yenilince İran'a Safevilere sığınır. Hem Süleyman hem de artık tahtı garanti altına almış olan Selim'in elçilerinin yaptığı müzakereler ile Safeviler, Bayezid'i teslim ederler ve şehzade hemen boğdurulur (1562). O vakit Bayezid'in en büyük destekçisi durumunda bulunan Mihrimah'ın çok kederlendiği ve hatta Bayezid'in ölümünden bir yıl önce vefat eden kocası Rüstem'in ölümünden daha fazla üzüldüğü rivayet edilmektedir.⁸⁵

Evliliklerinin son dönemi Bayezid-Selim mücadelesi ile geçen çiftin özel hayatına dair

79 Villalón, 206.

80 BOA, Tapu Tahrir Defterleri, no: 329, s. 20. (Bu defter ve bu bilgiden beni haberdar eden Arif Bilgin'e teşekkür ederim.)

81 Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, 340b-349b.

82 Dzaja, Nehring, ve Weiß, *Austro-Turcica*, 243-50 ve 398. Bu hizbin duruşu ve genel olarak Bayezid-Selim mücadelesi için bkz. Şerafettin Turan, *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1961).

83 Donini, "Relazione", 184.

84 Turan, *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, 83-103.

85 Archivio di Stato di Venezia, Senato, *Dispacci Costantinopoli*, Filza 3-C, n. 79, fol. 235r. "...ha mostrato di haver sentito per questa morte assai dolore, che non senti per quella di Rustem bassa suo marito.."

bilgiler pek sınırlıdır. Bu sürede hem Mihrimah hem de Rüstem kendi adlarına başkentte ve Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde camiler, medreseler, imaretler, kervansaraylar ve birçok hayır kurumu vakfettiler.⁸⁶ Rüstem yakalandığı “istiska” hastalığına pek dayanamadı ve 9 Temmuz 1561’de vücudunda biriken fazla su sebebiyle vefat etti. Rüstem’in vefatıyla birlikte serveti de Mihrimah’a kaldı. Kayıtlı vakfiyelerine göre Rüstem vakıflarının tevliyeti kızı Ayşe Sultan’a kalacaktı ve bu konuda vekili Mehmed Kethüda yardımcı olacaktı.⁸⁷

Bu tarihten itibaren Mihrimah ölümüne kadar dul bir kadın olarak yaşamıştır. Başlarda Mihrimah müteveffa kocasının sadareti döneminde sahip olduğu siyasi etkinin kocasının ölümünden sonra azalmasından korkmuştu. Nitekim, Venedik balyosu Daniele Barbarigo’nun raporuna göre, Rüstem Paşa’nın vefatından sonra sadrazam olan Semiz Ali Paşa’ya kendisiyle evlenmesini teklif etmişti ama paşa evlenmeyi düşünmediğini söyleyerek bu teklifi geri çevirmişti.⁸⁸ Fakat Mihrimah hanedanın dul bir kadın üyesi olarak siyaseten etkili olmaya devam etti. Nitekim hem kızı Ayşe Sultan’ın evlendiği Semiz Ahmed Paşa hem de onların kızları kendisinin torunu Saliha ile evlenen Cigalazade Yusuf Sinan Paşa’nın kariyerlerinin yükselmesinde önemli roller oynamıştı. Hem kontrol ettiği siyasi ağı hem de serveti ile halen çok önemli bir kadındı. Mesela, 1565’te kendi hesabından kadırgalar hazırlayarak Süleyman’ı Malta Seferi’ne teşvik etmişti.⁸⁹ II. Selim 1566’ta tahta çıkınca, cülus bahşisi gibi bazı masraflar için Mihrimah yeni sultana 50000 altın sultani borç vermişti.⁹⁰ Kızını da o zamanlar yeniçeri ağası olup gelecek vadeden Ahmed Ağa ile evlendirmişti. Bir vakit Ahmed Ağa vezirlikten tekaüde ayrıldığında, Selânikî’nin ifadesi ile “Mihrimah Sultan hazretleri şefâ’at eyleyüp, yine vezaret mukarrer [buyuruldu]...”⁹¹ Nitekim Sokollu Mehmed Paşa’nın vefatından sonra Semiz Ahmed Paşa sadrazam olmuştu. Mihrimah 25 Ocak 1578’de vefat etmiş ve mirasını kızı Ayşe Sultan’a bırakmıştır. Gerlach’ın aktardığına göre, Mihrimah’ın günlük 2000 düka geliri olup, her hafta kızı ve damadına 2000 düka göndermekteydi.⁹² Kısacası, dul bir kadın olarak Mihrimah, Rüstem’in ölümünden sonra daha sınırlı da olsa zaman zaman siyaseten etkili olmaya devam etmiştir.

86 Mihrimah Sultan vakıflarının listesi ve değerlendirmesi için bkz. F. Cangüzel Zülfiyar, “Mihrimah Sultan’ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi” (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1989); Rüstem Paşa vakıfları için bkz. İ. Aydın Yüksel, “Sadrazam Rüstem Paşa’nın Vakıfları”, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1995), 219-81; İ. Aydın Yüksel, “Rüstem Paşa’nın Vakıfları ve İstanbul’daki Vakıf Eserleri,” *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı, 12-13 Mayıs 2003* içinde (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2003), 223-59; Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 578; Arslantürk, “Bir Bürokrat ve Yatırımcı olarak Kanuni Sultan Süleyman’ın Veziriazamı Rüstem Paşa.”

87 Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 317.

88 Archivio di Stato di Venezia, Senato, *Dispacci Costantinopoli*, Filza 3-C, n. 73, fol. 220r-v.

89 Necipoğlu, *The Age of Sinan*, 297; Peirce, *The Imperial Harem*, 65.

90 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 1:43.

91 Selânikî, *Tarih-i Selânikî*, 1:185-186.

92 Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, 2:723.

Sonuç

Osmanlı hanedanının evlilik politikalarına genel olarak baktığımızda evlilik tercihlerinin yeknesak olmadığını görürüz. Başlangıçta bir uç beyliği olarak hayatta kalmaya çalışan Osmanlılar kendi aile mensuplarının evliliklerini diplomatik ilişkinin bir parçası olarak görmekteydiler. Zamanla prestijleri arttıkça evliliğe bakışları da değişmeye başladı. 15. yüzyılda hanedan kendisini devam ettirmek için hukuki evlilik yapmak yerine cariyelere yönelmeye başladı. Ayrıca hanedanın kızlarını da aristokrat kökenli Osmanlı eliti ile iş birliği yapmak amacıyla evlendirme eğilimi arttı. 16. yüzyıla gelindiğinde ise evlilik politikası temelde hanedan kızlarını kariyeri yükselecek vezir adayları ile evlendirme şekline büründü. Sultanlar genellikle cariyeler ile birlikte olurken bazen bu cariyeler (Hürrem ve Nurbanu örneğinde olduğu gibi) azat edilip bunlarla resmi nikah yolu ile evlendiği de görülmektedir.

Süleyman'ın tek kızı olan Mihrimah da kabiliyetleri ve sadakati ile gelecek vadeden devşirme kökenli bir vezir adayı olan Rüstem Paşa ile evlendi. Bu evlilikle hem Rüstem Paşa kariyerinde hızlı ilerledi hem de sultan yetkilerini kendisine devredeceği sadık bir bürokrata sahip oldu. Evlilik yıllarındaki olaylar zincirine bakarsak, Rüstem Mihrimah ile birlikte kayınvalidesi Hürrem Sultan ile aynı tarafta olup saltanat mücadelesi içinde de aktif olarak yer aldı. Bunun karşılığı olarak hem Hürrem'in hem de Mihrimah'ın büyük desteğini gördü. Zira çağdaş gözlemcilerin de belirttiği gibi, kariyeri ve gücü bir anlamda Mihrimah ile evli olmasına bağlıydı. Nitekim, Mihrimah ile evli olmasa Rüstem kariyerinde bu kadar hızlı ilerleyebilir miydi? Veya bu kadar uzun süre sadarete kalabilir miydi? Ayrıca, 1553 yılında azledildikten sonra tekrar sadrazam olması da Mihrimah ile evli olmasıyla yakından bağlantılıydı. Dolayısıyla, 16. yüzyıl itibarıyla Osmanlı hanedanı kendi gücünü ve meşruiyetini tahkim ettikçe evlilik politikalarını buna uygun olarak adapte etmişti. Artık evlilikler başlarda olduğu gibi bir ittifak veya diplomatik araç olmaktan ziyade hanedana siyasi olarak hizmet etme görevi görüp hanedanın bazı vezir adaylarını onurlandırma aracı olarak kullanılmaktaydı. Mihrimah ile Rüstem Paşa'nın evliliği de hanedanın gücünün seviyesini göstermeye ve bu evliliğin hanedan üyeleri için nasıl kullanıldığına bir örnek teşkil etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

- Afyoncu, Erhan. "Rüstem Paşa." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 35:288-290. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.
- Alderson, A. D. *The Structure of the Ottoman Dynasty*. Westport: Greenwood Press, 1956.
- Altundağ, Şinasi ve Turan, Şerafettin. "Rüstem Paşa." *İslam Ansiklopedisi*. 9:800-802. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1993.
- Anonim. "Relazione Anonima della Guerra di Persia dell'anno 1553 e di Molti Altri Particolari." *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, III, v.1*. ed. Eugenio Albèri. Firenze: Tipografia e Calcografia all'Insegna di Clío, 1840.
- Arslantürk, Ahmet. "Bir Bürokrat ve Yatırımcı olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziriazamı Rüstem Paşa." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.
- Âşık Çelebi. *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*. ed. G. M. Meredith-Owens. London: Luzac, 1971.
- Âşıkpaşazade. *Osmanoğulları'nın Tarihi: Tevârih-i Âl-i Osmân*. neşr. Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç. İstanbul: Gökkuşbucağı, 2007.
- Atçıl, Zahit. "Çağdaşlarının Gözünden Rüstem Paşa'nın Sadrazamlığı (1544-1553 ve 1555-1561).", *Halil İnalçık Armağanı-IV* içinde 73-90, ed. Ahmet Özcan. Ankara: Doğu Batı, 2017.
- Atçıl, Zahit. "State and Government in the Sixteenth Century Ottoman Empire: The Grand Vizierates of Rustem Pasha (1544-1561)." Doktora Tezi, The University of Chicago, 2015.
- Atçıl, Zahit. "Why Did Süleyman the Magnificent Execute His Son Şehzade Mustafa in 1553?." *Osmanlı Araştırmaları* 48 (2016): 67-103.
- Aydın, M. Akif. "Osmanlı Hukukunda Nikâh Akitleri." *Osmanlı Araştırmaları* 3 (1982): 1-12.
- Aydın, M. Akif. *Osmanlı Aile Hukuku*. İstanbul: Klasik, 2017.
- Babinger, Franz. "Mihr-i Mâh Sultân." *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. 7:7. Leiden: Brill, 1993.
- Busbecq, Ogier Ghislain de. *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin De Busbecq, Imperial Ambassador at Constantinople, 1554-1562*, çev. Edward Seymour Forster. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2005.
- Cavalli, Marino. "Relazione dell'Impero Ottomano di Marino Cavalli, stato bailo a Costantinopoli nel 1560." Eugenio Albèri (ed.), *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato. ser. III. c.1* Firenze: Tipografia e Calcografia all'Insegna di Clío, 1840.
- Crane, Howard ve Akin, Esra (ed.). *Sinan's Autobiographies: Five Sixteenth-Century Texts*. Leiden: Brill, 2006.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1947. 5 cilt.
- Donini, Marcantonio. "Relazione dell'Impero Ottomano di Marcantonio Donini Segretario del Bailo Girolamo Ferro Letta in Pregadi l'Anno 1562." *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, III, v. 3*. ed. Eugenio Albèri. Firenze: Società Editrice Fiorentina, 1855.
- Dukas. *İstanbul'un Fethi: Dukas Kroniği 1341-1462*. çev. V. Mirmioğlu İstanbul: Kabaalçı, 2013.
- Dzaja, Srećko M, Karl Nehring ve Weiß, Günter (ed.). *Austro-Turcica, 1541-1552: diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Pforte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen*. München: Oldenbourg, 1995.
- Emecen, Feridun. "Semiz Ahmed Paşa." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 36:494-495. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009.
- Erizzo, Antonio. "Sommario della Relazione di Antonio Erizzo, Bailo a Costantinopoli letta in Senato nel 1557." *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, III, v.3*. ed. Eugenio Albèri. Firenze: Società Editrice Fiorentina, 1855.

- Fisher, Alan. "Süleymân and His Sons." Gilles Veinstein (ed.) *Soliman le Magnifique et son Temps: Actes du Colloque De Paris, Galeries Nationales Du Grand Palais, 7-10 Mars 1990* içinde 117-124. Paris: Documentation française, 1992.
- Gerlach, Stephan. *Türkiye Günlüğü*. çev. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006. 2 cilt.
- Isom-Verhaaren, Christine. "Mihrimah Sultan: A Princess Constructs Ottoman Dynastic Identity." *Living in the Ottoman Realm: Empire and Identity, 13th to 20th Centuries* içinde 150-166. ed. Christine Isom-Verhaaren ve Kent F. Schull. Bloomington: Indiana University Press, 2016.
- Isom-Verhaaren, Christine. "Süleyman and Mihrimah: The Favorite's Daughter." *Journal of Persianate Studies* 4:1 (2011): 64-85.
- Kaçar, Mustafa. "Mihrimah Sultan." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 30:39-40 İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.
- Kâtip Çelebi. *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfârî'l-Bihâr: Deniz Seferleri Hakkında Büyüklere Armağan*. ed. İdris Bostan. Ankara: Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, 2008.
- Lowry, Heath W. *Hersekzâde Ahmed Paşa: An Ottoman Statesman's Career & Pious Endowments*. İstanbul: Bahçeşehir University Press, 2011.
- Lowry, Heath W. *The Nature of the Early Ottoman State*. Albany: State University of New York Press, 2003.
- Ludovisi, Daniello de'. "Relazione dell'Impero Ottomano Riferita in Senato dal Secretario Daniello de' Ludovisi, a dì 3 Giugno del 1534." *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, III, v. 1*. ed. Eugenio Albèri. Firenze: Tipografia e Calcografia all'Insegna di Clio, 1840.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. haz. Nuri Akbayar ve Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996. 6 cilt.
- Mustafa Âlî. *Kühül'-Ahbâr: Dördüncü Rûkn, Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK, 2009.
- Mustafa Âlî. *Kühül'-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*. ed. Mustafa İsen. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 1994.
- Mustafa Çelebi Celâlzâde. *Geschichte Sultan Süleymân Kânûnîs von 1520 bis 1557, oder, Taḥakât ül-Memâlik ve Derecât ül-Mesâlik*. ed. Petra Kappert. Wiesbaden: Steiner, 1981.
- Navagero, Bernardo. "Relazione dell'Impero Ottomano del Clarissimo Bernardo Navagero, Stato Bailo a Costantinopoli Fatta in Pregadi nel Mese di Febbrajo del 1553", *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, III, v. 1*. ed. Eugenio Albèri. (Firenze: Tipografia e Calcografia all'Insegna di Clio, 1840.)
- Necipoğlu, Gülru. "The Suburban Landscape of Sixteenth-Century in Istanbul as a Mirror of Classical Ottoman Garden Culture." *Gardens in the Time of the Great Muslim Empires: Theory and Design* içinde 32-71. ed. Attilio Petruccioli. Leiden & New York: Brill, 1997.
- Necipoğlu, Gülru. *Architecture, Ceremonial, and Power: The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. New York, N.Y: Architectural History Foundation, 1991.
- Necipoğlu, Gülru. *The Age of Sinan: Architectural Culture in the Ottoman Empire*. Princeton: Princeton University Press, 2005.
- Neşrî. *Cihânnümâ*. neşr. Necdet Öztürk. İstanbul: Çamlıca, 2008.
- Oflazoğlu, Turan. *Sinan*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Oruç Bey. *Oruç Bey Tarihi: Osmanlı Tarihi (1288-1502)*, neşr. Necdet Öztürk. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Osmanzâde Taib, Ahmed. *Hadikatü'l-Vüzerâ*. İstanbul: Ceride-i Havadis Matbaası, 1271.
- Özcan, Abdülkadir. "Feridun Ahmed Bey." *TDV İslam Ansiklopedisi*. 12:396-397. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995.
- Pearce, Leslie P. *Empress of the East: How a European Slave Girl Became Queen of the Ottoman Empire*. New York: Basic Books, 2017.

- Peirce, Leslie P. *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*. New York: Oxford University Press, 1993.
- Pınarbaşı, Simge Özer. "Mimar Sinan'ı Romanlarla Tanımak." *Art Sanat* 8 (2017): 405-423.
- Ragazzoni, Jacopo. "Relazione dell'Impero Ottomano di Jacopo Ragazzoni Presentata del suo Ritorno da Costantinopoli, il 16 Agosto 1571." *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, III, v.2. ed. Eugenio Albèri*. Firenze: Società Editrice Fiorentina, 1844.
- Reindl, Hedda. *Männer um Bâyezîd: eine prosopographische Studie über die Epoche Sultan Bâyezîds II. (1481-1512)*. Berlin: K. Schwarz, 1982.
- Renier, Alvise. "Relazione." *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato: Costantinopoli, Relazioni Inedite (1512-1789)*. ed. Maria Pia Pedani-Fabris. Padova: Bottega D'Erasmus - Aldo Ausilio Editore, 1996.
- Sakaoğlu, Necdet. *Bu Mülkün Kadın Sultanları: Valide Sultanlar, Hatunlar, Hasekiler, Kadınefendiler, Sultanevendiler*. İstanbul: Alfa Tarih, 2015.
- Selânikî Mustafa Efendi. *Tarih-i Selânikî*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999. 2 cilt.
- Şahin, Kaya. "Staging an Empire: An Ottoman Circumcision Ceremony as Cultural Performance." *The American Historical Review* 123:2 (2018): 463-92.
- Şentürk, A. Atillâ Şentürk. *Yahyâ Beğ'in Sehzâde Mustafa Mersiyesi Yahut Kanuni Hicviyesi*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1998.
- Stratton, Arthur. *Sinan*. New York: Charles Scribner's Sons. 1972.
- Trevisano, Domenico. "Relazione dell'Impero Ottomano del Clarissimo Domenico Trevisano, Tornato Bailo da Costantinopoli sulla fine del 1554." *Relazioni degli Ambasciatori Veneti al Senato, III. v.1. ed. Eugenio Albèri*. Firenze: Tipografia e Calcografia all'Insegna di Clío, 1840.
- Turan, Ebru. "The Marriage of Ibrahim Pasha (ca. 1495-1536): The rise of Sultan Süleyman's favorite to the grand vizierate and the politics of the elites in the early sixteenth-century Ottoman Empire." *Turcica* 41 (2009): 3-36.
- Turan, Şerafettin. *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1961.
- Uçtum, Nejat. "Hürrem ve Mihrûmah Sultanların Polonya Kırılı II. Zigismund'a Yazdıkları Mektuplar." *Belleter* 44/176 (1980): 697-715
- Uluçay, M. Çağatay. *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*. İstanbul: Şaka Matbaası, 1950.
- Uluçay, M. Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*. İstanbul: Ötüken, 2011.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi." *Osmanlı hanedanı üstüne incelemeler: seçme makaleler II* içinde 37-49. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i Âzamı Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Dâmadı Değildi." *Belleter* 39/114 (1965): 355-64.
- Varlık, Nükhet. *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World: The Ottoman Experience, 1347-1600*. New York, NY: Cambridge University Press, 2015.
- Villalón, Cristóbal de. *Viaje de Turquía*. Madrid: Espasa-Calpe, S. A., 1919. 2 cilt. [Türkçesi: *Türkiye Seyahati*. çev. Yeliz Demirhan. İstanbul: Erko Yayıncılık, t.y.].
- Woodhead, Christine. "Rüstem Pasha." *Encyclopaedia of Islam, Second Edition*. 8:640-641. Leiden: Brill, 1995.
- Yelçe, Zeynep. "Evaluating Three Imperial Festivals: 1524, 1530, 1539." *Celebration, Entertainment and Theater in the Ottoman World* içinde 71-109, ed. Suraiya Faroqhi ve Arzu Öztürkmen. London: Seagull Books, 2014.
- Yüceyılmaz, Muhterem. *Has Bahçenin Gonca Gülü: Mihrimah Sultan*. İstanbul: Nesil, 2008.

- Yüksel, İ. Aydın. "Rüstem Paşa'nın Vakıfları ve İstanbul'daki Vakıf Eserleri." *Vakıf Medeniyeti Sempozyumu Kitabı, 12-13 Mayıs 2003* içinde 225-246. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2003.
- Yüksel, İ. Aydın. "Sadrâzam Rüstem Paşa'nın Vakıfları." *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı* içinde 220-279. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1995.
- Zülfikar, F. Cangüzel. "Mihrimah Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1989.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferi Üzerine Bir Macar Kroniği: Bánffy György, "Második János ... török császárhoz menetele / II. János'un Türk İmparatoru'nu ziyareti"*

A Hungarian Chronicle on the Last Campaign of Sultan Suleiman the Lawgiver.

Kutse Altın¹

* Makale Szeged Üniversitesi Orta ve Erken Yeni Çağ Macar Tarihi Bölümü ve Köprütüler Restorasyonu Döneminde İmparatorluk Siyaseti ve Günlük Hayat projesi (OTKA-K 109070) ve Macar İlim Akademisi – Szeged Üniversitesi Osmanlı Çağı Araştırma Grubu (MTA-SZTE Oszmán-kori Akadémiai Kutatócsoport) kapsamında hazırlanmıştır. Çalışmamı destekleyen Dr. Éva Kincses Nagy'a (Szeged Üniversitesi Altayistik Çalışmaları Bölümü Öğretim Üyesi) ve Prof. Dr. Sándor Papp'a teşekkürü borç bilirim.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Kutse Altın,
Department of Early Modern History, Faculty of Arts, University of Szeged, Hungary
E-posta: kutsealtin@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-7334-6219

Başvuru/Submitted: 15.07.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
17.08.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
04.09.2020

Kabul/Accepted: 08.09.2020

Atıf/Citation: Altın, Kutse, "Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferi Üzerine Bir Macar Kroniği: Bánffy György, "Második János ... török császárhoz menetele / II. János'un Türk İmparatoru'nu ziyareti", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 34 (2020), s. 27-44.

<https://doi.org/10.26650/gaad.20213402>

öz

Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi sadece siyasi ve askeri cihetleriyle değil, aynı zamanda kahramanlık anlatılarıyla da hem akademik hem de kamusal alanlarda detaylı bir şekilde tartışılmıştır. Bu makale ise dönemin naratif kaynaklarından biri olan "Második János ... török császárhoz menetele/ II. János'un Türk İmparatoru'nu ziyareti" nin Türkçe çevirisini sunmaktadır. Bu eserin János Zsigmond Szapolyai'nin kabulü sırasında otağ-ı hümayunun içerisine girdiğine inanılan dokuz Macar danışman arasında bulunan Bánffy György tarafından yazıldığı düşünülmektedir. Söz konusu kronik, Szigetvár seferi evvelinde II. Maximilian ve János Zsigmond Szapolyai arasında yaşanan çatışmalar ile bu çatışmaların Macar tarafındaki yansımaları hakkında kıymetli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca, Bánffy György, János Zsigmond Szapolyai'nin kabulü için hazırlanan töreni de oldukça detaylı ve Osmanlı ve Macar diplomasisinin dinamiklerini son derece canlı bir biçimde betimleyen bir üslupla inşa etmektedir. György Bánffy metinde sık sık Sultan Süleyman'ın János Zsigmond Szapolyai'e karşı müsâmaha gösteren, hoşgörülü ve neredeyse babacan bir tavırla onu koruması altına aldığı ifade eden davranışlarına vurgu yapmaktadır. Bu nedenle metnin okuyucularının zihninde, György Bánffy'in sözleri ile, "her türlü kötülük pınarının başı olarak gösterilen Türklerin aslında baştan beri yardımcı olmak ve halkın çıkarlarını korumak dışında bir şey yapmadıkları" algısını oluşturmayı da hedeflediği düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlılar, Macarlar, Habsburglar, Szigetvár Seferi, Naratif Kaynaklar

ABSTRACT

The last campaign of Kanuni Sultan Süleyman has been broadly discussed in both the academic and public spheres, not just in terms of its political and military aspects but also by virtue of its heroic narratives. This paper

presents the Turkish translation of a narrative source “*Második János ... török császárhoz menetele / John the Second...visit to the Turkish Emperor.*” This chronicle is assumed to have been written by Bánffy György, who was among the nine Hungarian advisors that were taken into the imperial tent during the reception of János Zsigmond Szapolyai. The chronicle of Bánffy provides valuable information about the conflicts between Maximilian II and János Zsigmond Szapolyai prior to the Szigetvár campaign and the reflections of those conflicts on the Hungarian side. Furthermore, Bánffy György reconstructs the ceremonies of the reception of János Zsigmond in a very elaborated style that vividly reflects the dynamics of Ottoman and Hungarian diplomacy.

Keywords: Ottomans, Hungarians, Habsburgs, The Siege of Szigetvár, Narrative Sources

EXTENDED ABSTRACT

It was the year 1566 when the Ottoman army, led by Sultan Suleiman the Lawgiver (1494-1566) in person for the last time, advanced towards Hungary to intervene in the long-standing turmoil between the Habsburg Emperor Maximilian II (1527-1576), and John Sigismund Szapolyai (1540-1571). When the Ottoman army reached Belgrade, a reception was organized at Zimony (present-day Zemun in Serbia) on behalf of the ruler of Transylvania. A noble order (*nâme-i şerif*) had been sent to John Sigismund Szapolyai, who was referred to as “the son of the King” in Ottoman sources, and he was summoned to the imperial tent. After a few days of preparations, he boarded ships that had been sent for him and joined the Ottoman army in Zimony. Sultan Suleiman’s final campaign to Szigetvár has been widely discussed in academia in terms of its political and military aspects. Moreover, the narrative elements of the Szigetvár campaign, such as Sultan Suleiman’s final journey to the battlefield, his old age and illness, his death just before the end of the siege, grand vizier Sokollu Mehmed Pasha’s efforts to conceal the death of the Sultan Suleiman from the janissary army, and the burial and funeral of the Sultan are hot topics of popular culture. This paper presents the Turkish translation of a narrative source entitled “*Második János ... török császárhoz menetele / John the Second...visit to the Turkish Emperor*” written by György Bánffy, who was one of John Sigismund Szapolyai’s nine advisors who were believed to have entered the imperial tent of Sultan Suleiman. The chronicle was edited by József Bessenyei and the introductory text and footnotes were prepared by him. Even though the writer of the chronicle is not precisely known, József Bessenyei claims that the chronicle was written by György Bánffy, and this view has been accepted and not challenged up to this time. *Második János ... török császárhoz menetele* not only provides the details of events but also presents information about the Hungarian nobility and officials of the period. The ruler of Transylvania visited Sultan Suleiman with an experienced group of nobles that served the Hungarian kingdom for a long time and whom György Bánffy mentions one by one in his text. In the first part of the chronicle, he provides a significant picture of the conflicts between Maximilian II and John Sigismund Szapolyai prior to the Szigetvár campaign and the reflections of those conflicts on the Hungarian side. According to György Bánffy, it was Maximilian II who betrayed the prince of Transylvania. Consequently,

both the Hungarian ruler and the nobles were openly concerned about the slanders that could arise in the Ottoman court and could infuriate the Ottoman ruler. Therefore, John Sigismund Szapolyai, who was sure that the Sultan was provoked by the Habsburg ruler, was seeking ways to reverse the situation. In the second part, he shares details about the decision of the Ottoman ruler to embark on a military campaign, the order John Sigismund Szapolyai had established before he went to the imperial tent, his journey, and his presence before Sultan Suleiman. György Bánffy reconstructs the ceremonial reception of John Sigismund Szapolyai in a very elaborate style which reflects the dynamics of Ottoman and Hungarian diplomacy quite vividly. In the text, György Bánffy frequently stresses the sympathy of Sultan Suleiman and his almost fatherly protection of John Sigismund Szapolyai. Such indications of affection may have been constructed to emphasize and internalize the support that the Hungarians required from the Ottomans to take a stand against the Habsburgs. It is possible to think that they wanted to demonstrate to the reader of the era that the support they could receive from the Ottomans was not only military protection from a powerful emperor but also moral support that a father would provide to his young son. Besides, the text may have also aimed to create a perception in the minds of the readers that “... *although they point to the Turks as the head of the fount of every kind of evil, the Turks did not do anything but help and protect the interests of the people, since the beginning.*”

Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferi Üzerine Bir Macar Kroniği: Bánffy György, “Második János ... török császárhoz menetele / II. János'un Türk İmparatoru'nu ziyareti”

Kanuni Sultan Süleyman'ın son seferi siyasi ve askeri cihetleri bağlamında pek çok akademik çalışmanın odak noktası, içerisinde barındırdığı dramatik kırılma noktaları ve kahramanlık hikayeleri açısından da hem Macar hem de Türk toplumunun kültürel hafızasının bir parçası olmuştur.¹ Yüzyıllar boyunca muhafaza edilecek ‘altın çağ’ paradigmasının meşru simgesi Sultan Süleyman bu sefer sırasında vefat etmiş, son nefesine kadar savunmayı bırakmayan kale kumandanı Miklós Zrínyi ise verdiği mücadeleyle destanlara konu olan ulusal bir kahraman haline gelmiştir.

Sefere 29 Nisan 1566 tarihinde çıkmış, Kanuni Sultan Süleyman'ın otağı Edirnekapisı'nın dışına kurulmuş, asker de Rüstem Çelebi Çiftliği'nde konaklamıştır.² Sigetvar seferini konu alan Feridun Ahmed Bey'in *Nüzhet-i esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, Âgehî'nin *Fetih-nâme-i Kal'a-i Sigetvar* ve Selaniki Mustafa Efendi'nin, *Tarih-i Selaniki* gibi Osmanlı kronikleri padişahın ilerlemiş yaşına rağmen bizzat iştirak ettiği bu son seferin gerekçeleri arasında Habsburg hükümdarının geciktirdiği vergiyi, Erdel vilayetine ait yerlerde bazı hisarları kuşatmasını ve Budun yollarındaki, Göle (Gyula), Eğri (Eger) ve Sigetvar (Szigetvár) hisarları çevresindeki haydutların müslüman halka zulmetmesini saymaktadırlar.³ 1564 yılında Habsburg kralı I. Ferdinand'ın ölümünün ardından II. Maximilian'ın tahta geçmesiyle beraber,

- 1 Pál Fodor, Szabolcs Varga, “Zrínyi Miklós és Szulejmán halála”, *Történelmi Szemle* 58/2 (2016), 181–201; Pál Fodor (ed.), *The Battle for Central Europe. The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrínyi (1566)* (Leiden-Boston: Brill; Budapest: Hungarian Academy of Sciences Research Centre for the Humanities, 2019); Pál Fodor, *The Unbearable Weight of Empire - The Ottomans in Central Europe - A Failed Attempt at Universal Monarchy (1390-1566)* (Budapest: Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, 2015), 129-133; M.Tayyip Gökbilgin, “Kanuni Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları”, *Tarih Dergisi* 21 (1966), 1-14; M.Tayyip Gökbilgin, “Nagy Szolimán 1566. évi Szigetvár elleni hadjáratának előzményei”, *Szigetvari emlékkönyv. Szigetvár 1566. évi ostromának évfordulójára* içinde, Ruzsás Lajos (ed.) (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966), 53-59; M.Tayyip Gökbilgin, *Kanuni Sultan Süleyman* (İstanbul: Trakya Üniversitesi, 2016), 143-147; Pap Norbert (ed.), *Szülejmán Szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki hatırası* (Pécs: Mediterrán és Balkán Fórum,VIII. évfolyam, 2014); Zeynep Tarım Ertuğ, “Minyatürlü Yazmaların Tarihî Kaynak Olma Nitelikleri ve Nüzhetü'l-esrâr”, *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri 6-7 Haziran 1996 Bildiriler* içinde, (İstanbul, 1997), 31-46; Fatih Başpınar, “Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferine Dair Bir Mesnevi: Merâhî'nin “Fethnâme-i Sefer-i Sigetvar” Adlı Eser”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* II/4 (2013), 18-74; Şebnem Parlador, “Sigetvar Seferi Tarihi ve Nakkaş Osman”, *Sanat Tarihi Dergisi* XVI/1, (2007), 67-108; Hüseyin Gazi Yurdaydın, “Sigetvarnâmeler”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II-III, (1952), 124-136; James Tracy, “The Road to Szigetvár: Ferdinand I's Defense of His Hungarian Border, 1548–1566.”, *Austrian History Yearbook*, 44, (2013), 17-36; Szabolcs Varga, *Europe's Leonidas: Miklós Zrínyi, Defender of Szigetvar (1508 - 1566)*, çev. David Robert Evans (Budapest: Research Center for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, 2016), 224-248.
- 2 Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), 5 Numaralı Mühimme Defteri, 973 / 1565–1566, no.1500. (Ankara: 1994); [Selaniki Mustafa Efendi], *Tarih-i Selaniki*, Mehmet İpşirli (ed.), (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1989), 16.
- 3 [Feridun Ahmed Bey] *Nüzhet-i esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar, Sultan Süleyman'ın Son Seferi*, ed. H. Ahmet Arslantürk - Günhan Börekçi, tıpkıbasım (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, Kitap No: 26, 2012), 88-93.

Osmanlılar Habsburgların elindeki Macar Krallığı toprakları için ödenmesi gereken fakat uzun süredir ihmal edilen vergiyi talep ederler. Bu dönem yine Habsburg İmparatorluğu'nun Erdel vilayetine tabii toprak ve hisarlarla taarruzda bulunması sonucu ortaya çıkan karışıklığa dair gönderilen emirler ve yapılan yazışmalar da kronikleri destekler niteliktedir.⁴ Aslına bakılırsa söz konusu sıkıntılar, taraf değiştirip Kral I. Ferdinand yanlısı olan Macar asilzadesi Balassa Menyhért'in 1562 yılında Tokaj bağlarının hasatına el koyması ile ortaya çıkar. Bunun üzerine János Zsigmond Szapolyai, naibi ve kumandanı István Báthory'yi görevlendirerek Szatmár ve Nagybánya'yı ele geçirir. 1565 yılına gelindiğinde II. Maximilian'ın kumandanı Lazarus von Schwendi, önce Tokaj ardından Szatmár, Erdőd ve Nagybánya'yı Erdel Prenslüğünden geri alır.⁵ Bu sırada Habsburg elçileri Alberto de Wyss ve (Michael) Mikel Černović (Cernovith) İstanbul'da sulh koşullarının muhafazası için müzakereler yürütür;⁶ eksik kalan vergiler gönderilir⁷ fakat Lazarus von Schwendi'nin Şubat ayının dokuzunda Tokaj'ı zapt etmesi⁸ Osmanlı tarafında güvensizliklerin artmasına sebebiyet verir.⁹

Bu zaman zarfında, Erdel prensinden acil yardım ricaları doğrultusunda gelen mektuplar üzerine, Temeşvar beylerbeyi Mustafa Paşa ve Budin beylerbeyi Arslan Paşa yardıma gönderilir.¹⁰ Temeşvar beylerbeyinin müdahalesi ile 1565 yılının Ağustos ayında önce Erdőd ardından da Szilágycseh, Nagybánya ve Szatmár alınır. İki tarafın elçileriyle yapılan müzakereler sonucunda sulha karar verildiği ve bu karar neticesinde Temeşvar beylerbeyi ile János Zsigmond Szapolyai kendi bölgelerine döndüğü halde, Nemçelilerin geri çekilmiş gibi davranıp aslında

- 4 Claudia Römer ve Nicolas Vatin. "The Hungarian Frontier and Süleyman's Way to Szigetvár according to Ottoman Sources." *The Battle for Central Europe* içinde, 341-358; Anton C. Schaendlinger ve Claudia Römer, *Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Vasallen, Militärbeamte, Beamte und Richter aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*, tıpkıbasım, "Urkunde 39", "Urkunde 33a" (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1986), 57-58, 68-69; Anton C. Schaendlinger ve Claudia Römer: *Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II. aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*, tıpkıbasım, "Urkunde 25", "Urkunde 27", "Urkunde 32", "Urkunde 33", "Urkunde 34", "Urkunde 35" (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983), 67-70, 76-77, 87-100; Gisela Procházka-Eisl ve Claudia Römer, *Osmanische Beamtenschriften und Privatbriefe der Zeit Süleymans des Prächtigen aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*, belge no: 69, 70 (Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007); Feridun Ahmed Bey, *Mecmua-i Münşeatü's-selatin* (İstanbul: Takvimhane-yi Âmiri Matbaası, 1265-1274/1848-1858), 2:89-90, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/588> , (Erişim 23 Mayıs 2019).
- 5 James D. Tracy, "Tokaj, 1565: A Habsburg Prize of War and an Ottoman *Casus Belli*", *The Battle for Central Europe* içinde, 359-376; Ferenc Forgách, *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királyásága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt*, çev., Borzsák István, (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982), 231-241; Bánffy György, "Második János ... török császárhoz menetele" Zay Ferenc, *János király árulatósa. Kis Péter: Magyarázat. [Bánffy György]: Második János ... török császárhoz menetele*, ed. Bessenyei József (Budapest: Balassi Kiadó, 1993), 119-121.
- 6 Özgür Kolçak, "Sınır Diplomasisisinden Saltanat Elçiliğine: Bir 16. Yüzyıl Diplomasisi Hikâyesi Yahut Marcus Scherer/ Hidayet'in Esrarlı Sergüzeşti". *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39 (2020), 166-173.
- 7 Schaendlinger ve Römer, *Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II. aus dem Haus*, "Urkunde 33", 17 Şubat 1565 tarihli belge.
- 8 Bánffy, *Második János*, 113.
- 9 *5 Numaralı Mühimme Defteri*, no: 259, 260, 278; Eduard Wertheimer, "Zur Geschichte des Türkenkrieges Maximilians II. 1565 und 1566", *Archiv für österreichische Geschichte* 53 (1875), 43-101; Kolçak, "Sınır Diplomasisisinden Saltanat Elçiliğine", 170-172.
- 10 Gökbilgin, "Kanuni Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi", 3-4; *5 Numaralı Mühimme Defteri*, no: 54, 99, 108, 154.

hala teyakkuzda oldukları haberleri alınmaktadır.¹¹ Habsburg kralının, Erdel'den aldıkları kalelerden vazgeçtiklerini bildiren bir elçi göndermesi ve hemen ardından Osmanlı tarafından gönderilen name-i hümayunda yazılı hususları kabul ettiğini¹² bildirmesine rağmen Lazarus von Schwendi'nin geri çekilmeye niyetinin olmadığına dair bir mektup da ele geçirilmiştir.¹³ Osmanlı askerinin çekilmesinin ardından Nemçe ordusunun Nagybánya ve Szilágycseh'i kuşattıklarına ilişkin malumat da hem János Zsigmond, hem de Temeşvar beylerbeyi tarafından Bâb-ı Âli'ye bildirilmiştir.¹⁴

Öte yandan, bütün bunlara ek olarak Habsburg İmparatoru II. Maximilian'nın, Sultan Süleyman'a, Erdel prensinin kendisiyle ona haber vermeden bir anlaşma yapma niyetinde olduğu ilişkin malumat içeren yazışmaları da ilettiği ve bunu haber alan János Zsigmond'un kendisini sultanın karşısında müdafaa etmek ve artan Habsburg baskısı karşısında sarayın müdahalesini hızlandırmak gayesiyle İstanbul'a gitmek için izin istemesi de Macar kroniklerinde rastlanılan bir konudur.¹⁵ Bu arzusu topraklarındaki karışıklığa istinaden reddedilmiş; hemen ardından, söz konusu kargaşaya bizzat müdahale etmek için Osmanlı birliklerinin ilkbaharda sefere çıkmasına karar verilmiştir.¹⁶

Sefere çıkılması ve Sultan Süleyman'ın ahvali Osmanlı kroniklerinde oldukça görkemli bir biçimde tasvir edilmektedir. Bunlara göre, sultanın kendisi de dahil olmak üzere ordusunun her bir unsuru mükemmeldir.¹⁷ Sultan belli bir müddet "yir piyade yürüyüp" ardından yola arabayla devam etmiş, Sokollu Mehmet Paşa durup dinlenmeden bir menzil öne gidip Sultan Süleyman'ı rahat ettirmek için araba yollarını denetlemiştir.¹⁸ Belgrad'a 49 günde varıldığını yazan Selaniki'yi, Kocaili beyine yazılan, ordunun 19 Haziran günü Belgrad'da konakladığını bildiren hüküm de doğrudur.¹⁹ Sava nehrinin sularının yükselmesi sonucunda köprü kurulabilecek en uygun yer olan Böğürdelen (Szabács) Kalesi yakınlarında çalışmalar yapılmış²⁰, Agehi'nin verdiği tarihe göre 27 Haziran'da Zemun nam kaleye otağ-ı hümayun kurulmuştur.²¹ Bu tarihten altı gün evvel, Osmanlıların sıklıkla "Kral oğlu" olarak zikrettiği János Zsigmond'a name-i şerif gönderilerek Balçık denilen bölgeye gelmesi, birkaç gün bekleyip kendisine tahsis edilecek gemilerle Zemun'a (Zimony) geçip orduya katılması istenmiştir.²²

11 Bánffy, *Második János*, 119-120; Procházka-Eisl ve Römer, *Osmanische Beamtenschreiben und Privatbriefe der Zeit Süleymâns des Prächtigen aus dem Haus*, No: 99, 1565 tarihli belge; 5 Numaralı Mühimme Defteri, no: 331, 332.

12 Tracy, "Tokaj, 1565", 370; 5 Numaralı Mühimme Defteri, no: 259, 260

13 5 Numaralı Mühimme Defteri, no: 332.

14 5 Numaralı Mühimme Defteri, no: 491, 492, 493.

15 Bánffy, *Második János*, 120.

16 5 Numaralı Mühimme Defteri, no: 330.

17 Kübra Naç, "Âgehî'nin Fetih-nâme-i Kal'a-i Sigetvar'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2013), 139-140; İpşirli, *Tarih-i Selaniki*, 14-15.

18 Arslantürk ve Börekçi, *Nüzhət-i esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, 98; İpşirli, *Tarih-i Selaniki*, 18.

19 İpşirli, *Tarih-i Selaniki*, 19; 5 Numaralı Mühimme Defteri, no: 1954.

20 5 Numaralı Mühimme Defteri, no: 1747, 1757, 1784, 1790, 1871, 1923; Arslantürk ve Börekçi, *Nüzhət-i esrârü'l-Ahyâr der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*, 99.

21 Naç, "Âgehî'nin Fetih-nâme-i Kal'a-i Sigetvar'ı", 148; 5 Numaralı Mühimme Defteri, no: 1977, 1981.

22 5 Numaralı Mühimme Defteri, no: 1987; Bánffy, *Második János*, 124-125.

Hem Osmanlı kroniklerinde hem de Macar kroniklerinde János Zsigmond Szapolyai'nin kabulüne ilişkin detaylı bilgiler bulunmaktadır. Benim burada sunacağım kaynağın önemi de burada yatmaktadır. Bu kronik József Bessenyei²³ tarafından derlenmiş; metinler düzenlenmiş, giriş metni ve dipnotları hazırlanmıştır. Aslına bakılırsa kroniği kimin kaleme aldığı net olarak bilinmemektedir. Kroniğin Bánffy György'e ait olduğunu iddia eden, metni derleyip düzenleyen József Bessenyei'dir ve bugüne kadar bu görüşe karşı çıkmamıştır. Söz konusu kronik salt o dönemde gerçekleşen hadiselerin detaylarına yer vermekle kalmaz; aynı zamanda bize dönemin Macar asilzadelerine ve devlet adamlarına ilişkin de malumat verir. Erdel prensi Türk hükümdarının yanına uzun zamandır gerek aile gerekse kilise bağlarıyla Macar devletinin hizmetinde yer alan bir kadroyla birlikte gitmiştir. Bánffy György bu isimleri tek tek sayar. Metnin dipnotlar kısmında bu kişilerin hizmetlerine dair kısa özetler hazırlamaya çalıştım. Macar akademisyenleri tarafından sık sık referans verilen bu kroniği Türk okuyucularına da sunabileceğimiz için kıvanç duyuyoruz.

Haşmetli prensim geçen sene, yüzlerce ve binlerce Almanı topyekun kılıçtan geçirdikten sonra Bánya²⁴ ve Cseh'i²⁵ bir yandan güç ve diğer yandan hileyle zapt eyledi. Ordusunu teyakkuza geçirerek Tisza'nın kıyısında karargah kuran Alman ordusuna baskın yapıp savaşmayı emretti. Lakin savaş başlamadan evvel biri Türk ordusundan diğeri İmparator Maximilian'dan iki elçi geldiği vakit tüm umutlar yok oldu. Çünkü imparatorun ve sultanın paşalarının emriyle hareketin durdurulup, ordunun geri döndürülmesi emredilmişti. Maximilian'la daha evvel gasp ettiği yerleri haşmetli prens geri vereceği şartıyla ateşkes anlaşması yapıldı. Maximilian verdiği sözü elçileri yoluyla Türk sultanına bildirdi. Diğer bir elçi de aynı emri Lazarus²⁶ ve Almanların liderine²⁷ ilettili.

Elçileri işitince haşmetli prens Erdel'e, paşa ise Temesvár'a²⁸ geri döndü. Almanlar süvarilerin bir kısmını gönderip geri çekilmiş gibi davrandılar ancak Türklerin çekilmesinin hemen ardından, müstakbel bir sulhun ümidiyle, kalesiyle beraber harabeye dönen Bánya'ya gizlice girip orayı ele geçirdiler. Viran olmuş Cseh'i de alıp, Munkács'a²⁹ girdiler ve orada konaklayacaklarını duyurdular.

23 Zay Ferenc, *János király árutatása*; Kis Péter: *Magyarázat*, [Bánffy György:] *Második János ... török császárhoz menetele*, ed. Bessenyei József (Balassi Kiadó, Budapest, 1993).

24 Nagybánya (günümüzde Baia Mare, Romanya.)

25 Szilagyecseh (günümüzde Cehu Silvaniei, Romanya.)

26 Lazarus von Schwendi (1522-1584) 1546 yılında V. Karl'ın hizmetine giren Schwendi, 1555 yılından itibaren II. Philip'in ordusunda görev aldı. 1564 yılında İmparator II. Maximilian'ın Macarsitan'daki ordularının kumandaniydi. 1568 yılında yapılan Edirne Anlaşması'dan ardından Hohenlandsberg Baronu ünvanı bahşedilmiş ve görevinden ayrılmıştır.

27 Burada yazarın Viyana Savaş Konsilinin başkanından bahsettiği düşünülmektedir.

28 Günümüzde Timişoara, Romanya.

29 Günümüzde Mukachevo, Batı Ukrayna.

Haşmetli prens meseleyi idrak edip, Türk sultanına anlaşmanın ihlal edildiğini bildirdi. Maximilian'ın kış vakti, tayın yokken ve ordunun yardımı da tükenmek üzereyken sözünden dönmesine hayli öfkelenen sultan, imparatorun, kendi yanında bulunan iki elçisini zindana atıp, en kısa zamanda açılacağına dair ant içti.

Haşmetli Prens İhanete Uğradı

Bunun üzerine Maximilian, sultanın öfkesini dindirmek isteyerek, üçüncü bir elçi vasıtasıyla haşmetli prensle karşı ağır ithamlarda bulunup, her konuda onu suçladı. Sultanın kalbini kolayca kazanabilmek için tüm müzakereleri, elçilik belgelerini ve eski mektupları gönderecek, onu prensin tavsiyelerinden ve arzularından haberdar edip, bundan böyle yüce sultandan, János Kral'ın oğlunu maslahat ve meselelerinde himaye etmemesi ricasında bulundu ve János'u gözden çıkarması halinde yaptıkları ittifaka ve kaidelere bağlı kalmaya hazır olduğunu bildirdi. Bu ve bilimum mesele hakkında malumat veren Maximilian, haşmetli prens tarafından birkaç sene evvel gönderilen tüm mektupları mülhaza etmesi için Türk sultanına yolladı.

Sultanın Cevabı

Sultanın mektupları okuyup, kralın vaatlerinin tesiri altında kalmaması mümkün değildi. Paşalarını çağırıp, işte hristiyan krallarının birbirlerine nasıl sözler verdiklerine bir bakın dedi. Eğer Maximilian bizi aldatmamış olsaydı, kesinlikle ona inanır ve oğlumuz János hakkında şer ithamlarda bulunurduk; lakin onun babası Ferdinand'ın, János'u ve Kraliçe İsabella hanımefendiyi sık sık yalan sözlerle kandırdığını bildiğimizden, ona körü körüne inanmak istemiyoruz. Bundan ötürü, her şeyden evvel meseleyi etraflıca sınavıp, emin olalım.

O yüzden, oğlumuz elçiler gönderip, Maximilian tarafından bize gönderilen tüm mektupları ve onun elçileri tarafından verilen tüm malumatı bildirmenizi size emrediyoruz. Bu meseleden ötürü büyük bir telaş içerisinde harekete geçen paşalar tüm mektupları ve Maximilian'ın elçilerinin kelamalarını da toplayarak haşmetli prensle gönderdiler.

Haşmetli Prens'in Yaptığı İstisnalar

Prens, hainliği işitip, sadakatsizliği fark edince ne yapılması gerektiği konusunda istisnalarde bulundu. Mazeretleri ikna edici olmadığı için bu ithamları ortadan kaldırmak ve refaha çıkmak adına sultana gitmesi gerekiyordu, bu yüzden meclisini topladı. Ve tüm ülkeyi tehdit altına sokacak bu meseleyle ilgili maruzatını tafsilatıyla bildirip, herkeste şaşkınlık yaratan ülkenin ayakta kalmasını istiyorlarsa Türk sultanına gidilmesinin tek çare olduğuna ilişkin kararını asillere açıkça bildirdi. Sultanın kıskırtıldığını bilen bütün paşalar da aynı tavsiyeyi vermişti; aksi halde bu zavallı ülke Maximilian'ın müthiş hainliği yüzünden son felaketini yaşayacaktı. Hem prens hem paşalar hem de sultan, Maximilian'ın Macarların sonunu getirmeye bu kadar istekli ve hazır olmasına çok şaşırmışlardı. Çünkü sahip olmakla o kadar övündüğü taç aslında Macarlara aitti.

Ülkenin Yanıtı

Meclis âzâsı bu meseleyi işitince prensin söylediklerine hak verip gitmesini tavsiye etmiş ve onunla beraber gönderilecek adamların ve hediyelerin listesini kayda geçirmişti. Bunun için beş yüz süvari, ülkenin en tepesindeki adamları, iki yüz piyade ve dörder dörder at koştukları üç yüz araba seçtiler. En nihayetinde, âzâlar vatanının sağ kalması adına hayatını ve mallarını feda etmekten kaçınmadığı için prene teşekkürlerini sundular.

Prensın Sultana İkinci Sefareti

Haşmetli prensim hemen hediyelerle birlikte sultana gönderilecek baş elçileri seçti. Hainlik öylesine büyüktü ki sırf elçiler tarafından giderilmesi mümkün değildi. Bu yüzden kendini yüz yüze savunup, masumiyetini ispat etmeye karar verdiğini bildirdi. Sultandan ne düşmanlarına ne de böylesi bir hainliği artık alışkanlık haline getirmiş olanlara inanmamasını isteyecekti. Kendisi de üçüncü gün ülkenin en mühim adamları ile birlikte onun yanına giderek, temsilciler aracılığıyla dünyaya, sultanın kötü hadiselerin müsebbibi yahut hristiyan halkının düşmanı olmadığını tam aksine Maximilian'ın Macar halkına karşı kötü niyetler beslediği anlatacağı. Sultan, prensin kendi iradesiyle bu kimseye müsamahası olmayan padişahın karşısına gidip, ağır bir şekilde cezalandırılmaya razı gelmesinden aslında böylesi büyük bir ithamın müsebbibi olmadığını anlayabilirdi. Davası işitildiğinde gönül rahatlığıyla oraya gitmeyi bekliyordu. Her ne kadar mektuplar açıkça gösteriyor olsa da prens, Maximilian'la olağanüstü koşullar altında barış yapmak zorunda kaldığını anlattığı vakit yüce sultanın lütfu ve merhametiyle karşılanacaktı.

Sultanın Cevapları

Sultan, elçilerden prensin bu ani seyahat arzusunu işitince tüm insanlığa karşı kötülük işleyen bu Almanların hileci ve iftiracı olduklarını uzun zamandır bildiğini, o yüzden prensin onun merhametinden tereddüt edip, şüpheye düşmesinin uygun görülmeceği yanıtını verdi. Dahası, yüce sultana göre böylesi bir vakitte prensin ülkesini bırakıp uzun yola çıkması münasip değildi ve ülkesinden uzakta olmasını fırsat bilen Almanların ona karşı ayaklanması ya da yeni bir işe girişmesi ihtimali de yüksekti. Bundan ötürü şimdi kaleleri ve hudutları güçlendirip, muhafaza etmek daha mühimdi. Yüce sultanın Macaristan'a geleceği sırada onu ziyaret etmesi daha münasip olacaktı.

Bunun üzerine sultan iki lütufta bulundu: birincisi, prensin tüm mazeretlerini iyi niyetle kabul etti, ikincisi ise, ona karşı gizli bir nefretle dolu olmadığını açıkça gösterdi. Çünkü kalbinde prene karşı bir öfke duysaydı, onun şimdi yapmak istediği ziyaretini erteletip, beklemeye karar vermezdi. Bu durum, sonbaharın sonunda gerçekleşecek olan ziyaret için prensi daha da yüreklendirdi. Uzun zamandır tehlikeli olarak addedilen bu seyahatinin olağanüstü dürüst bir sebebinin bulunduğu, ülkenin ayakta kalması ve hristiyanlık adına prensin kendi hayatını ve bahtını, inayet ve yücelikle feda ettiğini artık herkes kabul etmeli. Her ne kadar

Alman krallar, her türlü kötülük pınarının başı olarak Türkleri gösteriyor olsalar da aslında Türkler baştan beri yardımcı olmak ve halkın çıkarlarını korumak dışında bir şey yapmadılar.

Sultanın Prense İkinci Sefareti

(1566) İlkbahar geldiğinde, Mart'ın son gününde sultan, prensse bir elçi göndererek, bir at, altın sırmalı bir giysi ve incili ağır bir kılıç hediye etti. Bunun üzerine o gün tüm ordusuyla birlikte Macaristan'a doğru yola çıkan sultan, prensse ona yapılan tüm kötülüklerin intikamını ve de bu zamana kadar kaybettiklerini geri almasının vaktinin geldiğini, buna hazır olmasını emretti. Paşalar da padişahın öfkesinin tamamen dindiğini dile getirerek, yüce sultanın divanına gerçekleştireceği ziyaret için onu yüreklendirdiler. Padişah Tuna'yı geçmez prensin de sultanın şanını yüceltmek adına, söz verdiği gibi yola çıkmasını tavsiye ettiler. Pek çok kişinin tehlikeli addettiği bu yol aslında son derece faydalı ve tehlikeden âzâde olacaktı, dahası sultanın gözünde de bu mesele son derece mühim idi.

Gitmeden Önce Erdel'de Kurduğu Düzen

Haşmetli prens gidişinin daha makul ve ardında bıraktığı ülkesindeki işlerin daha emin olması için, rahmetli Tamás Varkucs³⁰ yerine süvari ordusunun başına, hemen azimli bir adamı, Kristóf Hagymási³¹ hazretlerini kumandan olarak atayarak, kaleleri muhafaza etmesini ve gerekirse tüm ordu ve silahlarla düşmana karşı çıkararak ülkeyi savunmasını emretti. Kendisinin de Türk sultanının yanına gideceği için sürekli tetikte olması gerekiyordu. Prense'e Kristóf Báthory³² ve Gábor Majláth³³ hazretleriyle beraber, iki bin paralı asker ve üç bin de piyade eşlik etti.

-
- 30 Tamás Varkucs (?-1566) Macar asilzâdesi Péter Pérenyi'nin hizmetinde 1541 yılında Eğri Kalesi'nin kumandanlığını yaptı. Bir süreliğine Vârad Piskoposu György Martinuzzi'nin hizmeti altında da görevlerde bulundu. Bkz. a.g.e., 29. dipnot, s. 149.
- 31 Kristóf Hagymási (?-1578) 1557-1564 yılları arasında Huszt (günümüzde Ukrayna'da bir şehir) kumandanlığını yapmıştır. Ardından Erdel'de János Zsigmond'un ordusunun başkumandanlığını ayrıca bir süre Nagyvârad (günümüzde Oradea, Romanya) kumandanlığı da yapmıştır. Bkz. a.g.e., 30. dipnot, s. 149. Ayrıca *Hagymási Ailesi* için bkz. Nagy Iván, *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/otodik-kotet-356E/hagymassy-csalad-szent-girothi-es-beregszoi-35D5/>, (erişim 27 Şubat 2019)
- 32 Kristóf Báthory (1530-1581) Kraliçe İsabella'nın hizmetinde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra János Zsigmond kendisini ordu kumandanlığına tayin etmiştir. 1571-1576 yılları arasında Nagyvârad kumandanlığı yapar. 1576 yılında kardeşi István Báthory'nin Erdel Voyvodalığının ardından Lehistan Kralı olarak seçilmesinden sonra Kristóf Báthory onun yerini almıştır. Bkz. a.g.e., 31. dipnot, s. 149. Ayrıca *Báthory Ailesi* için bkz. Petri Mór, *Szilágy Vármegye Monographiája*, <http://mek.oszk.hu/04700/04750/html/143.html>, (erişim 27 Şubat 2019).
- 33 Gábor Majláth (1532-1577) 1541 yılında Osmanlılara esir düşüp 10 yıl boyunca Yedikule zindanında tutulduktan sonra orada vefat eden bir dönem Kral Ferdinand'ın Erdel Voyvodalığını da yapmış István Maylád'in oğludur. Babasının vefatından da evvel, 1547 yılında, I. Ferdinand tarafından baronluğa tayin edilmiştir. 1560 yılında János Zsigmond, Gábor Majláth'a Fogaras'daki topraklarını iade etmiş ancak Sultan Süleyman ile görüşmesinden çok kısa bir süre sonra Maylád Fogaras'ı Zsigmond'a bırakmıştır. Bkz. a.g.e., 32. dipnot, s. 159. Ayrıca Majláth Béla, *A Majláth-család nemzedékrendje (négy rajzzal)*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1888-435B/1888-1-435C/1a-majlath-csalad-nemzedekrendje-negy-rajzzal-4364/>, (erişim 27 Şubat 2019).

Prens Yolculuğu

Tüm meseleleri bu şekilde düzenleyen haşmetli prens, sultanın Haziran'ın 16. günü, Tuna'yı geçtiğini işitince, Fejérvár'dan³⁴ yola çıktı. Tanrı'nın yardımıyla Deva üzerinden Marsina'ya³⁵, ardından da geceyi geçireceği Lugos'a geçti. 26 Haziran'da Nándorfejevár'ın³⁶ berisinde, Tuna'nın bir mil ilerisinde Pancsova'da karargah kurdu. Bu arada, sultana çavuşlar gidip, geliyordu; sancakbeyleri de gelip her türlü iltifatın sözünü verip, muhabbetle ziyaretini gerçekleştirdiği sırada ne yapması ve söylemesi gerektiğini öğrettiler.

Sonraki gün, 27 Haziran'da ise, sultan kendi gemisini prene göndererek, halkını bırakıp ülkesinin başlıca hizmetkarları ile beraber karşı kıyıya geçmesini; çadırların, yiyeceklerin ve gereken diğer her şeyin hazırlandığını bundan ötürü, bizzat bir şey getirmesine veya başkalarıyla göndermesine gerek olmadığını bildirdi. Prens, dört yüz asilzade ve atlarıyla, süslü giysiler ve ziynetlerle gemiye binip Tuna'yı geçerken Nándorfejevârluların sayısız top atışlarıyla selamlandı. Öteki kıyıya vardıkları vakit sultanın halkı karşlarına çıktı. Yine aynı yerde sultanın tüm tebaası onu onurla karşıladı ve herkes büyük bir sevinçle doldu. Bu arada sultan meseleyi daha iyi gözleyebilmek için çadırını yüksek bir yere, János Hunyadi'nin biricik memleketi, eskiden Zemlin³⁷ diye anılan yıkılmış kalenin yanına kurulmasını ve prensin onurlandırılarak, sultanın zatına yaraşır şekilde selamlanmasını emretti. Çadırı kurulan padişah, tüm meseleyi oradan hayretle izledi. Prens geçit töreni öyle sükunetli ve gururluydu ki, sancakbeyleri, çavuşlar ve bütün asiller onu takip etmiş, yolun tamamı sayısız süvari birlikleriyle kaplanmıştı. Tepenin üzerine kurulan çadırının altına geldiklerinde, teşrifatçı, prene, sultanın işte o gördükleri çadırın orada olduğunu ve atı üstünde, başını padişaha doğru çevirip, eğerek Türk usulü selam vermesi gerektiğini söyledi. Prens bunu o kadar kusursuz bir şekilde yerine getirdi ki orada bulunan herkes Allah Allah nidaları atmaya başladı. Prensi gören sultanın çokça muhabbetli olduğu söylenmekte ama şimdi burada bu detayları vermenin yeri değil. Fakat sultanın prensi Macar Krallığı'na götürüp, onu taçlandırınca kadar bu işin ardını bırakmayacağını söylediğini kesin olarak biliyoruz. Bu cihetle prens karargaha, hazırlanan çadıra dönerek bahşedilen bu onur için teşekkür edip, herkesi gönderdi.

Sultanın Sözü

Sultan, aynı saatlerde, sonraki günlerde kendisi ve maiyetindekilerin kutlu bir işle meşgul olacakları için dinlenmeleri gerektiğine dair mesajını gönderdi. Tam yattıkları sırada, sultan kutlamalar için tüm toplara ve yeniçerilere atış yapmalarını emretti. Bundan sonra tüm askerlere teker teker yüz akçe hediye dağıtılmasını buyurdu. Kimilerine yüzer bin verilen paşalar, elli bin alan beylerbeyleri ve otuz bin alan sancakbeyleri hariç, hediye alanların sayısı elli bin kişiydi. Ayrıca asker kulların hepsine de beşer yüz akçe verildi ki, bu da hiç kuşkusuz oldukça anlamlı ve mağrur bir armağan idi.

34 Gyulafehérvár (günümüzde Alba Iulia, Romanya.)

35 Marzsina (Rumence: Margina.)

36 Belgrad.

37 Zemun, Sırbistan.

Sultanın Huzuruna Çıkış

Ertesi gün saat yedide, giysileri, atları, altın ve gümüşler içerisinde parıltıyan gösterişli dört yüz asille birlikte prens, sultanın yanına çağırıldı. O gün, yani 29 Haziran günü, sultanın huzuruna çıktılar.

Düzen ve Usul

Ön sırada elli çavuş gidiyordu, ardi sıra başka çavuşlar da vardı. Üçüncü sırada yeniçerilerin ağası, dördüncüde ellerinde gümüş bastonları, fevkalade gösterişli mücevherleri ve atlarıyla teşrifatçı namındaki üç usta, beşincide prensin başlıca dört müşaviri, altıncı sırada ülkenin en önemli dört asili, yedincide, eski geleneklere göre prensin zâtının önünde toy bir kibirle yürüyen, görkemli esvaplar giyinmiş, kuşanmış birkaç tane çocuk, sekizinci sırada ise, üzengisini altın giysilerle donanmış dört adet üzengicinin tuttuğu atıyla, kendisine layık bir maiyetle kuşatılmış halde tek başına prens ilerliyordu.

Prensın Zıynetleri, Kıyafeti

Evvela, prensin uzun ve kurdeleli, astarı sansar kürkünden Macar kalpağına, cevizden daha büyük, değerli bir mücevher olan arma asıldı. İkincisi, boynunda yeni elmas ve eskiden kuyumcuların yüz bin altın değerinde olduğunu tahmin ettiği yakut denilen dört adet güzel-güzeli taşla süslenmiş bir haç vardı. Üçüncüsü, incili altın bir kolye ve kıymetli yüzüklere. Dördüncüsü, daha önce sultan tarafından hediye edilen kemerle birlikte ikisi de som altından mamul incili bir kılıç ve hançer. Beşinci, atının, som altından yapılmış, eşi benzeri bulunmayan eyeri. Değeri yirmi beş bin altından fazla olan bu eyer, öyle değerli inciler ve büyük taşlarla parıldamaktaydı ki adeta görenleri kör ediyordu. Altıncısı dizgindi ve atın başı da tamamen incilerle süslenmişti. Yedincisi ise sayıları yüz elliye bulan büyükçe ve bir o kadar da orta boy inciyle süslenmiş eyer örtüsü.

Düzeni takip ederek, prensin hemen ardından, güzelce donanmış Macar beyleri geliyordu. Yolun ise her tarafı, süvariler ve yeniçerilerle hınca hınç kaplanmıştı. Sultanın ilk çadırına vardıkları vakit prensin attan inip orada biraz dinlenmesine müsaade edildi. Yüce sultana hediyeleri getiren yeniçerilerin de öne çıkıp, armağanları takdim etmelerine izin verildi.

Yüz Yeniçeri Tarafından Sunulan Hediyeler

Evvela, yuvarlak altın bir kap ya da tabak içerisinde, uygun yerlerinde dört adet elmas, üç adet kıymetli yakut, ortasında ise altı bin altın değerinde muazzam saf zümrüt olan on iki bin altın değerindeki kolye. İkincisi, başka bir tabakta, içinde her on beş dakikada bir çalan, ayrıca ayın ve gezegenlerin seyrini de gösteren muhteşem bir ustalık eseri küçük bir saatçik bulunan harikulade bir yüzük. Üçüncüsü, elli tane altın kaplamalı büyük gümüş kupa. Dör-

düncüsü on adet altın kaplamalı gümüş tabak. Beşincisi on iki tane orta boy tabak ve altıncısı çok sayıda daha küçük tabak. Yedincisi, güzel bir tezyinatla süslenmiş altı tane kare fincan. Son olarak birkaç adet, en iyilerinin arasından seçilmiş doğan.

Sultan, hediyelerin şaşaaasını görür görmez prensin yanına çağrılmasını emretti. Prens de başlıca dokuz beyi ile beraber, önünde dört paşanın beklediği, incilerle parıldayan altın tahtında sürur içinde oturan hükümdarın çadırına gitti. Ve diz çöküp elini öpmesi için baş paşa (vezir) tarafından süratle sultanın yanına götürüldü. Sultan buna karşılık prense sarılarak “Kıymetli oğlum, gelişin kutlu olsun” dedi ve oturmasını emretti. Prens oturmak istemeyince sultan “ Otur kıymetli evladım” diyerek ısrar etti. Ardından prens sağ tarafa, paşaların durduğu yere, onların ayakları altına oturdu. Bu esnada, prensin yanında getirdiği dokuz kişi de içeri girdi ve farsî geleneğe göre, çavuşların adetleri olduğu üzere, sanki tapar gibi sultanın ayaklarına kapandılar. Törenin ardından biz diğer çadıra geçerken, prens ayağa kalkıp kısaca meselesini beyan etti ve bu meseleyle ilgili sultana küçük bir kitapçık takdim etti. Şimdilik prensin ne söylediği, kitapta bulunan istirhamları ve birbirleriyle ne konuştuklarını aktarmam mümkün olmadığından başka bir sefer detaylı bir biçimde yazacağız. Bununla birlikte, sultanın şunları söylediğinden kesinlikle eminiz: İlk olarak, hiçbir şey prensin, sultanın huzuruna çıkması ve ölene kadar onun himayesi altında kalmasından daha kıymetli olamaz. İkincisi, ölümünden evvel sultanla yüz yüze görüşmesini önerenler hayırlı bir işte bulunmuşlar; prensin bu zahmetleri boşa çıkmayacak ve gelecekte karşılığını bulacaktır. Üçüncüsü, yazılı olarak niyaz ettiği ne varsa kendisine bağışlanacaktır.

Haşmetli prens sultanın ayaklarına eğilerek lütfettikleri için kendisine şükranlarını sundu. Sultan, prensi ayağa kaldırıp, “Kalbin sükunetle dolsun, Allah’ın, salih vasıtalarla yetimlerin, dulların ve terk edilmişlerin her daim yanında olduğunu tüm dünyaya gösteriyorum.” Prens, böylesi yüce bir haminin ve koruyucunun lütfuna övgüler yağdırarak, ona Tanrı’dan her türlü mutluluğu dileyerek, geldiği zamanki düzen ve ihtişam içerisinde çadırına geri döndü.

Sultanın Çavuşlarla Yolladığı Hediyeler

Ertesi gün sultan da yirmi iki çavuş aracılığıyla karşılıklı hediyeler gönderdi. Evvela değerli incilerle bezenmiş bir altın kemer. İkincisi, aynı şekilde süslü bir kılıç ve hançer. Üçüncüsü samur kürklü kaftanlara benzeyen iki adet altınlı elbise. Dördüncüsü, sultanın elini öpenler için altından dokunmuş dokuz adet esvap. Beşincisi, üçü saf altından ve inciden gemleri olan on iki tane Türk atı; atların ikisi üç bin altına daha yeni satın alınmıştı.

Bunların dışında sultanın hazinesinin kilerinden çeşit çeşit baharatlar, ilaçlar ve kıymetli kaplar da bahşedildi. Hediyeleri alan Prens, sultanın ona bahşettiği bu onur için teşekkür etti ve adetlere göre paşalarla diğer baş danışmanlara ziyaret gerçekleştirilmesini ve hediye verilmesini emretti. Burada sultanın mükemmelliğini ve iyi niyetini dile getirmeyi de unutmuyorum.

Ertesi gün sultan, haşmetli prensi ağırlamak istedi ve her şey hazırlanırken baş paşa (vezir) yüce sultana, “böylesi küçük bir meseleden ötürü çok kötü bir şöret edinmenizden korkarım” diyerek bu işe girişmemesini önerdi. “Prensın sıhhati iyi gözüküyor ve Türk yemeklerine de alışık değil. Bu durumda prensle bir şey olduğu takdirde tüm hristiyanlar yüce sultanı prensle zehirlemekle itham edebilirler.” Sultan bunu işitince ziyafet hazırlıklarını durdurarak prensle haberdar etti. Ve böylece hem prensin hem de Macarların gözünde lanetli bir zan altında kalmaktan kurtulmuş oldu.

Onlar oradayken, haşmetli Fransız kralının elçisinin geldiği gün, prens hazretleri de tabura gitti.

Zira Üstad (dominus) Guilelmus de Aube haber göndererek, eğer müsaadesi olursa, kendi kralı adına prensle selamlamak istediğini bildirmişti. Kendisine izin verildi. Prensın karşısına çıktığı vakit belâgatlı sözleriyle birlikte lordunun onuru ve şerefine layık hediyelerini takdim etti. Diğer şeylere ilaveten prensin İncil'i öğrenmesine ve bu bilgileri haiz olup, papalıktan ayrılarak, mükemmelliğe işaret eden doğru yolu takip etmesine çok sevindiğini; duyduğu, gördüğü olayları haşmetli hükümdarına yazmak istediğini bildirdi.

Prens, elçinin gelişinin çok memnuniyet yarattığını söyledi ve ona sahip çıkacaklarına söz veren ülkesinin baş zümrelerine ve haşmetli kralına çok teşekkür etti. İlaveten, haşmetli kralın mesajıyla ilettiği arkadaşlık ve akrabalık bağlarını güçlendirip bu durumu muhafaza etmek için elinden geleni ardına koymayacağını bildirdi. Bu cihetle prens de hemen kendi mektubunu haşmetli kralın huzuruna iletmek istedi. Bu esnada bazı sözler daha söylendi fakat şimdi onları buraya yazmamın lüzumu yok.

Sultanla İkinci Görüşme

İkinci görüşme, Temmuz'un birinci gününde prens, daha fazla gecikmemek ve Erdelliler arasında kargaşa çıkmasına fırsat vermemek adına, sultandan ayrılmak için müsaade istediği vakit gerçekleşti. Prens, aynı düzen ve maiyetiyle birlikte sultanın yanına gitti fakat daha önce giydiklerinin hiçbiri yeniden gözükmesin diye yeni kılık kıyafetler hazırlattı. Dile getirilmesi bile inanılmaz olsa da prens, sultanın müstakbel inayetinden açıkça bahsedip, ona olan minnetini ve şükranlarını ifade ettiği sırada, sultan tahtından kalkıp diğerleri arasında ona sarılarak, “Bizden arzu ettiğin şeyleri alabildin mi?” dedi. Prens aldığı söyleyince “Bizi düşmanlarımıza karşı galip ve muzaffer kılmak için Allah'a yakar. Çünkü seni şimdiki halinden üç kat daha kuvvetli kılmaya hazırız.” diye ekledi. İhtiyar fakat kudretli sultan o gün, tahtından iki defa kalkarak prensle “sevgili oğlum” diyerek kucakladı.

Sultanın Prensle İade Ettikleri

Prens ise diğerlerine ilaveten Körös Nehri ve Erdel arasındaki, şehir, şato ve iki binden fazla köy bulunan vilayeti istedi. Paşalar daha önceden, oralarda Türklere mescitler inşa

edildi diye uyarınca Temeşvar'ı ya da Lippa'yı söz konusu bile etmedi. Bunlardan sonra, Debrecen ve Szolnok arasındaki hududu istedi. Sultan, hiç karşı çıkmadan buraları kendisine bahşetti. Bunun dışında üç yüz esir serbest bırakıldı ve ona hizmet edenlere yüksek mevkiler bahşedildi.

Dahası, Sultan artık vedalaşmak istediği vakit herkesi gönderdi ve prensin Türk tercümanının yardımıyla bir süre ötekilerden ayrı sohbet ettiler. İkisinin neler konuştuğu bu zamana dek hala bilinmiyor.

Sultan gitmeden evvel prense en kısa zamanda ailesine, ordularına ve askerlerine mektup göndererek onları bahşedilen inayetten haberdar etmesini ve inandıkları yolda ilerlemekten vazgeçmemelerini salık verdi. İlaveten Alman taraftarı olan Macarlara gönderileceği mektupta, en kısa zamanda tabura gelerek ona sadakatlerini sunmalarını da bildirmeliydi. Bunu yaptıkları takdirde onların variyetlerinin zeval görmemesi için sultan da çaba gösterecekti.

Prensın hatırı için Macaristan'da ikamet ettikleri zaman zarfında baş zümrelere aylık ödenecek ve bu bir yemin ve bu meselelerle ilgili genellikle verilen bir mektupla tasdik edilecek aksi halde yeri göğü alt üst eden Tatarlar gönderilecekti.

Sultan bu karar hayırla kabul olsun diye daha büyük sözler verip, yüksek tabakaya ait olan mühim Macar beylerine prense boyun eğmeleri için elçiler gönderdi. Bu kısa zaman içinde sudur eden mahvın müsebbibinin kendi olmadığına, suçun onların inatları, kötülükleri ve itaatsizliklerinden kaynaklandığını Allah'ın önünde şahitlik ettiğini söyledi.

Bu ve buna benzer şeyler sultanın meseleye karşı çok hassas olduğunu ve bu hususta çok emek verdiğini gösteriyordu. "Halkın, topun, mermin, barutun yeterli mi bak. Azaldığı vakit bana haber ver, istediğini göndereceğim." diye de ekledi.

Nihayetinde prens, sultanı bırakıp, aynı gurur ve ihtişamla nehrin kıyısına geri dönerek orada bütün baş zümrelere teşekkürlerini sundu. Maiyetiyle beraber sultanın gemisi ile geri götürülüp ordugahına sağ salim ulaştı ve 17 Temmuz'da alelacele Fejérvár'a gitti. Orada ayın yirmi sekizinci gününe kadar meclisini toplamakla uğraşınca, topların çekilmesinde ve azığın dağıtılmasında gecikti. Nihayet o gün, prens halkının Kolozsvár³⁸ yakınlarına kurduğu ordugaha geçti, o zamana kadarsa kaybettiklerini tazmin etmekle meşguldü.

38 Koloşvar (günümüzde Cluj-Napoca, Romanya)

Prense birlikte, çadırda Türk sultanının huzurunda olanların adları: Mihály Csáky³⁹, Gáspár Bekes⁴⁰, Gergely Apaffy⁴¹, György Kapitány⁴², Gergely Bánffy⁴³, Miklós Telegdi⁴⁴, Farkas Bornemisza⁴⁵, Pál Bég⁴⁶, Mihály Telegdi⁴⁷, Szeben şehri beyi⁴⁸, Orbán Miklós⁴⁹, ve Doktor Blandráta⁵⁰.

- 39 Mihály Csáky (1505-1572) 1539 yılında Gyulafehérvár kanonu (*canon*), 1549'da Hunyad'da başrahiplik görevlerinde bulundu. Aynı zamanda Kraliçe Isabella'nın da sekreterydi. 1556 yılından ölümüne kadar János Zsigmond'un şansölyesi (kancellar) görevini sürdürmüştür. Bkz. a.g.e., 63. dipnot, s. 150. Ayrıca *Csáky Ailesi* için bkz. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/harmadik-kotet-1435/csaky-csalad-keres-szeghi-grof-1644/>, (erişim 27 Şubat 2019).
- 40 Gáspár Bekes (1520-1579) kariyerine János Zsigmond'un naibi ve başta gelen danışmanlarından biri olan Péter Petrovics'in yanında başladı. Ardından Zsigmond'un en etkili danışmanı ve 1560 yılından itibaren de hazinedarı oldu. János Zsigmond'un vefatını ardından Erdel Voyvodalığı için István Báthory ile bir mücadeleye girişti. Bu dönemde Maximilian ve Sekeller ile ittifak kurarak Báthory'e karşı iki ayaklanma gerçekleştirdi ancak ikisinde de mağlup oldu. Bkz. a.g.e., 64. dipnot, s. 150.
- 41 Gergely Apaffy (? -1584) 1551 yılından önce Doboka idari bölgesinin yöneticisi (vármegye főispánja) ve György Martinuzzi'nin de vekiliydi. Daha sonra Kraliçe Isabella'nın ve János Zsigmond'un baş vekilliğine terfi edildi (főudvarmester). Kraliyet danışmanları arasındaydı. Bkz. a.g.e., 65. dipnot, s. 150. Ayrıca *Apaffy Ailesi* için bkz. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/elso-kotet-2/apaffy-csalad-apa-nagyfalvi-182/>, (erişim 27 Şubat 2019).
- 42 György Kapitány (?-1566) 1556 yılında Várad kuşatması sırasında Habsburg İmparatorluğu kumandanı, 1562-1565 yılları arasında yaşanan karışıklık sırasında da sıklıkla Türkler ve János Zsigmond ile çatışmalara giren Simon Forgách'a esir düştü. Serbest kalmasının ardından da János Zsigmond'a hizmet etmeye devam etti. Sultan Süleyman ile yapılan görüşmeden kısa bir süre sonra Tokaj'da kuşatması sırasında hayatını kaybetti. Bkz. a.g.e., 66. dipnot, s. 151.
- 43 Losonczy Bánffy György. (?-1573) János Zsigmond'un danışmanlarından biridir. Kristóf Báthory zamanında baş kumandanlığa terfi edilmiştir. Bkz. a.g.e., 67. dipnot, s. 150.
- 44 Miklós Telegdi (1535-1586) János Szapolyai'nin ölümünün ardından István Maylád'ın tarafına geçti. Bu yüzden haklarına el konulmuştu ancak János Zsigmond'un hakimiyetini tanıyınca toprakları ve hakları iade edildi. 1562 yılında yaşanan çatışmalar sırasında Balassa Menyhért'e (ki kendisi Habsburg İmparatorluğu ve Erdel Prenslüğü arasında sık sık taraf değiştirmiştir. Bu dönemde Habsburg yanlısı olan Menyhért Tokaj'daki şarap bağlarının hasadına el koymuş ve bir anlamda yaşanan çatışmaların tetikleyicisi olmuştur) esir düşmüştür. 1579 yılında Pécs Piskoposu olmuş fakat Türk işgallerinden ötürü görevini icra edememiştir. 1582 yılından ölümüne kadar Esztergom baş piskoposluğu yapmıştır. Bkz. a.g.e., 68. dipnot, s. 151. Ayrıca *Telegdi Ailesi* için bakınız: *Magyar életrajzi lexikon*, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html>, (erişim 27 Şubat 2019).
- 45 Farkas Bornemisza (?-1572) 1560'lı yıllarda prensin danışmanları arasındaydı. Gençlik yıllarında Türklerle karşı savaşmış ve esir düşmüş fakat daha sonra Sultan Süleyman tarafından János Szapolyai'e teslim edilmiştir. 1562 yılında Şansölye Mihály Csáky, Balassa Menyhért karşısında askeri yardım talep etmesi için onu Buda'ya elçi olarak göndermiştir. 1563 yılında Fehér bölgesinin yöneticisi olmuştur. Bkz. a.g.e., 69. dipnot, s. 151.
- 46 Pál Bég (-) Sekel komutanı. 1571 yılında István Báthory taraftarı olmuş ve kendisine Lehistan'a Kral olarak gittiği vakitte eşlik etmiştir. Bkz. a.g.e., 70. dipnot, s. 151.
- 47 Mihály Telegdi (?-1588) Miklós'un kardeşi. 1569 yılında Sekellerin başkumandanı ve Székelyudvarhely (günümüzde Odorheiu Secuiesc, Romanya) kale kumandanı olmuştur. János Zsigmond'un vefatından sonra voyvodalık çekişmesinde Gáspár Bekes'in tarafında yer almıştır. Bkz. a.g.e., 71. dipnot, s. 151.
- 48 Simon Miles. (Nagyszeben, günümüzde Sibiu, Romanya) Bkz. a.g.e., 72. dipnot, s. 151.
- 49 Orbán Miklós 1568 yılında Erdel haracını ödemek için İstanbul'a gitmiş olması dışında başka bir detaya rastlanmamaktadır. Bkz. a.g.e., 73. dipnot, s. 151.
- 50 György Blandráta (Biandrata) (1515-1588) İtalyan asıllı bir doktor. 1563 yılında Kraliçe Isabella'nın hizmetine girmiştir. János Zsigmond'un hem doktoru hem de danışmanlarından biridir. Prens vefatının ardından haleflerinin hizmetlerinde çalışmaya devam etmiştir. Bkz., a.g.e., 74. dipnot, s. 151.

İbretlerle yaşamayı bilenlere veya yaşamak isteyenlere bunlar birer misal olsun.

İsa'dan sonra 1566.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Bibliyografya/Bibliography

Arşiv Belgeleri

5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566) -*Tıpkıbasım*-. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1994.

Feridun Ahmed Bey. *Mecmua-i Münşeati's-selatin*. 2 Cilt. İstanbul: 1848-1858, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/handle/11543/588> , (erişim 23 Mayıs 2019).

Procházka-Eisl, Gisela ve Römer, Claudia. *Osmanische Beamtenschreiben und Privatbriefe der Zeit Süleymâns des Prächtigen aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2007.

Schaendlinger, Anton C. ve Römer, Claudia. *Die Schreiben Süleymâns des Prächtigen an Karl V., Ferdinand I. und Maximilian II. aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1983.

Schaendlinger, Anton C. ve Römer, Claudia. *Die Schreiben Süleymans des Prächtigen an Vasallen, Militärbeamte, Beamte und Richter aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1986.

Kronikler

Başpınar, Fatih. "Kanuni Sultan Süleyman'ın Son Seferine Dair Bir Mesnevi: Merâhî'nin "Fethnâme-i Sefer-i Sigetvar" Adlı Eser." *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* II/4 (2013): 18-74.

Bessenyei József (ed.). *Zay Ferenc: János király árultatása. Kis Péter: Magyarázat.[Bánffy György]: Második János ... török császárhoz menetele*. Budapest: Balassi Kiadó, 1993.

Ferenc Forgách. *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt*. çev. Borzsák István, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982.

Feridun Ahmed Bey. *Sultan Süleyman'ın Son Seferi. Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr Der-Ahbâr-ı Sefer-i Sigetvar*. haz. H. Ahmet Arslantürk ve Günhan Börekçi, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları, 2012.

Naç, Kübra. "Âgehî'nin Fetih-nâme-i Kal'a-i Sigetvar'ı (İnceleme-Tenkitli Metin)." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, 2013.

Selânîkî Mustafa Efendi. *Tarih-i Selânîkî*. haz. Mehmet İpşirli, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1989.

İkincil Literatür

- Ertuğ, Zeynep Tarım. "Minyatürlü Yazmaların Tarihî Kaynak Olma Nitelikleri ve Nüzhetü'l-Esrâr." *Tarih Boyunca Türk Tarihinin Kaynakları Semineri 6-7 Haziran 1996 Bildiriler* içinde 31-46. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1997.
- Fodor, Pál ve Szabolcs, Varga. "Zrínyi Miklós és Szulejmán halála." *Történelmi Szemle, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Történettudományi Intézet, Vol: 2* içinde 181-201, Budapest: 2016.
- Fodor, Pál, *The Unbearable Weight of Empire: The Ottomans in Central Europe - a Failed Attempt at Universal Monarchy (1390 - 1566)*. Budapest: Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, 2015.
- Fodor, Pál (ed.). *The Battle for Central Europe. The Siege of Szigetvár and the Death of Süleyman the Magnificent and Nicholas Zrínyi (1566)*. Leiden-Boston: Brill; Budapest: Hungarian Academy of Sciences Research Centre for the Humanities, 2019.
- Gökbilgin, Tayyip. "Kanuni Süleyman'ın 1566 Szigetvar Seferi Sebepleri ve Hazırlıkları." *Tarih Dergisi* 21 (1966): 1-14.
- _____. "Nagy Szoliman 1566. evi Szigetvar elleni hadjaratanak előzmenyei." *Szigetvari emlékkönyv. Szigetvár 1566. évi ostromának évfordulójára* içinde s. 53-59. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1966.
- _____. *Kanuni Sultan Süleyman*. İstanbul: Trakya Üniversitesi 2016.
- Kenyeres, Ágnes. *Magyar életrajzi lexikon*. <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/index.html> , (erişim 27 Şubat 2019).
- Kolçak, Özgür. "Sınır Diplomasından Saltanat Elçiliğine: Bir 16. Yüzyıl Diploması Hikâyesi Yahut Marcus Scherer/Hidayet'in Esrarlı Sergüzeşti." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 39 (2020): 139-214.
- Majláth, Béla. *A Majláth-család nemzedékrendje (négy rajzzal)*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Turul-turul-1883-1950-1/1888-435B/1888-1-435C/1a-majlath-csalad-nemzedekrendje-negy-rajzzal-4364/>, (erişim 27 Şubat 2019).
- Iván, Nagy ve István, Friebeisz. *Magyarország családai Czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. 1988*, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/otodik-kotet-356E/hagymassy-csalad-szent-girothi-es-beregszoi-35D5/>, (erişim 27 Şubat 2019).
- Norbert, Pap (ed.). *Szülejmán Szultán emlékezete Szigetváron/Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar'daki hatırası*. Pécs: Mediterrán és Balkán Fórum, VIII. évfolyam, 2014.
- Parladır, Şebnem. "Sigetvar Seferi Tarihi ve Nakkaş Osman." *Sanat Tarihi Dergisi* XVI/1 (2007): 67-108.
- Petri, Mór. *Szilágy vármegye monographiája: Szilágy vármegye törvényhatósági bizottságának megbízásából*. 1901, <http://mek.oszk.hu/04700/04750/html/143.html> , (erişim 27 Şubat 2019).
- Tracy, James. "The Road to Szigetvár: Ferdinand I's Defense of His Hungarian Border, 1548-1566." *Austrian History Yearbook* 44 (2013): 17-36.
- Varga, Szabolcs. *Europe's Leonidas: Miklós Zrínyi, Defender of Szigetvar (1508 - 1566)*. çev. David Robert Evans. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2016.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi. "Sigetvarnâmeler." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* II-III (1952): 124-136.
- Wertheimer, Eduard. "Zur Geschichte des Türkenkrieges Maximilians II. 1565 und 1566." *Archiv für österreichische Geschichte* 53 (1875): 43-101.

A Queen-Mother at Work: On Handan Sultan and Her Regency During the Early Reign of Ahmed I*

Faal Bir Valide Sultan: Handan Sultan ve I. Ahmed'in Hükümdarlığının Başlarındaki Naibeliği Üzerine

Günhan Börekçi¹

*I thank Pál Fodor, Jane Hathaway, Cankat and Elif Fatma Kaplan, Özlem Kumrular, Emese Muntán, Halit Serkan Simen and Cevat Sucu for their personal support and generous help during the preparation of this study. I remain grateful to my colleague Maurizio Arfaioli for his research assistance in the Venetian State Archives back in the mid-2000s, as well as for the transcriptions from the Italian ambassadorial dispatches cited below. Needless to say, any shortcomings in these passages entirely belong to me. I dedicate this article to the memory of my late mother, Zeynep Börekçi (1940-2011).

Corresponding author/Sorumlu yazar:
Günhan Börekçi (Visiting Prof.),
Central European University, Department of
Medieval Studies, Budapest, Hungary
E-posta: borekcg@ceu.edu
ORCID: 0000-0003-2974-6749

Submitted/Başvuru: 02.07.2020

Revision Requested/Revizyon Talebi:
16.08.2020

Last Revision Received/Son Revizyon:
21.08.2020

Accepted/Kabul: 23.08.2020

Citation/Atıf: Börekçi, Günhan, "A Queen-Mother at Work: On Handan Sultan and Her Regency During the Early Reign of Ahmed I", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 34 (2020), s. 45-92.
<https://doi.org/10.26650/gaad.20213403>

ABSTRACT

Handan Sultan (d. 1605), the Bosnian mother of Ahmed I (r. 1603-1617), has thus far remained an ambiguous political figure in Ottoman historiography. This article seeks to remedy this ambiguity by providing a detailed discussion of Handan Sultan's life, political career and various undertakings in the light of new historical evidence, as well as with respect to the related scholarly literature on early modern Ottoman royal women. Accordingly, by utilizing the unpublished letters of the contemporary Venetian ambassadors resident in Istanbul in conjunction with various Ottoman archival and narrative sources, this study examines first Handan Sultan's long years of concubinage in the harem of her husband, Mehmed III (r. 1595-1603), and then her queen-motherhood during the first two years of the sultanate of her teenage son, Ahmed I. Overall, as the first comprehensive biographical study on Handan Sultan, this article demonstrates that, contrary to the established scholarly opinion, Handan Sultan was a precursor regent queen-mother well before her famous successors, such as Kösem Sultan (d. 1651) and Turhan Sultan (d. 1683), played the same critical role in Ottoman dynastic and court politics in the seventeenth century.

Keywords: Handan Sultan, Queen-Mother, Regency, Ahmed I, Mehmed III, Favorite Concubine, Ottoman Dynasty, Biography

ÖZ

I. Ahmed'in (salt. 1603-1617) Boşnak asıllı annesi Handan Sultan (öl. 1605), Osmanlı tarihyazımında hâlâ müphem bir siyasi kişilik olarak yer almaktadır. Bu makale, Handan Sultan'ın hayatını, siyasi kariyerini ve çeşitli faaliyetlerini hem yeni tarihsel kanıtların ışığında, hem de erken modern Osmanlı hanedan kadınları hakkında mevcut akademik literatür çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde tartışarak bu belirsizliği gidermeyi amaçlamaktadır. Bu minvalde İstanbul'da kâim çağdaş Venedik elçilerinin yayınlanmamış mektupları çeşitli Osmanlı arşiv ve anlatı kaynaklarıyla birlikte kullanılarak, ilk önce Handan Sultan'ın eşi III. Mehmed'in (salt. 1595-1603) haremindedir geçirdiği uzun

cariyelik yılları, ardından ergenlik çağındaki oğlu I. Ahmed'in hükümdarlığının ilk iki senesindeki valide sultanlığı incelenmektedir. Sonuç olarak, Handan Sultan üzerine yapılmış ilk kapsamlı biyografik çalışma olan bu makale, yerleşmiş akademik görüşün aksine, Handan Sultan'ın öncü bir naibe valide sultan olduğunu ve onun 17. yüzyıl Osmanlı hanedan ve saray siyasetindeki bu önemli rolü, Kösem Sultan (öl. 1651) ve Turhan Sultan (öl. 1683) gibi meşhur haleflerinden çok daha evvel üstlendiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Handan Sultan, Niyabet, Valide Sultan, I. Ahmed, III. Mehmed, Haseki Sultan, Osmanlı Hanedanı, Biyografi

Intriguingly, Handan Sultan (d. 1605) is still an elusive political figure in modern Ottoman historiography. It seems scholars have so far shown very limited interest in exploring the life and legacy of this early seventeenth-century dynastic matriarch of the House of Osman. Indeed, as of today, there exists not a single separate or extensive study which examines both Handan's long tenure as a concubine in the harem of her husband, Mehmed III (r. 1595-1603), and her short but crucial two-year queen-mothership during the early reign of her teenage son, Ahmed I (r. 1603-17).¹

Such a dearth of scholarship about Handan Sultan is all the more striking considering that the past few decades have witnessed a significant expansion in not just the overall number and scope of thematic studies, but also the corpus of biography-oriented articles and books published on premodern Ottoman royal women in general, and queen-mothers in particular.² However, as part of this burgeoning subfield of research in recent Ottoman historiography, no scholar has yet undertaken a complementary biographical study so as to

- 1 Even in the most frequently used biographical reference works for Ottoman history and its ruling elite, Handan Sultan is hardly mentioned. For example, in Brill's *Encyclopedia of Islam* and Türkiye Diyanet Vakfı's *İslam Ansiklopedisi*, which are periodically updated encyclopedias, and both are now accessible online as digital platforms, there is still no separate entry for Handan Sultan as opposed to several other Ottoman queen-mothers. As for the who-is-who in Ottoman history compilations, her biography features but barely in more than one paragraph. Compare, e.g., Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, ed. Nuri Akbayar and Seyit Ali Kahraman, 6 vols. (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları 1996), vol. 1:14; Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985 [2nd ed.]), 47; and Necdet Sakaoğlu, *Bu Müлкün Kadın Sultanları* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2015 [revised ed.]), 300-301. For an evaluation of the existing few critical studies related to the queen-mothership of Handan Sultan, see below.
- 2 In this context, Leslie Peirce's *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire* (Oxford: Oxford University Press, 1993) was the ground-breaking work after which, particularly in the 2010s, several individual-oriented books have come out. *Inter alia*, see Lucienne Thys-Senocak, *Ottoman Women Builders: The Architectural Patronage of Hadice Turhan Sultan* (Burlington, VT: Ashgate, 2007); Murat Kocaaslan, *Kösem Sultan: Hayatı, Vakıfları, Hayır İşleri ve Üsküdar'daki Külliyesi* (İstanbul: Okur Kitaplığı, 2014); Betül İpşirli Arçıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan, 1640-1715* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015); Özlem Kumrular, *Kösem Sultan: İktidar, Hırs, Entrika* (İstanbul: Doğan Kitap, 2015) and eadem, *Haremde Taht Kuranlar: Nurbanu ve Safiye Sultan*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2017); Erhan Afyoncu and Uğur Demir, *Turhan Sultan* (İstanbul: Yeditepe Yayınları 2015); Muzaffer Özgüleş, *The Women Who Built the Ottoman World: Female Patronage and the Architectural Legacy of Gülnuş Sultan* (London: I.B. Tauris, 2017); Pinar Kayaalp, *The Empress Nurbanu and Ottoman Politics in the Sixteenth Century: Building the Atik Valide*, (London: Taylor and Francis, 2018). Also see Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan: Harem'de Hayat ve Teşkilat*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2017) which is the first scholarly monograph on the office of queen-mother and its occupants in Ottoman history. For further related literature, see the next footnote.

shed new light on Handan Sultan and/or stipulate a fresh comparative perspective regarding her historical standing vis-à-vis other, relatively better known Ottoman royal consorts and empresses of the so-called early modern era. In other words, unlike most of her sixteenth- and seventeenth-century peers, notably Nurbanu, Safiye, Mahpeyker Kösem, Hadice Turhan and Emetullah Gülnuş Sultans, who have thus far received varying degrees of attention from modern scholars, Handan Sultan remains an ambiguous character in the shadows of history.³

The primary purpose of this article is to remedy this situation to a certain extent, by providing a detailed discussion of Handan's life and career trajectory in the light of new documentary evidence and with a focus on the events/moments that had marked her years of concubinage and queen-motherhood, as well as on her political power and agency, actions and aspirations, factional struggles, and network of clients at the Ottoman imperial court in Istanbul. And it is my main contention that, contrary to the prevailing scholarly understanding, Handan Sultan was actually a precursor regent queen-mother long before her successors, especially Kösem Sultan and Turhan Sultan, played the same critical role in Ottoman dynastic and court politics in the ensuing decades of the crisis-ridden seventeenth century.⁴

Since the early 1990s, studies on the history of premodern Ottoman royal women have been fundamentally (re)shaped within the new revisionist framework that Leslie Peirce advanced in her seminal book, *The Imperial Harem*. In this pioneering work, Peirce assesses the case of Handan Sultan as part of her larger analysis of the increased political status and influence of the favorite concubine (*haseki*) and the queen-mother (*valide sultan*) within the Ottoman dynastic-imperial establishment by the turn of the seventeenth century. Here is how Peirce portrays Handan among her contemporary peers:

- 3 On these mentioned royal mothers, in addition to the works cited above, see Ettore Rossi, "La Sultana Nûr Bânû (Cecilia Venier-Baffo) moglie di Selim II (1566-1574) e madre di Murad III (1574-1595)," *Oriente Moderno* 11 (1953), 433-441; Benjamin Arbel, "Nur Banu (c. 1530-1583): A Venetian Sultana?," *Turcica* 24 (1992), 241-259; Susan A. Skilliter, "Three Letters from the Ottoman 'Sultana' Safiye to Queen Elizabeth I," in *Documents from Islamic Chanceries*, ed. Samuel M. Stern (Oxford: Cassier 1965), 119-235; Maria Pia Pedani, "Safiye's Household and Venetian Diplomacy," *Turcica* 32 (2000), 9-32; Baki Tezcan, "The Debut of Kösem Sultan's Political Career," *Turcica* 40 (2008), 347-59; Recep Dündar, "Kıbrıs'ta Sultan Murad Han'ın Validesine (Kösem Sultan) Ait Mülk Çiftlikler," *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi* 35 (2012), 111-124; İsmail Kıvrım, "17. Yüzyılda Bir Valide Sultanın Günlük Hayatı: Vâlide Hadîce Turhan Sultan," *History Studies* 5/2 (2013), 243-262; Özer Küpeli, "Kösem Sultan'a Ait Bir Muhallefat Kaydı," *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2015), 131-143; Yusuf Şağır, "Vâlîde Turhan Sultan'ın Muhallefâtı," *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* 20 (2016), 265-328; and Betül İpşirli Argıt, "A Queen-mother and the Ottoman Imperial Harem: Rabia Gülnuş Emetullah Valide Sultan (1640-1715)," in *Concubines and Courtesans: Women and Slavery in Islamic History*, ed. Matthew S. Gordon and Kathryn A. Hain (Oxford: Oxford University Press 2017), 207-224.
- 4 I had previously discussed some aspects of Handan Sultan's concubinage and regency in my doctoral dissertation and in an article published in Turkish: "Factions and Favorites at the Courts of Ahmed I (r. 1603-1617) and his Immediate Predecessors" (PhD. diss., Ohio State University, 2010), and "İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi," *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 26 (2009), 45-96. This present study is a revised and expanded version of my earlier findings and arguments.

Handan Sultan is a pale figure in this period of colorful women. Her inferior status as *valide sultan* was no doubt a result, in part at least, of her inferior status as concubine; Mehmed [III] had elevated none of his concubines to the status of *haseki*, and so Handan was deprived of the kind of recognition enjoyed by Nurbanu and Safiye before their sons' sultanates. Furthermore, Handan died two years after her fourteen-year-old son Ahmed I took the throne, and therefore did not have much opportunity to develop an influential presence as *valide sultan*. In reaction to his grandmother Safiye's domination of his father, Ahmed appears to have deliberately downplayed the *valide sultan's* role [...].⁵

As I will elaborate below, Peirce has missed a few but critical points in her otherwise much enlightening discussion of Handan Sultan in the related chapters of her book. At this point suffice it to say that Mehmed III had favorite concubines and Handan was most likely one of them, and that she did have a prominent presence at the court of her young son as the new queen-mother, succeeding the all-powerful Safiye Sultan.

In this regard, Baki Tezcan is the only other notable historian who, in one of his articles, has investigated the problem of regency in the context of sultanic decision-making during the early reign of Ahmed I, and accordingly touched upon Handan's queen-mothership.⁶ In his study, Tezcan delves into the published contemporary Ottoman chronicles and European ambassadorial reports in order to first delineate Handan's possible role in the expulsion of Safiye Sultan from the imperial harem, a truly remarkable event that took place in the first month of Ahmed's sultanate. After meticulously reviewing these sources, Tezcan reaches the conclusion that it is impossible to ascertain whether this decision was taken by Handan Sultan as regent, or it was rather Ahmed's own discretion in reaction to his paternal grandmother's overwhelming control over his late father, as also indicated by Peirce in her above remarks. Nonetheless, in the rest of his analysis, Tezcan insightfully observes that Mustafa Efendi, Ahmed's long-time tutor since his princely years, played a critical role in politically significant decisions at the sultan's court until his demise in around 1608. In other words, he suggests that Mustafa Efendi acted as *de facto* regent of Ahmed I before any other person, such as his mother, Handan Sultan, or his first grand vizier, Yavuz Ali Pasha, could fill that role.

While I agree with Tezcan on Mustafa Efendi's such position and power, I question his (and Peirce's) assertion that Handan Sultan had no visible or significant political role at Ahmed I's court. Rather, I would contend that she should be considered a co-regent with Mustafa Efendi from the beginning of her young son's sultanate in December 1603 until her early death in November 1605. Indeed, the unpublished dispatches of the contemporary Venetian ambassadors (It. *baili*; singular *bailo*) resident in Istanbul reveal much crucial

5 Peirce, *The Imperial Harem*, 127.

6 Baki Tezcan, "The Question of Regency in the Ottoman Dynasty: The Case of the Early Reign of Ahmed I," *Archivum Ottomanicum* 25 (2008), 185-98 [published in 2009].

information about Handan Sultan, testifying to her political power and status as the queen-mother regnant.⁷

Based on these Italian archival sources, which were not utilized by Peirce and Tezcan in their mentioned studies, I would further argue that Ali Pasha was in effect Handan's client and that, as grand vizier, he was empowered to act both on her and her son's behalf within the newly configured power relations at the sultan's court. Not only Handan and Ali were both of Bosnian origin, but they also knew each other well before Ahmed I's enthronement, two important points often overlooked by scholars.⁸ That is to say, they had a mutual acquaintance going back to Manisa, the provincial capital of Saruhan, where Ahmed's father Mehmed III had served as princely governor for over a decade (1584-95). During that period, Handan was an esteemed concubine of Mehmed and gave birth to Ahmed in 1590 (and possibly to other children by her husband), whereas Ali served as the prince's sword-bearer, a prestigious position which he kept six more years after Mehmed III's enthronement in 1595. Overall, both their shared ethno-regional background (known as *cins* in Ottoman political culture) and their long-time membership in Mehmed III's princely/royal household inform us about a close patron-client relationship between Handan Sultan and Yavuz Ali Pasha, as well as explain their selection of several new court and government functionaries from Bosnian or Balkan origins in the first critical months of Ahmed's sultanate.

Accordingly, I hereby pursue two interrelated goals: On one hand, a renewed biographical discussion of Handan Sultan with an emphasis on those hitherto overlooked and/or poorly understood aspects of her political life and career; and on the other, a re-evaluation of the question of Ahmed I's regents as initially laid out by Tezcan. As we shall see, when scrutinized in the light of new historical evidence, Handan was neither a pale woman nor an uninfluential queen-mother as she came to be portrayed. On the contrary, as I have already indicated, she was a pioneering figure in the sense that her regency of Ahmed I set an example for future queen-mothers, particularly during the first half of the seventeenth century, a highly turbulent period which witnessed not just the coming of a series of exceedingly youthful sultans to the throne, but also an empire-wide general crisis under the exigencies of multi-front long wars,

7 For the resident Venetian ambassadors in the Ottoman capital, see Carla Coco and Flora Manzonetto, *Baili veneziani alla Sublime Porta: storia e caratteristiche dell'ambasciata veneta a Costantinopoli* (Venice: Stamperia di Venezia, 1985) and Eric Dursteler, "The Bailo in Constantinople: Crisis and Career in Venice's Early Modern Diplomatic Corps," *Mediterranean Historical Review* 16/2 (2001), 1-30. On the importance of Venetian ambassadorial dispatches and reports in studying Ottoman political history, see Elisabetta Borromeo, "Le relazioni degli ambasciatori veneziani presso la Porta Ottomana," *Miscellanea di storia delle esplorazioni* 19 (1994), 125-154; Eric Dursteler, "Describing or Distorting the "Turk"?: The Relazioni of the Venetian Ambassadors in Constantinople as Historical Source," *Acta Histriae* 19/1-2 (2011), 231-248 and Emrah Safa Gürkan, "Fonds for the Sultan: How to Use Venetian Sources for Studying Ottoman History," *News on Rialto* 32 (2013), 22-28.

8 To my knowledge, Maria Pia Pedani-Fabris, "Veneziani a Costantinopoli alla fine del XVI secolo," *Quaderni di Studia Arabi* 15 (1997), 67-84 (at 84), was the first scholar to indicate Handan's ethnic-regional origin as Bosnian. I will return to this point with further details.

incessant military revolts, chronic financial difficulties, ubiquitous social disturbances, and intense factionalism within the imperial court and the royal family.⁹

But before we further proceed, let's check the current state of the field of Ottoman studies with respect to the general topic of regency. Over a decade ago, in his article noted above, Tezcan had pointed out to the absence of research on the question of regency (or lack thereof) in the Ottoman dynastic establishment over its 600-year history.¹⁰ Regrettably, his observation still holds true. Despite the fact that there were quite a number of Ottoman sultans who took the throne when they were underage, no scholarly monograph exists on this important historical problem. Nevertheless, thanks to the ever-expanding literature on premodern Ottoman history in general, and seventeenth-century queen-mothers in particular, we are now in a better position to postulate some more specific perspectives.

Most notably, in her aforementioned seminal book, Peirce has analyzed the changing historical roles of royal women, especially the queen-mother and the favorite concubine, and shown that their increased influence by the late sixteenth century was directly related to significant changes in the organization of the sultan's household, as well as in the principles that defined the Ottoman dynastic establishment, between the reigns of Süleyman I (r. 1520-66) and Murad III (r. 1574-95). Against the sexist vilification of these royal women as usurpers of political power, as long been done in conventional historiography under the rubric of "Sultanate of Women," Peirce emphasizes their gradually augmented as well as institutionalized political power over time, particularly with respect to the critical issues of perpetuating the Ottoman dynasty, preserving the political order centered on the sultan and crown princes, and sustaining a powerful image of the House of Osman. In this context, Peirce underlines two major changes regarding the status of the *valide sultan* and her historical roles:

1. In the late sixteenth century, when the multiple households of the Ottoman family once spread across the provinces were consolidated under one single royal household at Topkapı Palace, the queen-mother became the dynastic matriarch of the House of Osman, and in this capacity she began to exert a more direct and personal influence over her reigning son and the business of rule;

2. During the first half of the seventeenth century (i.e., the era of youthful sultans), she assumed further novel functions in dynastic and imperial affairs, the most important one being the role of regent based on her traditional maternal role as the chief guardian/political mentor of her son(s).¹¹

9 At their accessions, Ahmed's two sons, Osman II (r. 1618-22) and Murad IV (r. 1623-40), were fourteen and eleven years old, respectively, while his grandson, Mehmed IV (r. 1648-87), was only seven years old. On the 17th-century Ottoman imperial crisis, see in particular Suraiya Faroqhi, "Crisis and Change," in *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, Halil İnalcık with Donald Quataert (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 411-636.

10 Tezcan, "The Question of Regency," 185.

11 Peirce, *The Imperial Harem*, esp. 91-112 and 229-265.

In the latter framework, Peirce considers the cases of three royal mothers, namely, Halime,¹² Kösem and Turhan Sultans, and discusses how they took leading roles in their sons' government.¹³ Tezcan, on the other hand, highlights the importance of the royal preceptor especially in the virtual absence of a *valide sultan*, as was the sole case under Osman II (r. 1618-22) in this period. According to Tezcan, for Osman's mother Mahfiruz had passed away before he took the throne at the age of fourteen, his tutor Ömer Efendi, formerly a madrasa professor and a preacher, functioned as *de facto* regent of the teenage sultan, in a similar way Mustafa Efendi had previously done for Ahmed I or the all-powerful Chief Jurisprudent (*Mufti*) Feyzullah Efendi would much later do for Mustafa II (r. 1695-1703).¹⁴

It should be emphasized that the limited number and scope of available Ottoman primary sources present a great obstacle for any scholar who tries to unearth more specific information about a regent's daily role and actions at the sultan's court during this crisis-ridden era. For instance, as Peirce also points out, contemporary chroniclers do not use a term like "regency" in their description of these periods in which queen-mothers took charge or, for that matter, one can scarcely find in their narratives a detailed account of how a *valide sultan* actually ruled on behalf of her son. Luckily, there exists some archival documentation that sheds partial light on these regents' direct involvement in the business of state and its related decision-making processes. Particularly telling in this respect are the letters and petitions which both Kösem Sultan and Turhan Sultan exchanged with the government viziers and other court officials concerning several diverse topics and problems, such as the health and outdoor activities of the sultan, royal counseling, the distribution of the royal largess, appointments and dismissals in offices, salary payments, revenue assignments, budget deficits, provisioning of the imperial army and navy for war, and suppression of rebellions.¹⁵

12 Halime Sultan was the mother of Mustafa I (r. 1617-18; 1622-23), but she has long remained anonymous in historiography. Back in 2009, during my research for an article, I discovered that her name was recorded as such in an overlooked genealogy of the Ottoman sultans, which also correctly lists all the known queen-mothers until the late 19th century: *Silsile-nâme-i Âl-i 'Osmân*, Milli Kütüphane, MS 06 Hk 11/3. However, at that time, I had hesitated to openly use this name in my published study for it was a unique reference. Börekçi, "İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan," p. 58, n. 28. Since then, to my knowledge, no contradictory historical information has come out to modify my initial identification. Besides, after once more thoroughly examining this unpublished genealogical work, I now think that it is a reliable source, a point which I did not explicitly make in my article. Hence, in this study, I refer to Halime by her previously unknown name, with the hope that future studies will confirm it beyond any doubt.

13 Peirce, *The Imperial Harem*, 248-258.

14 Tezcan, "The Question of Regency;" and idem, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 118-128. Also see Rifa'at Abou-el-Haj, "The Narcissism of Mustafa II (1695-1703): A Psychohistorical Study," *Studia Islamica* 40 (1974), 115-131 and Tahir Sevinç, "II. Mustafa'nın İktidar Mücadelesi ve 1703 Edirne İsyaniyla Tahttan İndirilmesi," *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 4/9 (2017), 25-42.

15 The majority of the correspondences of Kösem Sultan and Turhan Sultan has been identified and published by Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II: Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, ed. Emre Yalçın (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 371-470, and Afyoncu and Demir, *Turhan Sultan*, 221-355, respectively.

According to the contemporary Venetian ambassadors present in Istanbul, Handan Sultan had similarly communicated with the incumbent pashas of her son's government. But no example of her such correspondence has been identified so far. Whatever she had written or exchanged along these lines are either still waiting in the archives and manuscript libraries to be found or simply lost to history. This absence of documentary evidence is no doubt one of the chief reasons why scholars have failed to describe Handan as a regent queen-mother like Kösem and Turhan.

That said, in general Ottoman historiography, Kösem Sultan has long been depicted as the most powerful and influential *valide sultan*, mainly for her active regency lasted for a total of two decades (1623-32/1640-51) and under three sultans, namely, her sons Murad IV (r. 1623-40) and İbrahim (r. 1640-48), and her grandson Mehmed IV (r. 1648-87), while her entire political career, started as being a *haseki* of Ahmed I in the early 1600s, stretched over 45 years.¹⁶ However, as Erhan Afyoncu and Uğur Demir have recently shown, Kösem's rival-successor, Turhan Sultan, was equally if not a more remarkable regent queen-mother. After Kösem was brutally killed in 1651 during a palace coup led by none other than Turhan and her court faction, she swiftly took over the regency of her nine-year-old Mehmed IV, and then energetically ruled on his behalf for many years to come. When she died of natural causes in 1683, Turhan Sultan had been queen-mother for an uninterrupted period of 35 years, a record in Ottoman history. Perhaps more importantly, it was during her long tenure that the Ottomans had finally had some relief from the political, military and socio-economic maelstroms of this so-called general crisis era, thanks to the effective administration, successful reforms, and at times draconian measures of the Köprülü-family pashas whom she had initially empowered and supported as grand viziers.¹⁷

In a similar vein, Betül İpşirli Arğıt has recently demonstrated that Gülnuş Sultan, the mother of Mustafa II and Ahmed III (r. 1703-30), was in fact another queen-mother of great importance in the late seventeenth and early eighteenth centuries. According to İpşirli Arğıt, upon Turhan Sultan's death in 1683, Gülnuş became the sole authority in the imperial harem, and her political power and influence only grew bolder under the sultanates of her two sons. Indeed, from 1695 until her death in 1715, Gülnuş Sultan acted as one of the chief royal advisors, a power-broker in contemporary court politics as well as a key intermediary agent of diplomacy, as exemplified by her personal involvement and correspondence in the traffic of the diplomatic relations and negotiations during the so-called Great Northern War

16 Kösem's early career has been thoroughly examined by Tezcan, "The Debut of Kösem Sultan's Political Career." Among the studies discussing her queen-mothership and regency, see in particular İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II*, 187-206 and 243-274; and Feridun Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II: II. Selim'den Sultan İbrâhim'e (1566-1648)* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2016), 251-317 and 321-355, chapters, "IV. Murâd" and "İbrâhim, respectively. Peirce, *The Imperial Harem*, 248.

17 See Afyoncu and Demir, *Turhan Sultan*.

(1700-21) between Russia and Sweden, a conflict to which the Ottoman Empire was drawn as an ally of the latter.¹⁸

All in all, when juxtaposed to these impressive long careers and various political undertakings of Kösem, Turhan and Gülnuş Sultans, Handan Sultan might appear a much less important figure. But we should not judge Handan by such high-profile successors of hers, at least not without first locating and analyzing as many existing historical sources and accounts as possible pertaining to her life and queen-mothership. Only after doing so, we can develop a more nuanced and proper understanding of her relative standing among her peers in early modern Ottoman history or, for that matter, other contemporary regents/queens in different Eurasian royal courts. So, let's turn our attention to Handan now and look at her case more closely.

A Bosnian Slave Girl Turns Concubine

Until the 1580s, as is known, the Ottoman royal family had traditionally sent out their princes to select provinces as governors in order to prepare them for a possible sultanate in the future.¹⁹ In the sixteenth century, such a provincial appointment (known as *sancağa çıkma*) was typically arranged soon after the prince was circumcised at around the age of fifteen at a festival organized by the royal family and celebrated by the public in the capital.²⁰ Apart from the fact that male circumcision was a religious obligation for all Muslims, the circumcision of an Ottoman prince marked the beginning of the political and sexual maturity of a prospective Ottoman ruler. Moreover, Ottoman royal circumcision festivals, and thus the celebration of a prince's political coming of age, had important symbolic functions, especially with respect to sustaining powerful dynastic and imperial imagery.²¹ In this regard, it was customary among the high elite to give the departing prince concubines as potential mothers.²²

18 See İpşirtli Argit, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan*, and eadem, "A Queen-mother and the Ottoman Imperial Harem."

19 On these provincial governorships of Ottoman princes, see İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri," *Belleter* 156 (1975), 659-696; Metin Kunt, "A Prince Goes Forth (Perchance to Return)," in *Identity and Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honor of Norman Itzkowitz*, ed. Baki Tezcan and Karl K. Barbir (Madison: University of Wisconsin Press, 2007), 63-71 and Feridun Emecen, "Osmanlı Şehzadeleri ve Taşra İdaresi," in *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, ed. Erol Özvar and Arif Bilgin (İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği, 2008), 99-112.

20 On the 15th- and 16th-century Ottoman royal festivals, see Ali Haydar Bayat, "Fâtih'in Tertip Ettiği Sünnet Şenlikleri (Sûr-i Hümâyunlar)," *Kubbealtı Akademi Mecmuası* 3 (1983), 51-62; idem, "Edirne Sarayı Sosyal Hayatından Bir Kesit: 861/1457 Sünnet Şenliği," in *İ. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, ed. Ender Bilal (Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1996), 62-75; idem, "Kanûnî'nin Tertip Ettiği Şenliklerden 1539 Sûr-i Hümâyûnu," in *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, ed. Azize Aktaş Yaşa and İmran Baba (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000), 3:111-134 and 461; Zeynep Yelçe, "Evaluating Three Imperial Festivals: 1524, 1530 and 1539," in *Celebration, Entertainment and Theatre in the Ottoman World*, ed. Suraiya Faroqhi and Arzu Öztürkmen (Calcutta: Seagull Books, 2014), 71-109 and Kaya Şahin, "Staging an Empire: An Ottoman Circumcision Ceremony as Cultural Performance," *American Historical Review* 123/2 (2018), 463-492.

21 In this context, see in particular Rhoads Murphey, *Exploring Ottoman Sovereignty: Tradition, Image and Practice in the Ottoman Imperial Household, 1400-1800* (London: Continuum, 2008), 175-205.

22 Hedda Reindl-Kiel, "Power and Submission: Gifting at Royal Circumcision Festivals in the Ottoman Empire (16th-18th Centuries)," *Turcica* 41 (2009), 37-88, provides an enlightening analysis of the gift-giving custom and the types of gifts at the Ottoman circumcision festivals.

Handan was one such concubine. She seems to have joined the harem of her future husband, Prince Mehmed (III), sometime between the ostentatious 56-day festival held in May-July 1582 in honor of the prince's circumcision at the age of sixteen and his departure for Manisa in mid-December 1583.²³ Writing in January 1604, the Venetian bailo Francesco Contarini notes that Handan was of Bosnian origin and she was a slave girl in the household of the governor-general of Rumeli, Mehmed Pasha, who happened to be the surgeon (hence his nickname, Cerrah) who had circumcised Prince Mehmed. On account of her beauty, the pasha gave Handan to the prince on his departure for Manisa.²⁴

At the time, Mehmed Pasha was a brand new vizier in the imperial council, as well as a new royal son-in-law, having recently married Gevherhan Sultan, a sister of Murad III and thus an aunt of Prince Mehmed.²⁵ Such a 'gift' by a high-ranking vizier to the departing prince was surely intended to solidify the former's political alliance with the dynasty.²⁶ In fact, most

-
- 23 On this festival, see Derin Terzioğlu, "The Imperial Circumcision Festival of 1582: An Interpretation," *Muqarnas* 12 (1995), 84-100 and Gülsüm Ezgi Korkmaz, "Sûrnâmelerde 1582 Şenliği" (Unpublished MA thesis, Bilkent Üniversitesi, 2004.)
- 24 Archivio di Stato di Venezia (ASVe), Senato, Dispacci Costantinopoli (SDC), filza 58, fol. 269v (dated January 17, 1604): "La presente Regina è di natione Bossinese, fu prima schiava di Mehemet Girà quando era Begleirbei della Grecia et poi donata per la sua gran bellezza a Sultan Mehemet quando andò al Sanzaccato di Amasia [i.e., Manisa]." According to Seyyid Lokman, the contemporary court historiographer, Mehmed Pasha was the deputy of the grand admiral at this time, while the governor-general of Rumeli was Damad İbrahim Pasha, who would later become grand vizier three times under Mehmed III. Seyyid Lokman, *Zübde'tü't-tevârîh*, Türk İslam Eserleri Müzesi, MS 1973, fol. 98r. Two contemporary authors, Selaniki and Ferâhî, similarly have Mehmed Pasha as a vizier at the court and İbrahim Pasha as the governor-general of Rumeli. *Tarih-i Selânikî*, ed. Mehmet İpşirli, 2 vols. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999 [2nd edition]), 1:134-135 [henceforth, *Tarih-i Selânikî*] and Mehmet Özdemir, *Ferâhî, Sûrnâme: Bir Özge Âlem, Osmanlı Pâyitahtında 1582 Şenliği* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 158, 223 and 234-235. The Venetian bailo Paolo Contarini, in his *relazione* of 1583, mentions Cerrah Mehmed Pasha as the fourth-ranking vizier in the government. Eugenio Albèri (ed.), *Le relazioni degli ambasciatori veneziani al senato durante il secolo decimosesto*, serie 3, vol. III (Florence: Società editrice fiorentina 1855), 241. According to Yusuf Halaçoğlu, s.v. "Cerrah Mehmed Paşa," *Diyanet İslam Vakfı Ansiklopedisi* [hereafter *DİA*], 7:415, Mehmed Pasha replaced his namesake Boyalı/Nişancı Mehmed Pasha as the fourth vizier in March 1582.
- 25 This marriage of Gevherhan Sultan must have taken place soon after the death of her first husband, Piyale Pasha, in January 1578. Baki Tezcan, "Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618-1622)" (PhD diss., Princeton University, 2001), 343, n. 132, discusses Mehmed Pasha's marriage to Gevherhan and, at some length, his ethnic origins which remain an enigma. Whereas Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 41-42; Sakaoğlu, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, 275-276; and İdris Bostan, "Esaretten Vezarete Bir Osmanlı Kaptanıeryası: Piyale Paşa," in *Piyale Paşa Camii: 2005-2007 Restorasyonu*, ed. Baha Tanman and İdris Bostan (İstanbul: Gürsoy Grup Kültür Yayınları, 2011) 13-37 (at 39) are mistaken when they note that Gevherhan Sultan married Nişancı/Boyalı Mehmed Pasha after Piyale Pasha's death.
- 26 According to Niclas Haunolth, who wrote a detailed eyewitness account of the 1582 festival, Mehmed Pasha presented his gifts to Murad III and Prince Mehmed on June 5, 1582. The pasha's gifts were estimated to be worth 15,000 ducats in total and included horses, fabrics, silverware items and a few slaves. For a Turkish translation of this account, see Johannes Leunclavius, *Türk Milletinin Tarihi*, trans. Türkis Noyan (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019), 430-536 [Mehmed Pasha's gifts are noted at 443]. An undated register of gifts from this festival reveals that Mehmed Pasha apparently submitted a few more items, such as two illustrated books and a golden dagger. Topkapı Palace Museum Archives (TSMA), D. 7856/2, fol. 1v. This register is analyzed by Reindl-Kiel, "Power and Submission." For a comprehensive list of the gifts presented by the Ottoman ruling elite, courtiers and guilds to Murad III, Prince Mehmed, and his mother Safiye Sultan, see Özdemir, *Ferâhî, Surnâme*, 71-109.

people believed that Mehmed Pasha's promotion from agha of the Janissaries to governor-general of Rumeli a year ago was due to the political power of his wife at the court of Murad III.²⁷ During Mehmed III's reign, Mehmed Pasha would continue to serve as a government vizier, and even briefly occupy the office of grand vizierate for about 9 months (April 1598-January 1599),²⁸ while Gevherhan Sultan would similarly remain an influential political figure in court circles, a position which apparently enabled her to keep in touch with Mehmed III's sons and their mothers, as well.²⁹

Indeed, soon after his succession, young Ahmed I wanted to express his gratitude to the Gevherhan-Mehmed couple for the role they had played in bringing his parents together, a generous act which turned out to be a blessing for him. By then, however, Cerrah Mehmed Pasha was old and ailing; he died on January 9, 1604. Ahmed therefore honored the late pasha's wife. Contarini further records that "having remembered this [i.e., his mother's background], he sent the sultana [Gevherhan] a thousand gold coins and a sable robe with many other gifts as a sign of welcome, since she had been the origin of his good fortune and of the greatness in which at present he found himself."³⁰ Sultan Ahmed would later name his firstborn daughter Gevherhan to further mark his great-great-aunt's role in his life.³¹

While these few details shed light on the beginnings of Handan's future career as a royal woman in the Ottoman world, her earlier life still remains in mystery due to the lack of any information about her birth date, family background and childhood. We likewise do not know when and how she ended up as a slave girl in the household of Mehmed Pasha and Gevherhan Sultan. For the moment, we can only make an informed guess about her age based on a better known contemporary case: the aforementioned Safiye Sultan was an Albanian girl of thirteen

27 *Tarih-i Selânikî*, 1:127. Also noted by Tezcan, "Searching for Osman," 343, n. 132, in the same context.

28 For a brief contemporary biography of Cerrah Mehmed Pasha, see Mehmed bin Mehmed, *Târîh-i Âl-i 'Osmân*, in Abdurrahman Sağırlı, "Mehmed b. Mehmed Er-Rumî (Edirneli)'nin *Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr*'ı ile *Târîh-i Âl-i Osmân*'ının Metni ve Tahlilleri," (PhD diss., İstanbul Üniversitesi, 2000), 1-148 [Part II] at 31 [hereafter Mehmed bin Mehmed, *Tarih*].

29 Gevherhan Sultan was born in 1544 and died in the 1620s. Her mother was almost certainly Nurbanu Sultan (d. 1583), the favorite concubine of Selim II (r. 1566-74). For further remarks about her life and political influence during the reigns of Murad III and Mehmed III, see Kumrular, *Haremde Taht Kuranlar*, 16, 66-67, 117-118, 174, 180, 187 and 267. On her relationship with Handan Sultan and Ahmed I, see below.

30 ASVe, SDC, filza 58, fol. 269v (dated January 17, 1604). A register preserved in the Topkapı Palace Museum Archives gives further details of the gifts Gevherhan Sultan received from her great grand-cousin. At the beginning of this register, there are records of the furs and robes of honor sent by the new sultan to his larger family right after his enthronement on December 27, 1603. Here, Gevherhan Sultan is listed as a recipient of a sable robe and recorded as the third female member of the dynasty after the retiring queen-mother, Safiye Sultan, and the new queen-mother, Handan Sultan, and before all other living sisters and daughters of Murad III and Mehmed III - a clear indication of her privileged position. Later, on February 6, 1604, she again appears in the register, this time as the only female family member apart from Handan Sultan to receive a fur-trimmed silk robe. TSMA, D. 2025, fols. 2r and 4v.

31 According to the Venetian bailo Ottaviano Bon, in-between his two sons' births, that is, between November 1604 and March 1605, Ahmed had his firstborn daughter. ASVe, SDC, Filza 61, fol. 19v (dated March 14, 1605). Although the names of two of Ahmed's (at least) five daughters, Gevherhan and Ayşe, are known, their exact birth dates remain unclear.

when she became the concubine of the sixteen-year-old Prince Murad (III) since 1562, when he was the governor of Saruhan.³² Handan was probably at around the same age when she was presented to Prince Mehmed in 1582, thus we may assume that she was born in ca. 1570.

On January 14, 1584, Prince Mehmed, together with Handan and the rest of his harem, arrived in Manisa after a difficult journey that lasted a month under heavy winter conditions.³³ A year later, in February 1585, the prince sent joyful news to Istanbul announcing that one of his concubines had recently given birth to a son. Alas, the official register which records this auspicious event does not mention the names of this newborn and his mother.³⁴ But the son in question is almost certainly Selim, who has been conventionally accepted as Mehmed III's first-born prince. Since the Ottoman sultans' concubines and sons are poorly documented for this period, there is no way to be precise on either the total number or the birth order of children mothered by any given concubine. Nevertheless, we now know that Mehmed had at least two esteemed consorts in Manisa, namely, Halime and Handan, who gave birth to Prince Mahmud and Prince Ahmed, respectively.³⁵ It is also certain that Mehmed had two daughters born at his princely court.³⁶ In sum, when Mehmed III would return to Istanbul in late January 1595 to assume the throne upon the death of his father, he would have with him at least three sons (Selim, Mahmud and Ahmed) and two daughters.³⁷

A few reliable contemporary sources, on the other hand, suggest that Mehmed III might have fathered more than these five children before his succession, and even that Handan was the mother of multiple sons and daughters, including Prince Selim. For instance, Lorenzo Bernado, who served as the Venetian bailo between April 1584 and December 1587, writes in his *relazione* of 1590 that Prince Mehmed "has two sons, Sultan Selim and Sultan [****],

32 See Skilliter, "Three Letters from the Ottoman 'Sultana' Safiye to Queen Elizabeth I," 144. Skilliter also notes that Safiye was given to Prince Murad by his cousin Hümaşah Sultan, the wife of Ferhad Pasha, which is another point accentuating the similarity between these cases of Safiye and Handan.

33 Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*, 129. Emecen also notes that Mehmed's personal belongings and other items were shipped to İzmir in the company of his pages (*içoğlanları*), who then carried them to Manisa. As the only prince governing a province during the reign of his father Murad III, Prince Mehmed had around 2,000 people in his retinue together with an assigned income totaling 3,200,000 *ağçeş* (the equivalent of 40,000 Venetian gold ducats), an amount much larger than the official revenue of any vizier in the government. Kunt, "A Prince Goes Forth," 69.

34 TSMA, D. 34, fol. 88r. This treasury register, known as *filori defteri*, is now available in full transcription: Osman Yiğit, "Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi 34 Numaralı Filori Defteri (Değerlendirme-Transkripsiyon)" (Unpublished MA thesis, Marmara Üniversitesi, 2018).

35 As Tezcan, "Searching from Osman," 329, n. 25, aptly observes, the birth order of Mahmud and Ahmed is actually not that certain. Conventional historiography holds that Mahmud was older than Ahmed by two years, thus born in 1588. However, according to the different accounts of the Venetian ambassadors cited by Tezcan, Ahmed might be older than his brother by one to three years. Here, I follow the established scholarship and consider Mahmud as the elder brother of Ahmed. As for Halime Sultan being the mother of Prince Mahmud, see below.

36 Tezcan, "Searching from Osman," 331, n. 37, notes that one of these daughters of Mehmed III was later married to Davud Pasha and the other one to Mirahor Mustafa Pasha in 1604. As for Şah Sultan, who was mentioned in an official document from January 1606 as the sister of Ahmed I, Tezcan thinks that she might be either Mehmed III's third daughter or the one married to Davud Pasha.

37 Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*, 129.

and many daughters, from many of his slaves, whom he keeps in his service.”³⁸ Given that Bernado left the Ottoman capital before the births of Mahmud and Ahmed, the missing name in his report could well be Süleyman. Indeed, Leonardo Donà, the Venetian extraordinary ambassador who came to Istanbul in 1596 to congratulate Mehmed III on his enthronement, claims that the sultan had three sons (“Selim, Süleyman and Ahmed”), and two daughters, all by the same mother, that is, Handan.³⁹ Similarly, Salomón Usque, an informant who wrote a detailed report in Italian for the English ambassador Edward Barton in February 1596 on the succession of Mehmed III, notes that the new sultan has either six or seven sons, but he gives only the names of eleven-year-old Selim as his eldest son and Süleyman as his second-born.⁴⁰ Intriguingly enough, in conventional Ottoman historiography, Prince Süleyman is not cited among the sons of Mehmed III.⁴¹

As I had elsewhere noted in 2009, the Venetian ambassador Donà’s indirect remarks about Handan Sultan being the mother of multiple sons and daughters could be a valid information, and as such would indicate that she was in effect a *haseki* of Mehmed III.⁴² However, since then, I have not personally come across any new or more concrete historical information to resolve this enigmatic problem regarding the actual number of Handan’s children, let alone whether she had mothered a second son besides Prince Ahmed.⁴³ Be that as it may, let me emphasize that whereas Handan’s *haseki* status is yet to be ascertained, there is no question as to that of Halime in that she was a favorite concubine of Mehmed III, who bore him at least two princes, Mahmud and Mustafa (the future Mustafa I, r. 1617-18; 1622-23), if not more.⁴⁴

38 Eric Dursteler, *In the Sultan’s Realm: Two Venetian Ambassadorial Reports on the Early Modern Ottoman Empire* (Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2018), 60. Here, the second prince’s name is missing in the original report.

39 Federico Seneca, *Il Doge Leonardo Donà: la sua vita e la sua preparazione politica prima del dogado* (Padova: Editrice Antenore 1959) 286. Also noted in the same context by Tezcan, “Searching from Osman,” 330, n. 29.

40 Jordi Canals, “Un informe otomano de Salomón Usque (1595),” *Espacio, Tiempo y Forma, Serie IV, H.a Moderna* 16 (2003), 153-181, at 169. Also see Tezcan, “Searching from Osman,” 330, fn. 29 and Anthony D. Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty* (Oxford: Oxford University Press 1956) 169, table XXXIII.

41 Tezcan, “Searching from Osman,” 330, n. 29, also mentions the existence of a prince named Süleyman.

42 See Börekçi, “İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan,” 79-81.

43 To the best of my knowledge, no colleague has done so either. For instance, Feridun Emecen, one of the doyens of Ottoman history, writes that it is obvious that Handan gave Prince Mehmed multiple children in Manisa. However, he does not specify his sources or how he gleaned this idea. See Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*, 129.

44 According to the conventional historiography, Mustafa I was born in ca. 1591-92. *İslâm Ansiklopedisi*, s.v. “Mustafâ I,” by M. Münir Aktepe. However, recent research has clearly shown that he must have been born in around 1601-02. See Tezcan, “The Debut of Kösem Sultan’s Political Career,” 353-354 and Börekçi, “İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan,” 71-74. Indeed, in his new biographical study of Mustafa I, Emecen accepts this later birthdate as the strongest possibility: *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*, 187-188. Moreover, these cited authors underline another overlooked fact that Prince Mahmud and Mustafa I were full brothers, that is, they were the sons of Mehmed III and Halime Sultan. Yet, all this new historical information slowly replaces earlier assumptions, such as that Halime Sultan was executed in 1603 together with her son Prince Mahmud upon the suspicion of plotting for the throne. It is now firmly established that Halime was not executed, but instead sent to the Old Palace where she continued to nurture her little son Mustafa for several years, and ultimately became a regent queen-mother under her son’s first sultanate.

Identifying Halime's sons and *haseki* status is highly important for three main reasons. First of all, contrary to the established scholarly opinion, it shows that Mehmed III had actually followed the new policy of dynastic reproduction initiated by Süleyman I, that is, having more than one son by a single concubine. Secondly, it informs us about the dynamics and actors of an ever-deepening rivalry within the confines of the imperial harem under Mehmed III, and accordingly who Handan's chief rival was during the turbulent years of the late 1590s and the early 1600s. And finally, it helps us better explain not only the fierce competition that took place between Halime and Handan in the final years of Mehmed III's sultanate, but also why and how Halime lost her son Mahmud to a scheme, which was evidently designed by Safiye Sultan and supported by Handan. Hence, a detailed discussion of these related points is in order.

As Peirce explains, prior to Süleyman I, each of the sultan's concubines was allowed to produce only one son, although she could have daughters until the birth of a son curtailed her childbearing function. Sultan Süleyman broke this tradition, conventionally known as the "one mother-one son policy," not only by having multiple sons by his famous favorite concubine, Hürrem Sultan, but also by contracting a legal marriage with her. Each of Süleyman's immediate successors, Selim II (r. 1566-74) and Murad III, continued this new policy by favoring just one concubine, Nurbanu Sultan and Safiye Sultan, respectively. Thus, under these two sultans, the position of the favorite concubine gained a kind of institutional logic in that only the eldest sons of these *hasekis* (the future Murad III and Mehmed III) were sent to govern provinces and thus singled out among the other princes as the most likely candidates for the throne, which they indeed eventually took.⁴⁵

Because none of Mehmed III's sons was assigned to a province during his father's or his own reign, scholars have assumed that Mehmed had no *hasekis*. Moreover, as I will explain below, Mehmed's government viziers were by mid-1602 pressuring him to designate an heir apparent. Yet, since Mahmud, by then the eldest living son of Mehmed III, was neither assigned to a province nor officially named crown prince, his mother's status as *haseki* was not fully established, in contrast to the cases of Nurbanu and Safiye Sultans in the past. In any case, the birth of Mustafa around 1601-1602 cemented Halime's status as the favorite concubine of Mehmed III.

Similarly, Ahmed I esteemed one of his concubines, Kösem Sultan, from 1605 onwards; by the end of his life, he had at least three daughters and four sons by her. Even, following the example of his role-model ancestor Süleyman I, Ahmed seems to have legally married Kösem in an uncertain year.⁴⁶ Hence, the new Ottoman policy of dynastic reproduction initiated under Sultan Süleyman in the 1520s was well-established by the end of the sixteenth century and

45 Peirce, *The Imperial Harem*, 57-97.

46 According to the established scholarship, Kösem Sultan was the mother of Princes Murad, Kasım and İbrahim. However, Tezcan, "The Debut of Kösem Sultan's Political Career," 350-351, convincingly demonstrates that she was also the mother of Prince Mehmed, the second son of Ahmed I, born in 1605. On the possible marriage of Ahmed I and Kösem Sultan, see Kumrular, *Kösem Sultan*, 110-112.

continued in force until the end of Ahmed I's reign. Previously, the reign of Mehmed III was seen as a break with this pattern.⁴⁷

For Mehmed III, the training of his sons for the sultanate, crucial as it was, was probably a secondary concern relative to their health and well-being. In an age in which infant and child mortality was quite high, having several healthy sons was a top priority for any sultan as the Ottoman dynastic succession had hitherto been from father to son in an unbroken male line. Against this backdrop, it is important to note that Mehmed III's family was much smaller and thus more fragile than those of previous sultans, notably that of his own father, Murad III, who fathered at least twenty sons and eleven daughters.⁴⁸ Moreover, unlike his grandfather and his father, both of whom were succeeded by their first-born sons, Mehmed III had a tragic experience with his sons.

In 1597, his eldest son Prince Selim suddenly died at the age of thirteen, probably of plague.⁴⁹ If Handan Sultan was Selim's mother as suggested by Donà, she must have been truly devastated by his loss. In any event, with Selim's demise, the issue of dynastic continuity should have become a major concern for Mehmed III as he was likely left with only two small sons, ten-year-old Mahmud and seven-year-old Ahmed, at a time when, according to one rumor, the sultan had grown very fat and had health problems that curtailed his reproductive powers.⁵⁰ Luckily, bad news about Mehmed's health soon proved wrong and he fathered another son from Halime, Prince Mustafa, born in Istanbul around 1601-02. In 1602, though, the sultan lost another son, Cihangir, about whom we know only that he was born in Istanbul and died at a very young age.⁵¹

47 Compare Peirce, *The Imperial Harem*, 104-105.

48 See Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, tables XXXII and XXXIII; and Tezcan, "Searching for Osman," 327-328, n. 17 and 18.

49 According to Katib Çelebi, Prince Selim died on April 20, 1597: Zeynep Aycibin (ed.), *Kâtib Çelebi, Fezleke*, 2 vols. (İstanbul: Çamlıca, 2016), 1:287 [henceforth, Katib Çelebi, *Fezleke*]. The 1590s witnessed repeated outbreaks of plague in Istanbul, which reportedly took many lives at the Topkapı Palace and the Old Palace. See Nükhret Varlık, *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World: The Ottoman Experience, 1347-1600* (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 189-202. Selim seems to be a victim during one of these outbreaks. On the other hand, the report of the Venetian bailo Girolamo Cappello, dated 1600, points to a suspicion regarding Safiye Sultan's possible role in accelerating the death of Selim. According to Cappello, the prince was considered by many to be a good replacement for Mehmed III because of his vigor and because he was expected to diminish the power of Safiye Sultan. See Maria Pedani-Fabris (ed.), *Relazioni di ambasciatori veneti al senato*, vol. 14: *Costantinopoli, Relazioni inedite (1512-1789)* (Padua: Bottega d'Erasmio, 1996), 399-400. Also mentioned by Tezcan, "Searching for Osman," 329, n. 23, in the same context. Such allegations against Safiye Sultan sound like just rumors, hence probably had no foundations. However, they do point out to a growing dismay about Safiye's overwhelming influence in court politics by the turn of the seventeenth century, a point to which I will return.

50 *Calendar of State Papers and Manuscripts, Relating to English Affairs, Existing in the Archives and Collections of Venice, and in Other Libraries of Northern Italy*, 38 vols. (London: His Majesty's Stationery Office, 1864-1940), 9:269 [henceforth, *CSP-Venetian*]. It is certain that Mehmed III had grown very fat during these years. His contemporary images testify to this point. Compare, for instance, Pietro Bertelli, *Vite degli imperatori de Turchi*, [NP] 1599, 54; Talîkizâde, *Şehnâme-i Sultân-ı Selâtîn-i Cihân*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi (TSMK), MS Hazine 1609, fols. 68v-69r; and Ganîzâde Mehmed, *Dîvân-ı Nâdirî*, TSMK, MS Hazine 889, fols. 7r and 8v.

51 *Hasan Bey-zâde Târîhi*, ed. Nezihi Aykut, 3 vols. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004), 3:766 [henceforth, *Hasan Bey-zâde Târîhi*]; and *Encyclopaedia of Islam*, 2nd edition, s.v. "Mehammed III," by Susan Skilliter.

Thus, barely a year before his death, Mehmed III had only three sons left: Mahmud, Ahmed and Mustafa, none of whom had been sent to govern a province or even circumcised. The eldest, Mahmud, was anxiously awaiting his provincial assignment. However, according to Agostino Nani, the Venetian bailo between 1600 and 1603, this had to wait for the ongoing Ottoman-Habsburg war in Hungary (known as the Long War of 1593-1606) and the incessant Celâli rebellions in Anatolia to come to an end.⁵² Under the exigencies of these wide-scale military engagements and social unrests, Sultan Mehmed did not really have much of a choice but to keep postponing his son's provincial assignment. But this situation triggered a fiercer rivalry among both his ruling elite and his royal women, which in turn altered the expected course of dynastic succession among his sons. At this point, we need to make an excursus and take a brief look at Mehmed III's crisis-ridden sultanate in order to better explain the impact of all these critical developments on Handan Sultan and her son Ahmed.

A Sultan in Crisis

In early 1596, a year after his enthronement, Mehmed III had decided to undertake an imperial campaign against the Habsburgs. The new sultan was actually convinced by his advisors and viziers that he had to lead his armies in person in order to present a powerful image of both himself and his empire, a task at which his father Murad III was thought to have failed, especially during the Ottomans' first lengthy engagement against the Safavids between 1578 and 1590. As a result of these prolonged battles on the eastern frontier, the later years of Murad's reign had witnessed financial instability and military problems, which provoked direct criticism of the increasingly sedentary and secluded style of his rule, and thus instigated a major military uprising in the capital. On April 2, 1589, for the first time in Ottoman history, the imperial cavalry soldiers (*kapıkulu sipahileri*) occupied the palace grounds to protest the payment of their salaries in debased coinage, then overtly rejected the sultan's authority by executing his beloved royal favorite, the governor-general of Rumeli Doğançlı Mehmed Pasha, whom Murad had authorized to handle certain imperial affairs, including salary payments and currency devaluation.⁵³

The ramifications of this so-called "Governor-General Incident" (*Beylerbeyi Vak'ası*) were so momentous in contemporary court politics that Murad III countered his unruly soldiers and their supporters among the viziers and the scholar-jurists (*ulema*) by immediately removing the entire higher echelon of his government; he even thought of running the empire without a grand vizier, but this was simply an impossible idea to realize given the well-established

52 Luigi Firpo (ed.), *Relazioni di ambasciatori veneti al senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, vol. 13: *Costantinopoli (1590-1793)* (Torino: Bottega d'Erasmus, 1984), 399.

53 The soldiers also murdered the chief treasurer, Mahmud Efendi. For the unfolding of the incident, see *Tarih-i Selânikî*, 1:209-213.

sixteenth-century Ottoman administrative practices.⁵⁴ Overall, as Christine Woodhead aptly observes, when Mehmed III took the throne six years later, he knew that he had to make “a break with his father’s practices, not only by clearing the palace of Murad’s large domestic household and the dwarfs and mutes who had entertained him, but also by acquiescing in personal leadership of the 1596 Hungarian campaign, an action intended to signal the renewal of direct imperial authority.”⁵⁵

At the outset, Sultan Mehmed’s sole aim was to capture the fortress of Eger, situated between Austria and Transylvania, which, together with Moldavia and Wallachia, was under Habsburg suzerainty. The fortress fell to the Ottomans on October 12, 1596, after a siege of three weeks.⁵⁶ Still, in order to secure Eger and its surroundings, the Ottomans had to stave off the Habsburg imperial army under the command of Archduke Maximilian, who had been sent to relieve the fortress. The climactic battle took place in the nearby plain of Mezökeresztes (Haçova) on October 25-26, and the decisive moment came on the second day as the Habsburgs, thanks to their numerical superiority and better artillery and tactical organization, crushed the Ottoman forces and penetrated deep into the center of their camp. Seeking booty, the Habsburg soldiers started to plunder the Ottoman tents, but the fleeing Ottoman cavalry and infantry suddenly turned back and caught them off guard.⁵⁷ The result was a devastating defeat for the Habsburgs and a decisive, if last-minute, victory for the Ottomans. Mehmed III now earned the honorific title of warrior sultan (*gâzî sultân*) and entered his capital in an elaborate ceremony celebrating his and his imperial army’s achievements.⁵⁸

But these sounding Ottoman victories neither brought an end to the war, nor helped Mehmed III in the way he aspired. Peace overtures remained unfulfilled as border fortresses

54 Tezcan, *The Second Ottoman Empire*, 56. For a detailed discussion of this rebellion and its historical significance, see Börekçi, “Factions and Favorites,” 172-195. Also see Cemal Kafadar, “Prelude to Ottoman Decline Consciousness: Monetary Turbulence at the end of the Sixteenth Century and the Intellectual Response,” *Osmanlı Araştırmaları* 51 (2018), 265-295.

55 Christine Woodhead, “Murad III and the Historians: Representations of Ottoman Imperial Authority in Late 16th-century Historiography,” in *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan T. Karateke and Maurius Reinkowski (Leiden: Brill, 2005) 85-98, at 97-98. In her article, Woodhead provides an excellent discussion of the negative representations of Murad III’s reign and efforts by contemporary royal historians to counter the criticisms of his style of rule.

56 See Sándor László Tóth, *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború* (Szeged: Belvedere, 2000) 186-199, for a detailed analysis of the fall of Eger.

57 For the details and different scholarly interpretations of this climactic battle, compare *ibid.*, 223-261 and Feridun Emecen, “Sonucu Olmayan Büyük Zafer: Haçovası Meydan Savaşı,” in *Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*, ed. Coşkun Yılmaz, 2 vols. (İstanbul: Bilge Yayın Habercilik, 2018), 2:66-145.

58 The Ottoman successes at Eger and Mezökeresztes, as well as Mehmed III’s entry into the capital, are covered in several contemporary victory missives (*feth-nâmes*), narratives and images. *Inter alia*, see Talîkizâde, *Şehnâme-i Sultân-ı Selâtîn-i Cihân*; Ganîzâde Mehmed, *Dîvân-ı Nâdirî*, TSMK, MS H. 889, fols. 5a-7a; Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, MS 3630 (a copy of Gazanfer Agha’s letter on the Ottoman victories), published by Hasan Ali Esir, “Eğri Kalesi’nin Fethi ve Haçova Meydan Savaşı’nı Anlatan Fetih-name Türünde Bir Mektup,” *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2008), 177-190; and Günhan Börekçi, *Macaristan’da Bir Osmanlı Padişahı: Sultan III. Mehmed’in Eğri Seferi Rûznâmesi (1596)* (İstanbul: Metamorfoz Yayınları, 2016).

continued to change hands, and by the early 1600s, the war on the Ottoman-Habsburg frontier was more or less static, logistically wearying and financially exhausting for both sides.⁵⁹ For the Ottoman soldiers and commanders, however, the annual campaigns were turning into costly and hazardous adventures as they often had to fight in unfavorable weather without sufficient provisions or money.⁶⁰ Most importantly, the financial burden of the Long War, which the Ottomans fought while simultaneously contending with the aforementioned Celâlis, was so heavy for Mehmed III and his government that they had to impose new taxes on the peasant population and expand the system of tax-farming as well as other revenue-raising methods in order to control the budget deficits.⁶¹

Under these circumstances, disgruntled soldiers, particularly the imperial cavalry troops began raising their voices, both during and after the campaigns, against the mismanagement of their military and financial affairs by members of the government and the court. Soon, their discontent turned into open rebellion which targeted Mehmed III and his court in general, and more particularly the sultan's mother, Safiye Sultan, and her court faction, and above all the

59 A statistical study by the Hungarian historian László Nagy reveals that sixty-three of the eighty-three engagements between the two rivals during the Long War ended with Ottoman defeats — though most of these were small-scale skirmishes and did not produce “decisive” results in terms of uprooting the Ottoman presence in Hungary. Cited in Tibor Szalontay, “The Art of War during the Ottoman-Habsburg Long War (1593-1606) according to Narrative Sources” (PhD diss., University of Toronto 2004), 150, n. 39.

60 The chronicle of Abdülkadir Efendi, who served in the artillery corps during the Long War, provides vivid accounts of Ottoman soldiers' fighting experience; see *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi*, ed. Ziya Yılmaz, 2 vols. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003). See esp. 1:171, 201, 205-207, 218-223, 260, 265-269, 300-301, 319-320, 330, 341, 347 and 370, for freezing winter days, floods and rainstorms, famine and epidemics, and logistical problems.

61 On the financial burden and devastation of the Long War in the Hungarian provinces of the empire, see Caroline Finkel, *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606* (Vienna: Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, 1988) and Klára Hegyi, “The Financial Position of the Vilayets in Hungary in the 16th-17th Centuries,” *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 61/1-2 (2008), 77-85. For a comparative table of Ottoman budget deficits during this period, see Erol Özvar, “Osmanlı Bütçe Harcamaları,” in *Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler*, ed. Mehmet Genç and Erol Özvar, 2 vols. (İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2007), 1:197-238. For the changes in Ottoman tax-farming system and the introduction of new tools for revenue-raising during this period, see Linda Darling, *Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660* (Leiden: Brill, 1996) and Pál Fodor, *The Business of State: Ottoman Finance Administration and Ruling Elite in Transition (1580s-1615)* (Berlin: Klaus Schwarz, 2018).

powerful royal favorite, Gazanfer Agha, the chief eunuch of the palace (*kapu ağası*).⁶² These military revolts, which took place in the Ottoman capital in 1600, 1601 and 1603, and found critical support from various highest-ranking members of the *ulema*, reveal the complicated dynamics of practical politics while pointing up the intensified factionalism within the imperial court and harem.⁶³ In this particular context, the rebellion of 1603 was especially a momentous event in that it soon defined the future of Mehmed III's sons as well as of their mothers.

It was the first week of January 1603 when this third and most violent uprising against Mehmed III broke out, once again among soldiers who had recently returned from an anti-Habsburg campaign. When the cavalry troops reached the capital after a long and miserable journey, they quickly joined forces with the Janissaries, who were likewise furious about the suffering, humiliation and casualties of the campaign.⁶⁴ On January 4, the imperial *sipahis* and Janissaries jointly rebelled and even took indirect control of the government, forcing the sultan to replace a number of key officials, including Yemişçi Hasan Pasha, the grand vizier and the commander-in-chief of the campaign, and to reinstate Sunullah Efendi as *mufti*, who was deposed for being one of the ringleaders of the second rebellion in 1601.⁶⁵

Given that the *sipahis*, the Janissaries and the newly appointed top-ranking *ulema* formed such a united front against the sultan's court and particularly Safiye's faction, and that they again threatened the sultan with deposition like they had done in 1601, Mehmed III had no option but to confront his unruly soldiers in person. Two days later, he met with the leaders of the outraged *sipahis* who demanded the executions of Gazanfer Agha; Osman Agha, the chief eunuch of the imperial harem (*dârüssaâde ağası*);⁶⁶ and Saatçi Hasan Pasha, who was just dismissed from the deputy grand vizierate. They held these three men and their cronies responsible for corrupting military affairs, intervening in the government decision-making

62 Gazanfer Agha had been a very powerful actor in court politics since the early years of Murad III's reign. Most importantly, he was one of the royal favorites created by Sultan Murad, in which capacity, over the years, he assembled a large network of clients and protégés composed of his own family members, merchants, court officials, government ministers, artists and intellectuals. See Cornell H. Fleischer, *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Âli (1541-1600)* (Princeton: Princeton University Press, 1986), 72, 110-114, 125-126, 169-171, and passim; Emine Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court* (Bloomington: Indiana University Press, 2013), 239-265; Pedani, "Safiye's Household;" Eric Dursteler, "Fatima Hatun née Beatrice Michiel: Renegade Women in the Early Modern Mediterranean," *The Medieval History Journal* 12/2 (2009), 355-382; Levent Kaya Ocakaçan, "The Changing Dynamics of the Ottoman Patronage Networks (Late 16th and Early 17th Centuries)," *Archivum Ottomanicum* 34 (2017), 9-18 and Jane Hathaway, *Chief Eunuch of the Ottoman Harem: From African Slave to Power-Broker* (Cambridge: Cambridge University Press 2018) 52-54, 59-69, 80-87 and passim.

63 For a detailed discussion of these rebellions, see Börekçi, "Factions and Favorites," 48-63.

64 *Hasan Bey-zâde Târîhi*, 3:690; and Mehmed bin Mehmed, *Nuhbetü't-tevârîh*, in Sağırlı (ed.), "Mehmed b. Mehmed Er-Rumî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr'ı ile Târîh-i Âl-i Osmân'ının Metni ve Tahlilleri," p. 587 [hereafter Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*].

65 As a result of the *sipahi* rebellion in March 1601, Sunullah Efendi had been replaced with Hocazade Mehmed Efendi on August 2, 1601. For Sunullah Efendi and his political career, see Mehmet İpşirli, "Şehülislâm Sun'ullah Efendi," *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 13 (1983-1987), 209-256.

66 For Osman Agha and his political influence, see Hathaway, *Chief Eunuch of the Ottoman Harem*, 83-87.

process, and downplaying the threat posed by the Celâli rebels sweeping through Anatolia, in short, for the empire-wide disorder and devastation.⁶⁷

To counter these accusations, Saatçi Hasan Pasha produced letters from the queen-mother and the two chief eunuchs instructing him not to reveal to the sultan any bad news related to the military campaigns. Mehmed III therefore pardoned him. The Janissaries then interceded for their former agha, Tırnakçı Hasan Pasha, who was likewise spared. Even Safiye Sultan, now that her faction was incapacitated, was allowed to remain in Topkapı Palace. Gazanfer and Osman Aghas were not so lucky, however: they were taken from the inner court and decapitated before the sultan's eyes on January 6, 1603.⁶⁸

Accounts vary as to whether the soldiers seriously considered deposing the sultan. According to the English ambassador Henry Lello, they threatened to replace him with one of his sons, probably Prince Mahmud.⁶⁹ A contemporary chronicler Hasan Beyzade, however, repeatedly claims that the *sipahis* attempted to put *mufti*, Sunullah Efendi, on the throne on the grounds that the leader of the Muslim community should be chosen for his virtues.⁷⁰ The idea of replacing the sultan not with another member of the Ottoman dynasty but with a member of the *ulema* had never been put forward in the three centuries of the Ottoman Empire's existence!⁷¹

Besides shaking the sultan's throne and creating such a deep turbulence in dynastic and court politics, the 1603 rebellion also affected Mehmed's psychology. The idea of being dethroned now made him all the more suspicious about the aspirations and actions of his sons and their mothers. Indeed, only six months after this rebellion, he ordered the execution

67 *Hasan Bey-zâde Târîhi*, 3:690-691; Katip Çelebi, *Fezleke*, 246; and İbrahim Peçevi, *Târîh-i Peçevî*, TSMK, MS Bağdad 2006, fol. 279r [henceforth, *Târîh-i Peçevî*].

68 Orhan Burian (ed.), *The Report of Lello: Third English Ambassador to the Sublime Porte* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1952), 11-12 [henceforth *The Report of Lello*].

69 Ibid.

70 *Hasan Bey-zâde Târîhi*, 3:692, 736: "Az kaldı ki, hal'-ı saltanat olayazdı. 'Hilâfete, efdaliyyet iledür' diyü, Mevlânâ Sun'ullâh'ı zümre-i sipâh serîr-i saltanata iclâs ideyazmışlar." "Hasan Paşa, pâdişâh-ı memleket-güşâyâya zümre-i sipâh müftî-i sâbık Sun'ullâh'ı serîr-i hilâfete iclâs kasdın eyledüklerin bildürüp [...]." Also noted by Tezcan, "Searching for Osman," 127 and Feridun Emecen, "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülahazalar," in idem, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 37-60 [at 45-46].

71 The implications of this alleged attempt to replace Mehmed III with the *mufti* are thus highly significant. First and foremost, it points to the criticism directed against the sedentary style of rule that the Ottoman sultans had adopted under Murad III, that is, against the sultan's utilization of royal favorites and their court factions instead of being directly involved in the business of rule. Secondly, it suggests that the Ottoman sultan was no longer considered irreplaceable as a monarch and even that the Ottoman dynasty was no longer sacrosanct. Indeed, from this moment onwards, the search for an alternative to the rule of the House of Osman would resurface more often, particularly during similar large-scale military rebellions, such as in 1622 and 1703. Thirdly, it marks the beginnings of the so-called "kul problem" that would plague the Ottoman capital and provinces, particularly Egypt, in the seventeenth century, as a result of which Ottoman rulers would face deposition and even execution, as in the cases of Osman II and Sultan İbrahim. Last but not least, it shows the growing power and prestige of the *mufti* within the Ottoman body politic.

of Prince Mahmud on the suspicion that he was plotting to seize the throne. This act not only paved the way for Prince Ahmed to succeed his father, and accordingly Handan Sultan to replace Safiye Sultan as queen-mother, but also suddenly brought the male line of the Ottoman dynasty to the brink of extinction.

A Turning Point

According to contemporary sources, the tragic end of Mahmud was triggered when Halime Sultan asked a Sufi sheikh to tell her son's fortune. The sheikh's letter of reply predicted that Mahmud would succeed to the throne within six months, after unpleasant things happened to his father. However, the letter was intercepted by the chief eunuch of the imperial harem, Abdürrezzak Agha, who then gave it to Mehmed III and his mother Safiye Sultan instead of delivering it to the prince's mother.⁷²

For a sultan who had faced three military revolts and been threatened with deposition twice in the past three years, such a letter would no doubt have raised suspicions of treason, particularly at a time when Mahmud was said "[...] to grieve and murmur to see how his father was altogether led by the old Sultana his grandmother and the state went to ruin."⁷³ Meanwhile, the Venetian bailo Contarini heard rumors about a conspiracy to poison Mehmed III in order to "bring the Prince [Mahmud] to the command of the empire."⁷⁴ In the end, after a brief period of imprisonment, interrogation and even torture to make him confess, Prince Mahmud was strangled for plotting to seize the throne.⁷⁵ As for his mother Halime, she was not executed as conventional historiography still holds. Instead, she was exiled to the Old Palace so as to keep nurturing her little Mustafa.⁷⁶

The execution of Prince Mahmud was surely a much more complex event in that there were other historical factors and political actors involved in its unfolding. As Peirce shows, a series of institutional changes took place in the Ottoman dynastic establishment between the reigns of Süleyman I and Murad III, as a result of which the queen-mother became the head of the imperial harem whereas the favorite concubine of the sultan had to compete with her "for influence over the sultan and over factions in government."⁷⁷ "In the seventeenth century," Peirce continues, "when princes and their mothers were resident in the imperial palace rather than

72 *Hasan Bey-zâde Târîhi*, 3:765. One of Contarini's dispatches reveals the timing of these events. ASVe, SDC, filza 57, fols. 209v-210r (dated May 13, 1603).

73 *The Report of Lello*, 14 [I have modernized the spelling].

74 ASVe, SDC, filza 57, fol. 314r (dated June 14, 1603).

75 Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 595; İbrahim Peçevi, *Tarîh-i Peçevî*, fols. 288r-289r; and İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Üçüncü Mehmed'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Ölümü," *Belleten* 94 (1960), 263-267. Contarini notes that four eunuchs executed Prince Mahmud in a harem room while Mehmed III waited outside. After his order was carried out, the sultan entered the room to make sure that the prince was dead. Ahmed should have been present in his own harem room at the time. ASVe, SDC, filza 57, fol. 313r (dated June 14, 1603).

76 On the survival of Halime Sultan and her banishment to the Old Palace, see Börekçi, "Factions and Favorites," 67-68.

77 Peirce, *The Imperial Harem*, 91.

in a distant province, they needed to be extremely discreet. They were under the watchful eye not only of the sultan, but of the *valide sultan* and of mothers and supporters of rival princes. The *valide sultan* was the most formidable challenge to a prince's mother because she was equally intent on protecting the interests of her own son, the sultan." According to Peirce, this type of clash between two generations of mothers in the royal family is best illustrated in the affair of Prince Mahmud, "whose mother was not sufficiently circumspect in her efforts to bolster the prince's candidacy."⁷⁸

It was indeed a clash between Safiye Sultan and Halime that eventually led to execution of Mahmud, but this conflict also drew in Handan Sultan, a point often overlooked. Furthermore, it occurred in the absence of Gazanfer Agha, who had been so central to Safiye Sultan's overwhelming control of imperial and dynastic politics. The conflict among the three royal women was not unrelated to the soldiery revolts mentioned earlier. A year before Mahmud's tragic end, a heated discussion took place among the viziers of the imperial council, apparently as a result of the *sipahi* rebellion in 1601, as to which of the sultan's sons should be designated heir to the throne. According to a Venetian intelligence report, which was sent to the court of Queen Elizabeth I in late July 1602, the viziers were divided into two groups: one supporting Prince Mahmud since he was the eldest prince, the other favoring his younger half-brother Ahmed in the belief that Mahmud was unable to father children.⁷⁹ No doubt the imperial Janissaries and *sipahis* took sides in this debate, as well.

Against this backdrop, Halime Sultan tried to persuade her husband to single out their eldest son Mahmud as his heir and send him to a province, just as Mahmud himself had wished. Clearly, the *haseki* and her son had their supporters among the viziers and soldiers. Meanwhile, Handan Sultan, as the mother of the only other viable candidate for the throne, was alarmed by Halime's actions and decided to side with Safiye Sultan in order to protect her own son, Prince Ahmed, if not to promote him for the throne instead of his half-brother. Handan may well have been the source of the rumor about Prince Mahmud's infertility, since she had every reason to undermine him before the sultan decided on a successor. Mehmed III's response to these machinations remains unclear.

While this succession debate dragged on, the 1603 rebellion broke out. In the course of the tumult, Safiye Sultan reportedly became more and more suspicious of Halime Sultan and Prince Mahmud. According to another rumor circulating in the capital, if their conspiracy to assassinate the sultan failed, Mahmud would be secretly taken to a province, where he could easily gather an army and fight for the throne.⁸⁰ Indeed, the English ambassador Lello and

78 Ibid., 231-232, citing the incident of the Sufi sheikh's letter and the rumors of a plot against Mehmed III, and quoting the report of the English ambassador Lello.

79 Edward Salisbury (ed.), *Calendar of the Manuscripts of the Most Hon. the Marquis of Salisbury, Preserved at Hatfield House, Hertfordshire*, 26 vols. (London: His Majesty's Stationery Office, 1923), 14:226-227 (dated July 26, 1602).

80 ASVe, SDC, filza 57, fols. 313r-v (dated June 14, 1603).

the Venetian bailo Contarini both indicate that Safiye Sultan was the mastermind behind the execution of Prince Mahmud, a solution which she apparently put forward in order not only to relieve the sultan of deposition anxiety but also to eliminate Halime Sultan, of whom she was reportedly “very jealous” (read threatened). According to Contarini, the queen-mother had the open support of Handan Sultan in this scheme.⁸¹

In the end, with Mahmud’s demise, Ahmed attained the status of heir apparent as he was now the sole viable candidate for the throne. Soon after Mahmud’s execution, Safiye Sultan took the prince with her to the Golden Horn to watch the state ceremony organized for the first sailing of the new galley constructed by Grand Admiral Cıgalazade Sinan Pasha. Hence, contrary to the established scholarship, by exposing Ahmed in such an occasion “to the sight of everyone because of the loss of the other son,” Safiye Sultan was officially declaring him the crown prince.⁸² In a similar vein, upon Mufti Ebülmeyâmin Mustafa Efendi’s advice, Mehmed III ordered proper arrangements to be made, “because he wanted his son, the Prince [Ahmed], to be always with him in the mosque and other public places where it would be necessary for him to appear.”⁸³

Even though Handan would not accompany her son in these occasions (as the Ottoman custom forbade sultan’s concubines to be seen in public), she surely enjoyed her new status as the mother of the heir apparent. And that status lasted a little over six months. On the night of December 20, 1603, Sultan Mehmed suddenly died in his bedchambers at the age of thirty-seven, seemingly due to a heart attack.⁸⁴ The following morning, an impromptu ceremony was organized at Topkapı Palace to announce the enthronement of Ahmed I. Now, with her teenage, barely pubescent, uncircumcised, childless and inexperienced son sitting on the Ottoman throne, a whole new and more challenging episode opened up in Handan’s life.

A Queen-mother at Work

Ahmed I’s enthronement was truly an unusual event in many respects and as such created a series of dynastic precedents and pressing problems, which demanded Handan Sultan’s direct and careful handling as the new matriarch of the House of Osman. First and foremost, upon his father’s unexpected death, Ahmed had to take the throne at all costs since the only other surviving male member of the dynasty, his half-brother Mustafa, was barely four years old and thus too young to be considered a viable alternative. Hence, Ahmed’s enthronement stemmed from the need to retain the traditional pattern of father-to-son sequential succession

81 For details, see Börekçi, “İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan,” 77 and 82-85.

82 ASVe, SDC, filza 57, fols. 356v-357r (dated June 28, 1603).

83 Ibid., fol. 358v. This order of Mehmed III can also be interpreted as a sign of caution against a possible dethronement attempt by the imperial cavalry soldiers and their supporters.

84 Shortly after Mehmed III’s death, the royal doctors had second thoughts as to why the sultan had suddenly passed away. According to the Venetian bailo’s intelligence, some doctors believed he died from the plague, but for most, the cause was a stroke: ASVe, SDC, filza 58, fol. 254r (dated January 3, 1604). Also see a brief excerpt from this dispatch in *CSP-Venetian*, 10:127.

while sustaining hope that the Ottoman dynasty could survive. However, being the first sultan to assume the throne childless at a time when there was no other adult male in the dynastic family, Ahmed had to quickly prove his biological ability to father a child and, most critically, had to have at least one healthy son in order to secure the unbroken 300-year-old male line of dynastic succession.⁸⁵

This extraordinary situation helps to explain why Ahmed did not apply the Ottoman custom of fratricide (*kardeş katli*), which allowed a new sultan to order the execution of all his living brothers.⁸⁶ Unlike his grandfather Murad III and his father Mehmed III, who had been free to engage in fratricide immediately upon their enthronements since they each had several sons, Ahmed had to keep his half-brother alive so as not to risk the extinction of the dynasty.⁸⁷ Moreover, little Mustafa was apparently not considered a potential threat to Ahmed's sovereign power, and the young sultan was accordingly advised by his regents to take any action against him. The observations of Francesco Contarini, the Venetian bailo resident in Istanbul at the time, are very telling in these respects:

He has not otherwise had to *have his only brother put to death*, because the Sultan has said that *he wishes to keep and cherish him like a son*, but one must suppose that, for that purpose, *he might have been persuaded by those who advise him. Since he does not yet have any children, they have considered it opportune for the continuation of the House of Osman not to rest solely in him* in the face of such danger [i.e., of accidental death], *especially since his brother is about four years old*, so that little is to be feared from him, but it is best to wait some length of time for this eventuality, *until the Sultan can secure his posterity*.⁸⁸

85 The Ottoman dynasty had never faced such a problem of continuity because of an under-aged sultan succeeding to the throne. The closest example is that of Mehmed II (r. 1444-46; 1451-81), who was similarly twelve years old and childless in 1444, when his father Murad II (r. 1421-44; 1446-51) abdicated in his favor. Though Mehmed II had no known living or mature brothers during his short first reign, his father was alive and in his early forties, still capable of fathering a child. Thus, Mehmed's childlessness did not create a potential dynastic crisis as in Ahmed's case. For details, see Alderson, *The Structure of the Ottoman Dynasty*, tables I-XXVII.

86 On the Ottoman custom of fratricide, see Halil İnalcık, "Osmanlılarda Saltanat Veraset Usulü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 14 (1959), 69-94; Joseph Fletcher, "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire," *Harvard Ukrainian Studies* 3-4 (1979-1980), 236-251; and Peirce, *The Imperial Harem*, 20-25, 79-90, 101-103 and passim. This custom was legally justified by a law (*kânûn*) attributed to Mehmed II. For the text of the law and a discussion of its authenticity, see Abdülkadir Özcan (ed.), *Kânûnnâme-i Âl-i Osman: Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin* (İstanbul: Kitabevi, 2003).

87 As is known, Murad III had five brothers and Mehmed III nineteen brothers killed at their successions. Ahmed I would never apply this custom, a decision which would eventually change the pattern of Ottoman dynastic succession: when Ahmed died in 1617, he left several sons, the eldest being thirteen-year-old Osman, who, along with Ahmed's brother Mustafa, was eligible to rule. This was a situation unprecedented in Ottoman history. A court faction then secured the enthronement of Mustafa instead of Osman, thus further solidifying the end of royal fratricide and confirming a new principle of seniority in succession.

88 ASVe, SDC, filza 58, fol. 255v (dated January 3, 1604) [emphases are mine]. Ten months later, Contarini personally observed Prince Mustafa as a little child traveling in the company of the queen-mother. He observed that the prince "was nurtured like an innocent little sheep [who] must soon go to the butcher's, and he showed the most handsome countenance." ASVe, SDC, filza 60, fol. 11r (dated September 18, 1604). Here, the bailo is undoubtedly referring to Mustafa's young age once again, while voicing the public expectation of imminent fratricide.

By the time of Ahmed's enthronement, then, the reproduction of the dynasty rested solely on the health and virility of a pubescent sultan. But contemporary evidence suggests that Ahmed was in poor health at the time of his enthronement and may have been unwell for some time. For instance, Contarini reported that the new sultan was "thirteen years old, of white complexion and displayed a weak constitution, as was also understood to be true."⁸⁹ The House of Osman had never before faced such a serious threat of genealogical extinction.

In this context, Ahmed I's enthronement created another dynastic precedent: he became the first Ottoman ruler to be circumcised after assuming the sultanate. His circumcision took place more than a month after his accession, on Friday, January 23, 1604.⁹⁰ However, no direct evidence has thus far surfaced as to whether this royal event was officially announced in advance or whether there was any plan to celebrate it with a public festival similar to the one organized for his father's circumcision in 1582.⁹¹ Such a public spectacle was probably deemed unsuitable, if not financially impossible, at a time when the ramifications of the dynastic, military and political crises that had erupted at the end of Mehmed III's reign were still fresh in the public consciousness.⁹²

In any case, it is reported that a royal household party was instead held inside the palace to mark this auspicious event.⁹³ We can easily assume that Handan Sultan was personally involved in the planning of this party and that she hosted a number of guests, including her former owner, Gevherhan Sultan, who was now the second highest-ranking royal woman in the imperial harem after the queen-mother.⁹⁴ As part of the planned activities, the young sultan and the guests were entertained with some staged plays. Interestingly, one of the themes chosen for these performances was designed to boost Ahmed's confidence and to emphasize that despite his youthfulness and inexperience, he would be a great warrior ruler of an empire which had been at war with the Habsburgs since the early 1590s:

89 ASVe, SDC, filza 58, fols. 231r-231v (dated December 21, 1603).

90 Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, p. 617 and Mustafâ Sâfi, *Zübdetü't-tevârîh*, (ed.) İbrahim Hakkı Çuhadar, 2 vols. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 1:19 [henceforth, Sâfi, *Zübdetü't-tevârîh*]. The Venetian bailo's dispatch, ASVe, SDC, filza 58, fol. 336r (dated February 3, 1604), confirms that Ahmed's circumcision took place on a Friday.

91 For instance, the dispatches of the Venetian bailo Contarini, whose intelligence network was designed exclusively to collect information about the events taking place at the Ottoman court, do not contain any information pertaining to these events.

92 I would also speculate that even if there were plans to hold public celebrations of Ahmed's circumcision, they were probably cancelled due to the unusually cold winter of 1603. Climatological analyses confirm that winters in the northwestern Anatolia in the early 1600s were extremely cold. For instance, the winter of 1607-08 was probably the driest and certainly one of the coldest in the last millennium. For details, see Jürg Luterbacher and Elena Xoplaki, "500-Year Winter Temperature and Precipitation Variability over the Mediterranean Area and Its Connection to the Large-Scale Atmospheric Circulation," in *Mediterranean Climate: Variability and Trends*, ed. Hans-Jürgen Bolle (Berlin: Springer Verlag, 2003), 133-153.

93 Sâfi, *Zübdetü't-tevârîh*, 1:19-21.

94 See fn. 29 above.

On the occasion of the circumcision, many celebrations and parties were held by the pages inside the palace with fireworks, bell-tolling, and other things; in particular, they represented the acquisition of a city, giving it the name of Vienna, first sending the king of the Tartars to despoil the surrounding [territory] and similar things, until at the end, the Sultan entered [Vienna] in victory and triumph.⁹⁵

In the meantime, according to Contarini, some concubines were already chosen and prepared for Ahmed by his mother and aunts so that he could sleep with them as soon as possible.⁹⁶ Given that Ahmed's first child, Prince Osman, was born on November 3, 1604, he must have indeed slept with his concubine, Mahfiruz, right after he recovered from his circumcision. At that time, the birth of a prince naturally created much joy and excitement in the court and capital as it proved that the young sultan was able to father children. Ahmed named his son Osman, after eponymous founder of the Ottoman dynasty, and ordered public celebrations for seven days and nights in all corners of the empire. The birth of Prince Osman was such an important event that Ahmed appeared on the throne the next day so that the members of his government and other grandees of the court could kiss his hands and congratulate him, just as they would on a religious holiday. The birth of the prince was also announced to the representatives of foreign states resident in the capital.⁹⁷

Another important dynastic precedent that marked the early reign of Ahmed I was that, since he was never sent out to a province, he was the first Ottoman prince to take the throne without a household of his own that could provide a pool of loyal servants to replace the existing court and government functionaries. Instead, he inherited his father's household and government as they were. As a result, Ahmed found himself with a royal court divided by intense factionalism, as well as an empire engaged in wars with the Habsburgs in the west and (since early 1603) with the Safavids in the east while preoccupied and stretched thin by military and peasant rebellions in its central lands. The young sultan thus needed guidance in ruling and in running his court. The Venetian bailo Contarini immediately informed his Senate exactly of the problems confronting the new teenage sultan:

95 ASVe, SDC, filza 58, fol. 336v (dated February 3, 1604). Particularly since the reign of Süleyman I, the Ottomans had had an imperial ambition to conquer Vienna, to which they occasionally referred as the Red (or Golden) Apple (*Kızıl Elma*). Thus, while this particular play staged at Ahmed's circumcision party can be read within the context of contemporary political events, it can also be taken as an indication of Ottomans' never-ending expectation of a warrior sultan who could continue the imperial territorial expansion. As will be discussed below, Ahmed would respond to such expectations by attempting to personally lead a military campaign, as well as by emulating the ruling style of his great-grandfather. For a discussion of the centrality of Vienna/Red Apple in early modern Ottoman imperial imagination, see Pál Fodor, "The View of the Turk in Hungary: The Apocalyptic Tradition and the Legend of the Red Apple in Ottoman-Hungarian Context," in *Les traditions apocalyptiques au tournant de la chute de Constantinople: Actes de la Table ronde d'Istanbul (13-14 avril 1996)*, ed. Benjamin Lellouch and Stéphane Yerasimos (Paris: L'Harmattan, 1999), 99-131.

96 ASVe, SDC, filza 58, fol. 336r (dated February 3, 1604).

97 Sâfî, *Zübdetü't-tevârih*, 2:23-24; and ASVe, SDC, filza 60, fol. 151r (dated November 14, 1604).

Concerning future affairs, I cannot write with exact knowledge, because it reposes in the infinite Divine wisdom, but for that which I understood of these things that happen daily [...], I cannot say other than that the death of Sultan Mehmed will be extremely damaging to Christendom and, particularly, to Your Serenity, to which I am certain that he had the best inclination, and the reason for this was that, when living, he saw clearly the deterioration of this empire due to the important disorders that through his fault arose, as I could recount at length. And yet *one can expect the same thing also from this new Sultan for different reasons, and in particular due to his age as he is not capable of either commanding or ruling by himself, so that it is necessary for him to depend on others.*⁹⁸

In the absence of an institutionalized regency in the Ottoman dynastic establishment, Handan Sultan and Mustafa Efendi, as the only figures physically close to the sultan in the palace, became *de facto* regents and helped Ahmed gradually construct his personal rule in relatively few years.

Handan Sultan's role as regent can be seen in her actions immediately after her son's enthronement, notably in the aforementioned expulsion of Safiye Sultan from the palace on January 9, 1604. Safiye was a truly very powerful queen-mother who exercised overwhelming control over court politics throughout the entire reign of Mehmed III. As a result, she became the target of the imperial *sipahis* and their supporters, whose above-noted rebellions in the early 1600s aimed at minimizing or eliminating her faction's political dominance. Although the rebellion of 1603 had significantly curbed the power of Safiye's faction by taking the life of Gazanfer Agha, she soon managed to regain her influence and wielded it until the end of her son's reign.⁹⁹ In one of his unpublished reports, Contarini writes that as of December 20, 1603, a day before Mehmed III's unexpected death, the *sipahis* were preparing another rebellion against the sultan and his mother. According to the bailo,

The sipahis, who continually return from Hungary, comport themselves poorly, and as poor wretches, it appears almost impossible that this winter will pass without some great uprising, since they keep murmuring against the Queen-mother, and [this grumbling] also began to spread further, mentioning the person of the Sultan.¹⁰⁰

Hence, when Ahmed ascended to the throne, it was obvious to both him and his mother that as long as Safiye Sultan remained such an alternative focus of power at the court, they would run the risk of a *sipahi* rebellion or some equally serious problem. Immediately after his enthronement, therefore, Ahmed ordered (or rather was told to order) the expulsion of Safiye Sultan to the Old Palace, along with all of her servants.¹⁰¹ Contarini vividly captures the scene:

98 ASVe, SDC, filza 58, fols. 231v-232r (dated December 21, 1603) [emphasis is mine].

99 See Börekçi, "Factions and Favorites," 48-59.

100 ASVe, SDC, filza 58, fols. 216r-v (dated December 20, 1603).

101 Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 617.

The Queen mother of Sultan Mehmed left the harem, not to return any more, to the indescribable consolation of everyone, but with infinite tears and wailing from her, which were heard through the streets while she went to the Old Palace in a coach, cursing the sultan and auguring every evil. At the same time, with her left all the other ladies in a great number, who, before leaving, out of disdain, broke all the windows of the rooms where they lived and committed several other serious acts of damage, in such a way that the Grand Vizier [Ali Pasha] entered alone, it being such an unusual occurrence, in order to give orders for repairs. The new Queen [Handan] alone remained in the harem with a few women [...]. Truly this woman [Safiye Sultan] was the origin and cause of not a few troubles, and if her son had lived for some years, she might have continued in this way, putting this Empire in complete disorder.¹⁰²

At the same time, seemingly upon Handan Sultan's demand, Ahmed I replaced the incumbent chief eunuch of the harem, Abdürrezzak Agha, with Cevher Agha.¹⁰³ Abdürrezzak Agha was an important member of Safiye's faction and played a critical role in the execution of Prince Mahmud, as seen above. The young sultan also dismissed Kayış Mustafa Agha, the chief of the eunuchs who guarded the entrance to the palace's third court, from his complementary post of *hâsodabaşı* (chief of the privy chamber), replacing him with Hadım Gürcü Mehmed Agha.¹⁰⁴ Contarini reports that Mustafa Agha was in fact secretly following the orders of Safiye Sultan.¹⁰⁵ The night before Ahmed made his first public appearance by visiting the shrine of Abu Ayyub on January 3, 1604, two important members of the privy chamber, the *silâhdâr* (sword-bearer) and *rikâbdâr* (stirrup-holder), were similarly expelled from their positions under the pretext of fomenting disorder, and many harem women were

102 ASVe, SDC, filza 58, fols. 295v-296r (dated January 17, 1604).

103 Tezcan, "The Question of Regency," 187, writes that the name of Abdürrezzak Agha's successor cannot be ascertained due to conflicting accounts in narrative sources, which refer to him only at the time of his replacement by El-Hac Mustafa Agha in November 1605. For instance, Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 645 and Ahmed Resmî Efendi, *Hamîletü'l-küberâ*, ed. Ahmet Nezihî Turan (İstanbul: Kitabevi, 2000), 47 both refer to him as Reyhan Agha. However, Sâfi, *Zübdetü't-tevârîh*, 1:81, calls him Cevher Agha. Actually, several archival documents indicate that the chief eunuch in question was Cevher, not Reyhan. For example, the aforementioned *filori defteri* mentions Cevher's appointment as the *kızlar ağası* (i.e., the chief eunuch of the imperial harem) happened before January 17, 1604. TSMA, D. 34, fol. 235r. Similarly, a register that records the furs given by Ahmed I to his household members and government viziers between December 21, 1603 and April 5, 1608, continuously refers to Cevher Agha as the *kızlar ağası* from early 1604 until he was replaced by El-Hac Mustafa Agha. TSMA, D. 2025, fols. 6v-8r. Reyhan Agha is not mentioned in either of these sources, and it is certain that Cevher was appointed as the chief eunuch of the harem and the overseer of the imperial foundations after Abdürrezzak Agha's dismissal and that he served in this position until El-Hac Mustafa replaced him. I should note that Ahmed Resmî's collection of biographies of chief harem eunuchs should be used with caution, particularly for the period before the eighteenth century.

104 Tezcan, "The Question of Regency," 187; and TSMA, D. 34, fol. 234v. Once Gürcü Mehmed Agha was appointed chief of the privy chamber, Kayış Mustafa Agha served only as chief eunuch of the palace, as indicated by TSMA, D. 34, fol. 235v: "*Mâh-ı mezbûrun fî 22* [25 January 1604] *Galata ve Paşa sarayı ve Edirne ağalarına ellişer filori in'âm olunub Kapu Ağası Kayış Mustafâ Ağâ'ya teslîm.*"

105 ASVe, SDC, filza 58, fol. 280r (dated January 17, 1604).

sent away, as well.¹⁰⁶ In sum, in Tezcan's words, "all of these dismissals and appointments mark a break with the previous personnel at the palace and the court politics of the reign of Mehmed III, in which Ahmed's grandmother Safiye Sultan exercised considerable control."¹⁰⁷

Although it is hard to ascertain with any precision whether this break with the past was solely the work of Handan Sultan, there is no doubt that she was heavily implicated in it, given that she had vested interests in the reconfiguration of these positions of influence in the imperial harem, where her son resided. Most importantly, considering the fact that Ahmed did not have a princely household of his own, Handan Sultan needed trustworthy and capable men of service to create a "shield" around Ahmed in order to curb attempts to influence him contrary to her wishes.

The first months of Ahmed's sultanate were critical in this respect as any member of the alternative power groupings in the inner circles of the palace could easily manipulate him with a view toward winning appointment to the newly emerging court. As the co-regent for an underage sultan who had succeeded to the throne without a household, Handan Sultan took it upon herself to shape the nucleus of the royal household by appointing loyal and able men. The above-mentioned changes in palace personnel in the immediate aftermath of Ahmed's succession should be considered in this context.

Accordingly, Handan Sultan began building up her network of clients, just as Safiye Sultan had done in the recent past. As co-regent, moreover, Handan was actively involved in the running of dynastic and imperial affairs together with Mustafa Efendi. Furthermore, she favored her fellow Bosnians in appointments to her son's new court.

The appointment of Yavuz Ali Pasha to the grand vizierate sheds light on Handan's political role and influence as regent. As noted earlier, Ali Pasha was of Bosnian origin. According to a contemporary work written about his governorship of Egypt, he was recruited at a young age through the *devşirme* and then trained at the palace school at Galata for twelve years. In 1583, upon graduation, he was assigned to Prince Mehmed (III)'s service when the latter was about to set out for Manisa following his circumcision festival. In short time, Ali became the sword-bearer as well as a close confidant of Mehmed, who was reportedly very impressed by his servant's unmatched martial skills, especially in archery.¹⁰⁸

After Mehmed III ascended the throne, he kept Ali as his sword-bearer for six more years, instead of appointing him to an outer post soon after his succession as had been traditionally done by newly enthroned sultans. In this capacity, Ali participated in Mehmed

106 ASVe, SDC, filza 58, fol. 255r (dated January 3, 1604). I was not able to ascertain the name of Ahmed's new stirrup-holder, but his new sword-bearer was Hüseyin Agha, the brother of Nahinî Hasan Pasha, who was executed together with Gazanfer and Osman Aghas in January 1603. See TSMA, D. 34, fol. 234r; and Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 630.

107 Tezcan, "The Question of Regency," 187-188.

108 See Soner Demirsoy (ed.), *Vekâyi'-i 'Ali Paşa [Yavuz Ali Paşa'nın Mısır Valiliği (1601-1603)]* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012), 333-340.

III's aforementioned imperial campaign of 1596 and displayed great bravery, especially in protecting his master in the most challenging moments of the battle at Mezökeresztes. Ultimately, in 1601, the sultan decided to reward his long-time trusted servant with one of the most prestigious appointments, that of governor of Egypt, which Ali held for just over two years. He then succeeded Yemişçi Hasan Pasha as grand vizier.

Yemişçi Hasan was dismissed and executed in October 1603. Although the majority of contemporary Ottoman chronicles claim that Ali Pasha was appointed to the grand vizierate by Mehmed III around this time, there is credible evidence that the sultan did not, in fact, fill the post. This problem has been discussed at some length by Tezcan, who reaches the tentative conclusion that it was actually Ahmed I who appointed Ali Pasha.¹⁰⁹ In other words, Tezcan is of the opinion that, at the time of Ahmed's enthronement, there was no acting grand vizier. I would second Tezcan's conclusion by presenting more concrete evidence to this effect while arguing that Handan Sultan had a critical role in Ali Pasha's selection.

First of all, as Tezcan meticulously delineates, Ali Pasha left Egypt for Istanbul on September 13, 1603, before Yemişçi Hasan's dismissal, in order to deliver Egypt's tribute, which for the previous two years could not be sent to Istanbul because of the Celâli turmoil in Anatolia. The tribute amounted to 1,200,000 gold ducats. He took the land route via Damascus, accompanied by some 4,000 soldiers, as well as fifteen cannons. As Tezcan aptly notes, had Ali Pasha received the seal of the grand vizierate while on the road, as some contemporary sources claimed, he could have hurried to the capital, leaving the tribute and his retinue behind.¹¹⁰

Indeed, according to the Venetian bailo's dispatch of December 20, 1603, the day Mehmed III died, Ali Pasha was intentionally delaying his arrival in the capital for fear he might be forced to accept the grand vizierate, a dangerous position given the ongoing political, military, social and financial crisis in the empire. Grand Admiral Cıgalazade Sinan Pasha, who was sailing back to Istanbul from Alexandria, avoided the capital for the same reason, preferring to stop on the Aegean island of Chios.¹¹¹ In fact, the bailo reports that of all the viziers in Istanbul, only Kasım Pasha, who had recently been promoted to the office of deputy grand vizier as a result of Safiye Sultan's favor, was willing to assume the grand vizierate:

Thus Kasım Pasha, most dependent on the Queen [Safiye] with her favor, aspires and agitates greatly in order to obtain this honor. [However], everything remains more than ever uncertain, and I believe that [...] the well-founded judgment will [soon] regulate this election.¹¹²

Contarini's observations prove that there was no grand vizier during the last months of Mehmed III, who had been apparently searching for a better candidate than Kasım Pasha for

109 Tezcan, "The Question of Regency," 189-195.

110 *Ibid.*, 191-193.

111 ASVe, SDC, filza 58, fol. 215r (dated December 20, 1603).

112 *Ibid.*

this important position.¹¹³ On the day of Ahmed's enthronement, Kasım Pasha, still hopeful, requested a private audience with the young sultan. Yet, his request was refused, most probably because he was known to be a protégé of Safiye Sultan. According to Hasan Beyzade, however, Kasım Pasha was rejected because he failed to acknowledge the high standing of the new sultan's long-time tutor, Mustafa Efendi. As Tezcan notes, "Kasım Pasha did not think of paying his respects to Mustafa Efendi on the day of the enthronement. Later, when he heard that Mustafa Efendi was 'respected, honored, and esteemed' by the sultan, and that Ali Pasha was about to reach the capital, Kasım Pasha regretted his initial failure to recognize Mustafa Efendi and tried to make up for it - but it was too late."¹¹⁴

Meanwhile, the chief gardener Bayram Agha had been dispatched to find Ali Pasha en route and inform him of Ahmed's succession.¹¹⁵ He found him in a location roughly two days from Istanbul and told him to leave the Egyptian tribute behind and hurry to the capital.¹¹⁶ According to Mehmed bin Mehmed and Contarini, it was at this point that Ali Pasha was offered the seal of the grand vizierate.¹¹⁷ He entered Istanbul on December 28, 1603, a week after Ahmed's enthronement, and assumed the grand vizierate. The Janissaries and the imperial cavalry soldiers received their accession donations (*cülûs bahşışı*), which amounted to a little more than 1,400,000 gold coins, the same day.¹¹⁸ The tribute of Egypt arrived a week later, on January 4, 1604.¹¹⁹

Why did Yavuz Ali Pasha change his mind and accept the grand vizierate? The root cause seems to be the ethnic-regional solidarity as well as ties of clientage between Ali Pasha and Handan Sultan. As Metin Kunt pointed out in a seminal article, one of the defining features of seventeenth-century Ottoman court politics was solidarity among people from the same

113 As Tezcan, "The Question of Regency," 191, aptly notes, such a long delay in appointing a new grand vizier was not unprecedented in Ottoman history: In 1580, after the death of the grand vizier Semiz Ahmed Pasha, Murad III refused for over three months to name a replacement, eventually appointing Koca Sinan Pasha.

114 *Ibid.*, 196.

115 The name of the chief gardener at the time of Ahmed's enthronement should be Bayram Agha, not Behram, as argued by Murat Yıldız, "Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı" (PhD diss., Marmara Üniversitesi, 2008), 274, 276 and 287, based on the salary register, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı [BOA], MAD D. 16332, at 91. Yıldız misreads the name Bayram, which in *siyâkat* script is almost identical to Behram. Bayram Agha is mentioned as Ahmed's first chief gardener in TSMA, D. 2025, fol. 4v (February 1604) and in BOA, A.DVN, Dosya: 19/55 (dated May-June 1606).

116 According to Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 613, Ali Pasha was two *menzils* away from the capital, camping near a place called Dil. Generally speaking, a one-day trip was required to go from one *menzil* to another in the early modern Ottoman road system.

117 Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 613; and ASVe, SDC, filza 58, fol. 232r (dated December 21, 1603).

118 Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 613-616, claims that a total of 700,000 gold coins were distributed to the soldiers as their accession bonus, whereas the register of the sultan's personal treasury gives the exact amount as 1,410,000 (141 *kise*). See TSMA, D. 34, fol. 234r. For a discussion of the accession donatives between 1574 and 1687, see Murphey, *Exploring Ottoman Sovereignty*, 126-139.

119 Tezcan, "The Question of Regency," 192-193.

ethnic-regional background, generally known as *cins*.¹²⁰ According to Kunt, a major factor in shaping the career of an individual who joined the Ottoman court was his ethnic and/or regional origin and his relations with others of the same background in the Ottoman body politic. Kunt also insightfully observed that this sort of solidarity bred a bipolar antagonism within the Ottoman administrative hierarchy between “westerners,” such as Bosnians, Albanians and other Balkan peoples, and “easterners,” such as Abkhazians, Circassians, Georgians and other people from the Caucasus.¹²¹ However, as Jane Hathaway has demonstrated, this kind of east-west antagonism was not limited to court circles in Istanbul but can be observed in Ottoman Egypt and Yemen in the seventeenth century.¹²²

In short, when Ali Pasha came back to Istanbul, he found not only a teenage new sultan sitting on the throne, but also a new queen-mother who was of Bosnian origin like himself. Besides, the pasha had long known Ahmed I and Handan Sultan, and vice versa, as explained earlier. These factors no doubt encouraged Ali to accept the grand vizierate, for he could rely on the support of his fellow Bosnian in influencing the decisions of the young sultan, who desperately needed a competent grand vizier to manage the crisis in imperial affairs until he could acquire a personal grasp of the business of rule. Likewise, it is clear that both Handan Sultan and Mustafa Efendi considered Ali Pasha the best candidate to fill the vacuum in the imperial government and that they advised Ahmed to appoint him. Contarini writes that Ahmed followed the inclination not only of his late father, but also “of the greater part of those in the palace” in choosing Ali Pasha as his first grand vizier.¹²³

Ali Pasha was a promising candidate in this respect as he had proved himself a rigorous and successful administrator in Egypt.¹²⁴ He had similarly proved himself a loyal and brave servant of the sultan by safely bringing the tribute of Egypt through Celâli-infested Anatolia. Ali Pasha thus began his grand vizierate with the full support of Ahmed I and his regents. One of his first acts was to rid the administration of officeholders appointed by Safiye Sultan. Indeed, according to the Venetian bailo, “for there being so many elections, it is understood that the Grand Vizier [Ali Pasha] kept changing everything because everything depended on him and it appears that he kept demoting those who were dependents of the Queen-mother

120 Metin Kunt, “Ethnic-Regional (*Cins*) Solidarity in the Seventeenth-century Ottoman Establishment,” *International Journal of Middle East Studies* 5 (1974), 233-239.

121 *Ibid.*, pp. 237-238.

122 See Jane Hathaway, *A Tale of Two Factions: Myth, Memory and Identity in Ottoman Egypt and Yemen*, (Albany: State University of New York Press 2003), 42-44 and 181-184.

123 ASVe, SDC, filza 58, fol. 266v (dated January 3, 1604).

124 For a contemporary account of Ali Pasha’s administration in Egypt, see *Vekâyi’-i ‘Ali Paşa*. This chronicle written in verse was initially thought to be entirely the work of one Kelâmî, but recent studies establish that it is actually a compilation of various poems written by diverse authors about Ali Pasha while he was the governor of Egypt. See Cihan Okuyucu, “*Vekâyi’-i ‘Ali Paşa*’nın Edebi Değeri,” in *Vekâyi’-i ‘Ali Paşa*, xxvii-lxvii. Also see Selçuk Seçkin, “17. Yüzyılın Önemli Minyatürlü Yazması: *Vekâyi’-i ‘Ali Paşa*,” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 21 (2009), 95-122.

of Sultan Mehmed."¹²⁵ However, Ali Pasha's vizierate was short-lived: he died in Belgrade in July 1604 while on his way to resume command of the imperial army against the Habsburgs.¹²⁶

Derviş Agha, who replaced the above-mentioned Bayram Agha as chief gardener in the summer of 1604, was another prominent Bosnian protégé of Handan Sultan. Thanks to Handan's continuous support, Derviş managed to become the first royal favorite of Ahmed I, as well as circumvent the traditional patterns of promotion through court ranks and quickly rise to the grand vizierate in 1606. It is commonly reported that it was Ali Pasha who had appointed Derviş chief gardener to replace Bayram Agha, who had failed to execute the deputy grand vizier, Kasım Pasha, whom Ali Pasha suspected of working to undermine him.¹²⁷ On the other hand, the Venetian bailo Contarini notes that Ali Pasha chose Derviş because he was a fellow Bosnian.¹²⁸ In general terms, there was nothing unusual in this choice since Derviş was already the second-highest-ranking gardener in the corps. Moreover, given the pattern of promotions by the end of sixteenth century and the ethno-regional solidarity among Ottoman grandees, it was natural for Ali Pasha to replace the dismissed chief gardener with his fellow Bosnian.¹²⁹

The operative question, then, is not how Derviş Pasha became chief gardener but how he managed to keep this position while becoming a royal favorite during a politically unstable period in which frequent dismissals, resulting from factional struggles or simply from personal enmities, were the norm. His resilience is all the more remarkable when we consider that he soon lost his initial patron, Ali Pasha, in July 1604. The grand vizierate then passed to Lala Mehmed Pasha, an experienced vizier known for his successes during the Long War, whom Derviş reportedly disliked.

Handan Sultan now emerges as the main force behind the solidification of Derviş Agha's status. Contemporary sources reveal that Handan had also encouraged her son to appoint Derviş Agha chief gardener while urging him to rely on Derviş's guidance in the business of rule. The renowned seventeenth-century chronicler İbrahim Peçevi relates a story that he heard from Derviş's younger brother, Civan Bey, who was a gardener in the palace at that

125 ASVe, SDC, filza 59, fol. 69v (dated March 27, 1604).

126 For a short biography of Yavuz Ali Pasha, see s.v. "Yavuz Ali Paşa," by Somer Demirsoy, *DİA*, vol. 43:352-353 and Mehmed bin Mehmed, *Tarih*, 36-37. On Ali Pasha's appointment as commander-in-chief against the Habsburgs and Ahmed I's related royal writ, see Fatih Bayram, "Sultan I. Ahmed Tarafından Sadrazam Malkoçoğlu Ali Paşa'ya Tevcih Edilen Engürüs Seferi Serdarlığı Berati," *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 44 (2018), 91-114.

127 *Tarih-i Peçevî*, fol. 292b; and *Hasan Bey-zâde Târîhi*, 3:813.

128 ASVe, SDC, filza 59, fols. 163v-164r (dated June 5, 1604). Ottoman palace gardeners were often selected from among Bosnian *devşirme* recruits because of their height and physical strength. Özcan, "Bostancı," *DİA*.

129 Until the turn of the seventeenth century, a chief gardener was typically promoted to the post of master of the stables, agha of the janissaries or head of the palace gatekeepers (*kapuçibaşı*). He might then serve in the provincial administration as a district governor (*sancakbeyi*) or governor-general (*beylerbeyi*), followed by a vizierate in the central government. See Yıldız, "Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı," 302-327, for a discussion of the career patterns of chief gardeners with a chronology of appointments in the sixteenth and seventeenth centuries.

time.¹³⁰ According to Civan, whenever Handan Sultan, Ahmed I and Derviş Agha got together in the palace gardens, the queen-mother “would get her son to swear, by her right as a mother and the milk of her breast, that he would not do anything contrary to [Derviş Agha’s] words and thoughts.”¹³¹

For a young and inexperienced sultan like Ahmed, such strong words were no doubt persuasive. Indeed, when contemporary Ottoman authors refer to Derviş Agha, they typically call him the sultan’s *mukarreb* (derived from the Arabic root *q-r-b*, “to be close to”) to emphasize his position as favorite. They likewise stress that his proximity to the sultan quickly reached such a degree that whatever he told Ahmed, it was always accepted, “even if the whole world thought the opposite.”¹³² Indeed, only six months after Derviş’s appointment, the Venetian bailo testifies to the fact he was “very tight with and always at the ear of the sultan” — thanks to his official duty of controlling the rudder of the royal barge whenever the young sultan rode in it.¹³³ Overall, Handan Sultan’s role in Derviş’s rise and fall was quite decisive: it was during her lifetime that he firmly established himself as the sultan’s first royal favorite, and it was soon after her death that he reached the apogee of his political power as a minister-favorite, but then suddenly fell from favor and got executed.

It seems that Handan Sultan initially expected Derviş Agha to act as a personal guardian of the young sultan, whose actions and health alarmed his regents, particularly during the first months of his sultanate. The thirteen-year-old Ahmed was a highly energetic character who, as soon as he took the throne, began spending a great deal of time outside the palace, notably hunting or conducting incognito inspections, regardless of the weather. Handan quickly realized that her son could easily put himself in danger and thus needed to be closely watched, for there was no real alternative for the sultanate except Ahmed’s four-year-old brother, Prince Mustafa. In this respect, an incident reported by Contarini is highly revealing and helps us further contextualize the beginnings of the close relationship between Ahmed I and Derviş Agha under the guidance of Handan Sultan.

According to the bailo, in early March 1604, Ahmed spent a full day hunting in cold weather. Late in the day, the young sultan wanted to pursue more game on a nearby mountain, but his companions opposed him:

130 Immediately after his elevation to the grand vizierate, Derviş Pasha rewarded his brother with the governorship of Eğriboz, where Peçevi worked with him on a tax survey.

131 *Tarih-i Peçevî*, fol. 300b. Also quoted by Peirce, *The Imperial Harem*, 237, from *Tarih-i Peçevî*, 2 vols. (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1281-1283/1864-1866, 2:316. Peirce cites this story to illustrate Handan Sultan’s role as regent, but she implies that these gatherings occurred during Derviş Pasha’s admiralty, that is, after January 1606. Since Handan died in November 1605, it is clear from Peçevi’s account that these gatherings took place when Derviş was still chief gardener.

132 *Tarih-i Peçevî*, fol. 292v; and Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 647.

133 ASVe, SDC, filza 60, fol. 143r (dated November 14, 1604) and fol. 254r (dated January 8, 1605).

On account of the distance and the late hour, and with the weather threatening to turn bad, [the sultan] was advised against this [idea] by his head horseman and chief falconer, who agreed that they should not keep him out at night to his great inconvenience and discomfort. They pointed out these difficulties. His Majesty did not respond with any words; rather he immediately turned his horse and returned to the Barge. Upon reaching the Palace, he immediately sent an order to the Grand Vizier [Ali] to replace the two aforementioned men with other servants, showing with this act the greatest change of heart, so that he displeased many, appearing through this to give some indication of not wanting so easily to accept the opinion or advice of another. He was all the more displeased since the words of these two [servants] were on the order of the Grand Vizier, who had given a command that was to have been made known to the sultan whenever he encountered some similar difficulty that could have a detrimental effect, such as going at night to a mountain with a great retinue where there was neither lodging nor provision of any kind and where there was no time to make preparations, with other circumstances that threatened inconvenience.¹³⁴

By “detrimental effect,” Ali Pasha was surely alluding to the precarious situation of the dynasty. Had something happened to the young sultan during these hunts, such as serious injury or accidental death, not only the dynasty but the whole political order, which was already under considerable pressure because of the ongoing wars and rebellions, would have fallen into chaos. We can assume, in any case, that Handan Sultan was ultimately responsible for this order. As noted above, during this early period in Ahmed’s sultanate, Ali Pasha was working closely with the queen-mother and the co-regent, Mustafa Efendi, and no doubt they had discussed the best course of action to prevent Ahmed from harming himself so long as they could not stop him from spending so much time outside the palace.

While the queen-mother and her co-regent were cautious in safeguarding the young sultan, an unexpected threat suddenly hit the House of Osman in late March 1604 and brought the dynasty’s fragile male line to the brink of extinction: Ahmed and his small half-brother Mustafa contracted smallpox at the same time! Fortunately, both recovered, but it later became publicly known that Ahmed’s condition had been so grave that some observed certain indications that “pointed to him dying or at least to his being dangerously ill.”¹³⁵ The prospect was so horrifying that, according to the contemporary chronicler Hasan Beyzade, the members of the government and the court altogether “lost their minds and were near death from fear

134 ASVe, SDC, filza 59, fols. 4r-5r (dated March 9, 1604). The bailo further notes that the chief falconer in question was Halil Agha, the younger brother of the aforementioned royal favorite of Murad III, Doğancı Mehmed Pasha, and that Halil quickly returned to favor, thanks to the intercession of his patrons, Yavuz Ali Pasha and Cıgalazade Sinan Pasha.

135 ASVe, SDC, filza 59, fol. 68r (dated March 27, 1604).

and anxiety."¹³⁶ It is not hard to imagine Handan Sultan in this picture, especially how deeply worried she must have felt during those days when her young son was bedridden with such a fatal disease of the time.

As Ahmed barely survived smallpox, ensuring the young sultan's safety and well-being should have become all the more critical to dynastic continuity. Yet, as soon as Ahmed recovered, he resumed hunting as vigorously as ever. Handan Sultan now desperately needed a trustworthy, able and vigilant servant who could keep an eye on her son whenever he was out of her sight. As the sultan's personal safety during his outings was among the responsibilities of the chief gardener, Derviş Agha was the perfect candidate for this duty. Accordingly, he began to accompany his teenaged master like a shadow, if not like an "outdoor regent." The Venetian bailo observes that Ahmed and Derviş regularly made inspections together in the markets and streets of the capital, punished the wrongdoers whenever they found them, sailed together in the royal barge, and, above all, frequently left the capital to go hunting together.¹³⁷ Handan Sultan's above-mentioned insistence that her son always follow Derviş's advice should also be considered in this context.

However, Handan's early death in November 1605 deprived Derviş Agha of his chief royal patron and led eventually to the dissolution of his own faction in the imperial government. He was executed in December 1606 after holding the grand vizierate for only a few months.¹³⁸ Overall, Handan Sultan's network of clients and patronage was critical in shaping practical politics during Ahmed's early reign.

Until her death, Handan Sultan also took an active part in the management of governmental affairs. Unlike contemporary Ottoman sources, which hardly mention Handan Sultan before her death, the Venetian bailo's reports often describe her political actions in some detail. For instance, some of Contarini's reports indicate that Handan maintained a close relationship with Ali Pasha, especially during the first critical months of Ahmed's sultanate. According to the report dated February 3, 1604, for example, she summoned him to her harem quarters at midnight to discuss current affairs at length. At this secret meeting, Handan Sultan stood behind shutters while Ahmed spoke to the grand vizier face-to-face. As Contarini notes, this was an unprecedented arrangement that touched off a scandal in court circles. Such close contact strongly suggests that Ali Pasha was in fact Handan's client.¹³⁹

136 *Hasan Bey-zâde Târîhi*, 3:811. For further discussion of this topic, see my "Smallpox in the Harem: Communicable Diseases and the Ottoman Fear of Dynastic Extinction during the Early Sultanate of Ahmed I (r. 1603-17)," in *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, ed. Nükhet Varlık (Kalamazoo, MI: ARC Humanities Press, 2017), 135-152.

137 For example, see ASVe, SDC, filza 60, fol. 224r (dated December 13, 1604); and filza 61, fol. 19r (dated March 14, 1605).

138 For a detailed discussion of Derviş Pasha's grand vizierate and fall from Ahmed's favor, see Börekçi, "Factions and Favorites," 199-233.

139 ASVe, SDC, filza 58, fols. 338v-339r (dated February 3, 1604). Here, the bailo states that Ahmed had shown his sovereign will through the person of Ali Pasha.

Furthermore, Handan Sultan acted as an intermediary between her son and other government viziers. According to Ottaviano Bon, who replaced Contarini as bailo in late 1604, as of December 1604, any vizier who wanted to communicate with Ahmed I had to submit his petition first to the queen-mother. It is thus clear that by this time, Handan Sultan had significantly increased her authority over her son as well as her power at court as the queen-mother regnant. Still, she was aware of the possible repercussions of such political actions. In Bon's words,

The Queen-mother is growing in authority with the Sultan every day, for which one often sees of being with His Majesty, and the Pashas and other grandees who refer to her in all the things that they want from the Sultan. But she became aware and was instructed of the evil of the Former Queen [Safiye Sultan] that she went embracing the favor little by little in order to establish herself greatly and did not hear well of being new in this concept, because of the tender age of the Sultan, but one believes that one could be successful as any, and perhaps superior to the other.¹⁴⁰

Yet, by the second year of his sultanate, Ahmed I was struggling to achieve a more independent rule devoid of his mother's regency or watchful eyes. After his second son, Prince Mehmed, was born in March 1605, he took some concrete steps towards this end. His main concern at the time was to prove himself as warrior sultan, thus join the ongoing war in Hungary — just like his late father had done at the beginning of his reign as seen above.

In early October 1605, Ahmed made a spontaneous trip to Edirne, the former Ottoman capital. This was his first long journey outside Istanbul, by means of which he apparently wanted to test his readiness for a campaign march as Edirne was the first major Ottoman military halting station (*menzil*) on the imperial campaign route westwards. Moreover, Ahmed was personally very attracted to Edirne, not only because of its famous royal hunting preserves replete with all kinds of game, but also because the city was a favorite destination of Süleyman I, Ahmed's role-model ancestor, who had frequently spent his winters there, hunting and preparing for campaigns.¹⁴¹ Most importantly, while in Edirne, Ahmed could more quickly receive news about the ongoing siege of the fortress of Esztergom (Estergon) by his grand vizier, Lala Mehmed Pasha, to whom he had recently explained that the conquest of this strategically critical fortress was his "most important purpose."¹⁴²

140 ASVe, SDC, filza 60, fols. 240v-241r (dated December 24, 1604).

141 For Ottoman sultans' hunting expeditions to Edirne in the sixteenth and seventeenth centuries, see Şenol Çelik, "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâh)" in *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 4-8 Ekim 1999: Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt III. Kısım* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2002), 1886-1903; and İbrahim Sezgin, "Sultan II. Selim'in Edirne ve Av Gezileri," *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 16 (2007), 1-32. On Ahmed I's hunting expeditions and parties in and around Edirne, see Tülay Artan, "Ahmed I's Hunting Parties: Feasting in Adversity, Enhancing the Ordinary," in *Starting With Food: Culinary Approaches to Ottoman History*, ed. Amy Singer (Princeton: Markus Wiener Publishers, 2011), 93-118.

142 When Ahmed I and Lala Mehmed Pasha met in Istanbul in February 1605, they discussed the ongoing war in Hungary. See Sâfi, *Zübdetü't-tevârih*, 2:9.

Overall, according to the bailo Bon, Ahmed's original plan was to spend part of the winter of 1605-1606 in Edirne hunting like Süleyman I. He would then gather an army and proceed to Belgrade, where he would join the imperial army under Lala Mehmed Pasha. With this larger army, he could put pressure on the Habsburgs to sign a peace treaty.¹⁴³ For young Ahmed, who wished to be constantly on the move and who had already expressed his desire to fight the Habsburgs, Edirne represented all the things he valued.

Ahmed undertook this trip in a very unusual and even dangerous way. According to contemporary sources, while he was hunting in Çatalca, a *menzil* town close to Istanbul, he secretly gathered a few of his servants and, without informing anybody in the government or palace, headed to Edirne, a ride of at least five or six days. This impromptu departure naturally worried Handan Sultan and Mustafa Efendi, as well as the viziers and other grandees back in the capital, who were concerned about the young sultan's safety since he was traveling without sufficient guards or logistical support. Notwithstanding, Ahmed completed the journey in only three days without any problem and was welcomed by the townspeople.¹⁴⁴

In Edirne, Ahmed held court mostly in person in order to deliver sultanic justice and redress the complaints of the people. For instance, he ordered the execution of a number of bandits and punished several other wrongdoers in and around the city. Eight days after his arrival, however, he received a message from Istanbul urging him to return: Nasuh Pasha, who was recently entrusted with the command of the government forces against the Celâlis under the leadership of Tavi Halil, had just suffered a crushing defeat near Bolvadin close to Bursa.¹⁴⁵ Furious, Ahmed cancelled his war plans and started back. Although he ordered an ostentatious military procession to accompany his re-entry into the capital, as if he had been on a real campaign, the number of soldiers present in Istanbul was, as the Venetian bailo Bon reports, insufficient since most were deployed to various fronts.¹⁴⁶ Hence Ahmed re-entered the capital with only a limited number of troops on October 17, 1605.¹⁴⁷

Watching this rather unimpressive procession, Bon noticed that Ahmed had matured: he had gained weight and wore a more serious expression, which the bailo interpreted as a reflection of his rigorous nature.¹⁴⁸ Here, the bailo seems to be alluding to Ahmed's recent decisions to execute the deputy grand vizier, Sarıkçı Mustafa Pasha, in January 1605, and the governor-general of Damascus, Sinanpaşaoğlu Mehmed Pasha, in August 1605. Indeed, upon

143 ASVe, SDC, filza 62, fols. 90v-91r (dated October 8, 1605).

144 Ahmed I's arrival in Edirne is depicted in a unique miniature included in the poetry collection of Ganizade Nadiri, who was the judge of Edirne during Ahmed's visit: *Dîvân-ı Nâdirî*, fol. 10a. Noteworthy here are Ahmed's youthful, beardless face, the small number of attendants surrounding him, and his extra horse apparently for speed, as well as the presence in the crowd of numerous people waving petitions.

145 Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 644.

146 Interestingly, both Ottoman and Venetian sources refer to this impromptu trip as a campaign. See Sâfi, *Zübde't-tevârîh*, 2:148-149; and ASVe, SDC, filza 62, fols. 90r-91r (dated October 8, 1605).

147 Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 644; and ASVe, SDC, filza 62, fol. 104r (dated October 20, 1605).

148 ASVe, SDC, filza 62, fol. 104r (dated October 20, 1605).

Mustafa Pasha's execution, Bon wrote:

One clearly sees that the Grandees who nowadays rule this gate [i.e., government] will always remain with death on their lips [i.e., at their throats], as they are subject to the will of a young Sultan who is impressionable, hot-tempered, bloodthirsty and reckless, and who does not know anything of the world. And he believes himself to be the sole Monarch and that the other Princes [in the world] are lordlings of little account and little property, because there is no one who dares to speak with and tell him of the situation and conditions. Instead, everyone fawns upon him and takes him for a God on earth.¹⁴⁹

Ahmed developed such a brutal, intolerant and hot-tempered personality that, on the one hand, it proved all the more difficult to control him, and on the other, he became more susceptible to manipulations. The young and restless sultan truly believed that he was destined to rule a great empire, just as his illustrious great-grandfather Süleyman I had. According to a contemporary European account, at the commencement of his reign, Ahmed promised his people that he would create an empire more prosperous than ever before, "by imitating the virtues of his predecessor Süleyman."¹⁵⁰ Similarly, a foreign author in Istanbul remarked in a letter to a Jesuit priest that Ahmed wanted to become the next Süleyman the Magnificent.¹⁵¹ Two years into his sultanate, however, the Ottomans had enjoyed no successes in the costly wars against the Habsburgs and Safavids, nor had the incessant Celâli rebellions in Anatolia ceased. As these multi-front wars were exhausting his empire's revenues and manpower while taking a staggering toll on his subjects, news arrived from Egypt that rebellious soldiers had murdered the governor Hacı İbrahim Pasha, the successor of Yavuz Ali Pasha. The factional struggles among Ahmed's ruling viziers only exacerbated the general political instability. In these precarious circumstances, the young sultan became increasingly intolerant of any mishandling of affairs by his ruling grandees.

In this context, Ahmed's decision to execute Sinanpaşaoğlu Mehmed Pasha marked a turning point in the young sultan's character development as well as in his attempts to free himself from the overwhelming control of his regents, particularly his mother's. Mehmed Pasha was the son of Koca Sinan Pasha, the famous five-time grand vizier in the 1580s and 1590s. In the early 1600s, Sinanpaşaoğlu became a controversial figure as he was connected to the first major Celâli rebellion led by Karayazıcı. In the summer of 1605, the recently appointed field marshal of the eastern front, Cıgalazade Sinan Pasha, had Sinanpaşaoğlu imprisoned

149 ASVe, SDC, filza 60, fols. 289v-290r (dated January 20, 1605): "*si vede chiaro, che li Grandi che oggidi governano a questa porta hanno le teste di vetro, perché stanno sempre con la morte alla gola, sottoposti alla volontà di un Re giovane di gran impressione, collerico, sanguinolente, et precipitoso, che non sa cosa alcuna del mondo, et crede esser Monarca solo, et che gli altri Principi siano come signorotti di poco conto, et di poco havere, perché non è chi ardisca parlar con lui, et li dica 'l stato, et le conditioni d'altri, ma tutti l'adulano, et lo pongono per un Dio in terra.*"

150 Nebahat Avcıoğlu, "Ahmed I and the Allegories of Tyranny in the Frontispiece of George Sandy's *Relation of a Journey*," *Muqarnas* 18 (2001), 203-226 at 218.

151 *Ibid.*, 219.

in the citadel of Aleppo on the grounds that the pasha and his army were acting like Celâlis against the townspeople and peasants.¹⁵² However, once news of his imprisonment reached the court, Handan Sultan immediately interceded on his behalf and secured his release.

The reason why the queen-mother got involved in this affair in the first place was that Sinanpaşaoğlu Mehmed was the son-in-law of Gevherhan Sultan, thus an important figure within her larger network of clients or allies.¹⁵³ Accordingly, the pasha was recalled to the capital to resume his post as third-ranking vizier on the imperial council. No sooner had he taken his seat in the imperial council, however, than he was summoned to the Chamber of Petitions by Ahmed, who ordered him decapitated before his eyes, explaining, "My pardon permitted him to return to his place in the council; he returned and received his punishment!"¹⁵⁴

According to the contemporary Ottoman chroniclers, Handan Sultan, already ill at the time, was so shocked by this turn of events that her condition reportedly worsened, and she died a few months later on November 9, 1605.¹⁵⁵ She was still in her thirties. After her funeral, Handan Sultan was buried next to her late husband in the royal mausoleum complex nearby Hagia Sophia. With the queen-mother's death, the primary role of controlling the affairs of the imperial harem passed to the recently appointed chief harem eunuch, El-Hac Mustafa Agha, who would shape court politics as the most powerful favorite of Ahmed I in the coming years.¹⁵⁶

As for her co-regent, Mustafa Efendi, his influence on significant political decisions made by Ahmed I continued as before. The royal tutor's regency is actually more visible than that of the queen-mother. Contemporary sources typically portray him as an advisor to the young sultan, who frequently heeded his tutor's counsel. According to Contarini, for example, Mustafa Efendi assumed his role as regent immediately after Ahmed's enthronement while attempting to hold sway over him:

152 See Börekçi, "Factions and Favorites," 35 and 39-41.

153 Bon writes that Handan Sultan had actually acted on the letter written to Gevherhan Sultan by her daughter, asking help to save her husband Sinanpaşaoğlu. ASVe, SDC, filza 62, fol. 26v (dated September 10, 1605). This still unidentified wife of Sinanpaşaoğlu was one of the daughters of Gevherhan Sultan from her first husband, Piyale Pasha. The couple was married in November 1598 during the grand vizierate of Cerrah Mehmed Pasha and their wedding was celebrated by a public festival. See *Tarih-i Selânikî*, 2:771 and 777-779.

154 Quoted by Peirce, *The Imperial Harem*, 243. However, Peirce is mistaken when she claims that Sinanpaşaoğlu was executed in 1603.

155 Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, 643-644; and *Hasan Bey-zâde Târîhi*, 3:873. Unfortunately, none of the available sources indicate the exact cause of her death or what kind of a health problem she had.

156 On El-Hac Mustafa Agha's power and influence as the royal favorite of Ahmed I, see Börekçi, "Factions and Favorites," 242-254; Elma Korić, "Power Broker at the Ottoman Palace in Istanbul: Darüssaade Ağası Hacı Mustafa Ağa," in *V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri (27-29 Mayıs 2017)*, ed. Feridun Emecen, Ali Akyıldız and Emrah Safa Gürkan (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2018), 811-834; and Jane Hathaway, *Chief Eunuch of the Ottoman Harem*, esp. 77-97.

It appears that his Coza [Hoca], or tutor, keeps regulating and advising him in all his actions. This Coza was present when the Mufti and the Viziers were summoned to the Kiosk for a certain consultation called by him so that he might have great authority over this prince, being an old man and reputed to be prudent.¹⁵⁷

Indeed, Mustafa Efendi's position and power grew bolder every day. As Tezcan has already discussed, he had a profound influence on the young sultan, notably prompting Ahmed's decisions to force Yavuz Ali Pasha to lead the army to the Hungarian front in person, despite the pasha's desire to remain in Istanbul; to appoint Hadım Hafız Ahmed Pasha to the deputy grand vizierate instead of Sofu Sinan Pasha, who was Yavuz Ali's choice; to dismiss the *mufti* Ebülmeyâmin Mustafa Efendi, the royal tutor's chief rival; to appoint Lala Mehmed Pasha to the grand vizierate in August 1604; to execute the Deputy Grand Vizier Sarıkçı Mustafa Pasha in January 1605; and to recall the Grand Vizier Lala Mehmed Pasha from Belgrade to Istanbul in the first months of 1606.¹⁵⁸ Yet considering the co-regency of Handan Sultan, it would be erroneous to assume that Mustafa Efendi was the sole advisor or regent for Ahmed in making the above-mentioned decisions. Most likely, she was also consulted in these matters.

Mustafa Efendi's influence was not limited to such decisions, however. He was equally involved in the shaping of Ottoman foreign policy during Ahmed's early reign. For instance, the Venetian bailo Bon reports that Mustafa Efendi convinced the sultan to continue diplomatic relations with England in January 1606, at a time when Ahmed was thinking of breaking them off as a result of increasing English piracy in the Mediterranean.¹⁵⁹ By the time Mustafa Efendi died in around 1608, however, Ahmed no longer needed a regent since he had managed to establish his personal rule.

Concluding Remarks

Handan Sultan was no doubt a key figure at the Ottoman imperial court in the early seventeenth century. She played a critical political role during her teenage son's early reign and acted as co-regent together with Mustafa Efendi until her death in November 1605. Furthermore, her network of clients and viziers remained an important component of the faction-ridden politics in the court well after her demise.

Handan Sultan's actions solidified the political power of the queen-mother within the formal as well as informal institutional boundaries of Ottoman court politics. In one sense, her regency set a clear example for future queen-mothers, particularly during the turbulent first half of the seventeenth century, when several more underage sultans took the throne. For instance, Kösem Sultan's active involvement in politics during the reigns of her sons, Murad IV and Sultan İbrahim, or Turhan Sultan's regency of her minor son Mehmed IV, can easily be compared to Handan Sultan's role as regent. Further comparative studies on the question

157 ASVe, SDC, filza 58, fol. 256v (dated January 3, 1604).

158 Tezcan, "The Question of Regency," 197.

159 Ibid.

of regency would surely reveal more similarities in the political roles of the Ottoman queen-mothers in this general crisis period.

In the preceding pages, I have presented and discussed several historical events/moments, individuals/groups of people and problems/topics all in relation to Handan Sultan's life and career trajectory within the Ottoman dynastic-imperial establishment between 1582 and 1605. But these are essentially life sketches and, if I have succeeded, they offer only some tangible glimpses into what Handan had lived, experienced, endured or achieved in a highly turbulent period of Ottoman history. That is to say, they do not represent the entirety of what we can glean from the existing historical accounts pertaining to Handan's personal agency and various undertakings, particularly during her short queen-mothership. We certainly need further research and new studies, ideally based on a much larger pool of primary sources, in order to develop a fuller biographical profile of Handan Sultan and accordingly to attain a better understanding of her historical standing and significance vis-à-vis other dynastic matriarchs of the House of Osman.

Finally, in all these respects, the unpublished dispatches of the Venetian ambassadors resident in Istanbul prove indispensable for any study of premodern Ottoman ruling elite, and especially for delineating the dynamics and actors of the Ottoman dynastic and court politics from the late sixteenth to the early eighteenth centuries, a critical period when queen-mothers exercised considerable political power and influence in the business of rule. As I have tried to demonstrate, in addition to the available Ottoman archival and narrative sources, these Italian ambassadorial letters contain much critical historical information and sometimes provide us unique perspectives about the previously unknown or poorly documented aspects of the life and actions of a royal mother, besides her reigning son and other ruling grandees of the time. Indeed, thanks to these vigilant Venetian observers of the Ottoman imperial court and its members way back, Handan Sultan, once an obscure slave girl from Bosnia, today re-emerges before our eyes as a highly important queen-mother of early seventeenth century.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Bibliography

Archival Sources:

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Dispacci Costantinopoli (SDC), Filze 57, 58, 59, 60, 61, 62.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, D. 34, 2025, 7856/2.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, MAD, D. 16332; A.DVN, Dosya: 19/55.

Unpublished Literary Sources:

Ganîzâde Mehmed, *Dîvân-ı Nâdirî*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, MS Hazine 889.

Seyyid Lokman, *Zübdetü't-tevârîh*, Türk İslam Eserleri Müzesi, MS 1973.

Silsile-nâme-i Âl-i 'Osmân, Milli Kütüphane, MS 06 Hk 11/3.

Talîkizâde, *Şehnâme-i Sultân-ı Selâtîn-i Cihân*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, MS Hazine 1609.

Primary Source Editions:

ABDÜLKADİR EFENDİ. *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi*, ed. Ziya Yılmaz. 2 vols., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.

AHMED RESMÎ EFENDİ. *Hamîletül-küberâ*. ed. Ahmet Nezihi Turan, İstanbul: Kitabevi 2000.

BERTELLI, Pietro. *Vite degl'imperatori de Turchi*. [NP], 1599.

Calendar of State Papers and Manuscripts, Relating to English Affairs, Existing in the Archives and Collections of Venice, and in Other Libraries of Northern Italy. 38 vols., London: His Majesty's Stationery Office, 1864-1940.

Calendar of the Manuscripts of the Most Hon. the Marquis of Salisbury, Preserved at Hatfield House, Hertfordshire. ed. Edward Salisbury, 26 vols., London: His Majesty's Stationery Office, 1883-1923.

DURSTELER, Eric. *In the Sultan's Realm: Two Venetian Ambassadorial Reports on the Early Modern Ottoman Empire*. Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2018.

HASAN BEY-ZÂDE AHMED PAŞA. *Hasan Bey-zâde Târîhi*. ed. Nezihi Aykut, 3 vols., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2004.

İBRAHİM PEÇEVÎ. *Târîh-i Peçevî*. 2 vols., İstanbul: Matbaa-i Amire, 1281-1283/1864-1866.

LEUNCLAVIUS, Johannes. *Türk Milletinin Tarihi*. trans. Türkis Noyan, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.

KÂTİB ÇELEBİ. *Fezleke*. ed. Zeynep Aycibin, 2 vols., İstanbul: Çamlıca, 2016.

Kânûnnâme-i Âl-i Osman: Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin. ed. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Kitabevi, 2003.

Le relazioni degli ambasciatori veneziani al senato durante il secolo decimosesto. ed. Eugenio Albreri, serie 3, vol. III, Florence: Società editrice fiorentina, 1855.

MEHMED BİN MEHMED. *Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr and Târîh-i Âl-i Osmân*. ed. Abdurrahman Sağırılı, "Mehmed b. Mehmed Er-Rumî (Edirneli)'nin *Nuhbetü't-tevârîh ve'l-ahbâr*'ı ile *Târîh-i Âl-i Osmân*'ının Metni ve Tahlilleri." PhD diss., İstanbul Üniversitesi, 2000.

MEHMED SÜREYYA. *Sicil-i Osmanî*. ed. Nuri Akbayar and Seyit Ali Kahraman, 6 vols., İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1996.

MUSTAFA SÂFÎ. *Zübdetü't-tevârîh*. ed. İbrahim Hakkı Çuhadar, 2 vols., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.

MUSTAFA SELÂNİKÎ. *Tarih-i Selânikî*. ed. Mehmet İpşirli, 2 vols., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999 (2nd edition).

ÖZDEMİR, Mehmet. *Ferâhî, Sûrnâme: Bir Özge Âlem, Osmanlı Pâyitahtında 1582 Şenliği*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.

Relazioni di ambasciatori veneti al senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente, vol. 13: *Costantinopoli (1590-1793)*. ed. Luigi Firpo, Torino: Bottega d'Erasmus, 1984.

Relazioni di ambasciatori veneti al senato, vol. 14: *Costantinopoli, Relazioni inedite (1512-1789)*. ed. Maria Pedani-Fabris, Padua: Bottega d'Erasmus, 1996.

- SENECA, Federico. *Il Doge Leonardo Donà: la sua vita e la sua preparazione politica prima del dogado*. Padova: Editrice Antenore, 1959.
- The Report of Lello: Third English Ambassador to the Sublime Porte*. ed. Orhan Burian, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1952.
- Vekâyi'-i 'Ali Paşa [Yavuz Ali Paşa'nın Mısır Valiliği (1601-1603)]*. ed. Soner Demirsoy, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012.

Secondary Literature:

- ABOU-EL-HAJ, Rifa'at. "The Narcissism of Mustafa II (1695-1703): A Psychohistorical Study." *Studia Islamica* 40 (1974): 115-131.
- AFYONCU, Erhan and Uğur DEMİR. *Turhan Sultan*. İstanbul: Yeditepe Yayınları 2015.
- AKTEPE, M. Münir. "Mustafâ I." *M.E.B. İslâm Ansiklopedisi*, 8:692-695.
- AKYILDIZ, Ali. *Haremin Padişahı Valide Sultan: Harem'de Hayat ve Teşkilat*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- ALDERSON, Anthony D.. *The Structure of the Ottoman Dynasty*. Oxford: Oxford University Press, 1956.
- ARBEL, Benjamin. "Nur Banu (c. 1530-1583): A Venetian Sultana?." *Turcica* 24 (1992): 241-259.
- ARTAN, Tülay. "Ahmed I's Hunting Parties: Feasting in Adversity, Enhancing the Ordinary." in *Starting With Food: Culinary Approaches to Ottoman History*, ed. Amy Singer, 93-118. Princeton: Markus Wiener Publishers, 2011.
- AVCIOĞLU, Nebahat. "Ahmed I and the Allegories of Tyranny in the Frontispiece of George Sandy's *Relation of a Journey*." *Muqarnas* 18 (2001): 203-226.
- BAYAT, Ali Haydar. "Edirne Sarayı Sosyal Hayatından Bir Kesit: 861/1457 Sünnet Şenliği." in *I. Edirne Sarayı Sempozyumu Bildirileri*, ed. Ender Bilar, 62-75. Edirne: Trakya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1996.
- BAYAT, Ali Haydar. "Fâtiḥ'in Tertip Ettiği Sünnet Şenlikleri (Sûr-i Hümâyûnlar)." *Kubbealtı Akademî Mecmuası* 3 (1983): 51-62.
- BAYAT, Ali Haydar. "Kanûnî'nin Tertip Ettiği Şenliklerden 1539 Sûr-i Hümâyûnu." in *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, ed. Azize Aktaş Yaşa and İmran Baba, 3:134 and 461. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000.
- BAYRAM, Fatih. "Sultan I. Ahmed Tarafından Sadrazam Malkoçoğlu Ali Paşa'ya Tevcih Edilen Engürüs Seferi Serdarlığı Berati." *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 44 (2018): 91-114.
- BORROMEO, Elisabetta. "Le relazioni degli ambasciatori veneziani presso la Porta Ottomana." *Miscellanea di storia delle esplorazioni* 19 (1994): 125-154.
- BOSTAN, İdris. "Esaretten Vezarete Bir Osmanlı Kaptanıderyası: Piyale Paşa." in *Piyale Paşa Camii: 2005-2007 Restorasyonu*, ed. Baha Tanman and İdris Bostan, 13-37. İstanbul: Gürsoy Grup Kültür Yayınları, 2011.
- BÖREKÇİ, Günhan. "İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi." *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 26 (2009): 45-96.
- BÖREKÇİ, Günhan. "Factions and Favorites at the Courts of Ahmed I (r. 1603-1617) and His Immediate Predecessors." PhD diss, Ohio State University, 2010.
- BÖREKÇİ, Günhan. *Macaristan'da Bir Osmanlı Padişahı: Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi Rûznâmesi (1596)*. İstanbul: Metamorfoz Yayınları, 2016.
- BÖREKÇİ, Günhan. "Smallpox in the Harem: Communicable Diseases and the Ottoman Fear of Dynastic Extinction during the Early Sultanate of Ahmed I (r. 1603-17)." in *Plague and Contagion in the Islamic Mediterranean*, ed. Nûkhet Varlık, 135-152. Kalamazoo, MI: ARC Humanities Press, 2017.

- CANALS, Jordi. "Un informe otomano de Salomón Usque (1595)." *Espacio, Tiempo y Forma, Serie IV, H.a Moderna* 16 (2003): 153-181.
- COCO, Carla and Flora MANZONETTO. *Baili veneziani alla Sublime Porta: storia e caratteristiche dell'ambasciata veneta a Costantinopoli*. Venice: Stamperia di Venezia, 1985.
- ÇELİK, Şenol. "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâh)." in *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 4-8 Ekim 1999: Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt III. Kısım, 1886-1903*. Ankara: Türk Tarih Kurumu 2002.
- DARLING, Linda. *Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660*. Leiden: Brill, 1996.
- DEMİRSOY, Somer. "Yavuz Ali Paşa." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 43:352-353.
- DÜNDAR, Recep. "Kıbrıs'ta Sultan Murad Han'ın Validesine (Kösem Sultan) Ait Mülk Çiftlikler." *Karadeniz Araştırmaları: Balkan, Kafkas, Doğu Avrupa ve Anadolu İncelemeleri Dergisi* 35 (2012): 111-124.
- DURSTELER, Eric. "Fatima Hatun née Beatrice Michiel: Renegade Women in the Early Modern Mediterranean." *The Medieval History Journal* 12/2 (2009): 355-382.
- DURSTELER, Eric. "Describing or Distorting the "Turk"?: The Relazioni of the Venetian Ambassadors in Constantinople as Historical Source." *Acta Histriae* 19/1-2 (2011): 231-248.
- DURSTELER, Eric. "The Bailo in Constantinople: Crisis and Career in Venice's Early Modern Diplomatic Corps." *Mediterranean Historical Review* 16/2 (2001): 1-30.
- EMECEN, Feridun. *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II: II. Selim'den Sultan İbrâhim'e (1566-1648)*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2016.
- EMECEN, Feridun. "Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar," in idem, *Osmanlı Klasik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*, 37-60. İstanbul: Timaş Yayınları 2011.
- EMECEN, Feridun. "Osmanlı Şehzadeleri ve Taşra İdaresi." in *Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi*, ed. Erol Özvar and Arif Bilgin, 99-112. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği 2008.
- EMECEN, Feridun. "Sonucu Olmayan Büyük Zafer: Haçovası Meydan Savaşı." in *Savaşın Sultanları: Osmanlı Padişahlarının Meydan Muharebeleri*, ed. Coşkun Yılmaz, 2 vols., 2:66-145. İstanbul: Bilge Yayın Habercilik 2018.
- ESİR, Hasan Ali. "Eğri Kalesi'nin Fethi ve Haçova Meydan Savaşı'nı Anlatan Fetih-name Türünde Bir Mektup." *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 17/2 (2008): 177-190.
- FAROQHI, Suraiya. "Crisis and Change." in *An Economic and Social History of the Ottoman Empire*, ed. Halil İnalcık with Donald Quataert, 411-636. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- FETVACI, Emine. *Picturing History at the Ottoman Court*. Bloomington: Indiana University Press, 2013.
- FINKEL, Caroline. *The Administration of Warfare: The Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*. Vienna: Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs, 1988.
- FLEISCHER, Cornell H.. *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: The Historian Mustafa Âli (1541-1600)*. Princeton: Princeton University Press, 1986.
- FLETCHER, Joseph. "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire." *Harvard Ukrainian Studies* 3-4 (1979-1980): 236-251.
- FODOR, Pál. "The View of the Turk in Hungary: The Apocalyptic Tradition and the Legend of the Red Apple in Ottoman-Hungarian Context." in *Les traditions apocalyptiques au tournant de la chute de Constantinople: Actes de la Table ronde d'Istanbul (13-14 avril 1996)*, ed. Benjamin Lellouch and Stéphanie Yerasimos, 99-131. Paris: L'Harmattan 1999.
- FODOR, Pál. *The Business of State: Ottoman Finance Administration and Ruling Elite in Transition (1580s-1615)*. Berlin: Klaus Schwarz, 2018.

- GÜRKAN, Emrah Safa. "Fonds for the Sultan: How to Use Venetian Sources for Studying Ottoman History." *News on Rialto* 32 (2013): 22-28.
- HALAÇOĞLU, Yusuf. "Cerrah Mehmed Paşa." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 7:415.
- HATHAWAY, Jane. *A Tale of Two Factions: Myth, Memory and Identity in Ottoman Egypt and Yemen*. Albany: State University of New York Press, 2003.
- HATHAWAY, Jane. *Chief Eunuch of the Ottoman Harem: From African Slave to Power-Broker*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- HEGYI, Klára. "The Financial Position of the Vilayets in Hungary in the 16th-17th Centuries." *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 61/1-2 (2008): 77-85.
- İNALCIK, Halil. "Osmanlılarda Saltanat Veraset Usulü ve Türk Hakimiyet Telâkkisiyle İlgisi." *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 14 (1959): 69-94.
- İNALCIK, Halil. *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II: Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*. ed. Emre Yalçın, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- İPŞİRLİ ARGIT, Betül. "A Queen-mother and the Ottoman Imperial Harem: Rabia Gülnuş Emetullah Valide Sultan (1640-1715)." in *Concubines and Courtesans: Women and Slavery in Islamic History*, ed. Matthew S. Gordon and Kathryn A. Hain, 207-224. Oxford: Oxford University Press 2017.
- İPŞİRLİ ARGIT, Betül. *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan, 1640-1715*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.
- İPŞİRLİ, Mehmet. "Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi." *İstanbul Üniversitesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 13 (1983-1987): 209-256.
- KAFADAR, Cemal. "Prelude to Ottoman Decline Consciousness: Monetary Turbulence at the end of the Sixteenth Century and the Intellectual Response." *Osmanlı Araştırmaları* 51 (2018): 265-295.
- KAYAALP, Pınar. *The Empress Nurbanu and Ottoman Politics in the Sixteenth Century: Building the Atik Valide*. London: Taylor and Francis, 2018.
- KIVRIM, İsmail. "17. Yüzyılda Bir Valide Sultanın Günlük Hayatı: Vâlide Hadîce Turhan Sultan." *History Studies* 5/2 (2013): 243-262.
- KOCAASLAN, Murat. *Kösem Sultan: Hayatı, Vakıfları, Hayır İşleri ve Üsküdar'daki Külliyesi*. İstanbul: Okur Kitaplığı, 2014.
- KORIĆ, Elma. "Power Broker at the Ottoman Palace in İstanbul: Darüssaad Ağası Hacı Mustafa Ağa." in *V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri (27-29 Mayıs 2017)*, ed. Feridun Emecen, Ali Akyıldız and Emrah Safa Gürkan, 811-834. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları 2018.
- KORKMAZ, Gülsüm Ezgi. "Sûrnâmelerde 1582 Şenliği." Unpublished MA thesis, Bilkent Üniversitesi, 2004.
- KUMRULAR, Özlem. *Haremde Taht Kuranlar: Nurbanu ve Safiye Sultan*. İstanbul: Doğan Kitap, 2017.
- KUMRULAR, Özlem. *Kösem Sultan: İktidar, Hırs, Entrika*. İstanbul: Doğan Kitap, 2015.
- KUNT, Metin. "Ethnic-Regional (Cins) Solidarity in the Seventeenth-century Ottoman Establishment." *International Journal of Middle East Studies* 5 (1974): 233-239.
- KUNT, Metin. "A Prince Goes Forth (Perchance to Return)." in *Identity and Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honor of Norman Itzkowitz*, ed. Baki Tezcan and Karl K. Barbir, 63-71. Madison: University of Wisconsin Press, 2007.
- KÜPELİ, Özer. "Kösem Sultan'a Ait Bir Muhallefat Kaydı." *Cihannüma: Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi* 1/2 (2015): 131-143.
- LUTERBACHER, Jürg and Elena XOPLAKI. "500-Year Winter Temperature and Precipitation Variability over the Mediterranean Area and Its Connection to the Large-Scale Atmospheric Circulation." in *Mediterranean Climate: Variability and Trends*, ed. Hans-Jürgen Bolle, 133-153. Berlin: Springer Verlag, 2003.

- MURPHEY, Rhoads. *Exploring Ottoman Sovereignty: Tradition, Image and Practice in the Ottoman Imperial Household, 1400-1800*. London: Continuum, 2008.
- OCAKAÇAN, Levent Kaya. "The Changing Dynamics of the Ottoman Patronage Networks (Late 16th and Early 17th Centuries)." *Archivum Ottomanicum* 34 (2017): 9-18.
- OKUYUCU, Cihan. "Vekâyi'-i 'Ali Paşa'nın Edebi Değeri." in *Vekâyi'-i 'Ali Paşa*, ed. Demirsoy, pp. xxvii-lxvii.
- ÖZGÜLEŞ, Muzaffer. *The Women Who Built the Ottoman World: Female Patronage and the Architectural Legacy of Gülnuş Sultan*. London: I.B. Tauris, 2017.
- ÖZVAR, Erol. "Osmanlı Bütçe Harcamaları." in *Osmanlı Maliyesi: Kurumlar ve Bütçeler*, ed. Mehmet Genç and Erol Özvar, 2 vols., 1:197-238. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi 2007.
- PEDANI-FABRIS, Maria Pia. "Veneziani a Costantinopoli alla fine del XVI secolo." *Quaderni di Studia Arabi* 15 (1997): 67-84.
- PEDANI, Maria Pia. "Safiye's Household and Venetian Diplomacy." *Turcica* 32 (2000): 9-32.
- PEIRCE, Leslie. *The Imperial Harem: Women and Sovereignty in the Ottoman Empire*. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- REINDL-KIEL, Hedda. "Power and Submission: Gifting at Royal Circumcision Festivals in the Ottoman Empire (16th-18th Centuries)." *Turcica* 41 (2009): 37-88.
- ROSSI, Ettore. "La Sultana Nûr Bânû (Cecilia Venier-Baffo) moglie di Selim II (1566-1574) e madre di Murad III (1574-1595)." *Oriente Moderno* 11 (1953): 433-441.
- SAĞIR, Yusuf. "Vâlîde Turhan Sultan'ın Muhallefâtı." *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* 20 (2016), 265-328.
- SAKAOĞLU, Necdet. *Bu Mülkün Kadın Sultanları*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015 (revised ed.).
- ŞAHİN, Kaya. "Staging an Empire: An Ottoman Circumcision Ceremony as Cultural Performance." *American Historical Review* 123/2 (2018): 463-92.
- SEÇKİN, Selçuk. "17. Yüzyılın Önemli Minyatürlü Yazması: Vekayi-i 'Ali Paşa." *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 21 (2009): 95-122.
- SEVİNÇ, Tahir. "II. Mustafa'nın İktidar Mücadelesi ve 1703 Edirne İsyanıyla Tahttan İndirilmesi." *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 4/9 (2017): 25-42.
- SEZGİN, İbrahim. "Sultan II. Selim'in Edirne ve Av Gezileri." *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 16 (2007): 1-32.
- SKILLITER, Susan A.. "Three Letters from the Ottoman 'Sultana' Safiye to Queen Elizabeth I." in *Documents from Islamic Chanceries*, ed. Samuel M. Stern, 119-235. Oxford: Cassier, 1965.
- SKILLITER, Susan A.. "Mehemmed III." *Encyclopedia of Islam*, 2nd ed., consulted online on June 2, 2020 (<https://referenceworks.brillonline.com/browse/encyclopaedia-of-islam-2>).
- SZALONTAY, Tibor. "The Art of War during the Ottoman-Habsburg Long War (1593-1606) according to Narrative Sources." PhD diss., University of Toronto, 2004.
- TERZİOĞLU, Derin. "The Imperial Circumcision Festival of 1582: An Interpretation." *Muqarnas* 12 (1995): 84-100.
- TEZCAN, Baki. "Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618-1622)." PhD diss., Princeton University, 2001.
- TEZCAN, Baki. "The Debut of Kösem Sultan's Political Career." *Turcica* 40 (2008): 347-59.
- TEZCAN, Baki. "The Question of Regency in the Ottoman Dynasty: The Case of the Early Reign of Ahmed I." *Archivum Ottomanicum* 25 (2008): 185-98 [published in 2009].
- TEZCAN, Baki. *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

- THYS-ŞENOCAK, Lucienne. *Ottoman Women Builders: The Architectural Patronage of Hadice Turhan Sultan*, Burlington, VT: Ashgate, 2007.
- TÓTH, Sándor László. *A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború*. Szeged: Belvedere, 2000.
- ULUÇAY, Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985 (2nd ed.).
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri." *Bellekten* 156 (1975): 659-696.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. "Üçüncü Mehmed'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Ölümü." *Bellekten* 94 (1960): 263-267.
- VARLIK, Nükhet. *Plague and Empire in the Early Modern Mediterranean World: The Ottoman Experience, 1347-1600*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- WOODHEAD, Christine. "Murad III and the Historians: Representations of Ottoman Imperial Authority in Late 16th-century Historiography." in *Legitimizing the Order: The Ottoman Rhetoric of State Power*, ed. Hakan T. Karateke and Maurius Reinkowski, 85-98. Leiden: Brill 2005.
- YELÇE, Zeynep. "Evaluating Three Imperial Festivals: 1524, 1530 and 1539." in *Celebration, Entertainment and Theatre in the Ottoman World*, ed. Suraiya Faroqhi and Arzu Öztürkmen, 71-109. Calcutta: Seagull Books, 2014.
- YILDIZ, Murat. "Osmanlı Devlet Teşkilâtında Bostancı Ocağı." PhD diss., Marmara Üniversitesi, 2008.

Bitmeyen Bir İskân Tartışması: Galata'da Yeni Valide ve Arap Camileri Etrafında Katolik - Müslüman Çekişmesi (1693-1713)*

An Endless Conflict of Settlement: Catholic - Muslim Rivalry around New Valide and Arab Mosques in Galata (1693-1713)

Kenan Yıldız¹

*İtalyanca kaynakları kullanmamda yardımcı olan Tommaso Stefani'ye, makale ile ilgili değerli görüşlerini paylaşan ve destek olan Vanessa de Obaldia ve Emrah Safa Gürkan'a teşekkür ederim.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Kenan Yıldız (Doç. Dr.),
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Bilgi Ve Belge Yönetimi Bölümü,
İstanbul, Türkiye
E-posta: yildizk@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0781-3576

Başvuru/Submitted: 27.06.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:
16.07.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:
29.07.2020

Kabul/Accepted: 01.08.2020

Online Yayın/Published Online: 00.00.0000

Atıf/Citation: Yıldız, Kenan, "Bitmeyen Bir İskân Tartışması: Galata'da Yeni Valide ve Arap Camileri Etrafında Katolik - Müslüman Çekişmesi (1693-1713)", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 34 (2020), s. 93-117.
<https://doi.org/10.26650/gaad.20213404>

öz

Galata'nın en büyük kiliselerinden biri olan San Domenico Kilisesi, Fatih tarafından 1475 dolaylarında camiye dönüştürüldü. Çevresine İspanya'dan gelen Müslümanların iskân edilmesi sonucu bu mabet daha sonraları Arap Camii olarak anılmaya başladı. Galata'nın en önemli Katolik kilisesi olan ve Arap Camii'ne çok yakın bir yerde bulunan San Françesko Kilisesi'nin yerine de 1696 yangını sonrasında Gülnuş Valide Sultan tarafından cami (Yeni Cami) yaptırıldı ve çevresine Müslümanlar iskân edildi. Katolikler ve Müslümanlar arasında 17. yüzyıl başlarında zaten var olan gerilimin şiddeti, yüzyılın sonunda da aynıydı. Müslümanlar, cami çevresinde oturan Katoliklerin ihracı için farklı zamanlarda kadıya gittiler. Aleyhlerine hükümler verildiyse de Katoliklerden bazıları civarda oturmaya ısrarla devam ettiler. Fransız elçisinin hâmi olarak açtığı karşı davada ise bu defa haklı çıkarlar Katoliklerdi. Ancak, durumu tersine çevirme konusunda Müslümanlar oldukça kararlıydılar. Bu çalışma, birbirine yakın olan Arap Camii ve Yeni Cami çevresinde oturma hakkı bağlamında, Müslümanlar ve Katolikler arasında gerçekleşen ve yıllara yayılan hukuk mücadelesine odaklanmaktadır. Söz konusu camiler hakkında bilgi verildikten sonra anlaşmazlıkların yansıdığı belgeler incelenerek ayrıntılara ışık tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Galata Yeni Cami, Arap Camii, Yangın, Osmanlı Katolikleri, San Françesko Kilisesi, Gülnuş Valide Sultan

ABSTRACT

The Church of St. Dominic, one of the biggest Christian churches in Galata, was converted to a mosque by Mehmed II around 1475. Following the settlement of Spanish Moriscos, the temple took the name of the Arab Mosque. The New Mosque, sponsored by Gülnuş Valide Sultan, was built on the spot where another important church in the same region and very close to Arab Mosque, that of St. Francis, had stood before the 1696 fire. The tension between Catholics and Muslims remained intense throughout

the seventeenth century. Muslims time and again applied to the Muslim sharia court in order to expel the Catholics from the vicinity of the mosque and despite the repeated court rulings, some Catholics insisted on residing there. In a countersuit filed by the French ambassador, it was this time Catholics' turn to prevail. Yet, the Muslims were still intransigent to turn the situation in their favor. This essay focuses on the legal struggle spanning several years between the Muslims and the Catholics over the right to reside in the vicinity of the New and Arab mosques. After providing detailed information about these two temples, it will try to shed light on the issue by analyzing archival documents related to the legal conflict.

Keywords: Galata New Mosque, Arab Mosque Fire, Ottoman Catholics, San Francis Church, Gülnuş Valite Sultan

EXTENDED ABSTRACT

The St. Dominic Church, one of the biggest churches in Galata, was converted into a mosque by Mehmed the Conqueror (Fatih) around 1475. As a result of the settlement of Muslims from Spain, this place of worship began to be called the Arab Mosque. After the fire of 1696, a mosque (Galata New Mosque) was built by Gülnuş Valide Sultan, replacing Galata's most important Latin Catholic church (St. Francis Church) and Muslims were settled around it. The fire of 1696 caused the church to be completely erased from history.

The presence of Venetian state crests of the Holy Alliance against the Ottomans within the church created great misfortune for the buildings' future. This position, which was noted in the inspection report, was the main reason behind the conversion to a mosque. In addition, the district governor (*qā'immaḳām*) of Istanbul, the judge (*qāḍī*) and local governor (*voyvode*) of Galata came to seize the church after the fire, with the crowds gathered outside chanting slogans in favour of converting the place into a mosque. The surrounding "houses of the infidels" (*kefere ḥāneleri*) would now become the accommodation of the Islamic community (*ehl-i İslām sākin*). For this purpose, lands belonging to non-Muslims were purchased and reconstruction works began immediately under the patronage of Gülnuş Valide Sultan.

The severity of the tensions that already existed in the early seventeenth century between Latin Catholics and Muslims was similar to those at the end of the century. Muslims went to the *qāḍī* at different times in an effort to expel the Latin Catholics living around these two mosques and made attempts to rent houses around the mosque to Muslims, not to non-Muslims, and to expel non-Muslims from the region. For this purpose, they presented four petitions (*'arḍ-ı ḥāl*), one belonging to the pre-construction, and the others belonging to the post-construction of Galata New Mosque, according to current findings. Although there had been counter-moves by non-Muslims, the only detectable example was the petition of the French ambassador.

After the great fire that broke out in Galata on 4 May 1696, two imperial edicts (*firmāns*) with the same content were issued. The first of the edicts addressed to the Istanbul district governor and the Galata *qāḍī* were written in mid-May and the second more comprehensive and

important one, at the end of the month. In the documents, this fire which caused the “infidels” (*kefere*) to come and settle in the places where Muslims previously lived was interpreted as God’s wrath. In order for His anger to be hastily placated, the places that were in the hands of non-Muslims should be transferred or sold to Muslims again.

The issue of the decrease in congregation (*taqlil-i cemā’at*) in 1700 continued to be the most important dispute between the parties. As a matter of fact, it is stated that non-Muslims bought or rented houses around the newly built mosque and this was the reason for reduction in the congregation of the mosque, according to the petition presented to the *qādī* by al-Hajj Mehmed Aga, who was Gülnuş Valide Sultan’s steward (*ketkhüdā*). While care was taken to increase the Muslim population around the New Mosque, other problems arose in terms of non-Muslims. The 1710 petition signed by the “servile community of the poor district” (*bende ahālī-i maḥalle fuqarāları*) which points to the settlement and expulsion contestations, reflects the social and psychological aspects of the expulsion and settlement process, which became more acute with the construction of Galata New Mosque.

In the face of these events, the French ambassador Pierre Puchot took action and presented a petition to the sultan. According to the ambassador, there were more than three hundred Muslim houses around the Arab Mosque and it was not possible that the Frankish community (*Efrenç tād’ifesi*), which had been living there for a long time, would cause the congregation to decrease. Some malicious people had given false information on the subject, and efforts to prove the complaints were made by gathering people from other neighborhoods. The order written in response to this petition was exactly as the envoy wanted. However, the Muslims were quite determined to reverse the situation.

This study focuses on the legal struggle that took place between Muslims and Latin Catholics in the context of the right to live around the Arab and New Mosques. After providing information about the mosques in question, the documents reflecting the disputes will be examined and light will be shed on their details.

Giriş

Cenevizli podesta Angelo Giovanni Lomellino'nun, İstanbul'un fethi sonrasında Galata'nın anahtarlarını vezir Zağanos Paşa'ya teslim etmesi üzerine Galatalılara ahidnâme verilmiştir.¹ Osmanlı döneminde sahip olduğu gayrimüslim nüfusu ile dikkati çeken Galata'da Müslüman mahalleleri de zamanla teşekkül etmiştir.² İlk olarak, San Domenico Kilisesi bizzat Fatih tarafından 1475 dolaylarında camiye dönüştürülmüştür.³ Başlangıçta Câmî-i Kebîr denilmesine karşılık, İspanya'dan gelen Müslümanlardan⁴ bu çevrede yerleşenler dolayısıyla bu cami "Arap Camii" adı ile anılır olmuştur.

Birçok vakıf eserin banisi Gülnuş Valide Sultan,⁵ Arap Camii'ne yakın konumda bulunan San Françesko Kilisesi'nin yerine 1696 yangını sonrasında cami yaptırmıştır. Bu da Galata'da mimari ve nüfus yönünden bir değişim ve dönüşüme sebep olmuştur.

Gülnuş Emetullah Sultan'ın valide sultan olmasından (Şubat 1695) bir yıl sonra (Mayıs 1696) gerçekleşen bu dönüşüm, adı geçen iki mabet çevresindeki bazı Müslüman ve Hıristiyanlar arasında 1693 yılında başlamış olan mekânsal ihtilafları da beraberinde getirmiş ve konu, yıllara yayılan hukuki bir mesele halini almıştır.

- Galata'nın Osmanlı toprağı olması, Frenklere verilen ahidname, 1455 yılında yapılan tahrir hakkında değerlendirmeler ve diğer ayrıntılar için bkz. İskender Yanko Hoci, "Galata'nın Osmanlılara Teslimi," *TOEM*, 5/25 (1330), 49-53; Mahmut H. Şakiroğlu, "Fatih Sultan Mehmet'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 14/25 (1981-1982), 211-24; Halil İnalçık, "Ottoman Galata: 1453-1553," *Essays in Ottoman History* içinde (İstanbul: Eren Yay., 1998), 275-376; Rumca olan ahidnâmenin Türkçe sureti, Galata'nın bir Osmanlı idari birimi olması ve Cenevizlilerin zimmî statüsüne alınma süreci için ayrıca bkz. K. İlker Bulunur, *Osmanlı Galatası [1453-1600]* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014), 60-5; K. İlker Bulunur, "İl. Mehmed tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi ve Buna Yapılan Eklemeler Hakkında Yeni Bilgiler," *Tarih Dergisi* 50 (2009/2), 59-85; Fariba Zarinebaf, *Mediterranean Encounters: Trade and Pluralism in Early Modern Galata* (Oakland, California: University of California Press, 2018), 21-41; Osmanlı tebaası olması ile Cenevizlilerin ticari, kültürel ve politik duruşları hakkında bkz. Céline Dauverd, "Cultivating Differences: Genoese Trade Identity in the Constantinople of Sultan Mehmed II, 1453-81," *Mediterranean Studies Special Issue: The Mediterranean Voyage*, 23/2 (2015), 94-124.
- Louis Mitler, "The Genoese in Galata: 1453-1682," *International Journal of Middle East Studies* 10/1 (1979), 72; Edhem Eldem, "Ottoman Galata and Pera Between Myth and Reality," *From "milieu de memoire" to "lieu de memoire"* içinde, ed. Ulrike Tischler (Münhen: Martin Meidenbauer, 2006), 19-36; Galata'da Müslüman mahallelerinin vakıflar ve camiler dolayısıyla oluşumu üzerine genel bilgi için bkz. Zarinebaf, *Mediterranean*, 52-6.
- Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri*, haz. Cengiz Şeker (Ankara: Başbakanlık VGM - İstanbul: Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı, t.y.), 23.
- Endülüs Müslümanları hakkında genel bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, "Moriskolar," *DİA* 30 (2015), 288-91.
- Kaynaklarda, Giritli bir cariye olarak saraya getirildiği belirtilen Haseki Gülnuş Emetullah Sultan, 1687'de IV. Mehmed'in tahttan indirilmesi ile Eski Saray'a gönderildi. Oğullarından II. Mustafa'nın 1695'te, III. Ahmed'in de 1703'te sırasıyla tahta çıkmaları ile valide sultanlık makamına iki defa geldi. 1715'te valide sultanken vefat etti. Gülnuş Valide Sultan'ın vakıfları üzerine önemli ve belgesel açıdan kapsamlı bir çalışma için bkz. Emine Berksan, "II. Mustafa ve III. Ahmed'in Valideleri Emetullah Gülnuş Sultan ve Vakıfları" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998); Ayrıca bkz. Ali Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan: Harem'de Hayat ve Teşkilat* (İstanbul: Timaş, 2017), 402-11; Mehmet İpşirli, "Gülnuş Emetullah Sultan," *DİA* 14 (1996), 248-49; Ayrıntılı biyografik bilgi için bkz. M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 2. bs. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985), 65-7; Betül İpşirli Argıt, *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan (1640-1715)* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014), 17, 32 vd.; Akyıldız, *Haremin Padişahı*, 399-402; Mustafa Güler, *Gülnuş Vâlîde Sultan'ın Hayatı ve Hayrâtı I* (İstanbul: Çamlıca, 2006), 19-31.

Cami-i Kebîr nâm-ı diğer Arap Camii

Arap Camii, Dominiken tarikatı tarafından 14. yüzyıl başlarında San Paolo ve San Domenico adına kurulan bir Katolik kilisesi iken, Fatih tarafından 1475'ten sonraki bir tarihte camiye çevrilmiştir.⁶ Fatih vakfiyelerinde “Galata Camii” şeklinde geçen yapının çevresine 16. yüzyılda İspanya ve Portekiz'den gelen Moriskoların yerleştirildiği ve bunun bir sonucu olarak da mevcut isminin ileriki yıllarda Arap Camii'ne dönüştüğü bilinmektedir.⁷

Evliya Çelebi'nin “kadîm” şeklinde nitelediği ve “niçe kerre kenîse ve câmi' olmuştur”⁸ dediği Arap Camii'nin tarihi hakkında literatürde süregiden bir belirsizlik hakimdir. San Domenico Kilisesi'nden dönüştürüldüğü kesin olarak bilinmesinin yanı sıra, Emevi kumandanı Mesleme b. Abdülmelik'in İstanbul kuşatması sırasında (716-717) yaptırdığı caminin de burası olduğuna dair görüşler ileri sürülmüştür.⁹ İspanya'dan göçe zorlanan Müslüman Araplardan bu cami çevresinde iskân edilenlerin olması, yapı hakkındaki bu tür rivayetleri daha da güçlendirmiştir.¹⁰

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre 1630'larda 18 Müslüman, 70 Rum, 3 Frenk, 1 Yahudi ve 1 de Ermeni mahallesinin bulunduğu Galata'da Arap Camii tarafında hiç gayrimüslim yoktur.¹¹ Hatta, Arap Camii çevresinde yerleşmiş olan Müslümanlar, buraya gayrimüslimlerin değil yerleşmelerine buradan geçmelerine dahi izin vermemektedirler. Zira, Katolik İspanya'dan göçe zorlanmaları nedeniyle Hristiyanlara öfke duymaktadırlar:

“Ve ahâli-i mahalle elinde Ebü'l-feth'den berü hatt-ı şerîfleri vardır. Kâfiri komazlar ve silâh ile nasârâ görsele ol ân amân [ü] zamân virmeyüp katl iderler. Zirâ ekseriyâ İspanya'dan Sultân Ahmed 'asrında gelen ciğer-hûn mübtecil tâ'ifesi müslimânlardır kim İspanya'dan küffârdan ciğerleri hûn olmuştur.”¹²

- 6 Semavi Eyice, camiye dönüştürmenin 1475'e doğru olduğunu söylerken, W. Müller-Wiener, '1475-1478 arasında bir tarih olmalıdır' der. Bkz. Semavi Eyice, “Arap Camii,” *DİA* 3 (1991), 326; Wolfgang Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*, çev. Ülker Sayın (İstanbul: YKY, 2001), 79-80.
- 7 Eyice, “Arap Camii,” 326; Müller-Wiener, *İstanbul'un Tarihsel*, 80; Galata'daki Arap yerleşiminin süreçleri hakkında bkz. İnalçık, “Ottoman Galata,” 324-27.
- 8 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, haz. O. Şâik Gökyay (İstanbul: YKY, 1996), 183.
- 9 Bu görüşe sahip olanların başında Evliya Çelebi gelmektedir. Evliya, Cami'nin “Arap” ismini taşıması ve kiblesinin de “dürüst” ve “mihrâbı[nın] kibleye müteveccih” olmasının buna işaret ettiğini belirtmektedir. Bkz. Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 30, 182-3; Buna iştirak eden diğer bir kaynak için bkz. Hâfız Hüseyîn Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-Cevâmî' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)*, haz. Ahmed Neziğ Galitekin (İstanbul: İşaret, 2001), 424-27.
- 10 Yapının tarihine değinen bütün araştırmalarda bu konu tartışılmaktadır. Bkz. Celal Esad Arseven, *Eski Galata ve Binâları*, haz. Dilek Yelkenci (İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yay., 1989), 46-50; Eyice, “Arap Camii,” 326; İnalçık, “Ottoman Galata,” 325; Bulunur, *Osmanlı Galatası*, 179-83; Cami'nin kimlik bakımından aidiyeti ve tarihi hakkında geniş bir özet için bkz. Olgay Söyler, “Bizans-Arap Savaşları Gölgesinde Arap Camisi veya Galata Aziz Paulus Kilisesi,” *Vakıf Restorasyon Yılığ* 16 (2018), 80-87; Kiliseden camiye dönüşümü hakkında ayrıca bkz. Zarinebaf, *Mediterranean*, 46-8; Cami'yi mimari açıdan inceleyen değerli bir çalışma için bkz. Halûk Çetinkaya, “Arap Camii in Istanbul: Its Architecture and Frescoes,” *Anatolia Antiqua* 18 (2010), 169-88.
- 11 E. Eldem, özellikle Rum mahallelerinin çokluğu olmak üzere bu rakamları abartılı ve yanıltıcı bulmaktadır. Eldem, “Ottoman Galata,” 31.
- 12 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 183.

Galata Yeni Valide Camii

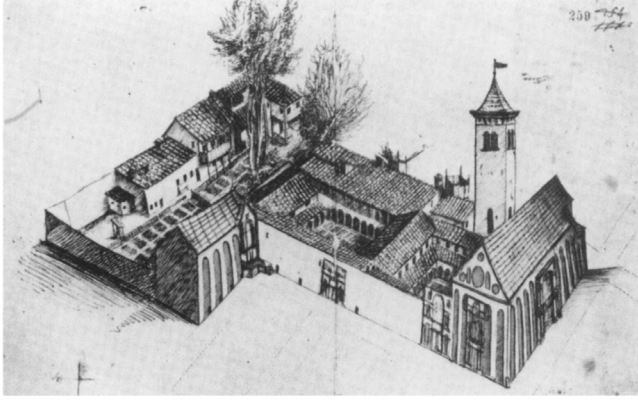
Osmanlı İstanbul'unda olduğu gibi Osmanlı Galata'sında da küçük büyük birçok yangın meydana gelmiştir.¹³ İki yangının yaşandığı 1696 yılı ayrı bir öneme sahiptir. Bunlardan 6 Mayıs 1696 (4 Şevval 1107) tarihinde çıkan büyük yangın sonrasında Galata'nın bir bölümünde sosyal ve dinî motifli bir değişim yaşanmıştır. Silahdar, daha önce benzerinin görülmediğini söylediği yangını şöyle anlatır:

“Üçüncü şenbih gicesi bi-emri'llâhi te'âlâ altıncı sâ'atde Tophâne Kapusu hâricinde vâki' Kâdî Furûnî nâm bir böreki furûnundan zuhûr iden âteş yalunı nâgehânî Galata Hisârî dîvârı üzerinden içerû girüp sağlu ve solli gidüp Arab Câmî'i'ne va[r]ınca bi'l-külliyeye enderûn-ı hisâr ihrâk [u] bi'n-nâr olup ve hâric-i hisâr dahi Tophâne kurbünde Debbâğhâne'den alup dîvâr sırasıyla gidüp Galata Gümrüğü'nden gayrı Kalafat Yeri'nde Sebîlhâne'de nihâyet bulunca leb-i deryâda binâ ve sükânâ ve dekâkînden eser kalmayup cümle yandı. Bir târîhde Galata böyle başdan başa değîn yandığı mesmû' ve müşâhede olunmadı.”¹⁴

Bu yangından etkilenen yerlerden biri de Arap Camii'ne yakın bir mevkide bulunan ve 13. yüzyıl eseri olan San Françesko Kilisesi'ydi. Fethe kadar San Paolo ve San Domenico Kilisesi İstanbul'un en önemli Katolik kilisesiydi. Bizans döneminde Ayasofya'nın en önemli Ortodoks mabedi olması gibi, San Domenico Kilisesi de Katolikler açısından böyleydi. Söz konusu kilisenin Arap Camii'ne dönüşmesi sonrasında ise onun yerini San Françesko Kilisesi aldı.¹⁵ “İstanbul'daki Latin cemaatin coğrafî ve ruhanî odak noktasını temsil eden”¹⁶ kilise aynı zamanda Galatalı Hıristiyan Katoliklerin merasim tertip ettikleri ve sosyalleştikleri mekân olarak önemli bir fonksiyona da sahipti.¹⁷

- 13 İstanbul ve Galata'da çıkan yangınlar hakkında bkz. Mustafa Cezar, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler,” *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I* içinde (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Yay., 1963), 327-414; M. Ali Beyhan, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınları,” *Afetlerin Gölgesinde İstanbul: Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Faktörler* içinde, ed. Said Öztürk (İstanbul: İBB, t.y.), 187-312; Kenan Yıldız, “Şehir Topografyasına Etkisi Bakımından İstanbul Yangınları,” *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi: İstanbul'un Emperyal Dönüşümleri, Dünya Ölçeğinde İstanbul, Topoğrafya ve Yerleşim, I* içinde, proje yön. M. Âkif Aydın, ed. Coşkun Yılmaz (İstanbul: İBB Kültür A.Ş. - İSAM, 2015), 564-81.
- 14 Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa Nusretnâme: İnceleme - Metin (1106-1133/1695-1721)*, haz. Mehmet Topal (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018), 229.
- 15 Gualberto Matteucci, *Un Glorioso Convento Francescano sulle rive del Bosforo: il S. Francesco di Galata in Constantinopoli* (Firenze: Edizioni Studi Francescani, 1967), 8; Vanessa R. de Obaldia, “A Shared Space and Shared Functions: From a Latin Catholic Church to an Islamic Vakıf in Ottoman Galata,” *Endowment Studies 2/2* (2018), 134'ten naklen G. Hofmann, *Il Vicariato Apostólico di Costantinopoli 1453-1830* (Rome: 1935), 49-53; Muzaffer Özgüleş, *The Women Who Built the Ottoman World: Female Patronage and the Architectural Legacy of Gülnuş Sultan* (London - New York: I. B. Tauris, 2017), 105-6.
- 16 Eric R. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikliler: Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*, çev. Taciser Ulaş Belge (İstanbul: T. İş Bankası, 2012), 217.
- 17 Obaldia, “A Shared Space,” 148.

Galata'nın bu en büyük ve aynı zamanda en zarif kilisesi, kıyamet beklentilerinin etkisiyle 1585-1597 yılları arasında ibadete kapatıldı.¹⁸ Evliya Çelebi, 1630'larda gezdiği¹⁹ San Françesko Kilisesi hakkında "evce ser-çekmiş çâr-gûşe bir nâkûshânesi var" diyerek çan kulesinin heybetine dikkat çekmektedir.²⁰ Diğer taraftan "dâhilinde ve hâricinde sûr-ı 'acîbe ve garîbe menkûş tasvîrler var kim gûyâ zî-rûhdur" ifadeleriyle Kilise'nin sanatsal zenginliğine atıfta bulunmaktadır.²¹ Fakat Kilise, sahip olduğu bütün güzelliklerini 1639 yangınında kaybetmiş,²² yeniden inşa izni alınmış olsa da öncekinden daha küçük olarak yapılabilmişti.²³ Buna karşılık, Antakya Rum Patriği 1650'de ziyaret ettiği bu mabedi Ayasofya'ya benzetecek kadar görkemli ve şık bulmaktaydı.²⁴ Nisan 1660 yangınında²⁵ Kilise tekrar yandı ve bu sıralarda Venedik'e karşı devam eden Girit Savaşı²⁶ nedeniyle uzunca bir süre harap vaziyette kaldı. 1669'da Kandiye'nin fethi ve Venedik ile yapılan barış sonrasında ancak 1670'te yeniden inşa edilebildi.²⁷

(San Françesko Kilisesi. Kaynak: Gualberto Matteucci, *Un Glorioso Convento Francese sulle rive del Bosforo: il S. Francesco di Galata in Constantinopoli*, Firenze: Edizioni Studi Francescani, 1967'den naklen Archivio di Propaganda Fide S. R. 163, f. 258v – 59r.)

- 18 Charles A. Frazee, *Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire 1453-1923* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983), 72, 79.
- 19 Bu tarih için bkz. Gualberto Matteucci, *Un Glorioso*, 332.
- 20 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 183.
- 21 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 183.
- 22 Frazee, *Catholics*, 96.
- 23 Silahdar Fındıklı Mehmed Ağa, "Zey-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695): Tahlil ve Metin" haz. Nazire Karaçay Türkal (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), 207; "Tarih-i Nihâdî (152b-233a) (transkripsiyon ve değerlendirme)" haz. Hande Nalan Özkasap (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004), 46.
- 24 Matteucci, *Un Glorioso*, 331-32.
- 25 Hrand D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi," *Tarih Dergisi* 27 (1973), 70; Bu yangın hakkında kısa bir değerlendirme için bkz. Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri: Vakıflar, Toplum ve Ekonomi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017), 168-69.
- 26 1645-1669 yılları arasında uzun bir zamana yayılan Girit Kuşatması ve fethi için bkz. Ersin Gülsoy, *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)* (İstanbul: TATAV, 2004).
- 27 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 183; Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, haz. Kevork Pamukçyan (İstanbul: Eren Yay., 1988), 36; Rinaldo Marmara, *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*, çev. Saadet Özen (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006), 33.

1696 yangını ise Kilise'nin tarih sahnesinden tamamen silinmesine neden oldu.²⁸ Kilise binası ayakta kalmış olsa da, içerideki mobilya ve enstrümanlar zarar görmüştü. Daha da kötüsü kilisenin bütün akarları yok olmuştu.²⁹ Yangından hemen sonra cami yapılmak üzere arsasına el konulan Kilise temelinden yıkıldı:

“Bi-hasebi'l-iktizâ yanan kilisalar ta'mîrine icâzet virilüp ancak Venedik Kilisası temelden yıkılıp yerine devletlü vâlide sultân hazretleri bir mükellef câmi'-i şerîf binâ idüp azîm sular getürtmekle Galata'yı pâk ve yeniden ihyâ eyledi.”³⁰

Çağdaş iki Fransız seyyah La Motraye ve Tournefort, Kilise'yi bir meyhaneye çevirmiş olan İtalyanların bu sonuçta büyük payları olduğunu söylemektedirler.³¹ Yapının kilise ve cami dönemlerini inceleyen Vanessa de Obaldia bu konuyla ilgili olarak “yeniden inşa için maddi kaynak sağlanana kadar, harap kilisenin şarap dahil bazı eşyaların muhafaza edildiği bir depo gibi kullanılmış olabileceği” yorumunda bulunmaktadır.³² San Françesko Kilisesi hakkında değerli bir monografisi bulunan Matteucci'ye bakılırsa Kilise'nin bir şarap mahzeni olarak kullanıldığı, yangından kısa bir süre önce Kilise ve Manastır müştemilatında yapılan teftişte ortaya çıkmıştı. Osmanlılara karşı Kutsal İttifak'ta yer alan Venedik'e ait devlet armalarının Kilise dahilinde bulunması ise yapının geleceği açısından büyük bir talihsizlik oluşturdu.³³

28 Paolo Girardelli, “Architecture, Identity, and Liminality: On the Use and Meaning of Catholic Spaces in Late Ottoman Istanbul,” *Muqarnas* 22 (2005), 236.

29 M. A. Belin, *Histoire de la Latinité de Constantinople*, 2e ed., revue, augmentée et continuée jusqu'à notre temps par Le R. P. Arsène de Chatel (Paris: A. Picard, 1894), 208-9; Matteucci, *Un Glorioso*, 287-88; Marmara, *Bizans'tan Günümüze*, 33.

30 Silâhdar, *Nusretnâme*, 229; Capuchin ve Cizvit kiliselerinin inşa izinleri Karlofça Antlaşması ile verilmişti. Bunların keşif süreçleri için bkz. Yıldız, *1660 İstanbul Yangını*, 97-8; Ayrıca Galata'da Sultan Bayezid ve Bostan mahallelerinde bulunan Hristos ve Aya Yani kiliselerinin inşa izinlerine dair bkz. Galata Şer'iyye Sicili (GŞS), 171, 90b/1 (Evl L 1108/Nisan 1697) ve GŞS, 174, 122b/1, (Evs S 1110/Ağustos 1698), 135b/1 (Evs Za 1110/Mayıs 1699), 136a-137a (7 Z 1110/6 Temmuz 1699).

31 Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş (İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007), 73-74; Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, II. Kitap, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Teoman Tunçdoğan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 37.

32 Obaldia, “A Shared Space,” 143.

33 Matteucci, *Un Glorioso*, 290-91.

Teftiş raporunda dikkat çekilen bu son madde, camiye dönüştürmenin arka planındaki asıl nedenmiş gibi durmaktadır.³⁴

Buradan hareketle, camiye çevirme düşüncesinin, asıl amacından saptırılarak 'Kilise'nin bir meyhaneye dönüştürüldüğü' algısı ile haklı bir gerekçeye bağlanmak istendiği ileri sürülebilir. Nitekim 'asıl amacına uygun kullanılmadığı ortaya çıkan' Kilise'nin camiye dönüştürülmesi böylelikle kaçınılmaz hale gelmiş olmalıdır. Buna ek olarak İstanbul kaymakamı, Galata kadı ve voyvodası, yangın sonrasında Kilise'yi zaptetmek üzere geldikleri sırada dışarıda toplanan halkın buranın camiye çevrilmesi lehine slogan atmaları,³⁵ kamuoyu algısının da resmi makamlarca yürütülen söz konusu politikaya uygun düştüğünü göstermektedir.

Tournefort'un, Eminönü Yenicami'ye göre sıradan bulduđu³⁶ bu mabede Türkler "Valide Camii" ismini yakıştırdıkları, Frenkler ironik ve "oksimoronik"³⁷ bir adlandırma ile "San Fransesko Camii" dediler.³⁸ Kilise mezarlığındaki kemikler Beyoğlu Mezarlığı'na taşınırken,³⁹ çevredeki "kefere hâneleri"nde de artık "ehl-i İslâm sâkin" olacaktı. Bu amaçla gayrimüslimlere ait arsalar satın alındı.⁴⁰ Masrafları, Valide Sultan tarafından karşılanmak üzere yeniden inşa çalışmalarına hemen başlandı. Defterdar Sarı Mehmed Paşa bunu şöyle nakleder:

"Galata'da muhterik olan kilise, câmi'-i şerîf olmak üzere tasmi'm ve etrâfında olup, hark olan kefere hâneleri dahi bi'l-cümle ehl-i islâm sâkin olmak üzere, 'ismetlü Vâlide Sultân hazretleri taraflarından binâsına mübâşeret itmâm-pezîr olup ve hademe ve mürtezikalarnın iktizâ iden vezâyifleri ta'yîn ile müşârün-ileyhâ hazretleri bu hasenât-ı celîleye muvaffak oldular"⁴¹

34 Bu dönüştürme, uluslararası askeri ve politik durum açısından açıklanabilir bir niteliğe sahiptir. Nitekim aslında, Kilise'ye karşı gösterilen güvensizlik tavrı ve refleksi, bu sıralarda savaşılan bir devlet olan Venedik dolayısıyladır. Bu açıdan bakıldığında, meselenin "Kadızadeli" hareketine, salt dinî tutuculuğa veya gayrimüslimlere karşı düşmanlığa bağlanması zorlama bir yorum olmaktadır. Muzaffer Özgüleş'in mimarlık tarihi açısından son derece kıymetli olan tez, makale ve kitabında konu etraflıca işlenmekle birlikte, Eminönü Yenicami ile Galata Yeni Camii'nin inşası süreçlerine bu yönde açıklamalar getirilmektedir. Özgüleş, *The Women*, 105-6, 112, 139; Fakat, konu ekseninde bu söylemin tersi argümanları içeren yayınların Özgüleş tarafından dikkate alınmamış olması önemli bir eksiklik oluşturmaktadır. İslâmlaştırma argümanını savunanların başında Marc David Baer gelmektedir. Bkz. Baer, *IV. Mehmet Döneminde Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Hil Yayın, 2009), 137-195; Kitabın bir eleştirisi için bkz. Abdülkadir Özcan, "İstanbul'un Eminönü Semti XVII. Yüzyılda mı İslâmlaştırıldı?," *Osmanlı Araştırmaları* 37 (2011), 206-213; Baer ve başka çalışmalarda ileri sürülen bu tür argümanların tartışıldığı çalışma için bkz. Yıldız, *1660 İstanbul Yangını*, 161-234; Kenan Yıldız, "Doğruluğu Tartışmalı Bir Tartışma: 1660 Yangını İstanbul'un İslâmlaşmasına Etki Etti mi?," *Osmanlı İstanbulu Uluslararası Sempozyum-1* (29 Mayıs - 1 Haziran 2013), İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, (İstanbul 2014), 197-242.

35 Matteucci, *Un Glorioso*, 300.

36 Tournefort, *Seyahatname*, II, 25.

37 Bu tanımlama Vanessa de Obaldia'ya aittir. Bkz. "A Shared Space," 140.

38 Tournefort, *Seyahatname*, II, 37.

39 Marmara, *Bizans'tan Günümüze*, 109.

40 İpşirli Argıt, *Rabia Gülnuş*, 177'den naklen TSMA E-145/9 (y. t. TSMA E-101/2-32).

41 Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayîât: Tahlil ve Metin (1066-1116 / 1656-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan (Ankara: TTK, 1995), 606-7.

Müslümanlar ve Katolikler Arasındaki Hukuk Savaşları

Evliya Çelebi, IV. Murad zamanında yapılan tahrirde dayalı olarak Galata'da gayrimüslim sayısını 200 bin, Müslüman sayısını da 64 bin olarak vermektedir:

“Zîrâ bu iki kal'adan mâ'adâ tâ Tophâne'ye varınca iki kal'a içi mâlâ-mâl yedi kiral-ı Frengi ve cümle nasârâ mâlâ-mâldır. Murâd Hân tahrîri üzre iki kerre yüz bin kâfir ve altmış dörd bin müslim vardır. Hudâ hıfz ide. Yetmiş kefere kenîsesi vardır.”⁴²

Abartılı gibi görünen bu nüfus verileri, Müslüman ve gayrimüslim mahalle sayıları dikkate alındığında en azından oransal farkı yansıtmaması bakımından belirleyici olmaktadır. 17. yüzyıl ortaları için de bu bilgiler geçerli sayılabilir fakat, zamanla bölgede Müslümanların sayısı arttığı gibi, gayrimüslimlerden de Arap Camii çevresine yerleşenler olmuştur. Zira Galatalı Müslümanlar, yüzyılın sonlarından itibaren Cami çevresinde bulunan evlerin gayrimüslimlere değil Müslümanlara kiralanması ve gayrimüslimlerin bölgeden çıkarılması için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu maksatla, şimdiki tespitlere göre biri Galata Yeni Cami'nin yapımı öncesine, diğerleri de sonrasına ait olan dört arzihal sunmuşlardır. Gayrimüslimlerin karşı hamleleri olduysa da, tespit edilebilen tek örnek Fransız elçisinin verdiği arzıhaldir.

1693 tarihli ilk arzıhalde Galata'da bazı kimseler “mücerred ahz ü celb içün” yani sadece sorun çıkarmak için “Frenk tâifesi civârımızda istemeziz” diyerek Arap Camii çevresinde oturan Frenkleri bu bölgeden uzaklaştırma gayretine girmişlerdir. Fakat, ihtilafın hikâyesi daha eskiye gitmektedir. Anlaşmazlığın ortaya ilk çıktığı dönemin kadısı olan Ali Türk'ten durum sorulduğunda “keferenin müslimîn beynlerinde süknâları hakkında fukahâ ihtilâf etmişlerdir mu'temed olan süknâlarının cevâzıdır lâkin süknâları taklîl ve ta'tîl-i cemâ'at-i müslimîne bâ'is olmamağla mukayyeddır ve re'âyâ-yı mezkûrdan sâkin oldukları menzillerin câmi'-i şerîfden bu'du olup süknâları taklîl ve ta'tîl-i cemâ'at-i müslimîne bâ'is değildir” diyerek Müslümanlar arasında gayrimüslimlerin ikametinin taklîl-i cemaate⁴³ sebep teşkil etmemesi kaydıyla meşru görüldüğü, şikâyette bulunanların ise gayrimüslimlere karşı “ahz ü celb garaziyle” hareket ettikleri cevabı alınmıştır. Dönemin Fransız elçisi Şatonf Baronu'nun [Baron de Chateaneuf] arzıhalinin de benzer şikâyet ve tespitler içeriyor olması dolayısıyla İstanbul kaymakamı ve

42 Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 183.

43 Cami cemaatinin sayısal olarak azalması anlamına gelen ve dinî otoritelerce istenmeyen bir olgu olan “taklîl-i cemâ'at” bahsi için bkz. Yıldız, *1660 İstanbul Yangını*, 224-34.

Galata kadısına bu bilgilerin dikkate alınması, arzihalde belirtilen hususların yerinde tahkiki ve gereğinin yapılması emri yazılmıştır.⁴⁴

Galata'da 4 Mayıs 1696'da çıkan büyük yangından sonra aynı içerikte iki ferman çıkarılmıştır. İstanbul kaymakamı ve Galata kadısına hitaben yazılan fermanların ilki Mayıs ayının ortalarında, daha kapsayıcı ve önemli olan ikincisi ise ayın sonlarında yazılmıştır. Belgelerde, daha önce Müslümanların yaşadıkları yerlere "kefere"nin gelip yerleşmesine yol açması nedeniyle çıkan bu yangın Allah'ın bir gazabı olarak yorumlanmıştır:

Galata ve tevâbi'inde vâki' mahallât-ı müslimîn ve etrâf-ı cevâmî' ve mesâcid mevki'inde(?) kadîmden ehl-i İslâm'ın yedlerinde ve zabt ve tasarruflarında olan hâneleri birer tarîkle keferenin ellerine düşüp mesken ittihâz edinmeleri ile fecere ve fesekanın bu vechile ic-timâ'ı şerâre-feşân-ı celb-i gazab-ı ilâhîye sebep olur nice ef'âl-i şenî'a ve evzâr-ı fazî'ayı müstetbi' olduğundan mâ'dâ civârlarında olan ehl-i İslâm kâr-ı nâ-hencâr ve kirdâr-ı kabî-hat-medârlarından müte'ezzî olup şer'an men'i lâzım ve lâbüd iken hükkâmın müsâmaha ve tegâfûlünden nâşî te'hîre kalup⁴⁵

Bunun acilen izale edilmesi için, sonradan gayrimüslimlerin ellerine geçmiş olan yerlerin tekrar Müslümanlara devredilmesi veya satılması gerekmektedir. Sosyal sorunlara neden olabilecek yerlerde meyhane yapılmayacak, kilise ve sinagogların yeniden inşasına da padişah II. Mustafa'nın çıktığı Avusturya Seferi'nden dönene kadar hiçbir şekilde izin verilmeyecektir:

kefere tâ'ifesinin bu makûle yedlerinde bulunan arsalar vakf ise müslimîne îcâr mülk ise ehl-i İslâm'a bey'a icbâr olunup min-ba'd kefere tâ'ifesine binâyâ müsâ'ade göstermeyip ve bundan mâ'dâ meyhâneler ve me'vâü'z-zevânî ve büyü-t-ı ifsâdât olan mahallere min-ba'd binâ olunmaya ve araza-i âfet-i harîk olan Frenk ve Rum ve Yahûd kiliseleri dahi avdet-i seferde değın hâlî üzre kalıp inşaallahüteâilâ avdet-i seferde keyfiyetleri bir hoş keşf ve istitlâ' olundukdan sonra muktezâsına göre amel oluna⁴⁶

44 Ahmet Refik, *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988), 10-11 (Evh Ca 1104/28 Ocak-7 Şubat 1693); Galata'da Moriskoların 17. yüzyılın başlarında Katolik kiliselerini camiye dönüştürme ve Yahudileri Galata'dan çıkarma girişimlerine dair bkz. Tijana Krstić, "Moriscos in Ottoman Galata, 1609-1620s," *Expulsion of the Moriscos from Spain* içinde, ed. M. García-Arenal ve G. Wieggers (Leiden: Brill, 2014), 275-77, 283-85; 1612-15 arasında Galata kadısı Molla Ali tarafından başlatılan ve ilgili devletlerle diplomatik krize yol açan 'müstemenlerden cizye alınması' kararına dair bkz. T. Krstić, "Contesting Subjecthood and Sovereignty in Ottoman Galata in the Age of Confessionalization: The Carazo Affair, 1613-1617," *Oriente Moderno* 93 (2013), 422-53; Krstić, "Moriscos," 278-79; Bu konu ve özellikle Molla Ali hakkında bkz. Baki Tezcan, "Dispelling the Darkness: The politics of 'race' in the early seventeenth century Ottoman Empire in the light of the life and work of Mullah Ali." *Identity and Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honor of Norman Itzkowitz* içinde, ed. Baki Tezcan & Karl K. Barbir (Madison: University of Wisconsin, 2007), 73-95

45 BOA, MD, 108, 259/1092 (Evs L 1107/13-22 Mayıs 1696).

46 BOA, MD, 108, 280/1185 (Evh L 1107/23 Mayıs-1 Haziran 1696). EK-1.

Son olarak da ilgililere, “ta’fiye-i münkerât ve te’sîs-i sâlihâtta kemâ-yenbağî dikkat ve ihtimâm” gösterilmesi yani, kötülüğün imhası ve iyiliğin ihyasına, eskiden olduğu gibi ihtimam gösterilmesi uyarısı yapılmıştır.

1700 yılında taklîl-i cemâ’at meselesi, taraflar arasındaki en önemli ihtilaf konusu olma-ya devam etmiştir. Nitekim, Gülnuş Valide Sultan’ın kethüdası olan el-Hac Mehmed Ağa’nın⁴⁷ kadiya sunduğu arzıhalde, yeni yapılan cami etrafında gayrimüslimlerin ev satın aldıkları veya kiradadıkları ve bunun da camide “taklîl-i cemâ’ate sebep” olduğu belirtilmektedir. Söz konusu gayrimüslimlerin oturdukları yerlerden çıkarılmaları ve evlerin Müslümanların tasarrufuna geçirilmesi gerektiğini öngören bir fetva da arzıhalin fıkhî dayanağını oluşturmaktadır. Buna dair çıkarılan emir şöyledir:

mukaddemâ vâki’ olan harîkde muhterik olan ebniyelerin arsalarından hâlâ keferenin tasarrufunda olanlar ba’de’l-yevm yedlerinde kalmayup semen-i misli ile müslimîne bey’i ve ehl-i islâm dahi ol makûle arsalarla mâlik olduklarından sonra min-ba’d frenkhâne ve yahûdihâne binâ ettirilmeyip ol makûle câmi’-i şerîfe karîb olan arsalarla ehl-i islâm mütemekkin olmak üzere büyüüt-ı müslimîn binâ ve cemâ’at-ı müslimînin tevfir ve teksîrine kemâ-yenbağî tekayyüd ve ihtimâm olunmak bâbında hükm-i hümâyûnum recâ etmeğın vech-i meşrûh üzere amel oluna deyû yazılmışdır⁴⁸

Yeni Cami çevresinde Müslüman nüfusun artırılmasına özen gösterilirken bir taraftan da gayrimüslimler açısından başka sorunlar ortaya çıkmıştır. 1710 tarihli “Bende ahâlî-i mahalle fukarâları” imzalı arzıhal, Yeni Cami inşasıyla daha da belirginleşen ihraç ve iskân geriliminin sosyal, psikolojik ve ekonomik yönünü yansıtmaktadır. Buna göre, fetihten beri Arap Camii çevresinde Müslümanların oturduğu fakat zamanla ve yangın sonrasındaki duruma bağlı olarak bazı yetkili kişilerin de müsamaha ve müsaadesi ile kimi arsalar gayrimüslimlerin mülkiyet ve tasarruflarına geçmiştir. Hacı Osman isminde birisinin Arap Camii’ne bakan mülk arsasını bir Fransız’a sattığı ve onun da buraya ev yapmaya başladığı örnek gösterilmiştir. Söz konusu Fransız’ın ev yapma iznini almasının arkasında, arzıhal sahiplerinin “taraf-gîr” olarak tanımladıkları Galata kadısı ve başka bazı kimselerin desteği bulunmaktadır. Arap Camii ve Yeni Cami çevresinde halihazırda gayrimüslimlerin oturdukları ev sayısı 15 kadardır. Bunların da 11’i bazı devlet adamlarına aittir. Daha önce gayrimüslimler bu bölgeden defaatle ihraç edilmiş olsalar da istenen sonuç elde edilememiş ve durum tersine dönmüştür. Bunda, gayrimüslimlerden yüksek kira alan ev sahiplerinin tamahkâr tutumları etkili olmuştur. Son tahlilde, Müslümanlara verdikleri rahatsızlık nedeniyle gayrimüslimlerin bu evlerden çıka-

47 Kürd Mehmed Ağa, Saray-ı Atîk teberdarlarından olup bu göreve 19 Receb 1106/5 Mart 1695 tarihinde getirilmiş ve yirmi yıl süreyle Valide Gülnuş Emetullah Sultan’a kethüdalık yapmıştı. Silâhdar, *Nusretnâme*, 89; Ayrıntılı bilgi için bkz. İpşirli Arçıt, *Rabia Gülnuş*, 55.

48 Refik, *Hicrî On İkinci*, 30-31 (Evh S 1112/7-17 Ağustos 1700).

rılmaları gerekmektedir. Arzihal sahiplerine göre, Mesleme b. Abdülmelik'in şefaatine nail olmanın yolu buradan geçmektedir:

tâife-i mezbûrenin bir tarafı devletlü Vâlide Sultan efendimiz hazretlerinin Câmî'-i şerîfi ve bir cânibi Arab Câmî'-i şerîfi bu iki ma'bed-i kadîmelerin beynlerinde ancak on beş kadar Nasrânî menzillerde sâkinler olup menâzil-i mezbûrenin on biri Devlet-i Aliyye ricâllerinden ba'zı kimesnelerin mülkleri olup lâkin kendüleri sâkin olmayıp Nasârâ tâifesine tama'-ı hâmları sebebiyle ziyâde icâre ile istîcâr etmişlerdir ve menâzil-i mezbûrelerden tâife-i merkûmeleri nice def'a ihrâc olunup min-ba'd bir dahi iskân eylememek üzere yedimize iki kît'a hüccet-i kâtî'a verilmiş iken manzûr-ı hümâyûnları merhamet buyrulur ise mücebince merkûmları ihrâc ve yerlerine Müslimîn iskân ve ba'de'l-yevm mahalle-i merkûme hudûdu dâhilinde Yahûd ve Nasârâ iskân etdirilmemek bâbında merhamet ve ma'bed-i kadîmenin dâmenin küffâr-ı bed-fa'âlin destinden halâs ve bânîsi olan güzîde-i tâbî'nden Mesleme hazretlerinin şefâ'at-i şerîfelerine mazhar olunmağa bâ'is ...⁴⁹

Bu arzihal üzerine, hukuk bilgisine güvendiği bir naip ataması, civar mahalle sakinlerinden durumun sorulması ve etraflı bir inceleme yaptırması için İstanbul kadısına emir verilmiştir:

İstanbul kadısı fazîletlü efendi tarafınızdan bir mütedeyyin ve müteşerri' nâib ta'yîn edip ta'yîn olunan mübâşir ma'rifetiyle mahall-i merkûma irsâl ve hem-civârları olan ve sâ'ir bî-garaz Müslimînden tefahhus ve su'âl ve mukaddemâ yedlerine men'i için verilen hüccet-i şer'iyelere muğâyir ve muhâlif ise ma'rifet-i şer'le görüp sıhhati üzere il'lâm eylemek üzere muhkem tenbîh eylesiz deyû buyruldu⁵⁰

Naip olarak görevlendirilen müderris Mehmed Efendi'nin ilâmına bakıldığında, Arap Camii'ne komşu mahallelerden imam, cemaat ve ihtiyarlardan (seçilmiş kimseler) iki yüzden fazla kişiden oluşan heyet (cemm-i gafîr ve cem'-i kesîr) ile konu, yerinde soruşturulmuştur. Söz konusu evlerin 16 tane olduğu, yangından sonra bu evlerin teker teker gayrimüslimlere kiralandığı veya satıldığı anlaşılmıştır. Bu kimselerin, camiye gidip gelen Müslümanları rahatsız etmeleri nedeniyle "taklîl-i cemâ'ate" neden oldukları da ayrıca belirtilmiştir.

İşbu Saatçi Arlovario ve Yako ve Fransız ve Nikola ve Üngürüs ve diğer Fransız ve Saatçi Dona ve İsrail ve Fransız Derzi ve diğer Fransız nâm müste'menler ve Sakızlı ve diğer Sakızlı kefele ve Avram ve Abram ve Mosi nâm Yahûdiler sâkin oldukları on altı aded menâzil, kadîmden Müslimîn menzilleri olup bundan akdem kirâren ve mirâren Müslimîn iskân olunmuşken

49 GŞS, 206, 87 (4 Ca [11]22/2 Temmuz 1710). EK-2.

50 GŞS, 206, 87 (4 Ca [11]22/2 Temmuz 1710). EK-2.

zikir olunan menâzil harîkde muhterik olmağla tederîc ile ba'zıları temellük ve ba'zıları istîcâr edip bi'l-cümle menâzil-i mezkûrede kefer ve Yahûd tâifesi sâkinler olup leyl ü nehâr âlât-ı harble gezip ve nice ümmet-i Muhammed'in başlarına dükürüp ve şarâb döküp Câmi'-i şerîfe gidenleri istihfâf ve istihzâ edip ve envâ'-ı şekâvet ve fesâdât ve şenâ'at ve âyîn-i bâtiların icrâ etmeleriyle cemâ'at-i Müslimîn havf ve haşyetlerinden gece ile taşra ve Câmi'-i şerîfe çıkmaktan kaldıklarından ma'dâ taklîl-i cemâ'ate dahi bâ'is ve mü'eddî olduklarını⁵¹

İstanbul kadılığınan gelen bu ilâm üzerine, isimleri belirtilen gayrimüslimlerin evlerden çıkarılması emri gönderilmiştir.⁵²

Gelişen bu olaylar karşısında Fransız⁵³ elçisi Pierre Puchot⁵⁴ harekete geçerek Padişaha bir arzıhal sunmuştur. Elçinin belirttiğine göre, Arap Camii çevresinde üç yüzden fazla Müslüman hanesi olup, eskiden beri burada sakin olan "Efrenc taifesi"nin hiçbir şekilde taklîl-i cemaate sebep olmaları mümkün değildir. Kötü niyetli bazı kimseler konuya dair yanlış bilgiler vermiş, başka mahallelerden adam toplanarak şikâyetler delillendirilmeye çalışılmış, İstanbul kadısı da onların lehinde ilâm hazırlayarak evlerin boşaltılması hükmünü vermiştir. Fakat bu iddialar gerçek dışıdır. Hatta, gayrimüslimlerin taklîl-i cemaate sebep olmadıkları şeyhülislâm fetvası ile sabittir.

Sözü geçen fetvaya göre ilâmda bulunması için İstanbul kadısına emir yazılmışsa da elçi Puchot, İstanbul kadısının daha önce aleyhte verdiği kararından dolayı davanın Anadolu kazaskerine havalesini istemiştir. Gayrimüslimlerin dört, beş ay önce boşalttıkları evlerin halen boş durmasına bakılırsa, Elçi'ye göre, camilerde herhangi bir şekilde "taklîl-i cemaat" sorunu da söz konusu değildir. Elçi, verdiği arzıhalde sıraladığı gerekçelerle Frenklerin geri dönmelerine izin verilmesini talep etmektedir.⁵⁵

51 GŞS, 206, 87 (4 Ca 1122/2 Temmuz 1710). EK-2.

52 GŞS, 206, 87 (Ca 1122/2 Temmuz 1710). EK-2.

53 Kutsal İttifak içinde yer alması dolayısıyla Venedik elçisinin bulunmadığı Galata'da Katoliklerin hamisi bu dönemde Fransa'ydı. 1585'te ibadete kapatılan San Françesko Kilisesi, Fransa elçisi Savary de Brèves'in çabaları ile 1597 yılında tekrar ibadete açılmıştır. Bunun bir sonucu olarak Galata'daki Katolik kiliseleri Fransa'nın hamiliğini kabul etmişlerdi. Bkz. Frazee, *Catholics*, 79 vd.; 1608 yılında ise Fransa, Galatalılar tarafından "protecteur generale [genel hamii]" olarak tanındı. Bkz. Dursteler, *İstanbul'daki Venedikliler*, 220'den naklen A. Trannoy, "La "nation latine" de Constantinople," *Échos d'orient* 11 (1912), 252; Ayrıca, 1685-1719 arasında 175 Fransız Galata'ya gelerek yerleşmiştir. Bkz. Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, 1. çev. M. Ali Kılıçbay, Enver Özcan (İstanbul: V Yayınları, 1986), 76; Özellikle, 1695'te Venedik'ten alınan Sakız Adası'nda da Katoliklik yasaklanmış, soylulardan dört kişi idam edilmiş, Rum-Ortodoks luk serbest bırakılmış, Katolik katedrali camiye dönüştürülmüş, diğer kiliseler ise ya kapatılmış ya Rumlara verilmiş veya yıkılmıştır. J. Wihelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: (1669-1774)* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 126-7; Katoliklerin imtiyazlarının kaldırıldığı Sakız Adası'nda sadece Fransız Konsolosluğu dahilinde bulunan Katolik kilisesine dokunulmamıştır. bkz. Ali Fuat Öreng, "Sakız Adası," *DİA* 36 (2009), 7.

54 Alleurs Markizi P. Puchot (Marques des Alleurs), 1710-1716 yılları arasında İstanbul'da elçilik yapmıştır. Biyografisi için bkz. Jean-Louis Bacqué-Grammont, Sinan Kuneralp, Frédéric Hitzel, *Représentants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie e France (1797-1991)*, (İstanbul-Paris: ISIS Édition, 1991), 27-8.

55 GŞS, 208, 66b (L 1122/Kasım-Aralık 1710). EK-3.

mezbûrların iddi'âları hilâf-ı şer' olduğuna Şeyhüslâm -sellemehû's-selâm- hazretlerinden fetvâ-yı şerîfe ihsân olduğunu huzûr-ı sa'âdete arzihâl eylediğimizde İstanbul kadısı fazîletlü efendi yedlerinde olan fetvâ-yı şerîfesi mücebince husûs-ı mezbûru görüp i'lâm eyliyesiz deyû fermân-ı şerîfleri ihsân olunup lâkin İstanbul efendisi mukaddemâ ahâlî-i mahalle-i merkûmenin yedlerine Efrenc tâifesinin aleyhine ve ihrâclarıçün i'lâm vermekle sa'âdetlü sultânım hazretlerinden mercûdur ki Anadolu kazaskeri fazîletlü efendi hazretleri mevlânâ nasb ve ta'yîn buyurulup Galata'da ahâlî-i mahalleden su'âl ve Efrenc tâ'ifelerinin hâneleri hâlâ boş olup bir vecihle taklîl-i cemâ'ate bâ'is olmadığı ma'lûm-ı devletleri oldukda ol ehl-i garaz kimesnelerin te'addîleri men' ve ke'l-evvel Efrenc tâ'ifesi sâkin oldukları hânelerde sâkinler olmak bâbında fermân-ı şerîf ihsân buyurula⁵⁶

Bu arzihal üzerine yazılan buyruldu tam da elçinin istediği şekilde olmuş, yalnız bu kimselerin Müslümanları hiçbir şekilde rahatsız etmemeleri özellikle vurgulanmıştır:

Sadr-ı Anadolu izzetlü fazîletlü efendi hazretleri sâhib-i arzihâl Efrenc tâ'ifesinin yedlerinde olan Galata kadısının i'lâmı mücebince ahâlî-i mahallenin rızâlarıyla ta'yîn olunan mübâşir ağa ma'rifetiyle hânelerinde iskân olunup Müslimîne te'addîleri ve istihfâfları olmamak üzere muhkem tenbîh oluna deyû buyruldu⁵⁷

1713 yılının başlarında şikâyetlerini Divan'a taşıyanlar bu defa Galatalı Müslümanlardı. "Bendegân-ı fukarâ-yı Galata" imzalı arzihallerinde Müslümanlar, Arap Camii çevresindeki bazı evlerin gayrimüslimlerin elinde olmasının "taklîl-i cemâ'ate bâ'is" olduğuna dikkat çekmektedirler. İki yıl önce gayrimüslimler bu evlerden çıkarılmış olsalar da,⁵⁸ bazı ev sahiplerinin karşı davaları ile durum tersine dönmüştür. Nüfuzlarını kullanan bu kimseler, evlerin tasarımı açısından Müslümanlar için elverişli olmaması ve gayrimüslimlere uygulanan oturma yasağı nedeniyle kiracı bulamadıkları için maddi zarara uğradıklarını ifade ederek gayrimüslimlerin burada tekrar iskân edilmelerinin yolunu açmışlardır. Bundan muzdarip olsalar da herhangi bir şey yapamayan Galata Müslümanlarının imdadına, çıkan son yangın⁵⁹ yetişmiş ve tartışma konusu olan evler yanmıştır. Bunun üzerine, ev sahiplerinin iki yıl önceki beyanlarına ek olarak gayrimüslimlerin ihracını gerektiren hüccetlere istinaden belli bir sınır dahilinde gayrimüslim iskânının yasaklanmasını talep etmişlerdir:

56 GŞS, 208, 66b (L 1122/Kasım-Aralık 1710). EK-3.

57 GŞS, 208, 66b (13 L 1122/5 Aralık 1710); Elçi Puchot, başarısının bir ispatı olan söz konusu buyrulduunun bir tercümesini raporuna ekleyerek Paris'e ulaştırmıştır. Bkz. İlber Ortaylı, "Galata," *DİA* 13 (1996), 306'dan naklen Archives des affaires étrangères, C. P. Turquie, LI, 17 Mayıs 1711 tarihli rapor, 25 vd.

58 İlgili belge için bkz. GŞS, 206, 87 (Ca 1122/Temmuz 1710).

59 1710-1713 yılları arasında çıkmış olduğu anlaşılan bir yangın.

menzil-i mezbûrlardan kefer ve yahûd ihrâc olunmuşlar iken tekrâr sadr-ı a'zam-ı sâbık Mehmed Paşa vezâretinde menzil-i mezbûrların sâhibleri bizim menzillerimizde ancak yahûd ve efrenc sâkin olur ümmet-i Muhammed sâkin olmak mümkün değildir menzillerimiz mu'attal ve bizlere küllî gadr olmuşdur deyû birer tarîkle istîzân edip kemâ fi'l-evvel yerlerine gelip sâkin olduklarından tekrâr nizâ' olunmak üzere iken bu def'a Galata'[da] vâki' harfîk-i azîmde zikr olunan menziller bi'l-külliye muhterik olup eser-i binâsi kalmamağla menzil-i mezbûrların sâhibleri bizim hânelerimize efrenc ve yahûd sâkin olmak için binâ olunmuş yohsa biz dahi Câmî'-i şerîfe karîb kefer ve yahûd olduğun istemeziz deyû iddî'âları üzere el-yevm yedlerimizde olan hüccet-i şer'iyeler mücebince tahdîd-i hudûd dâhilinde min-ba'd kefer ve yahûd sâkin olmamak üzere⁶⁰

Netice olarak, Müslümanların bekledikleri karar çıkmış ve gayrimüslimlere bu civarda oturma yasağı getirilmiştir:

Yedlerinde olan hüccet-i şer'iyeler mücebince tahrîr olunan hudûd dâhilinde fîmâ-ba'd kefer ve yahûd hâne yeri binâ olunmayıp ehl-i İslâm'a mahsûs menziller binâ olup ehl-i İslâm sâkin ve hilâfından hazer oluna deyû buyruldu⁶¹

Müslümanların konu ile ilgili takiplerini ısrarla devam ettirdikleri, aynı yıl İstanbul kaymakamı ve Galata kadısına gönderilen fermanın anlaşılmasıdır. Buna göre, Hacı Hüseyin ve Bahri Hatun ile onlara destek olan İsrail ve Musa isimli iki Yahudi, yapılan üç ayrı uyarıyı dikkate almamışlar ve kâr etme güdüsü ile Arap Camii ve Yeni Cami arasında gayrimüslim evleri bina etmişlerdir. Bu evleri almak, kiralamak isteyen Müslümanlara da hiçbir şekilde olumlu karşılık vermemişlerdir:

Hacı Hüseyin nâm kimesne ile Bahri nâm hâtun yahudi tâ'ifesinden İsrail ve Musa nâm yahudiler ile müttefikî tama'-ı hâma düşüp kefer ve yahudi tâ'ifesiçün mahsûs menziller binâ etmeleriyle ... Vâlidem Sultan medîne-i Galata'da binâ ve ihyâ buyurdıkları Câmî'-i şerîf ile Arap Câmî'[i] beyninde kefer ve yahûd olmamak üzere yedlerinde olan emr-i şerîfim mücebince cânib-i şer'den üç def'a tenbîh olundukda mütenebbih ve itâ'at etmeyip ve binâ eyledikleri menzilleri dahi müslimînden tâlib olanlara vermeyip ihânet ve cemâ'at-i müslimîn müt'e'ezzî olduklarını bildirip yedlerinde olan hüccet-i şer'iyeleri mücebince kefer ve yahûdi tâ'ifesinin telvîsâtından halâs olunmak bâbında hükm-i hümâyûnum recâ eyledikleri ecilden⁶²

60 GŞS, 219, 94b/1 (Z 1124/Ocak 1713). EK-4.

61 GŞS, 219, 94b/1 (27 Z 1124/25 Ocak 1713). EK-4.

62 GŞS, 219, 94a/1 (Evh Ca 1125/14-24 Haziran 1713). EK-5.

Yapılan bu tespitlerin bir gereği olarak, belirlenen sınırlar içinde Müslüman evlerinin yapılması emredilirken, gayrimüslim iskânına da yasak getirilmiştir:

hüccet-i şer'iyeler mücebine tahtîd olunan hudûd dâhilinde fimâ-ba'd kefere ve yahûdi hânesi binâ olunmayıp ve iskân etdirilmeyip ehl-i İslâm'a mahsus menziller binâ olunup ehl-i İslâm sâkin olup hilâfından hazer olunmak bâbında fermân⁶³

Sonuç

İspanya'dan göçmüş ve Arap Camii çevresinde iskân edilmiş olan Müslümanların gayrimüslimlere karşı katı tavırlarında İspanya'da Katoliklerden gördükleri muamele etkili olmuş olmalıdır. Zira bu etkinin bir sonucu olarak 17. yüzyılın başından sonuna kadar Galata'da, Müslüman ile gayrimüslimler özellikle de Katolikler arasında sürekli bir gerilim hattı olagelmıştır. Yüzyılın sonlarında Osmanlılar karşısında Avrupa'da oluşturulan Kutsal İttifak ise, toplumsal psikoloji ve dolayısıyla reaksiyonu belirlemiştir. Venedik'in bu koalisyon içinde bulunması, özellikle Katoliklere karşı tepki doğurmuş ve bunun bir göstergesi olarak, Galata'nın en önemli kilisesi olan San Françesko Kilisesi, Valide Sultan adına camiye dönüştürülmüştür. Hukuki gerekçeleri şekli açıdan tutarlı olsa da bunun Venedik'e bir mesaj olarak tasarlandığı tahmin edilebilir.

Müslümanların, Katolikleri Arap Camii ve Yeni Valide Camii çevresinden ihraç ettirmek için başvurdukları özellikle "taklîl-i cemâ'at" gerekçesi makul ve meşru bulunabilir. Nitekim, mahkemenin ilâmı doğrultusunda divanın verdiği karar lehte olmuştur. Ancak, daha sonra Fransız elçisinin de gerekçelerini sıralayarak Katoliklere haklarının geri verilmesini talep etmiş olması, taraflar arasındaki iskân tartışmasının yukarıda değinilen hassas ortamda cereyan ettiğini düşündürmektedir. Hatta, elçinin redd-i hâkim talebi üzerine davanın İstanbul kadısına değil Anadolu kazaskerine havale edilmesi ile kararın, her ne kadar ondan üç yıl sonra tekrar aleyhlerine dönecek olsa da, Katolikler lehine şekillenmiş olması bu düşünceyi destekler mahiyettedir.

Bütün bu etkileşim ve dönüşümler her ne kadar toplumsal, siyasi, dinî bir arka plana sahip olsa da, her uygulamanın hukuka dayandırılması bir zorunluluktur. Bu açıdan, Müslüman ve Katolikler arasında yaşanan iskân tartışması, bir hukuk mücadelesi görünümündedir. Süreğiden bu tartışmanın karşılıklı olarak mahkemeye taşınması ise, Osmanlı hukukunun kendi içinde dengeleyici özelliğini göstermektedir. Nitekim, birbirini nakzeden kararların alınabilmesi ve bir yabancı elçinin redd-i hâkim talebine divanın olumlu karşılık vermiş olması, bu şekilde yorumlanabilir. Davanın kesin çözüme bir türlü kavuşturulamaması, taraflar arasında yıllara yayılan bir gündemi teşkil etmesi hatta, uluslararası bir nitelik kazanması ise, toplumsal refleksin dinî ve siyasi yönleri hakkında fikir vermektedir.

63 GŞS, 219, 94a/1 (Evh Ca 1125/14-24 Haziran 1713). EK-5.

Sonuç olarak, cami inşası, mabet dönüştürmeleri ve iskân ile Galata'ya Müslüman bir görünüm kazandırma düşüncesi zaman zaman kendini göstermiştir. Ancak, bu süreçler toplum temelinde ciddi gerilimlerin yaşanmasına da sebebiyet vermiştir.⁶⁴ Nitekim, henüz Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında yaşanmış, 1693'te Arap Camii çevresinde başlayıp 1696'da Yeni Cami'nin inşasıyla alevlenen bir iskân tartışmasının 1713'e ve belki daha ileriki yıllara kadar devam etmiş olması, Galata'daki bu dönüşümlerin maddi ve psikolojik ağırlığına dair fikir vermektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: İtalyanca kaynakları kullanmamda yardımcı olan Tommaso Stefini'ye, makale ile ilgili değerli görüşlerini paylaşan ve destek olan Vanessa de Obaldia ve Emrah Safa Gürkan'a teşekkür ederim.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: I would like to thank Tommaso Stefini who helped me to use the Italian resources, Vanessa de Obaldia and Emrah Safa Gürkan for sharing their valuable opinions and support about the article.

Bibliyografya/Bibliography

Arşiv Belgeleri/ Archive Documents

Galata Şeriyeye Sicilleri (GŞS) no: 171, 174, 206, 208, 219.

Başkanlık Osmanlı Arşivi, Mühimme Defteri (BOA, MD), no: 108.

Makale ve Kitaplar/ Articles and Books

"Tarih-i Nihâdî (152b-233a) (transkripsiyon ve değerlendirme)." haz. Hande Nalan Özkasap. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.

Akyıldız, Ali. *Haremin Padişahı Valide Sultan: Harem'de Hayat ve Teşkilat*. İstanbul: Timaş, 2017.

Andreasyan, Hrand D. "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi." *Tarih Dergisi* 27 (1973): 59-84.

Arseven, Celal Esad. *Eski Galata ve Binâları*. ed. Dilek Yelkenci. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yay., 1989.

Ayvansarâyî, Hâfız Hüseyin. *Hadîkatü'l-Cevâmi' (İstanbul Câmileri ve Diğer Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar)*. ed. Ahmed Nezih Galitekin. İstanbul: İşaret, 2001.

Bacqué-Grammont, Jean-Louis, Sinan Kuneralp, Frédéric Hitzel. *Représentants Permanents de la France en Turquie (1536-1991) et de la Turquie e France (1797-1991)*. İstanbul-Paris: ISIS Édition, 1991.

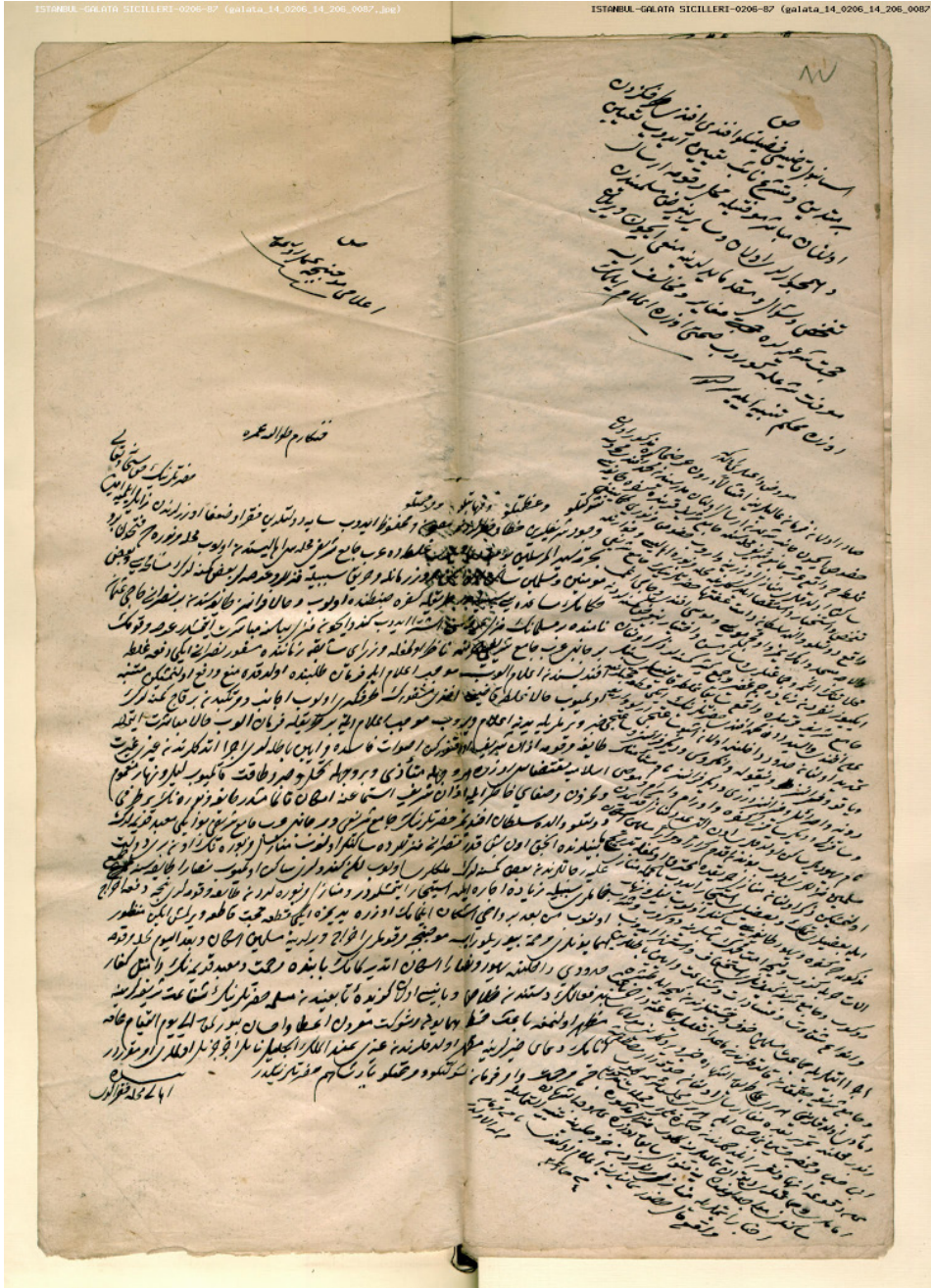
Baer, Marc David. *IV. Mehmet Döneminde Osmanlı Avrupası'nda İhtida ve Fetih*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Hil Yayın, 2009.

64 Genel manzarayı yansıtan bilgiler için bkz. Eldem, "Ottoman Galata," 19-36.

- Belin, M. A. *Histoire de la Latinité de Constantinople*. 2e ed., revue, augmentée et continuée jusqu'à notre temps par Le R. P. Arsène de Chatel. Paris: A. Picard, 1894.
- Berksan, Emine. "II. Mustafa ve III. Ahmed'in Valideleri Emetullah Gülnûş Sultan ve Vakıfları." Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1998.
- Bulunur, Kerim İlker. "II. Mehmed tarafından Galatalılara Verilen 1453 Ahidnâmesi ve Buna Yapılan Eklmeler Hakkında Yeni Bilgiler." *Tarih Dergisi* 50 (2009/2): 59-85.
- Bulunur, Kerim İlker. *Osmanlı Galatası [1453-1600]*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2014.
- Çetinkaya, Halûk. "Arap Camii in Istanbul: its Architecture and Frescoes." *Anatolia Antiqua* 18 (2010): 169-88.
- Dauverd, Céline. "Cultivating Differences: Genoese Trade Identity in the Constantinople of Sultan Mehmed II, 1453–81." *Mediterranean Studies*, Special Issue: The Mediterranean Voyage, 23/2 (2015): 94-124.
- de La Motraye, Aubry. *La Motraye Seyahatnamesi*. çev. Nedim Demirtaş. İstanbul: İstiklal Kitabevi, 2007.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekayiât: Tahlil ve Metin (1066-1116 / 1656-1704)*. haz. Abdülkadir Özcan. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Dursteler, Eric R. *İstanbul'daki Venedikliler: Yeniçağ Başlarında Akdeniz'de Millet, Kimlik ve Bir Arada Varoluş*. çev. Taciser Ulaş Belge. İstanbul: T. İş Bankası, 2012.
- Eldem, Edhem. "Ottoman Galata and Pera Between Myth and Reality." *From "milieu de memoire" to "lieu de memoire"* içinde 19-36. ed. Ulrike Tischler. Münhen: Martin Meidenbauer, 2006.
- Evlîya Çelebi. *Seyahatnâme*, I. haz. O. Şâik Gökyay. İstanbul: YKY, 1996.
- Eyice, Semavi. "Arap Camii." *DİA* 3 (1991): 326-27.
- Frazee, Charles A. *Catholics and Sultans: The Church and the Ottoman Empire 1453-1923*. Cambridge : Cambridge University, 2006.
- Girardelli, Paolo. "Architecture, Identity, and Liminality: On the Use and Meaning of Catholic Spaces in Late Ottoman Istanbul." *Muqarnas* 22 (2005): 233-64.
- Güler, Mustafa. *Gülnûş Vâlide Sultan'ın Hayatı ve Hayrâtı I*. İstanbul: Çamlıca, 2006.
- Gülsoy, Ersin. *Girit'in Fethi ve Osmanlı İdaresinin Kurulması (1645-1670)*. İstanbul: TATAV, 2004.
- Hoci, İskender Yanko. "Galata'nın Osmanlılara Teslimi." *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası* 5/25 (1330): 49-53.
- İnalçık, Halil. "Ottoman Galata." *Essays in Ottoman History* içinde 275-376. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.
- İpşirli Argıt, Betül. *Rabia Gülnuş Emetullah Sultan (1640-1715)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2014.
- İpşirli, Mehmet. "Gülnûş Emetullah Sultan". *DİA* 14 (1996): 248-49.
- Krstić, Tijana. "Contesting Subjecthood and Sovereignty in Ottoman Galata in the Age of Confessionalization: The Carazo Affair, 1613-1617". *Oriente Moderno* 93 (2013): 422-53.
- Krstić, Tijana. "Moriscos in Ottoman Galata, 1609-1620s." *Expulsion of the Moriscos from Spain* içinde 269-85. ed. M. García-Arenal and G. Wiegers, Leiden: Brill, 2014.
- Mantran, Robert. *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, 1. çev. M. Ali Kılıçbay ve Enver Özcan. İstanbul: V Yayınları, 1986.
- Marmara, Rinaldo. *Bizans'tan Günümüze İstanbul Latin Cemaati ve Kilisesi*. Çeviren: Saadet Özen. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2006.
- Matteucci, Gualberto. *Un Glorioso Convento Francese sulle rive del Bosforo: il S. Francesco di Galata in Constantinopoli*. Firenze: Edizioni Studi Francescani, 1967.
- Mitler, Louis. "The Genoese in Galata: 1453-1682." *International Journal of Middle East Studies* 10/1 (1979): 71-91.

- Müller-Wiener, Wolfgang. *İstanbul'un Tarihsel Topografyası: 17. Yüzyıl Başlarına Kadar Byzantion-Konstantinopolis-İstanbul*. Çeviren Ülker Sayın. İstanbul: YKY, 2001.
- Obaldía, Vanessa R. de. "A Shared Space and Shared Functions: From a Latin Catholic Church to an Islamic Vakıf in Ottoman Galata." *Endowment Studies* 2/2 (2018): 133-62.
- Ortaylı, İlber. "Galata". *DİA* 13 (1996): 303-307.
- Örenç, Ali Fuat. "Sakız Adası." *DİA* 36 (2008): 6-10.
- Özcan, Abdülkadir. "İstanbul'un Eminönü Semti XVII. Yüzyılda mı İslâmlaştırıldı?." *Osmanlı Araştırmaları* 37 (2011): 206-213.
- Özdemir, Mehmet. "Moriskolar." *DİA* 30 (2005): 288-91.
- Özgüleş, Muzaffer. "Gülnuş Emetullah Sultan'ın İmar Faaliyetleri." Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2013.
- Özgüleş, Muzaffer. *The Women Who Built the Ottoman World: Female Patronage and the Architectural Legacy of Gülnuş Sultan*. London and New York: I. B. Tauris, 2017.
- Palazzo, P. Benedetto, O. P. *Arap Camii veya Galata Saint Paul Kilisesi*. çev. İ. Burhan Yentürk. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2014.
- Refik, Ahmet. *Hicrî On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1988.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa. "Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca.1106 / 1654-7 Şubat 1695): Tahlil ve Metin." Haz: Nazire Karaçay Türkal. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa. *Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa Nusretnâme: İnceleme - Metin (1106-1133/1695-1721)*. haz. Mehmet Topal. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
- Söyler, Olgay. "Bizans-Arap Savaşları Gölgesinde Arap Camisi veya Galata Aziz Paulus Kilisesi." *Vakıf Restorasyon Yıllığı* 16 (2018): 80-87.
- Şakiroğlu, Mahmut H. "Fatih Sultan Mehmet'in Galatalılara Verdiği Fermanın Türkçe Metinleri." *Tarih Araştırmaları Dergisi* 14/25 (1981-1982): 211-24.
- Şeker, Cengiz (ed.). *Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri*. Ankara: Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü - İstanbul: Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı, t.y.
- Tezcan, Baki. "Dispelling the Darkness: The politics of 'race' in the early seventeenth century Ottoman Empire in the light of the life and work of Mullah Ali." *Identity and Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honor of Norman Itzkowitz* içinde 73-95. ed. Baki Tezcan & Karl K. Barbir, Madison: University of Wisconsin, 2007.
- Tournefort, Joseph de. *Tournefort Seyahatnamesi*. II. Kitap, ed. Stefanos Yerasimos. Çeviren Teoman Tunçdoğan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.
- Uluçay, M. Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 2. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985.
- Yıldız, Kenan. *1660 İstanbul Yangını ve Etkileri: Vakıflar, Toplum ve Ekonomi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017.
- Yıldız, Kenan. "Doğruluğu Tartışmalı Bir Tartışma: 1660 Yangını İstanbul'un İslâmlaşmasına Etki Etti mi?." *Osmanlı İstanbullu Uluslararası Sempozyum-I* (29 Mayıs - 1 Haziran 2013) içinde 197-242. ed. Feridun M. Emecen, Ali Akyıldız, Emrah Safa Gürkan, İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi 2014.
- Zarinebaf, Fariba. *Mediterranean Encounters: Trade and Pluralism in Early Modern Galata*. Oakland, California: University of California Press, 2018.
- Zinkeisen, J. Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu tarihi: (1669-1774)*. İstanbul: Yeditepe, 2011.

EK-2: Arap Camii ve Yeni Cami çevresindeki 15 gayrimüslim hanesinin Müslümanlara devredilmesini talep eden arzihal. GŞS, 206, 87 (4 Ca [11]22/2 Temmuz 1710)

EK-3: Fransız elçisi Pierre Puchot'nun Katolikler lehine divana sunduğu arzıhal. GŞS, 208, 66b (L 1122/Kasım-Aralık 1710)

صدر انامک و توفیق و انقدر خضر
 صبر عیش حال افروز طائفه سنگ بر ایند
 او را غلط قاضی سنگ اعلا و جیبی
 ابالی حکمت رضا روی تغییر اوش
 مسکنه انعامه قنبله خان زند کجا
 اولت سلسله تفریح و احتفال
 اولم اوزر حکم تنبیه اولنه بیو
 ۱۳۲۰ ال ۱۳۲۱
 و اولتو سعادت
 غرض اولدر که قصه الطایفه بز و افروز طائفه غلطه و افروز جامع
 مخلصند اچار ایلس کند اکتوب و محله بزور اوج بزور زبانه سلیمان
 خانه اولوب بر وجه تقلیل جماعه باعث و کلک اکتوب و دیگر اعلام
 و اکتوب و بعضی اغاضه نماند اولت خانه ترفیع یا اچار اولت
 ساکن اولد فکر نه راضی و کلک جو بعضی و دعوی اولوب و آخر محله
 آدم کتوب نشانعه و تفکیک جماعه باعث اولت بهانه مسکنه ساکن
 قاضی توفیق و انقدر خضر نماند بر این اعلام اولت خارج و کلک
 قدر المصلح بزور کتوب او عاقل خلاف سراج اولد و غرض اعلام
 مسکنه السلام خضر نماند قنبله اکتوب اولد و غیره حصاره
 عرضی الملوک کتوب انسا بنور قاضی توفیق و انقدر خضر بر این اولان
 قنبله شرقیه سر جیبی خصوص بزور کتوب اعلام الملیه بزور
 فرما نشد نظر اکتوب اولت کتوب انسا بنور اکتوبه مقدمه ابالی
 محله حقوقه نماند بر اینه افروز طائفه سنگ علیه بنده و اچار اکتوب
 اعلام و دیگر حکم سعادت و سلطه خضر نماند بزور کتوب انسا بنور قاضی توفیق
 توفیق و انقدر خضر مولا نصیب و تغییر سیر سیر غلطه ابالی
 محله در سوال و افروز طائفه نماند خان حال کتوب اولوب
 بزور وجه تقلیل جماعه باعث اولد و غیر معلوم و اولت اولد
 اول اولت عرض کتوب تفریح منع و کلا اول افروز طائفه سر
 ساکن اولد فکر خضر اچار ساکنه اولوب یا بنده فرما نشد نظر اکتوب
 سیر بله باقی فرما سعادت و سلطه خضر نماند
 مار کتوب در روس
 ابلی و قاضی
 و صلح ۱۴۳۱
 ۱۳۲۰ ال ۱۳۲۱

EK-4: Katoliklerin evlerinin yanması üzerine artık Yeni Cami çevresinde oturmaları için bir bahanelerinin kalmadığı ve getirilen oturma yasağı. GŞS, 219, 94b/1 (Z 1124/Ocak 1713)

دسور مكرم مشير محم نظام العالم مدرس الامور بحكم الفلورنسا فبمهم ما انام بالمراد
الصالحين من بنيان الدولة والاقبال من سبيل كراجه السادة والاحلال النجف بصفت
عواطف الملك الاعلى سنانة سعاده عدده عدا رة عظم وكالات كبرى فاقمها في اولاد
ديريم حيث ادام الله تعالى جلالة واقضا قضاء المسلمين اولى اولاد اللوجين
معدن فضل واليقين رافع اعلام الشريعة والدرس وارث علوم الانبياء والمرسلين
المختصين عند عنان الملك المعين مولانا غلطة فاضلت زبدت فضلك بوقوع ربيع
بها يوبى وافضل اولى من معلوم اولادك محرم عظيم عرب جامع شريف جوارزده
واقف حلا تيك سليمان انا لبي كراب هجا لونه ادم وعرضي كل كوندروب بونو اقدم
جامع قوبو برفينه محرم اولادك بيلر زده اولادك تحت شريفه اولادك شريف
موجيب خويرو اولادك حور ودا خلفه كبريه بودى خانه سينا اولادك مويوب
اهل السلامه مخصوص منزل لربنا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
شعبه وموجيبه امر مشرف ومير يوب كبره طائفه كبره سينا اولادك سينا اولادك سينا
اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
اسرائيل وموصى نيا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
مخصوص منزل لربنا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
ذات العلا والسادات والدم سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
مدينة غلطة اربنا واحيا بيور دقل من جامع شريف الية عرب جامع شخصيه سينا
كفره بود اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
دفعه خسته اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
طالبا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
بيلر زده اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
خلاص اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
موى الله سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
فينا بعد كبريه بود سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
منزل لربنا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
عالمه سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
مت راليه ومولانا موى الله سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
ايندر يوب اهل السلامه مخصوص منزل لربنا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا
شريفه اعتماد فلا سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا اولادك سينا

عام صحر
ادرنه
سينا
الحاقى
صالحه

EK-5: Yangın sonrasında gayrimüslimlere getirilen oturma yasağına aykırı davranışların uyarılması. GŞŞ, 219, 94a/1 (Evh Ca 1125/14-24 Haziran 1713)

۹۴

شکر کند غصه درها بختی است ایمنو بیایم هر حضرت نیک و جود نیکان من حساب از
 خطه المیز طول عرامی ایلمه و کمال ایلمه و ساد سعادتنی عامه
 فواد از نرد در در ذرائع ایلمه ایلمه که سید استابن و فواد علقه
 واقع عرب جامع و جوار نده اوله مخدایان ایت حجر قواله اوله
 ریزه آق جامع موزو لوظافره واقع منازلی مود و احوال تیر مده اوله
 تقلید جامع ناعت اوله کل ندر ما عد امت محبه و ایشا اهانده
 اوله سیر و اهل مسلمند مرف اوله قایل منافع اوله فاضل منافع
 و سیده ده جمل فید نیک و نیک کل ایلمه فوط من غیر مویسی احوال
 اوله نیک نسیه اوله نیک کل ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 نکر ایلمه نکر ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 اوله ندره نارنج ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 بد لر برده اوله ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 نخی و ایت حجر ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 منفر اوله ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 محبت و ار شنده منفر اوله ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 و ایتی کل اوله ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 و برده کل ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 بر لر برده ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 حقی فطرده و کل ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 منفر اوله ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 منافع ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 هوار عمارت اوله ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 داخلده من جود کفر و مهور کل ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 مفود و فوج بیور ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 بیور کل ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه ایلمه
 حضرت نیک
 غلطه قسم فصلتو اندر
 بیله نده اوله ندر
 فیا نیکو اوله ندر
 نسا اوله ندر
 محبت عظمی و مصلحت
 عاقلین و فاضلین
 مجلس عظام
 طائفه ندر
 احوال و نظر کلام ایلمه
 عین المیر اوله ندر

Ebru Boyar and Kate Fleet (ed.), *Ottoman Women in Public Space*, Leiden-Boston: Brill, 2016, xi+294 s. ISBN: 978-900-4316-43-0

Fatma Erdim¹

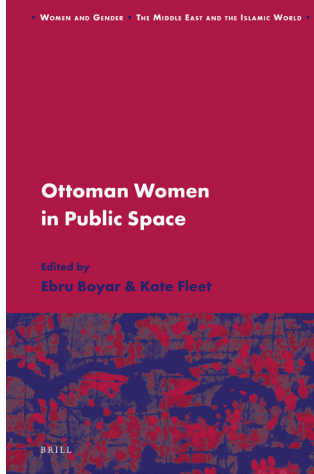
¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Fatma Erdim (Araş. Gör.),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: fatma.erdim@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1389-3488

Başvuru/Submitted: 15.07.2020

Kabul/Accepted: 08.09.2020

Atıf/Citation: Erdim, Fatma, "Boyar, Ebru and Fleet, Kate, *Ottoman Women in Public Space*, Leiden-Boston: Brill, 2016" (Kitabiyat). Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 34 (2020), s. 119-124.
<https://doi.org/10.26650/gaad.20213405>

Osmanlı coğrafyasında yaşayan kadınları oryantalist bir bakışla tasvir eden yaklaşımların eleştirilmeye başlandığı ve birincil kaynaklara dayalı olarak yapılan çalışmalar ışığında nispeten bağımsız, kendi mülkiyetini kontrol eden, ekonomik ve sosyal meselelerle aktif olarak ilgilenen Osmanlı kadınlarının varlığının literatürde bir yere oturduğu söylenebilir. Bu yeniden değerlendirmelere rağmen Osmanlı kadınlarının büyük ölçüde eş ve anne olarak rolleri üzerinde durulmakla yetinildiğine, kamusal alanın aktif katılımcıları ve gündelik hayatın ayrılmaz parçaları olarak ele alan akademik çalışmaların ise yakın zamanlara kadar cılız kaldığına kanaat getirmek zor değildir. Bu konudaki yaygın kanaatlerin yeniden değerlendirilmesine katkıda bulunan ve Osmanlı kadınlarının kamusal alandaki varlığı üzerine editoryal bir derleme olan *Ottoman Women in Public Space*, Cambridge Üniversitesi Skilliter Osmanlı Çalışmaları Merkezi'nde (The Skilliter Centre for Ottoman Studies) yapılan bir araştırma projesinin ürünüdür. Söz konusu projeye Osmanlı kadınlarının kamusal alandaki görünmezliğini ortaya koyma gayesiyle başlanmış olsa da, projenin boyutu Osmanlı kadınlarının kamusal alandaki görünürlüğü yönünde ve imparatorluğun tüm dönemlerini kapsayacak şekilde değişir. Bu kitapta farklı dönemler ve konular üzerinde ihtisaslaşan araştırmacılar tarafından belirlenen konular gazeteler, hatıratlar, seyahatnameler, arşiv belgeleri ve edebî eserler gibi birincil kaynaklar literatürle birlikte değerlendirilerek ele alınıyor. Palmira Brummett, Svetla Ianeva, Kate Fleet, Edith Gülçin Ambros ve Ebru Boyar'ın katkılarıyla hazırlanan ve sekiz bölümden oluşan kitabın ilk bölümü ise bütün yazarlar tarafından ortak kaleme alınıyor.

Kitabın müşterek yazılan "Ottoman Women in Public Space: An Introduction" (s. 1-17) başlıklı ilk bölümünde kamusal alanın ne olduğu üzerine kafa yoran yazarlar, kamusal alan ve özel alan arasındaki sınırın muğlaklığının farkındadırlar. Daha fazla görünür olmanın görünürlük sıklığıyla ilişkilendirilmemesi gerektiği, kalabalıklar arasındaki fakir kadınların "görünmez" bir kitleyi temsil ederken; gücün, servetin ve ihtişamın tecessüm ettiği zengin kadınların daha görünür oldukları görüşündedirler. Kadınların yaşının kamusal alandaki görünürlük düzeylerini etkilediği ve yaşı ilerlemiş kadınların daha görünür oldukları noktasında da hemfikirdirler. Yaygın kanaatin aksine, kırsal kesimlerdeki kadınların tarım ve hayvancılık alanlarındaki işleri nedeniyle şehirlerdeki kadınlardan daha görünür olduklarını dile getirirler. İlginç bir husus ise kadınların kamusal alanda sadece görsel olarak değil, aynı zamanda sesleriyle ve hatta kokularıyla da var olduklarının üzerinde durmalarıdır. Bunların yanı sıra Osmanlı toplumunda yaşayan bir kadının kamu yararına inşa ettirdiği vakıf binalarıyla gündeme gelebileceği gibi, iffetsizlik gibi olumsuz ithamlarla da *de facto* olarak kamusal alanda varlık gösterebileceğine değinirler (s. 6-12).

Palmira Brummett "The 'What If ?' of the Ottoman Female: Authority, Ethnography, and Conversation" (s. 18-47) başlığını taşıyan ikinci bölümde seyahatnamelerden ve yabancı gözlemcilerin yazdıklarından hareketle, erken modern dönemde yaşayan Osmanlı kadınlarının seçeneklerinin ve rollerinin algılanma ve sunulma biçimlerine değinerek Osmanlı kadınları hakkında mevcut algıların ötesinde bazı varsayımlarda bulunur. Bu varsayımlar üzerinden

kadınların eylemlerinin ve toplumun geleneklerinin tarihî temellerini durumlara ve anlatılara göre incelemeyi önerir. Brummett'e göre Avrupa'dan gelen erkek seyyahların anlatıları 16. ve 17. yüzyıl Osmanlı kadınlarını hem hayalî hem de kendi gözlemlerine dayalı olarak resmeder. Osmanlı kadınları hakkındaki en temel kaynakları erkekler olan Avrupalı gözlemcilerin Osmanlı kadınlarını aktif, hareketli, şan ve şöhret peşinde koşan varlıklar olarak tasavvur ettiklerini belirtir. Bu anlatılarda Avrupa'da olduğu gibi hanım sultanların hane politikalarına aktif bir şekilde katıldıkları ifade edilir. Arka plandaki kadınlar ile valide sultan gibi ön plandaki kadınlar, sokak kedilerini besleyen, sohbet eden, gözlemleyen ve yemek pişiren kadınlar bu anlatılarda bir aradadır (s. 33- 42). Bu anlatılardan yola çıkan Brummett, erken modern Osmanlı toplumunda kadınların erkeklerle sohbet etme durumunun düşünüleninden daha yaygın olduğunu ileri sürmektedir.

Svetla laneva "Female Actors, Producers and Money Makers in Ottoman Public Space: The Case of the Late Ottoman Balkans" (s. 48-90) başlıklı üçüncü bölümde Osmanlı kadınlarının kamusal alandaki başlıca rollerinin ekonomik olduğu varsayımından yola çıkarak, hem kentsel hem de kırsal alanda ekonomik aktörler olarak mevcudiyetleri ve görünürlükleri üzerinde durur. 19. yüzyıl Balkan coğrafyasına odaklanan yazar, Osmanlı kadınlarının hayır işlerindeki ve diğer sosyo-ekonomik işlerdeki rollerine değinerek ekonomik alanda pasif oldukları yönündeki yaygın ve basmakalıp görüşlere karşı çıkar. Bunu yaparken Osmanlı kadınlarının fabrikalarda üretime katılarak aslında sanayileşmenin en önemli süreçlerinden birine katkıda bulduklarını da görmemizi sağlar (s. 66). laneva'ya göre Osmanlı kadınlarının zenginliği toplumdaki yerlerini belirleyen faktörlerden birisidir. Buna göre zenginliğini kamu yararına kullananların toplumsal saygınlığı ve kamusal görünürlüğü artmaktadır. Osmanlı kadınlarının dinî ve kamusal tesislerin sponsorları olduklarından bahsetmekle birlikte, içlerinden çok azının vakıfların idarecileri olduklarından, genelde haklarını erkek vekillere devrettiklerinden söz eder. Eşlerinin ve babalarının sosyal statüleri de kadınların toplumdaki yerini belirlediği için Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde bile avantajlı evliliklerin kadınların sosyal konumunu etkilemeye devam ettiğinden bahseder (s. 82-87). Sonuçta çalışan veya servet sahibi kadınların sosyal ve ekonomik hayatın içerisinde aktif olarak yer aldıklarını, Avrupamerkezci bakış açısının aksine kadınların aile bütçesine katkı sağlamalarının Osmanlı toplumu için sıra dışı bir durum olmadığını da vurgular.

Kitapta yer alan "The Powerful Public Presence of the Ottoman Female Consumer" (s. 91-127) başlıklı dördüncü bölümde Kate Fleet, tüketici ve tüketimin itici gücü olarak Osmanlı kadınlarını ele alır. Zengin kadınların genelde fiziksel varlıklarıyla değil itibarlarıyla kendilerini görünür kıldıklarından söz eder. Fleet'in belirttiğine göre 16. yüzyılda İstanbul'da kadınları kahve veya tütün içerken ve sıklıkla da kaymakçı dükkanlarına giderken görmek mümkündür. Öyle ki kadınların kaymakçı dükkanlarında mahrem olmayan erkeklerle buluşmaları, kamusal alanda tütün ve kahve içmeleri şikâyet konusu olur (s. 92-98). Çalışmanın devamında Fleet protesto eden kadın tüketicilerden de bahseder. Örneğin 1789'da ekmek kıtlığından muzda-

rip kadınlar fırınların önünde bu durumu protesto eder. Yine 1808’de artan fiyatlara öfkelenen kadınlar o sırada öğle yemeğini yemekte olan İstanbul kadısının evini basarlar. Kadı ortamı terk edince oradan ayrılarak ellerinde ucunda mumların, kokmuş ciğer ve bağırsakların takılı olduğu sırtklarla cuma namazına gitmekte olan dönemin padişahı IV. Mustafa’nın yolunu keserler (s. 103-106). Bunların yanı sıra Fleet, değişen modanın ve zevklerin farkında olan, modern pazarın şekillenmesinde tüketici olarak aktif rol oynayan ve 19. yüzyıldaki değişimlerle daha net bir şekilde gözlemlenen “yeni Osmanlı kadını”nı tarif eder (s. 119). 19. yüzyıla gelindiğinde kadınlara özel pazarların gelişmeye başladığını, sadece kadınlara açık restoranların, pastanelerin, terzihanelerin ve fotoğraf stüdyolarının işletildiğini belirtir (s. 125-126). Fleet’e göre hane halkının tüketiminde önemli rolü olan kadınlar erkek satıcılar için de hedef müşteri kitlesidir. Bu nedenle kadınların tüketim dünyasını aktif olarak şekillendirmeleri ve pazarlardaki görünürlüğü, çalışmasının bel kemiğini oluşturmaktadır.

Yine Fleet tarafından kaleme alınan “The Extremes of Visibility: Slave Women in Ottoman Public Space” (s. 128-149) başlıklı diğer bölümde Osmanlı toplumunda sosyal ölçekte en yüksek seviyeden en düşük seviyeye kadar rol alabilen ve ilk bakışta hür kadınlardan kolayca ayırt edilemeyen köle kadınların kamusal alandaki görünürlükleri incelenmektedir. Fleet kadın kölelerin kamusal alandaki mevcudiyetleri bakımından Osmanlı toplumu için bir istisna teşkil ettiklerine ve diğer kadınlar için tasavvur edilemeyecek bir düzeyde kamusal görünürlüğün varlığına dikkat çeker. Bunu yaparken önce köle kadınların rollerine bakarak görünürlük biçimlerini ve düzeylerini ele alır. Ardından ise onları emtia ve mülkiyet olarak ayrı kategorilerde değerlendirir. Her şeyden önce emtia olarak kabul edilen köle kadınları sıklıkla köle tacirleri tarafından esir pazarlarına götürülürken ve imparatorluk topraklarında ev sahibelerine eşlik ederlerken görmek mümkündür. Böylece köle sahibi varlıklı kadınlar hem daha kolay ve daha özgür dolaşma imkânı yakalarken hem de statüleri halk nezdinde daha somut hale gelir (s. 129-132). Fleet’in burada öne çıkan iddiası köle kadınların, sahiplerinin onlara bir mülkiyet ya da emtia olarak bahsettikleri onurla görünür olduklarıdır. Bu durumda köle kadınların hane halkına bağlı olarak onur sahibi olabileceğinden, sahibinin onuruyla korunabileceğinden, fuhuş işçisi olarak çalıştırılabileceğinden veya bir borcun karşılığında rehin olarak teslim edilebileceğinden bahseder (s. 149). 19. yüzyıl romanlarına sıkça atıfta bulunan Fleet’e göre bu onur eksikliği ve sahibinden bahşedilecek onura olan bağımlılık köle kadınları, hür kadınlardan farklı olarak kolay ifşa edilebilir konuma getirmektedir.

Edith Gülçin Ambros “Frivolity and Flirtation” (s. 150-186) başlığını taşıyan altıncı bölümde Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde kadınların erkeklerle kamusal alandaki flört yasağı ile pratikteki gerçeklik arasındaki tutarsızlığı edebî eserlerden yola çıkarak ortaya koymayı amaçlar. Edebî eserlerin ya söze dayalı olduklarını ya da erkeklerin kaleminden çıktıklarını belirterek bu kaynaklardaki anlatıların tek taraflı bakış açısı sunma veya tamamen erkeklerin fantezisini yansıtmayı ihtimalini metodolojik bir problem olarak görür. Bu nedenle geleneksel olarak daha çok kadınlar tarafından söylenegelen manilerin yanı sıra, hayatı ve gerçeği yan-

sitan anonim halk türkülerini de kullanarak kaynaklarını çeşitlendirir. Aynı şekilde seyahat yazılarında ve sosyal mizaha dayalı eserlerde yer alan davranışlara da değinir. Edebî şiirin genellikle şehirde yaşayan kadınları ele aldığını ve anonim olduğunu; halk şiirinin ise köyde yaşayan kadınları konu edindiğini, onların davranışlarına ve bazen de isimlerine yer verebildiğini belirtir. Herhangi bir döneme ya da bölgeye odaklanmadığı çalışmasında sadece Türkçe yazılmış eserlerden yararlanan yazar, İstanbul ve Anadolu üzerine yoğunlaşmak durumunda kalır. Flört etme fırsatı sunan toplanma yerleri üzerinde dururken kadınların yarı-özel alanlar olan mahalle ve köylerde gündelik uğraşlar dolayısıyla, kentlerde ise mesire yeri, çarşı ve pazar gibi kalabalık ortamlarda flört etme fırsatı yakaladıklarını tespit eder (s. 150-155). 18. yüzyıla kadar üst sosyal tabakadan ve zengin kadınların hem kentlerde hem de kırsal alanlarda daha münzevî bir hayat yaşadıklarını dile getirir. Bunlara ek olarak Osmanlı kadınlarının toplumdan uzak yaşama kurallarını ihlal etmek için “salınarak yürüme”, “bakış” ve “sembolik dil kullanma” gibi farklı yöntemlere başvurduklarına değinir (s. 185-186). Sonuç olarak Osmanlı toplumunda hem kentsel hem de kırsal alanlarda kadınların ve erkeklerin sınırlı boyutta da olsa flört etme ve eğlenme fırsatı yakaladıklarına kanaat getirir.

Ebru Boyar ise “An Imagined Moral Community: Ottoman Female Public Presence, Honour and Marginality” (s. 187-229) başlıklı diğer bölümde toplum tarafından tasavvur edilen, sınırları belli olmayan, karmaşık bir sosyal kontrol sistemi olarak tanımladığı “hayalî ahlak toplulukları”nın topluma ahlakî normları empoze etmekle ve toplumun namusunu kadınların namusu üzerinden korumakla mükellef olduğunu ileri sürer. Buna göre kolektif namus bilinci “hayalî ahlak toplulukları”nın diğer insanların mahremi olmayan kişilerle ilişkisine müdahale etme tutumlarını meşrulaştırır (s. 187-188). Fetva ve kanunnamelerde namuslu ve iffetli kadınları tanımlamak için kullanılan *muhaddere* kavramına genişçe yer ayıran Boyar, bu kavramın açık biçimde tanımlanmamış olduğunu, farklı dönemlere ait fetvalardan yola çıkarak döneme göre anlamı daralan ya da genişleyen bir kavram olduğunu, buna bağlı olarak namuslu ve iffetli olmanın sınırlarının döneme ve bölgeye göre değişebildiğini ortaya koyar. Bir minyatürden yola çıkarak 16. yüzyılda Bağdat’taki kadınların bir camide imamı yüzleri örtüsüzken dinlediklerini belirtir. Yine Gelibolulu Mustafa Ali’nin Kahire’de ayanların eşleri arasından bazı kadınların eşeğe bindiklerini görünce yaşadığı şaşkınlığı aktarır. Çünkü bu o dönem için Anadolu’da kınanan bir durumdur (s. 191-195). Çalışmasında sıkça atıfta bulunduğu *makbul marjinallik* kavramı çerçevesinde Osmanlı toplumunda bazı kadınların daha esnek bir hareket alanına sahip oldukları görüşünü gerekçelendirir. 16. yüzyılın sonlarında kadın dansçı ve şarkıcıların erkeklerin de bulunduğu ortamlarda mesleklerini icra edebildiklerini ve 19. yüzyılın sonlarında İstanbul’da çingene kadınların yüzlerini örtmeden dolaşabildiklerini belirtir (s. 198-201).

Bu bölümün ilerleyen kısımlarında Boyar, kefalet sistemiyle birbirlerinden mesul tutulan mahalle sakinlerinin başka erkeklerle gönül eğlendiren kadınları kadiya şikâyet edip başka mahalleye sürülmelerini istediklerine dair örnekler sunar. Dahası mahalle sakinlerinin ahlaka uygun olmayan davranışlarından şüphelendikleri kişilerin evlerine baskın düzenleyebildikle-

rinden söz eder (s. 202-204). Aslında bu baskın mekanizmasının varlığı “mahallenin onuru” söz konusu olduğunda kamusal-özel alan ayrımının nasıl çözüldüğünü de gösterir. Fuhşun yasallaşması sürecinden bahsederken Osmanlı Devleti'nin fuhşa karşı tutumunun sistematik olmadığından ve sadece doğrudan devletin otoritesi için bir tehdit unsuruna dönüştüğünde müdahalede bulunulduğundan söz eder (s. 225-229). Boyar'ın çalışmasına göre ilginç olan şu ki, devlet politikasındaki değişikliklere ve profesyonel fuhşun resmen tanınmasına rağmen “hayalî ahlak toplulukları” kadınların ahlakî durumlarına odaklanmayı ve saygınlığın sınırlarını belirlemeyi sürdürür.

Yine Boyar'ın kaleme aldığı “The Public Presence and Political Visibility of Ottoman Women” (s. 230-252) başlıklı son bölümde Osmanlı kadınlarının siyasi alandaki varlıkları hem siyasetin nesnelere hem de değişim için kampanyalar düzenleyen ve istemedikleri koşulları protesto eden siyasi özneler olarak iki boyutta değerlendirilir. Bilindiği gibi hanedan kadınları siyasetin bileşenlerinden biri olarak imparatorluğun yürüttüğü yüksek politikalar üzerinde doğrudan etkiye sahipken; daha düşük sosyal tabakadan gelen kadınlar devlete arzuhal sunarak ya da kamusal eylemlere katılarak haklarını arayagelmışlerdir. Boyar'ın buradaki temel argümanı ise geç dönem Osmanlı'da değişen siyasi atmosferin, özellikle parlamentarizm ve anayasal hükümet gibi yeni siyasal fikirlerin yükselişinin kadınların Osmanlı toplumundaki siyasî varlıklarını güçlendirdiği şeklindedir. Boyar'a göre 19. yüzyıl Osmanlı kadınlarının siyasete katılımları açısından bir kırılma dönemidir. Bu dönemde kadınların daha çok politikleştiği ve erkekler kadar olmasa da yeni siyasî mekanizmaya katılmaya başladıkları görülür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki savaşlar, göçler ve isyanlar kadınları siyaset sahnesine iterek daha aktif rol almalarının ve kadınların siyasete katılımının toplumun daha geniş kesimi tarafından kabul görmesinin yolunu açar (s. 240-243).

Sonuç olarak, Osmanlı topraklarında yaşayan kadınların kamusal alandaki varlığı ve görünürlüğü meselesini herhangi bir dönem veya bölge sınırlamasına gidilmeksizin geniş çerçevede inceleyen bu çalışmada, Osmanlı toplumundaki kadınları pasiflikle özdeşleştiren ve evlerine hapsedilmiş olarak karikatürize eden geleneksel ve Avrupamerkezci diyebileceğimiz bakış açılarının dışına çıktığı görülüyor. Ekonomik ve siyasal aktörler, köleler, tüketiciler, fakir veya varlıklı, elit veya alt sosyal tabakadan olmak üzere çeşitli rollerde ve statülerde ele alınan Osmanlı kadınlarının kamusal alanda aktif yer aldıklarının ve gündelik hayatın önemli birer parçası olduklarının ortaya konulması açısından eser literatüre önemli bir katkıda bulunuyor.

Betül İpşirli Argıt, *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017, 370 s. ISBN: 978-605-1051-67-3

Burçak Ersöz¹

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Burçak Ersöz (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: burcakersoz@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-3972-6920

Başvuru/Submitted: 15.07.2020

Kabul/Accepted: 08.09.2020

Atıf/Citation: Ersöz, Burçak, "Betül İpşirli Argıt, *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017" (Kitabiyat). *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 34 (2020), s. 125-131. <https://doi.org/10.26650/gaad.20213406>

Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl adlı kitap 2017 yılında Doç. Dr. Betül İpşirli Argıt tarafından kaleme alınmıştır. Kitap, yazarın 2009 yılında tamamlamış olduğu “*Manumitted Female Slaves of the Ottoman Imperial Harem (Sarayı) in Eighteenth-Century Istanbul/ Onsekizinci Yüzyıl İstanbulunda Osmanlı Saray Hareminden Çırağ Edilen Cariyeler (Sarayı)*” adlı doktora tezinin “genişletilmiş ve büyük ölçüde değiştirilmiş” (s. 9) halidir. Kitap, Topkapı Sarayı Harem-i Hümayun dairesindeki cariyelerin saraydaki görevleri, rolleri, statüleri, kurmuş oldukları ilişki ağları, saraydan ayrıldıktan sonraki yaşamları ile gittikleri yerlerde saray yaşamını ve kültürünü temsil etmeleri konularında yeni bilgiler sunmaktadır.

Kitabın odak noktası cariyelerin saraydaki yaşamlarından çok saraydan ayrıldıktan yani çırağ edildikten sonraki yaşamlarıdır. Çırağ sonrası yaşamları; evlilikleri, taşındıkları şehirler, oturdukları mahalleler, ilişkileri, gelirleri, mülkleri, eşyaları, hayır ve vakıfları üzerinden anlatılmaktadır. Yazarın bu anlatım esnasında çırağ edilmiş cariyelerin sarayla devam eden bağlarına ve ilişkilerine dikkat çekmesi, eserin literatüre önemli katkılarından biri olmuştur.

“*Saray-ı Hümayundan muhrec, saray mu'takası, Sarayı Hümayun çırağlarından veya çırak*” (s. 96) olarak adlandırılan saraylı cariyelerin incelenmesiyle Osmanlı hane yapılanması, hane ağları ve himaye ilişkileri ile bu yapılanmada sadakat konularına açıklık getirilmiştir. Yazar, kitabında imparatorluk hanesinden yapılan evliliklerin mevcut ilişki ağlarını kuvvetlendirdiği, yeni ilişkileri başlattığı, devlete sadakati geliştirdiği ve de toplumu sarayla tanıştırdığı iddialarını kuvvetlendiren örnekler sunmaktadır. Böylece kitapta saraylı olmanın anlamı ve kapsamı, haremdeki cariyelerin yaşamları üzerinden sorgulanmaktadır. Sarayın bu kadınların maddi ve kültürel dünyasını nasıl şekillendirdiği, yeni kurdukları ilişkilere ve topluma nasıl yansıdığı anlatılmakta ve Osmanlı hane yapılanmasının toplumdaki uzantılarına dair analizler yapılmaktadır.

Betül İpşirli Argıt bu kitabı ile hem Topkapı Sarayı Harem-i Hümayun dairesi üzerine yazılan literatüre hem de kadın ve biyografi çalışmalarına katkı sunmaktadır. Şu ana kadar yapılmış çalışmalar saray, valide sultan, padişah eşleri kadınlar, padişah kızları sultanlar ve cariyeler gibi birçok konudan bahsetmektedir. Literatür haremın teşkilat yapısı, valide sultan, valide sultanın haremdeki iktidarı ve siyasetteki rolü ile cariyelerin isimleri, kökenleri, görevleri, gelirleri üzerine yoğunlaşmakta, haremdeki kadınlara dair yeni biyografik çalışmalar da bulunmaktadır. Çağatay Uluçay'ın *Harem ile Padişahın Kadınları ve Kızları*, Leslie P. Peirce'in *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar*, Ali Akyıldız'ın *Mümin ve Müsriş Bir Padişah Kızı Refia Sultan ile Haremın Padişahı Valide Sultan: Harem'de Hayat ve Teşkilat*, Lucienne Thys-Şenocak'ın *Hadice Turhan Sultan Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler* isimli çalışmaları ile daha birçok çalışma sayılabilir. Bu çalışmalar hem haremın teşkilat yapısı ile haremde yaşam ve düzeni anlatmaları bakımından hem de özelde haremde yaşayan kadınların biyografileri olarak önemlidirler. Ancak cariyeleri bütün olarak haremdeki faaliyetleriyle ilgili ele almak dışında birey olarak inceleyen, haremde ayrıldıktan sonraki yaşantıları ve ilişkileri hakkında bilgi veren çalışmalar bulunmamaktadır. Var olan literatürdeki

bu eksiklik kitapta da belirtildiği gibi, bir anlamda hem cariyelerin birey oldukları gerçeğini gözden kaçırmakta hem de cariyelerin saraydan ayrıldıktan sonra saray ile bağlarının kopduğu gibi bir izlenim oluşmasına sebep olmaktadır (s. 35-36). Betül İpşirli Argıt, *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl* adlı kitabı ile literatürdeki bu boşluğu doldurmaktadır.

Yazar kitabında, cariyelerin sanılanın aksine çırağ edildikten sonra sarayla bağlarının kesilmediğini tam tersine ilişkilerinin yeni bir şekle bürünerek saltanat kurumunun temsilcisi olduklarını iddia etmektedir. Böylece merkezîyetçi bir devletin kurduğu sistemin topluma inen köklerine de açıklık getirmektedir. Diğer taraftan Harem-i Hümayun kurumunun Enderun kadar önemli olduğunu vurgulamakta ve her iki kurumun padişahın otoritesinin merkezde toplanmasını birlikte sağladıkları, bu yüzden bir bütünlük içinde değerlendirilmeleri gerektiğini savunmaktadır. Kitabın her bölümünde; Harem-i Hümayun'daki cariyeler ile ilgili uygulamaları açıklarken, Enderun'daki işleyiş hakkında da bilgi vererek okuyucuya iki kurumu kıyaslama, benzerlikleri tespit etme ve bütünlüğü görme imkânı sağlamakta, böylece Osmanlı saray araştırmalarına önemli bir katkı sunmaktadır.

Kitap, aynı zamanda saraylı kadınların yaşamlarının hem kölelik hem de azad sonrası dönemlerinin farklı yönlerini ele alması sebebiyle kölelik çalışmalarına katkı sunmaktadır. Cariyelerin saraya alınma yolları, seçilmeleri, isim değişiklikleri, eğitimleri, hizmetleri, çırağ edilmeleri, evlilikleri, çırağ sonrası sahipleri ile sosyal, hukuki ve ekonomik ilişkileri ile maddi dünyaları üzerinden Osmanlı'da kölelik kurumuna dair uygulamaları örneklendirmektedir.

Yazar kitabında ikincil kaynakların yanı sıra 18. yüzyıla ait oldukça zengin ve birinci elden kaynakları kullanmıştır. İstanbul Şerhiye Sicilleri Arşivi başta olmak üzere Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi evrakları, Hobhouse, Thorntorn gibi seyahatnameleri, D'Ohsson, Lady Montagu gibi Avrupalı devletlerin İstanbul'da bulunan elçileri ve kişilerinin mektup ve raporları, Bobovius gibi Osmanlı Sarayı'nda hizmetli kişilerin eserleri, dönem tarihleri gibi çok fazla Osmanlı ve Avrupalı kaynaktan faydalanmaktadır. Özellikle harem ile ilgili yer yer abartılı ifadelerle sahip olan yabancı kaynakların tenkidine özen gösterilmiştir. Tüm bu kaynaklar ile sadece 18. yüzyıl değil 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geniş bir zaman diliminde harem kurumunun ve uygulamalarının değerlendirilmesi ve farklı dönemlerde meydana gelen değişimlerin neler olduklarını belirlemek mümkün olmuştur. Kullandığı kaynaklar arasında *Evkâf-ı Hümayun Müfettişliği Mahkemesi'*ne ait mahkeme kayıtları ile tereke defterleri önemli bir yer tutmaktadır. Yazar 18. yüzyılın ilk yarısı için 1714-1732 yılları arasından 385, yüzyılın ikinci yarısı için 1773-1775 yılları arasından 43 saraylı cariyeye ait kayıtlar üzerinden maddi dünyalarını, servetlerini, mallarını, evlilik, boşanma, mal alım-satım, borç ve ödünç alıp-verme, vasilik ve vakıflarla ilgili meselelerini değerlendirmektedir.

Argıt, kitabında *prosopografi* metodunu kullandığını ifade etmektedir. Bunun nedeni incelediği kaynaklardan bir cariyeye ait tam bir biyografi çalışması çıkarmanın mümkün ol-

mamasıdır. Yazar, 800 saraylı kadının yaşamlarının belirleyici özelliklerinin tespit edilebildiği malzeme üzerinden, bu yaşamların benzeyen ve farklılaşan yönlerini dikkate alarak tüm zorluklarına rağmen bir *grup biyografisi* oluşturma gayretinde olduğunu, bununla birlikte bir kısmının yaşamının da, belgelerden ulaşılabildiği kadar, kısmen detaylandırılabilirdiğini vurgular (s. 52). Betül İpşirli Argıt tarafından yazılan *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl* adlı kitap toplamda altı ana bölümden oluşmaktadır.

Kitabın birinci bölümünde çırağ sonrası ilişkilerin temellerinin atıldığı harem dönemi incelenmekte, cariyelerin haremde ortak bir mekânda yaşamaları, birlikte eğitim almaları birbirlerine yakın rütbelerde görevlendirilmeleri, bu arada kurdukları iletişim ve bağın ileriki yıllardaki ilişkilerini nasıl belirlediği üzerinde durulmaktadır. Haremde kimlerin yaşadığının sınırları çizilmekte, haremdeki cariyeler gruplandırılmakta ve sarayda geçtikleri aşamalar anlatılmaktadır. Bu aşamalar ile haremdeki hiyerarşi detaylandırılmakta ve böylece harem içi iletişimin nasıl gerçekleştiği konusuna ışık tutulmaktadır. Cariyelerin haremdeki statüleri hem maddi dünyalarını hem haremdeki nüfus ve etki alanlarını hem de kimlerin maiyyetinde oldukları ve kendi maiyyetlerinde kimlerin bulunduğu üzerinden bağlantılarına dikkat çekilmektedir. Sonraki bölümlerde anlatılacak ilişki ağlarını temellendirmek amacıyla bir cariyenin kimin adabından geçtiği ve kime hizmette bulunduğu önemi, haremde cariyelere verilen yeni isimleri ile eski kimliklerinden koparken saray terbiyesince eğitilmeleri üzerinden yeni bir kimliğe girişleri, bu aşamada cariyelerin aileleriyle bağlarının olup olmadığı konu edilmektedir. Ailesiyle bağı kopmuş cariyelerin haremde yeni bağlantılar kurarak sarayla aidiyet duygusu geliştirmelerinin hem haremde hem harem sonrası yaşamda hane yapılanmalarının gücünü anlamak açısından değerlendirilmesi de bu bölümün üzerinde durduğu konular arasındadır. Bir diğer konu haremde farklı mevkideki kişilerin cariyeye sahibi olmaları ve tüm maddi ilişkileri, himaye ilişkilerini şekillendirip, çeşitlendirmesi ve bağları güçlendirmesidir.

Kitabın ikinci bölümü cariyelerin saraydan çırağ edilerek ayrıldıkları döneme odaklanmaktadır. Çırağ sonrası sarayla ilişkilerinin devamlılığını, ilişkiler üzerinden yaşamlarının şekillenişini ve ilişkiyi pekiştiren kanalları sorgulamaktadır. Maddi, manevi etkenleri, toplumsal ilişkileri, aidiyet duygusu ve hukuksal boyutları incelenerek ilişkilerin devamının tek bir yolla veya kişilere bağlı olmadığı ortaya konulmaktadır. Burada cariyelerin çırağlarında haremdeki statülerinin etkili olduğu vurgulanmakta ve saraydan çıkmanın genellikle evlilik anlamına geldiği belirtilmektedir.

Argıt, cariyelerin saray hizmetlerinin çırağ edilme sonrası etkilerini de ortaya koymaktadır. Gerek sarayla ilişkilerin gerekse cariyeye ile mevlası (sahibi) arasındaki ilişkinin nasıl dönüşüp devam ettiğini ve bu ilişki ağının haneye mensubiyeti beslediğini açıklamaktadır. Saraylı olmanın bir yandan da himaye edilmek anlamına geldiğini, çırağ sonrası sarayla devam eden ilişkilerle bu kadınların olası muhtelif sosyal ve ekonomik problemlere karşı sarayın güvencesine girdiklerini belirtmektedir. Kitapta saray içinde ortak bir mekân, birlikte geçen zamanlar ve alınan eğitimle birlikte oluşan kültür birliğinin ilişkilerin devamını nasıl sağladığı, ortak bir

güç oluşturduğu ve bir gruba ait olma duygusu ile çırağ sonrası davranışlarda tüm bunların belirleyici olduğu üzerinden saray kültürünün topluma yayılma yolları gösterilmektedir. Saraylı kadınların ilişkilerinde, saraydan önce çıkan kadınların kendilerinden sonra çıkanlara yol göstermeleri, aralarında borç alıp verme ilişkileri olması, çırağ edilenler ile hâlâ sarayda olanlar arasında vekillik ve vasilik durumlarının ilişkilerini daha fazla kuvvetlendirmesi konuları ele alınmaktadır. Ele alınan konulardan bir diğeri de saraydan çırağ edilen kadınların sarayla olan bağlarının devamında hukukun bağlayıcılığının rolüdür.

Kitabın üçüncü bölümünde Argıt, saraydan çırağ edilen cariyelerin evliliklerini, sarayla bağın evliliklere yansıyan yönleri üzerinden incelemektedir. Bu evliliklerin hangi yolla gerçekleştiğini, cariyelerin haremdeki görevleriyle ilişkisini, evlendikleri kişilerin özelliklerini, evliliklerinin ne anlama geldiğini ve bazılarının yaptıkları ikinci evlilikleri konu edinmektedir. Yazar ikna edici bir biçimde ailelerinden kopuk olan saraylı kadınların çırağ sonrası evlilikler yolu ile himaye edilişleri ve sosyo-ekonomik açıdan yükselip, nasıl güç sahibi olabildikleri, sarayla devam eden ilişkileri ve kurdukları bağlar ile siyasi ilişkilerin bir parçası olma durumları ile sarayın nüfus ve gücünü temsil etmeleri üzerinde durmaktadır.

Argıt, saraydan çırağ edilen kadınlarla evlenen erkeklerin yüksek oranda seyfiye, ilmiye ve kalemiye sınıflarına veya sarayın Enderun ve Birun kısımlarında görevli askeri sınıfa mensup olduklarını tespit etmiştir. Burada haremdeki üst kademedeki görev yapan cariyelerin yüksek mevkideki erkeklerle evlendirildiklerini, Harem-i Hümayun ve Enderun'da saray adabı ve hanedana sadakat üzere eğitilen kişilerle yapılan evlilikler ile hanedana bağlılığın sağlandığını savunmaktadır. Bu evlilikleri Osmanlı hane yapılanması ve intisap ilişkilerinin önemi üzerinden değerlendirmektedir. Yazarın bu bölümde yapmış olduğu katkılardan biri de; sarayın gücünü temsil edecek yeni haneler oluşması ile çırağ edilen cariyelerin sosyal hayatlarındaki faaliyet ve ilişkilerin, sarayın toplum içindeki bağlantı kolları olarak işlev görerek siyasi mekanizmanın işleyişini etkilediklerini vurgulamasıdır.

Dördüncü bölümde Argıt, saraylı eski cariyelerin yerleştikleri mahalleleri ve buradaki toplumsal ilişkilerini incelemekte, saraylı kimliklerinin oturdukları mahallere etkisini göstermektedir. İkamet edilecek mahal seçiminde saraydan daha önce çırağ edilen kadınların yol göstericiliği olabildiği gibi hanedan kadınlarına ait sarayların bulunduğu mahallerin tercih edildiğini ya da evlenen eşlerin saraya mensubiyetlerinin ve çalışma mahallerinin oturulacak yer açısından belirleyici olabildiğini ifade etmektedir.

Dördüncü bölümün dikkat çeken konularından biri de saraylı kadınların yaşadıkları toplumla kurmuş oldukları ilişkilerin sarayın toplumdaki imajına nasıl etki ettiği. Saraydan çırağ edilen kadınların yeni evlerinde ve kimi zaman yeni şehirlerinde topluma dahil oldukları, hem kendileri gibi saraylılarla hem de saraylı olmayan mahalle sakinleri ile ilişki kurdukları gösterilmektedir. Yazarın en önemli argümanlarından biri de bu ilişkilerin sosyalleşmenin ötesinde davalara da yansiyacak şekilde borç para alıp verme, şahitlik, vekillik ve vasilik gibi konularla çeşitlenmiş, toplumun saraylı kadınlar üzerinden sarayı tanımaya vesile olmuş olmasıdır.

Yazar tüm bunları göstererek saray kültür ve adabının şehre ve imparatorluğa taşınmasında öncü olmalarının altını çizmektedir.

Kitabın beşinci bölümünde yazar, saraydan çırağ olmuş cariyelerin saray mensubiyetinin maddi varlık ve kaynaklarına etkisini değerlendirmektedir. Saraylıların servetleri arasındaki farklılığı da haremdeki statü farkı ile açıklamaktadır. Saraylı kadınların bıraktıkları terekeleri aynı dönemde saraylı olmayan askeri statülü kadınlarınkiyle karşılaştırarak saraylı cariyelerin toplum içindeki konumlarını anlamayı kolaylaştırmaktadır. Tüm bunlarla dönemi daha iyi değerlendirme ve tanıma fırsatı sunulmaktadır. Saraylıların servet kaynaklarının sarayla olan bağı da ayrıca incelenmektedir. Cariyelerin haremdeki gelirleri ve çırağ sonrası kendilerine hibe edilen ev ve vakıf gelirleri dışında, evlendikleri kişilerin statüsü, gelir ve servetleri de bu konuda önemli bir etken olarak sunulmaktadır. Yazar, saraylı kadınların az bir kısmının çok yüksek servetlere sahip olduğunu tespit etmiştir. Saraylı kadınların gelirlerinin yüksekliğini eşlerinin meslek ve statüsünün belirlediği ve toplumda asker statülü kişilere yakın yüksek bir düzeyde yaşadıkları sonucuna varmıştır.

Bu bölümde saraylı cariyelere harem hizmetleri sırasında verilen hediyeler, çeyizler ile çırağ sonrasındaki hediyeleşmeler içinde yer alan kitap, saat, mücevher, kıyafet, köle, gayrimenkul ve değerli eşyaları ayrı ayrı dönemin saray kültürü açısından değerlendirilmiştir. Böylece açıklığa kavuşturulan konulardan bir başkası ise köle kökenli bu kadınların saray hizmetinde bulunmalarının onları belli bir statüye ve maddi varlığa da taşıırken, bu varlık ve davranış biçimlerini ve sarayın günlük yaşam adabını hem İstanbul'un çeşitli semtlerine hem de taşraya taşıdıklarıdır.

Argıt, altıncı bölümde çırağ edilen saraylı kadınların saray ile ilişkilerinin devamlılığını yaptırdıkları vakıflar, vakıf çeşitleri ve vakıf ilişkileri üzerinden sorgulamaktadır. Saray ile miras ilişkilerinin saraylı cariyelerin yaptıkları hayır işlerinde etkili olduğunu ve bu kadınların vakıfların çeşidi konusunda hanedan kadınlarının izinden giderek pek çoğunun çeşme ve mektep yaptırdığını ortaya koymaktadır. Yazar ayrıca bu kadınların İstanbul ve imparatorluğun bazı yerlerinde mimari, kentsel, sosyal, dini ve kültürel gelişimi mütevazi de olsa desteklediklerini, tüm bunlarla halkın takdirini kazanmalarıyla mensup oldukları sarayın gücüne ve meşruiyetine de katkı sağladıklarını ifade etmektedir. Yazar burada saraylı cariyelerin halkın takdirini kazandıkları konusunda önemli bir iddia ortaya koymaktadır.

Saraylı kadınların kimi zaman diğer saray mensuplarının menfaat ve ihtiyaçlarını dikkate alarak mallarını vakfettiklerine, kimi saray mensuplarını yaptırdıkları vakıflarda vakıf yöneticisi olarak müteveli ve nazır tayin ettiklerine kimi saray mensuplarının da kurdukları vakıflarının gelirlerinden istifa etmesini sağladıklarına değinmektedir. Kimi saraylıların mallarının üçte birini cariyelerine hibe edebildikleri, nakit paralarını saraydaki başka cariyelere ya da saray hizmetinde bulunan kişilere bağışladıkları tespitlerinde bulunmaktadır. Böylece saraylı kadınlar arasındaki dayanışmayı vakıfları üzerinden örneklendirmektedir.

Sonuç olarak bu kitapta yazar, Osmanlı sarayına köle olarak giren cariye kadınların saray mensubiyeti ile belli bir maddi güce, ilişki ağlarına, mirasa, bir yaşam şekline, adaba ve duyu dünyasına sahip olduklarını, saraydan genellikle evlenerek çıktıktan sonra gittikleri yerlere ve ilişkilerine de saray yaşamı ve kültürünü yansıttıklarını detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Kitaptan cariyeler arasında haremde başlayan saray-hane ilişkisinin tüm hayatları boyunca dönüşüp gelişerek devam ettiği hatta ölümlerinde mezar yerlerinin belirlenmesinde dahi etkili olması üzerinden sarayın köle kökenli bu cariyeleri hem hayatları boyunca himaye ettiği hem de ırağ edilen cariyeler üzerinden toplumda kendini ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Betül İpşirli Arğıt'ın Harem-i Hümayun cariyelerinin ırağ sonrası yaşamlarını daha önce hiç değinilmemiş yönleri ile ele aldığı *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl* adlı 2017 tarihinde yayınlanmış bu kitabı, Osmanlı saray ve harem çalışmaları ile kadın ve kısmen biyografi çalışmaları konusunda literatüre değerli bir katkı sunmaktadır.

**Pinar Kayaalp, *The Empress Nurbanu and Ottoman Politics in the Sixteenth Century: Building the Atik Valide*, New York: Roudledge, 2018, xii+172 s.
ISBN: 978-1138099791**

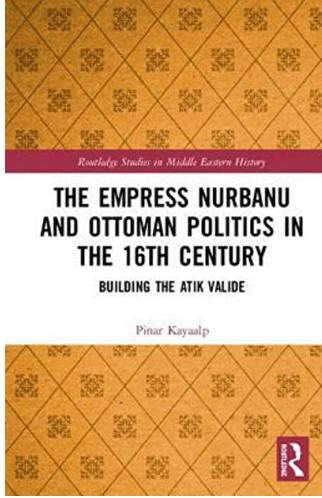
Ayşegül Ünal¹

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:
Ayşegül Ünal (Doktora Öğrencisi),
İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü, İstanbul, Türkiye
E-posta: aysegulunal.trh@gmail.com
ORCID: XXXX

Başvuru/Submitted: 15.07.2020
Kabul/Accepted: 08.09.2020

Atıf/Citation: Unal, Aysegul, "Pinar Kayaalp, *The Empress Nurbanu and Ottoman Politics in the Sixteenth Century; Building the Atik Valide*, New York: Roudledge, 2018" (Kitabiyat). Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, 34 (2020), s. 133-136.
<https://doi.org/10.26650/gaad.20213407>

Osmanlı geleneğinde imparatorluğa ait külliye inşası, hanedanın yalnızca seçkin üyelerine tanınmış bir ayrıcalık olarak ortaya çıkmıştır. 16. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Hanedan politikalarına kadınların da dahil olmasıyla birlikte büyük inşa faaliyetlerinde de bir değişim meydana gelmiş, banilik padişahın gözde cariyesinden valide sultana geçmiştir. II. Selim'in hasekisi ve III. Murad'ın annesi Nurbanu Sultan (1525-1583) Osmanlı hanedanının en önemli kadın sultanlarından olmasına rağmen hakkında yapılmış çalışmalar kısıtlıdır. Manisa sancağında bulunan Şehzade Selim tarafından gözde haseki seçildiği 1542 yılından itibaren Nurbanu Sultan'ın siyasi ve idari kariyeri de başlamış bulunmaktadır.

Pinar Kayaalp kitabının amacını tanımlarken, Atik Valide Külliyesi ve banisine dair ilk tam monografiyi hazırlamayı hedeflediğini vurgulamaktadır. Kitabın bölümleri, bu amaçla 16. yüzyılda Osmanlı sarayında hamiliğin kadınlar tarafından mimaride nasıl kullanıldığını okuyucuların göreceği şekilde tasarlanmıştır. Çalışma, bu dönemdeki kadın hamiler ve mimari eserler arasındaki ilişkiyi ilerleyen bölümlerde karşılaştırmalı örnekleriyle açıklamaktadır. *"The shift in the Ottoman patronage system between the sixteenth and seventeenth centuries"* (s. 1-11) isimli ilk bölümde öncelikle genel bir vakıf tanımı yapılmakta ve vakıf kurumu hakkında bilgi verilmektedir. Ardından Osmanlı Devleti'nde mimari, sanat ve edebiyat alanlarında altı yüzyıl boyunca var olan himaye sistemi incelenmekte ve bu sistemin siyasi, sosyal ve ekonomik değişimler ile paralel ilerlediği belirtilmektedir.

"The emergence and rise of Nurbanu in Ottoman dynastic politics" (s. 12-47) başlıklı ikinci bölüm II. Selim'in Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü sonrası cülusuyla birlikte gelişen olayların anlatımı ile başlamaktadır. Kayaalp bu bölümde, öncelikle II. Selim'e yapılan eleştirilerden bahsetmektedir. Bu eleştiriler padişahın saraydan ayrılmayarak seferlere katılmamasına, kişisel hayatına ve yakın arkadaşları ile gözde devlet adamlarına karşı takındığı fazla hoşgörülü tavrına yöneliktir. Ancak Kayaalp'e göre bu eleştiriler tutarlı ve geniş kapsamlı değildir. Eleştirenlerin hepsi aynı kişiye aynı suçlamalarda bulunmamaktadır. Ayrıca imparatorluğun artık daha bürokratik bir yapıya kavuştuğu ve yeni padişahların rollerinin daha sembolik olduğu göz ardı edilmektedir. Kayaalp Osmanlı müverrihlerinin ve yabancı gözlemcilerin kendi çıkarları doğrultusunda yorum yapabileceklerini de göz önünde bulundurmamız gerektiğini hatırlatmaktadır. Bu iddiasını Gelibolulu Mustafa Âlî, Venedik balyosu Marcantonio Barbaro ve Costantino Garzoni örneklerini vererek güçlendirmektedir.

II. Selim'in toplum nezdinde "dinsiz, gösterişli, obur ve şarap sever" şeklinde olumsuz bir imajı olduğunu vurgulayan Kayaalp, sultanın diğer bir olumsuz imajının da askeri meselelere ilgisizliği olduğunu belirtmektedir. Bütün bunların yanı sıra Osmanlı kroniklerinin ve özellikle yabancı kaynakların aktardıklarından yola çıkarak bu dönemde hanedan mensubu kadınların siyasi meselelerdeki etkisi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Özellikle II. Selim'in hasekisi Nurbanu'nun devletlerarası ve hanedan içi siyasete katılımı konusunda Venedik balyoslarının ve elçilerinin aktardığı önemli bilgiler mevcuttur. Venedik Arşivi'nde rastlanan bu bilgilerden ilki 1558 yılının başlarına tarihlenmektedir. Şehzade Selim, Hasan Çavuş isimli birini gözdesi

Nurbanu'nun soyu hakkında bilgi toplaması için Venedik'e göndermiştir. Bunun üzerine senato şehzadeye bir mektup yollamış ve böylece Nurbanu'nun geçmişi öğrenilmiştir. Kitabın bu bölümünde Nurbanu'nun biyografisini ayrıntılarıyla yazan Kayaalp, Hasan Çavuş'un da aktardığı bilgilerden yola çıkarak 1525 yılında Paros Adası'nda doğan Nurbanu'nun asıl isminin Cecilia, babasının Paros dükü Nicolò Venier ve annesinin Violante Baffo olduğunu belirtmektedir. Mektupta ayrıca Zuan Francesco Venier isimli Korfu kalesi kumandanının Cecilia'nın babasının kardeşi yani amcası olduğu da yazılmıştır. Bu bilgiler Nurbanu Sultan'ın köklü bir ailenin kızı olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Daha sonra Hasan Çavuş, 1559 yılında Venedik'e ikinci kez gitmiş ve böylece Nurbanu tarihi kaynaklarda bir kez daha ortaya çıkmıştır. 1559'da Hasan Çavuş'un ikinci Venedik ziyareti ile 1574'te III. Murad'ın tahta çıkması arasında geçen süre içerisinde Venedik kaynakları Nurbanu'dan üç kez bahsetmektedir. Bu bölüme ana hatlarıyla baktığımızda Nurbanu'nun hem hanedan içerisinde hem de dışında kendisine siyasi ve diplomatik bir çevre edindiğini rahatlıkla görmekteyiz. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi çalışmanın bu bölümünde Kayaalp, Nurbanu'nun hanedan içerisinde üstün bir konuma erişmek için yaşamış olduğu zorlukları ve kendisinin baskın gelmesi sonucu ortaya çıkan birtakım sürtüşmeleri ele almaktadır.

"*The written records of the Atik Valide*" (s. 48-70) bölümünde ise Nurbanu Sultan'ın vakfiyesini inceleyen Kayaalp, önce vakfiyenin metinsel incelemesini daha sonra da Atik Valide Külliyesi'nin kitabe ve diğer yazıtsal değerlendirmesini yapmaktadır. Vakfiyenin dua kısmını detaylı bir şekilde ele alan Kayaalp, bu kısımda caminin içerisinde; mihrap ve son cemaat yerinde yer alan sureleri ve ne anlama geldiklerini de incelemiştir. Camide yer alan ayetlerden yola çıkan yazar, Nurbanu'nun kişisel ve geleneksel bir yapı inşa ettirme niyetinde olduğunu söylemektedir.

Mihrimah Sultan Camii'nin kitabesi ile Nurbanu Sultan'ın kitabesini karşılaştıran yazar, Nurbanu'nun kitabesinin tahtadan yapılmış olmasına rağmen bir yönüyle oldukça üstün olduğunu belirtmiştir, bu üstünlüğü ise Mihrimah Sultan'ın kitabesinde kendi adının geçmediğini ancak Nurbanu Sultan'ın meşruiyetini kocasından yahut oğlundan almadığını belirterek desteklemektedir. Ayrıca bu kısımda III. Murad'ın nasıl tasvir edildiği meselesini incelemekte ve buradan yola çıkarak tüm vakfiyelerin aynı zamanda oldukça kişisel olduğu ve bazı açılardan mesaj ilettiği yargısına varmaktadır. Caminin içerisinde yer alan bu yazıtlardan da yola çıkan yazar, Nurbanu'nun bu görkemli hayır işini kocası ve eşinden bağımsız olarak meydana getirdiğinin altını çizmektedir.

Kayaalp'e göre Nurbanu'nun kendisinin, oğlunun ve imparatorluğun imajı vakfiye metninde ve külliye de yer alan metinlerde dikkatlice işlenmiştir. Bu bölümün en güçlü tezlerinden biri ise Nurbanu'nun vakfiyesinde kendisi örnek bir Müslüman olarak gösterilirken, oğlunun ise halifelüğün koruyucusu ve hanedanın devamlılığını sağlayan üstün ahlaklı ve adil bir hükümdar olarak lanse edilmesidir. Vakfiyenin hazırlandığı vakit Nurbanu'nun henüz hayatta olması yapılan bu çıkarımları daha önemli ve güçlü hale getirmektedir. Ayrıca Kayaalp, Valide

Sultan'ın padişaha yöneltilen eleştirilerin farkında olduğu ve kendisinin yapması gerekenleri iyi bildiği sonucuna ulaşmaktadır.

Dördüncü bölüme geldiğimizde Nurbanu'nun inşa ettirdiği külliye'nin fonksiyonel ve simgesel önemi ele alınmaktadır. "*The functional and iconographic significance of Nurbanu's monument*" (s. 71-112) başlıklı bu son bölümde ilk olarak külliye'nin topografik açıdan değerlendirilmesiyle başlayan Kayaalp, II. Mehmed'den itibaren inşa ettirilen yapıların konumlarına bakarak görünürlüğün tek amaç olmadığını, II. Mehmed, II. Bayezid, I. Selim ve I. Süleyman'ın yaptırdığı camilere bakarak Rum diyarındaki Osmanlı üstünlüğünü göstermeyi amaçladıklarını belirtmektedir. II. Mehmed'in saltanatından sonra kentsel yapıya dair endişeler gücünü yitirmiş, II. Bayezid Külliyesi örneğinde olduğu gibi büyük yapıların inşasında geniş kamusal alanlara ihtiyaç duyulmuştur. Mimar Sinan ise var olan kentsel yapıya elinden geldiğince uymaya çalışmıştır.

16. yüzyılın ikinci yarısına geldiğimizde Nurbanu büyük projesini tamamlamış ve İstanbul çoktan Osmanlı tarzı ikonografisi yansıtan bir şehir haline gelmişti. Külliye'nin tamamlanmasıyla Üsküdar, sufilerin ve sünnilerin bir arada var olduğu bir merkez haline gelmiş, dini, sosyal ve ticari açıdan önemli değişimler yaşamıştır. Bu durum Üsküdar'ın askeri ve ticari bir merkez olmaktan çıkıp bireysel ve kamusal inşa hareketiyle bir şehir merkezine dönüşmesine neden olmuştur. Hanedan mensubu kadınların yaptırmış olduğu külliye'ler ise çalışmanın bu kısmında Atik Valide külliyesi ile karşılaştırılmaktadır. Özellikle Sinan'ın bir diğer önemli projesi olan Mihrimah Sultan Külliyesi'nin Üsküdar'ın bu dönüşümünde Atik Valide ile birlikte önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Kayaalp kitabın başında vadettiği gibi Nurbanu Sultan hakkında yapılan ilk tam monografisi hazırlamıştır. Valide Sultan'ın biyografisinin yanı sıra baniliği ve etrafında gelişen siyaseti birden fazla yönüyle ele almayı başarmıştır. Osmanlı hanedan mensubu kadınların inşa hareketlerinin ne denli önem arz ettiğini bu çalışma sonucunda bir kez daha görebilmekteyiz.

TANIM

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin 1972'den beri yayımlanan hakemli, açık erişimli, bilimsel yayın organıdır. Araştırma ve derleme makalelerinin yanı sıra derginin yayın kapsamına uygun kitapların tanıtım ve değerlendirme yazıları yayımlar. Dergi yılda iki sayı olarak çıkar. Yayın dili Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve yayın kurulunun belirlediği hallerde Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yerel dilleridir.

AMAÇ VE KAPSAM

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, uluslararası yayın standartlarına uygun yüksek kalitede makaleler yayımlayarak bilimsel bilginin yayılmasına katkıda bulunmayı ve odaklandığı Güney-Doğu Avrupa tarihi ve araştırmaları alanında bilim camiasına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Türkiye üniversite ve araştırma kurumlarında üretilen akademik bilgi ve bulguları, başta Güneydoğu Avrupa ülkeleri olmak üzere, uluslararası araştırmacıların çalışma sonuçlarıyla bir araya getirmek derginin önemli hedeflerinden biridir. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi bir tarih ve arkeoloji dergisidir. Bununla birlikte Güneydoğu Avrupa tarihiyle ilgili olmak kaydıyla sanat tarihi, edebiyat, iktisat, ilahiyat ve dilbilim sahaslarından yazılar kabul edilir. Dergi yayın kurulu, amaç ve kapsam bakımından Güneydoğu Avrupa eskiçağ tarihi ve arkeolojisi ve Osmanlı tarihine ilişkin makale ve kitabiyat yazılarını özellikle teşvik eder.

POLİTİKALAR

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir. Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir. Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildiriler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve / veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğü takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir. Makale yayınlanmak üzere dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez. Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

Açık Erişim İlkesi

Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi'nin tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir. Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi'nin makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri İstanbul Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Telif Hakkında

Yazarlar İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin fikri eseri, Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayınlamasına izin verirler. Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfta bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşaatme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazarların veya varsa yazarların işverenin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır.

ETİK

Yayın Etiği Beyanı

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing> Gönderilen tüm makaleler orijinal ve yayınlanmamış olmalı; başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığını beyan etmelidir. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmalar gözetilmelidir. Telif

bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Her bir makale en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirilmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir. Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.
- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.
- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.
- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.
- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.
- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.
- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, "yöntem" bölümünde katılımcılardan "bilgilendirilmiş onam" alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir. Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar. Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm bireyler “teşekkür/bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir. Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör, Hakem Sorumlulukları ve Değerlendirme Süreci

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır. Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür. Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar

tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir. Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, uyuğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir. Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı

hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir. Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAZIM KURALLARI

Dil

Dergide Türkçe, İngilizce, Almanca, Fransızca ve yayın kurulunun belirlediği hallerde Güneydoğu Avrupa ülkelerinin yerel dillerinde makaleler yayınlanır. Gönderilen makalelerde makale dilinde öz, İngilizce öz ve İngilizce geniş özet olmalıdır. Ancak makale İngilizce ise, İngilizce geniş özet istenmez.

Yazıların Gönderimi

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad> sayfasından erişilen <http://dergipark.gov.tr/login> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili detayları içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) Kapak Sayfası; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı Anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir.

Yazıların Hazırlanması

Aksi belirtilmedikçe gönderilen yazılarla ilgili tüm yazışmalar ilk yazarla yapılacaktır. Makale gönderimi online olarak <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad> üzerinden yapılmalıdır. Gönderilen yazılar, yazının yayınlanmak üzere gönderildiğini ifade eden, makale türünü belirten ve makaleyle ilgili bilgileri içeren (bkz: Son Kontrol Listesi) bir mektup; yazının elektronik formunu içeren Microsoft Word 2003 ve üzerindeki versiyonları ile yazılmış elektronik dosya ve tüm yazarların imzaladığı Telif Hakkı anlaşması Formu eklenerek gönderilmelidir.

1. Çalışmalar, A4 boyutundaki kağıdın bir yüzüne, üst, alt, sağ ve sol taraftan 2,5 cm. boşluk bırakılarak, 12 punto Times New Roman harf karakterleriyle ve 1,5 satır aralık ölçüsü ile hazırlanmalıdır.
2. Çalışmalar 3500 – 10.000 sözcük arasında olmalı ve sayfa numaraları sayfanın altında ve ortada yer almalıdır.

3. Yazar/yazarların adları çalışmanın başlığının hemen altında sağa bitişik şekilde verilmelidir. Ayrıca yıldız dipnot şeklinde (*) yazarın unvanı, kurumu ve e-posta adresi sayfanın en altında dipnotta belirtilmelidir.
4. Giriş bölümünden önce 180-200 sözcük arasında çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden Türkçe (ya da makalenin yazı dili) ve İngilizce öz ile 600-800 kelimelik İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. Çalışmanın İngilizce başlığı İngilizce özün üzerinde yer almalıdır. İngilizce ve Türkçe (ya da makalenin yazı dili) özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden 5 İngilizce, 5 Türkçe (ya da makalenin yazı dili) anahtar kelime yer almalıdır. İngilizce genişletilmiş özet Türkçe ve diğer dillerdeki makaleler için zorunludur.
5. Çalışmaların başlıca şu unsurları içermesi gerekmektedir: Başlık, Türkçe (ya da makalenin yazı dili) öz ve anahtar kelimeler; İngilizce başlık, İngilizce öz ve anahtar kelimeler; İngilizce genişletilmiş özet, ana metin bölümleri, son notlar ve kaynaklar.
6. Araştırma makalelerinde bölümler şu şekilde olmalıdır: "GİRİŞ", "AMAÇ VE YÖNTEM", "BULGULAR", "TARTIŞMA VE SONUÇ", "SON NOTLAR" "KAYNAKLAR" ve "TABLOLAR VE ŞEKİLLER". Derleme ve yorum yazıları için ise, çalışmanın önemini belirttiği, sorunsal ve amacın somutlaştırıldığı "GİRİŞ" bölümünün ardından diğer bölümler gelmeli ve çalışma "TARTIŞMA VE SONUÇ", "SON NOTLAR", "KAYNAKLAR" ve "TABLOLAR VE ŞEKİLLER" şeklinde bitirilmelidir.
7. Çalışmalarda tablo, grafik ve şekil gibi göstergeler ancak çalışmanın takip edilebilmesi açısından gereklilik arz ettiği durumlarda, numaralandırılarak, tanımlayıcı bir başlık ile birlikte metin içinde veya "KAYNAKLAR" bölümünden sonra verilmelidir. Demografik özellikler gibi metin içinde verilebilecek veriler, ayrıca tablolar ile ifade edilmemelidir.
8. Yayınlanmak üzere gönderilen makale ile birlikte yazar bilgilerini içeren kapak sayfası gönderilmelidir. Kapak sayfasında, makalenin başlığı, yazar veya yazarların bağlı oldukları kurum ve unvanları, kendilerine ulaşılacak adresler, cep, iş ve faks numaraları ve e-posta adresleri yer almalıdır (bkz. Son Kontrol Listesi).
9. Kurallar dâhilinde dergimize yayınlanmak üzere gönderilen çalışmaların her türlü sorumluluğu ve çalışmada geçen görüşler yazar/yazarlarına aittir.
10. Referanslar derginin benimsediği Modern Humanities Research Association (MHRA) 3 stiline uygun olarak hazırlanmalıdır.

Referans Stili ve Formatı

Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, metin içi alıntılama ve kaynak gösterme için MHRA (Modern Humanities Research Association) kaynak sitilinin 3. edisyonunu benimser. MHRA 3. Edisyon hakkında bilgi için:

- Modern Humanities Research Association. (2013). MHRA Style Guide. A Handbook for Authors and Editors. (3th Ed.), London.

-<http://www.mhra.org.uk/>

Kaynakların doğruluğundan yazar(lar) sorumludur. Tüm kaynaklar metinde belirtilmelidir. Kaynaklar aşağıdaki örneklerdeki gibi gösterilmelidir.

Metin İçinde Kaynak Gösterme

Kaynaklar sayfa altı notu şeklinde yazarların adı ve soyadı ve yayının künyesi yazılarak belirtilmelidir.

Birden fazla kaynak gösterilecekse kaynaklar arasında (;) işareti kullanılmalıdır. Kaynaklar yayın tarihlerine göre sıralanmalıdır

Örnekler:

KİTAP

Dipnot: Ömer Gezer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020, s. 109-136. Kısa not: Ö. Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 109-136.

Bibliyografya: Gezer, Ömer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020.

İki veya üç yazar

Dipnot: Mehmet İnbaşı ve Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s. 40.

Kısa not: M. İnbaşı ve E. Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri*, s. 40.

Bibliyografya: İnbaşı, Mehmet ve Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Dört ve daha fazla yazar

Bibliyografyada yazar isimlerinin hepsi sıralanır; dipnotta ise ilk yazar belirtildikten sonra diğer yazarlar için vd. ibaresi kullanılır.

Editörlü kitap

Dipnot: Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna. Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39*, haz. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s. 46.

Kısa not: Novili Ömer Efendi, s. 46.

Bibliyografya: Novili Ömer Efendi, *Tarih-i Bosna. Osmanlı-Habsburg*

Savaşları 1736-39, haz. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

Çeviri kitap

Dipnot: Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2013, s. 110-125.

Kısa not: B. Jelavich, *Balkan Tarihi*, s. 110-125.

Bibliyografya: Jelavich, *Barbara, Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, çev. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. bs., İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

MAKALE

Dipnot: Vjerran Kursar, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34 (2013), s. 120-122.

Kısa not: V. Kursar, "Being an Ottoman Vlach", s. 120-122.

Bibliyografya: Kursar, Vjerran, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34 (2013), s. 115-161.

DOI'si Olmayan Online Edinilmiş Makale

Dipnot: Umut Al ve Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin

Atf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), s. 355-358. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

Kısa not: U. Al ve G. Doğan, "Hacettepe Üniversitesi", s. 355-358.

Bibliyografya: Al, Umut ve Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin Atf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), s. 349-369. Erişim adresi: <http://www.tk.org.tr/>

DOI'si Olan Makale

Dipnot: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), s. 266. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

Kısa not: S. J. Turner, "Website Statistics", s. 266.

Bibliyografya: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), s. 261-278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

KİTAP BÖLÜMÜ

Dipnot: Emir O. Filipović, “‘Creato Regni’ in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić”, *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, s. 265.

Kısa not: E. O. Filipović, “Creato Regni”, s. 265.

Bibliyografya: Filipović, Emir O., “‘Creato Regni’ in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić”, *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, s. 263-276.

KİTAP TANITIMI

Dipnot: Sercan Pektaş, “Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009” (Kitabiyat), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), s. 123.

Kısa not: S. Pektaş, “*The Sword and the Crucible*” (Kitabiyat), s. 123.

Bibliyografya: Pektaş, Sercan, “Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009” (Kitabiyat), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), s. 123-125.

TEZLER

Dipnot: Baki Tezcan, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, yayımlanmamış doktora tezi, Princeton University, 2001, s. 207-209.

Kısa not: B. Tezcan, *Searching for Osman*, s. 207-209.

Bibliyografya: Tezcan, Baki, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, yayımlanmamış doktora tezi, Princeton University, 2001.

SEMPOZYUM KATKISI

Dipnot: Zsuzsanna Csiráki, “Hungarian Elements in the Habsburg-Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century”, *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdivm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17-18 Mart 2017, Viyana, Avusturya.

Kısa not: Z. Csiráki, “Hungarian Elements”.

Bibliyografya: Csiráki, Zsuzsanna, “Hungarian Elements in the Habsburg-Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century”, *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdivm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17-18 Mart 2017, Viyana, Avusturya.

Online Olarak Erişilen Konferans Bildiri Özeti

Murat Çınar, Dilek Doğan ve S. Sadi Seferoğlu, “Eğitimde Dijital Araçlar: Google Sınıf Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme” [Öz], Akademik Bilişim Konferansında sunulan bildiri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir. Erişim adresi: [http://ab2015.anadolu.edu.tr /index.php?menu=5&submenu=27](http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27)

DİĞER KAYNAKLAR

a) Gazete Yazısı

Çiğdem Toker, ‘Unutma’ notları, *Cumhuriyet*, 26 Haziran 2015, s. 13.

b) Online Gazete Yazısı

Meral Tamer, E-ticaret hamle yapmak için tüketiciyi bekliyor, *Milliyet*, 26 Haziran 2015. Erişim adresi: <http://www.milliyet>

c) Web Page/Blog Post

David Bordwell, David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post], 18 Haziran 2013. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Ansiklopedi/Sözlük

“Bilgi mimarisi”, Vikipedi içinde, (20 Aralık 2014). Erişim adresi: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Alexei Marcoux, “Business ethics”. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (2008). Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Radyo ODTÜ (Yapımcı), Modern sabahlar [Podcast], 13 Nisan 2015. Erişim adresi: <http://www.radyoodtu.com.tr/>

f) Bir Televizyon Dizisinden Tek Bir Bölüm

D. Shore (Senarist), M. Jackson (Senarist) ve S. Bookstaver (Yönetmen), “Runaways [Televizyon dizisi bölümü]”, D. Shore (Baş yapımcı), *House M.D.* içinde, 2012. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Müzik Kaydı

Fazıl Say, Galata Kulesi, *İstanbul senfonisi* [CD] içinde, (2012). İstanbul: Ak Müzik.

Yukarıda sıralanan koşulları yerine getirmemiş çalışma kabul edilmez, eksiklerinin tamamlanması için yazara iade edilir. Yayın Komisyonu tarafından kabul edilen yazılar basıma kabul sırasına göre yayınlanır. Baskı tarihleri yazarlar tarafından yapılır.

Son Kontrol Listesi

Aşağıdaki listede eksik olmadığından emin olun:

- Makalenin türünün belirtilmiş olduğu
- Başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu
- Sponsor veya ticari bir firma ile ilişkisi varsa, bunun belirtildiği
- İngilizce yönünden kontrolünün yapıldığı
- Referansların derginin benimsediği MHRA 3 edisyonuna uygun olarak düzenlendiği
- Yazarlara Bilgide detaylı olarak anlatılan dergi politikalarının gözden geçirildiği
- Telif Hakkı Anlaşması Formu
- Daha önce basılmış materyal (yazı-resim-tablo) kullanılmış ise izin belgesi
- Kapak sayfası
 - Makalenin kategorisi
 - Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - Yazarların ismi soyadı, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar (üniversite ve fakültebilgisinden sonra şehir ve ülke bilgisi), e-posta adresleri
 - Sorumlu yazarın e-posta adresi, açık yazışma adresi, iş telefonu, GSM, faks nosu
 - Tüm yazarların ORCID'leri
 - Finansal destek (varsa belirtiniz)
 - Çıkar çatışması (varsa belirtiniz)
 - Teşekkür (varsa belirtiniz)
- Makale ana metni
 - Önemli: Ana metinde yazarın / yazarların kimlik bilgilerinin yer almaması gerekir.
 - Makale dilinde ve İngilizce başlık
 - Öz: 180-200 kelime
 - Anahtar Kelimeler: 5 adet makale dilinde ve 5 adet İngilizce
 - İngilizce geniş özet: 600-800 kelime (Türkçe veya yerel dillerde makaleler için)
 - Makale ana metin bölümleri
 - Kaynaklar
 - Tablolar-Resimler, Şekiller (başlık, tanım ve alt yazılarıyla)

DESCRIPTION

The Journal of South-Eastern European Studies (GAAD) is a scholarly, open access, peer-reviewed official publication of the Istanbul University, the Faculty of Letters published since 1972.

Publication: Biannual

Languages: Turkish, English, German, French and the local languages of South-Eastern European countries (for issues approved by the editorial board)

AIMS AND SCOPE

The Journal of South-Eastern European Studies aims to contribute to the scholarly knowledge in the field of South-Eastern European history by publishing original papers. The GAAD is an open forum for studies in the field of history and archeology. The journal, however, also publishes research and review articles on art history, literature, economics, religious studies, and linguistics provided that they are related with the history of the South-Eastern Europe. The editorial board particularly promotes papers and reviews on the ancient history and archeology of the South-Eastern Europe as well as the Ottoman historical experience in the region.

POLICIES

Publication Policy

The contents covered in the manuscripts submitted to the journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal. The journal gives priority to original research papers. Only manuscripts approved by its every individual author and that were not published elsewhere or submitted as of now to another journal for publication, are accepted for peer reviewing. Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. Manuscripts are then assessed by the editor-in-chief in terms of their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal aims and scope. Manuscripts meeting the formal regulations are sent by the editorial board to at least two national/international peers for reviewing. The publication of a paper is only possible upon an approval of the peers and after the improvements and corrections demanded by the peers are fulfilled by the author(s). Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the journal requires written permission of all declared authors. Declined manuscripts and graphics are not returned to the author(s).

Open Access Statement

The GAAD is an open access journal; all contents of the archived journals are freely available without charge to the user or to her/his institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or to provide link to the full texts of the articles in the journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in the GAAD are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.en>)

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by the Istanbul University. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Copyright Notice

Authors agree that the ISTANBUL UNIVERSITY will publish the accepted paper under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material on the condition that proper reference is made to the original work.

The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights; to use, free of charge, all parts of the article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations, the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale.

ETHICS

Publication Ethics and Publication Malpractice Statement

The Journal of South-Eastern European Studies is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), to access the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publisher) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

The Journal of South-Eastern European Studies adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subjects, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted has been obtained.

Authors' Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scholarly and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment. When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Editors' and Reviewers' Responsibilities

Editor-in-chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. She/He provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing. Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. She/He publishes errata pages or makes corrections when needed. Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal. Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments should be conducted objectively.

Reviewers ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side. A reviewer who feels unqualified to review a selected manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from reviewing. The editor-in-chief informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and the editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the peers should be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

Peer Reviewing

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published elsewhere or submitted as of now to another journal for publication, are accepted for peer reviewing. Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. Manuscripts are then assessed by the editor-in-chief in terms of their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal aims and scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts. Manuscripts meeting the formal regulations are sent by the editorial board to at least two national/international peers for reviewing. The publication of a paper is only possible upon an approval of the peers and after the improvements and corrections demanded by the peers are fulfilled by the author(s). Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the journal.

Reviewers should conduct their judgments objectively. Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting a review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problematic posed in the manuscript significant and concisely stated?
- Are the methods used in the manuscript described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Does the author make ample references to other works in the field?
- Is the wording used in the manuscript acceptable?

Reviewers ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review a selected manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from reviewing.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and the editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the peers should be ensured.

GUIDELINES for AUTHORS

Language

The GAAD publishes papers in Turkish, English, German, French and the local languages of South-Eastern European countries (for issues approved by the editorial board). Submitted manuscripts should include abstracts both in the original language of the manuscript and in English, and an additional extended English abstract. Extended abstract is not required for papers in English.

Manuscript Submission

All correspondence will be conducted with the first-named author unless otherwise specified. Manuscripts are to be submitted online via <http://dergipark.gov.tr/login> that can be accessed at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iugaad>. Manuscripts should be accompanied by a Title Page specifying the article category (i.e. research article, review etc.) and including information about the manuscript (see the Submission Checklist). Manuscripts should be prepared in Microsoft Word 2003 or later versions. Authors are obliged to sign and submit the Copyright Agreement Form.

Manuscript Formatting

1. Transmit your typescripts in A4 paper standards: having 2.5 cm margins from right, left, bottom and top, Times New Roman font style in 12 font size and line spacing of 1.5.
2. Manuscripts should be between 3500 and 10.000 words and the page numbers should be at the bottom and in the middle.
3. The name(s) of author(s) should be given just below the title of the study aligned to the right. The affiliation, title, e-mail and phone of the author(s) should be indicated on the bottom of the page as a footnote marked with an asterisk (*).

4. Manuscripts should include abstracts between 180 and 200 words in Turkish and in English and an extended English abstract between 600-800 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used. Add five keywords (in Turkish and in English) below the abstracts. Extended abstract is not required for papers in English.
5. Manuscripts are expected to include a title, abstracts and keywords, an extended English abstract, subheadings, end notes and references.
6. Research articles should be designed as follows: "INTRODUCTION", "AIM AND METHODOLOGY", "FINDINGS", "DISCUSSION AND CONCLUSION", "ENDNOTES" and "REFERENCES" and "TABLES AND FIGURES". Review and commentary articles should begin with an "INTRODUCTION" where the purpose and the method is described, followed by other sections.
7. Tables, graphs and figures should be inserted with a number and a defining title into the text or following the "REFERENCES" where it helps follow the idea of the article. Otherwise features like demographic characteristics should be given within the text.
8. Submit a title page including your credentials along with the manuscript. The title page should include a fully descriptive title of the manuscript and, affiliation, title, e-mail address, postal address, phone and fax number of the author(s) (see The Submission Checklist).
9. Authors are responsible for all statements made in their work submitted to the journal for publication.
10. References should be in accordance with the Modern Humanities Research Association (MHRA) style 3th Edition.

References

Reference Style and Format

The Journal of South-Eastern European Studies complies with the MHRA (Modern Humanities Research Association) style 3th Edition for referencing and quoting. For more information:

- Modern Humanities Research Association. (2013). MHRA Style Guide. A Handbook for Authors and Editors (3th ed.). London.
- <http://www.mhra.org.uk>

Accuracy of citation is the author's responsibility. All references should be cited in text. Reference list should be in alphabetical order.

Citations in the Text

The bibliographic documentation of the cited sources should be provided in footnotes including the full name of the author (first name and surname), the title of the work, city, publisher,

publication date. In case of multiple citations in a footnote, sources should be separated with a (;) mark and should be arranged according to date of publication.

Examples:

BOOK

One author

Footnote: Ömer Gezer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020, pp. 109-136.

Short note: Ö. Gezer, *Kale ve Nefer*, s. 109-136.

Bibliography: Gezer, Ömer, *Kale ve Nefer. Habsburg Serhaddinde Osmanlı Askeri Gücü (1699-1715)*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2020.

Two or three authors

Footnote: Mehmet İnbaşı and Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, p. 40.

Short note: M. İnbaşı and E. Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri*, p. 40.

Bibliography: İnbaşı, Mehmet and Eyüp Kul, *Balkanlarda Bir Türk Şehri Üsküp. Fetihden XVIII. Yüzyıla Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Four or more authors

List all of the authors in the bibliography; in the footnote, only the name of the first author should be mentioned followed by et al.

Edited or compiled volume(s)

Footnote: Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna. *Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39*, ed. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, p. 46.

Short note: Novili Ömer Efendi, p. 46.

Bibliography: Novili Ömer Efendi, Tarih-i Bosna. *Osmanlı-Habsburg Savaşları 1736-39*, ed. Fatma Sel Turhan, İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

Translated book(s)

Footnote: Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, trans. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç, 3. ed., İstanbul: Küre Yayınları, 2013, pp. 110-125.

Short note: B. Jelavich, *Balkan Tarihi*, pp. 110-125.

Bibliography: Jelavich, Barbara, *Balkan Tarihi. 18. ve 19. Yüzyıllar*, trans. İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşım Koç, 3. ed., İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

ARTICLE

Footnote: Vjeran Kursar, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34 (2013), pp. 120-122.

Short note: V. Kursar, "Being an Ottoman Vlach", pp. 120-122.

Bibliography: Kursar, Vjeran, "Being an Ottoman Vlach: On Vlach Identity(ies), Role and Status in Western Parts of the Ottoman Balkans (15th-18th Centuries)", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 34 (2013), pp. 115-161.

Online Article without DOI

Footnote: Umut Al and Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin Atıf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), pp. 355-358. Access address: <http://www.tk.org.tr/>

Short note: U. Al and G. Doğan, "Hacettepe Üniversitesi", pp. 355-358.

Bibliography: Al, Umut and Güleda Doğan, "Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Tezlerinin Atıf Analizi", *Türk Kütüphaneciliği*, 26 (2012), pp. 349-369. Access address: <http://www.tk.org.tr/>

Journal Article with DOI

Footnote: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), p. 266. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

Short note: S. J. Turner, "Website Statistics", p. 266.

Bibliography: Steven J. Turner, "Website Statistics 2.0: Using Google Analytics to Measure Library Website Effectiveness", *Technical Services Quarterly*, 27 (2010), pp. 261-278. <http://dx.doi.org/10.1080/07317131003765910>

CHAPTER or OTHER PART of a BOOK

Short note: Emir O. Filipović, "'Creato Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić", *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, p. 265.

Short note: E. O. Filipović, "Creato Regni", p. 265.

Bibliography: Filipović, Emir O., "'Creato Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić", *A Companion to Seals in the Middle Ages*, ed. Laura J. Whatley, Leiden-Boston: Brill, 2019, pp. 263-276.

BOOK REVIEW

Footnote: Sercan Pektaş, "Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009" (Book Review), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), p. 123.

Short note: S. Pektaş, "*The Sword and the Crucible*" (Book review), p. 123.

Bibliography: Pektaş, Sercan, "Dóra Bobory, *The Sword and the Crucible: Count Boldizsár Batthyány and Natural Philosophy in Sixteenth-Century Hungary*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2009" (Book review), *Güneydoğu Avrupa Dergisi*, 24 (2013), pp. 123-125.

THESIS or DISSERTATION

Footnote: Baki Tezcan, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, unpublished PhD diss., Princeton University, 2001, pp. 207-209.

Short note: B. Tezcan, *Searching for Osman*, pp. 207-209.

Bibliography: Tezcan, Baki, *Searching for Osman: A Reassessment of the Deposition of the Ottoman Sultan Osman II (1618–1622)*, unpublished PhD diss., Princeton University, 2001.

CONFERENCE/SYMPOSIUM PAPER(S)

Footnote: Zsuzsanna Csiráki, "Hungarian Elements in the Habsburg-Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century", *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdívm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17-18 March 2017, Vienna, Austria.

Short note: Z. Csiráki, "Hungarian Elements".

Bibliography: Csiráki, Zsuzsanna, "Hungarian Elements in the Habsburg-Ottoman Diplomacy during the Seventeenth Century", *The Performance of Diplomacy in the Early Modern World*, Don Juan Archiv, Stvdívm Fæsvlanvm, Universidad de Granada, 17-18 March 2017, Vienna, Austria.

Conference/Symposium Paper Abstract Retrieved Online

Murat Çınar, Dilek Doğan and S. Sadi Seferoğlu, "Eğitimde Dijital Araçlar: Google Sınıf Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme" [Abstract], Paper presented at the Conference of Academic Informatics, Anadolu University, Eskişehir. Access address: [http://ab2015.anadolu.edu.tr / index.php?menu=5&submenu=27](http://ab2015.anadolu.edu.tr/index.php?menu=5&submenu=27)

Other Sources

a) Newspaper Article

Çiğdem Toker, 'Unutma' notları, *Cumhuriyet*, 26 June 2015, p. 13.

b) Newspaper Article with no Author

New drug appears to sharply cut risk of death from heart failure. (1993, July 15). *The Washington Post*, p. A12.

c) Web Page/Blog Post

David Bordwell, David Koepp: Making the world movie-sized [Web log post], 18 June 2013. Retrieved from <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>

d) Online Encyclopedia/Dictionary

"Bilgi mimarisi", in Vikipedi, (20 December 2014). Access address: http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi_mimarisi

Alexei Marcoux, "Business ethics". In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (2008). Retrieved from <http://plato.stanford.edu/entries/ethics-business/>

e) Podcast

Dunning, B. (Producer). (2011, January 12). inFact: Conspiracy theories [Video podcast]. Retrieved from <http://itunes.apple.com/>

f) Single Episode in a Television Series

D. Shore (Screenwriter), M. Jackson (Screenwriter) and S. Bookstaver (Director), "Runaways [TV Series episode]", D. Shore (Executive producer), in *House M.D.*, 2012. New York, NY: Fox Broadcasting.

g) Music

Fazıl Say, Galata Kulesi, in *İstanbul senfonisi* [CD], (2012). İstanbul: Ak Müzik.

Submission Checklist

Please be sure that

- the category of the manuscript is specified.
 - “the paper is not under consideration for publication in another journal”.
 - disclosure of any commercial or financial involvement is provided.
 - the manuscript is checked for academic English.
 - the article complies with the journal policy detailed in the Information for Authors.
 - the citations in the text and listed in the references section are in with MHRA 3th.
- Copyright Agreement Form
 - Permission of reproduction for images, figures, tables, etc. used in the article
 - Title page
 - The category of the manuscript
 - The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - All authors’ names and affiliations (institution, faculty/department, city, country), e-mail addresses
 - Corresponding author’s email address, full postal address, telephone and fax number
 - ORCIDs of all authors.
 - Grant support (if there is one)
 - Conflict of interest (if there is one)
 - Acknowledgement (if there is one)
 - Main Body of the Manuscript
 - Important: Please avoid mentioning author(s) names in the manuscript
 - The title of the manuscript both in the language of the article and in English
 - Abstract (180-200 words)
 - Key words: 5 words
 - Extended abstract in English: 600-800 words (for articles in languages other than English)
 - Body text sections
 - References
 - Tables, illustrations (figures) (including title, explanation, captions)

COPYRIGHT AGREEMENT FORM / TELİF HAKKI ANLAŞMASI FORMU

Istanbul University
İstanbul Üniversitesi

Journal name: The Journal of Southeastern European Studies
Dergi Adı: Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi

Copyright Agreement Form
Telif Hakkı Anlaşması Formu

Responsible/Corresponding Author Sorumlu Yazar				
Title of Manuscript Makalenin Başlığı				
Acceptance date Kabul Tarihi				
List of authors Yazarların Listesi				
Sıra No	Name - Surname Adı-Soyadı	E-mail E-Posta	Signature İmza	Date Tarih
1				
2				
3				
4				
5				
Manuscript Type (Research Article, Review, Short communication, etc.) Makalenin türü (Araştırma makalesi, Derleme, Kısa bildiri, v.b.)				
Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar:				
University/company/institution	<i>Çalıştığı kurum</i>			
Address	<i>Posta adresi</i>			
E-mail	<i>E-posta</i>			
Phone; mobile phone	<i>Telefon no; GSM no</i>			
The author(s) agrees that: The manuscript submitted is his/her/their own original work, and has not been plagiarized from any prior work, all authors participated in the work in a substantive way, and are prepared to take public responsibility for the work, all authors have seen and approved the manuscript as submitted, the manuscript has not been published and is not being submitted or considered for publication elsewhere, the text, illustrations, and any other materials included in the manuscript do not infringe upon any existing copyright or other rights of anyone. İSTANBUL UNIVERSITY will publish the content under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license that gives permission to copy and redistribute the material in any medium or format other than commercial purposes as well as remix, transform and build upon the material by providing appropriate credit to the original work. The Contributor(s) or, if applicable the Contributor's Employer, retain(s) all proprietary rights in addition to copyright, patent rights; to use, free of charge, all parts of this article for the author's future works in books, lectures, classroom teaching or oral presentations, the right to reproduce the article for their own purposes provided the copies are not offered for sale. All materials related to manuscripts, accepted or rejected, including photographs, original figures etc., will be kept by İSTANBUL UNIVERSITY for one year following the editor's decision. These materials will then be destroyed. I/We indemnify İSTANBUL UNIVERSITY and the Editors of the Journals, and hold them harmless from any loss, expense or damage occasioned by a claim or suit by a third party for copyright infringement, or any suit arising out of any breach of the foregoing warranties as a result of publication of my/our article. I/We also warrant that the article contains no libelous or unlawful statements, and does not contain material or instructions that might cause harm or injury. This Copyright Agreement Form must be signed/ratified by all authors. Separate copies of the form (completed in full) may be submitted by authors located at different institutions; however, all signatures must be original and authenticated.				
Yazar(lar) aşağıdaki hususları kabul eder Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu ve intihal yapmadıklarını, Tüm yazarların bu çalışmaya aslı olarak katılmış olduklarını ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu aldıklarını, Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve onayladıklarını, Makalenin başka bir yerde basılmadığını veya basılmak için sunulmadığını, Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara ait olan Telif Haklarını ihlal etmediğini kabul ve taahhüt ederler. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'nin bu fikri eseri, Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile yayımlanmasına izin verirler. Creative Commons Atıf-Gayri Ticari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı, eserin ticari kullanım dışında her boyut ve formatta paylaşılmasına, kopyalanmasına, çoğaltılmasına ve orijinal esere uygun şekilde atıfı bulunmak kaydıyla yeniden düzenleme, dönüştürme ve eserin üzerine inşa etme dâhil adapte edilmesine izin verir. Yazar(lar)ın veya varsa yazar(lar)ın işverenin telif dâhil patent hakları, yazar(lar)ın gelecekte kitaplarında veya diğer çalışmalarında makalenin tümünü ücret ödemeksizin kullanma hakkı makaleyi satmamak koşuluyla kendi amaçları için çoğaltma hakkı gibi fikri mülkiyet hakları saklıdır. Yayımlanan veya yayıma kabul edilmeyen makalelerle ilgili dokümanlar (fotoğraf, orijinal şekil vb.) karar tarihinden başlamak üzere bir yıl süreyle İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'ne saklanır ve bu sürenin sonunda imha edilir. Ben/Biz, telif hakkı ihlali nedeniyle üçüncü şahıslara vuku bulacak hak talebi veya açılacak davalarda İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ve Dergi Editörlerinin hiçbir sorumluluğunun olmadığını, tüm sorumluluğun yazarlara ait olduğunu taahhüt ederim/ederiz. Ayrıca Ben/Biz makalede hiçbir suç unsuru veya kanuna aykırı ifade bulunmadığını, araştırma yapılrken kanuna aykırı herhangi bir malzeme ve yöntem kullanılmadığını taahhüt ederim/ederiz. Bu Telif Hakkı Anlaşması Formu tüm yazarlar tarafından imzalanmalıdır/onaylanmalıdır. Form farklı kurumlarda bulunan yazarlar tarafından ayrı kopyalar halinde doldurularak sunulabilir. Ancak, tüm imzaların orijinal veya kantlanabilir şekilde onaylı olması gerekir..				
Responsible/Corresponding Author: Sorumlu Yazar:		Signature / İmza	Date / Tarih	
		/...../.....	

